

ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ : ΕΝΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ.
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ – ΣΤΑΣΕΙΣ – ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Μετέχουσες Σπουδάστριες:

Κρουσταλία Δρογώση

Αλεξάνδρα Μπισμπίκη

Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός:

Δέσποινα Σικελιανού

Πτυχιακή Εργασία για τη λήψη του πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα της Κοινωνικής Εργασίας, της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Ανώτερου Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (Α.Τ.Ε.Ι.) Πάτρας.

ΠΑΤΡΑ, 2002

Η τριμελής Επιτροπή για την Εγκριση της Πτυχιακής:

ΠΑΤΡΑ, 2002

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	iv
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	v
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΩΝ	vii
Κεφάλαιο	
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Εισαγωγή	1
Το πρόβλημα	3
Σκοπός της μελέτης	6
Ορισμοί όρων	7
II. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ : ΜΙΑ ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	
1. Η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός	11
2. Η οικογένεια και ο ρόλος των γυναικών στην Προβιομηχανική περίοδο	12
3. Η γυναίκα και η οικογένεια κατά την περίοδο της Εκβιομηχάνισης	14
4. Η σύγχρονη οικογένεια (20^{ος} – 21^{ος} αιώνας)	17
4.1 Οι σύγχρονες εξελίξεις και η οικογένεια του Δυτικού κόσμου	17
4.1.1 Οι σύγχρονες εξελίξεις	18

4.1.2 <i>Η Ευρωπαϊκή οικογένεια</i>	35
4.2 <i>Εξελίξεις και προεκτάσεις της οικογένειας στην Ελληνική οικογένεια στην αυγή του 21^{ου} αιώνα</i>	45
III. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΜΕ ΑΡΧΗΓΟ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ :	
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ	
1. Μονογονεϊκή οικογένεια: ερμηνευτική προσέγγιση, χαρακτηριστικά, προοπτικές	52
2. Μητρότητα εκτός γάμου	63
2.1 <i>Μια πρώτη προσέγγιση</i>	63
2.2 <i>Οι αιτίες που ωθούν στην άγαμη μητρότητα</i>	67
2.3 <i>Εγκυμοσύνη σε νεαρή ηλικία (social affairs correspondence)</i>	70
2.4 <i>Στάσεις της Ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην άγαμη μητέρα και προβλήματα που ενέχει το νέο αυτό οικογενειακό σχήμα</i>	74
2.4.1 <i>Στάσεις και κοινωνική συμπεριφορά απέναντι στη μητρότητα εκτός γάμου</i>	74
2.4.2 <i>Προβλήματα που αντιμετωπίζει η άγαμη μητέρα και η οικογένεια της</i>	77
2.5 <i>Νομοθετικές ρυθμίσεις και μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής για την άγαμη μητρότητα στην Ελλάδα</i>	90
3. Ρόλος Κοινωνικού Λειτουργού στην ενίσχυση της άγαμης μητέρας	99
IV. ΕΡΕΥΝΑ	
1. Έρευνα	105
1.1 <i>Σημαντικότητα έρευνας</i>	105
1.2 <i>Στόχοι</i>	106
1.3 <i>Υποθέσεις</i>	107

2. Μεθοδολογία	108
2.1 Πληθυσμός - Δείγμα	108
2.2 Τόπος – Χρόνος έρευνας	108
2.3 Εργαλείο έρευνας	108
2.4 Διαδικασία – Συλλογή δεδομένων	109
2.5 Κριτήρια εισαγωγής και αποκλεισμού δεδομένων	109
2.6 Ερωτηματολόγιο	110
3. Αποτελέσματα	111
3.1 Περιγραφική κατανομή του δείγματος	112
3.1.1 <i>Δημογραφικά στοιχεία (ταυτότητα δείγματος)</i>	112
3.1.2 <i>Ενημέρωση και στάση των νέων για την άγαμη μητρότητα</i>	118
3.1.3 <i>Ενημέρωση και άποψη των νέων για την στήριξη της άγαμης μητέρας (Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικοί Λειτουργοί)</i>	133
3.2 Συγκριτικές συσχετίσεις	139
 V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	
1. Συμπεράσματα	151
2. Προτάσεις	157

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

II. ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ 2001–2003

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Η μελέτη αυτή έγινε στα πλαίσια της πτυχιακής εργασίας, του τμήματος Κοινωνικής Εργασίας του Τ.Ε.Ι. Πατρών για τη λήψη πτυχίου.

Ευχαριστούμε θερμά τη συντονίστρια της εν λόγω μελέτης, κα Σικελλιανού Δέσποινα, για την υπομονή και την εμπιστοσύνη που μας έδειξε ώσπου αυτή να ολοκληρωθεί. Κυρίως, όμως την ευχαριστούμε γιατί μας δίδαξε την δύναμη της αυτενέργειας και της προσωπικής εργασίας.

Θα θέλαμε, επίσης, να εκφράσουμε την μεγάλη μας ευγνωμοσύνη προς τους γονείς μας και όσους μας υποστήριξαν και έδειξαν την κατανόηση και την συμπαράσταση τους κατά την διάρκεια αυτού του έργου, καθώς επίσης και για την δύναμη και το κουράγιο, με τα οποία μας ενίσχυαν καθημερινά για την εκπόνηση του έργου μας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο που καταγράφει αυξητικές τάσεις σε ολόκληρη την Ευρώπη. Καθώς πρόκειται για ένα νέο σχήμα οικογένειας, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον αφού: α. διαφέρει από το παραδοσιακό οικογενειακό μοντέλο, β. βασίζεται σε νέα δεδομένα (π.χ. απουσία πατρικού προτύπου), γ. παρουσιάζει ποικίλα χαρακτηριστικά, δ. προκύπτει από ιδιόμορφες αιτίες, ε. ενέχει πολλά προβλήματα (ψυχολογικά, κοινωνικά, οικονομικά, κτλ.), στ. έρχεται σε σύγκρουση με παραδοσιακές αξίες και θεσμούς, ζ. αποδεικνύει ότι η παραδοσιακή οικογένεια μεταβάλλεται, και η. η δυναμική του εξαρτάται από τη στάση της κοινωνίας.

Αυτή η μελέτη λοιπόν προσεγγίζει το φαινόμενο της άγαμης μητρότητας καθώς και τις στάσεις της εκάστοτε κοινωνίας απέναντι στο νέο αυτό φαινόμενο όπως προκύπτουν σήμερα και οι οποίες ευθύνονται – κατά κύριο λόγο – για την επιδείνωση της θέσης της άγαμης μητέρας.

Ξεκινάμε λοιπόν, την προσέγγιση του φαινομένου με μια ιστορική αναδρομή των οικογενειακών προτύπων και των οικογενειακών πρακτικών κατά την προβιομηχανική περίοδο, τη βιομηχανική και τη σύγχρονη – μεταβιομηχανική εποχή. Στη συνέχεια περιγράφουμε το πως οι τεχνολογικές και κοινωνικές μεταβολές επηρέασαν παράλληλα και τη χώρα μας, επιτρέποντας σε νέα πρότυπα και νέα οικογενειακά μοντέλα να καλλιεργηθούν. Στη συνέχεια περιγράφεται το οικογενειακό σχήμα της άγαμης μητρότητας. Πριν από την ανάλυση των χαρακτηριστικών του φαινομένου θεωρήσαμε απαραίτητη μια αναφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες, προκειμένου να γίνουν πιο κατανοητές οι έννοιες και για να αποφευχθούν τυχόν ταυτίσεις. Κατόπιν παρουσιάζονται η άγαμη μητρότητα ως φαινόμενο, τα αίτια που την προκαλούν και τη χαρακτηρίζουν, το φαινόμενο της έφηβης μητρότητας, τα προβλήματα που

αντιμετωπίζει η μητέρα και τα παιδιά της. Επιπλέον, εξετάζεται η στάση που κρατούν απέναντί στην άγαμη μητέρα οι διάφοροι κρατικοί φορείς, αλλά και η ίδια η κοινωνία. Επιπροσθέτως προσεγγίζονται τα διάφορα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής και τα προγράμματα που εφαρμόζει το Ελληνικό κράτος ,τα οποία απευθύνονται στις οικογένειες. Τέλος, παρουσιάζεται το έργο του Κοινωνικού Λειτουργού που εργάζεται με την άγαμη μητέρα και την οικογένεια της.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνεται η έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τη μελέτη των στάσεων των νέων της Ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην άγαμη μητρότητα. Όπως προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, οι νέοι (ηλικίας 18-30) θεωρούν την άγαμη μητρότητα ένα νέο οικογενειακό σχήμα, που, όμως, δεν εκτιμούν ότι έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις στη χώρα μας. Έχουν ταυτόχρονα την άποψη ότι είναι ένα σχήμα που προκαλεί πολλά προβλήματα στα μέλη του και για αυτό το λόγο το αντιμετωπίζουν με δυσθυμία. Επίσης οι νέοι σήμερα πιστεύουν ότι δεν είναι εφικτό να λειτουργήσει σωστά ένα οικογενειακό σχήμα από το οποίο απουσιάζει το πατρικό πρότυπο και αμφισβητούν την ικανότητα της γυναίκας να μεγαλώσει μόνη τα παιδιά της. Γενικά, από την έρευνα προκύπτει ότι οι νέοι δεν εμπιστεύονται την άγαμη μητρότητα ως οικογενειακό σχήμα και ένα ανησυχητικό ποσοστό θεωρεί ότι παρά τα μέτρα Κοινωνικής Προστασίας και τη στήριξη από ειδικούς, το οικογενειακό αυτό σχήμα θα εξακολουθήσει να παραπέμπει σε παρέκκλιση.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη μας καταθέτουμε κάποιες προτάσεις για τα μέτρα Κοινωνικής Προστασίας που θα πρέπει να εφαρμόσει το κράτος, ούτως ώστε να βοηθήσει την άγαμη μητέρα και τα παιδιά της.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΩΝ

κ.λ.π	Και λοιπά
κ.α.	Και άλλα
βλ.	Βλέπε
Ε.Ο.Π.	Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας
Χ.Ε.Ν.	Χριστιανική Ένωση Νεανίδων
ΚΕ.Σ.Υ.Υ	Κέντρο Συνοδευτικών και Υποστηρικτικών Υπηρεσιών
Φ.Π.Σ.Υ.Υ	Φορείς Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ως θεμέλιος λίθος του κοινωνικού οικοδομήματος και βασικό κύτταρο κάθε οργάνωσης, η οικογένεια αποτελεί τον εξισορροπητικό παράγοντα, μέσω του οποίου, οι κοινωνίες σφυρηλατούνται και αναπτύσσονται.

Ως παράγοντας κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας η οικογένεια, δεν έχει πάντα την ίδια δομή και μορφή ή το ίδιο σχήμα. Δέχεται και αυτή με τη σειρά της, όπως όλοι οι θεσμοί, επιρροές τις οποίες άλλοτε υιοθετεί και άλλοτε αποβάλλει. Στη δίνη των πολύμορφων μεταβολών, ανακατατάξεων και εξελίξεων που διαδραματίστηκαν, κυρίως κατά τον αιώνα που μας πέρασε, προστέθηκε και η προοδευτική εγκατάλειψη της παραδοσιακής αντίληψης της διευρυμένης οικογένειας σε συνδυασμό με την εδραίωση νέων πολυπλοκότερων οικογενειακών σχημάτων.

Αναμφίβολα, οι ταχύτατες κοινωνικές αλλαγές των τελευταίων χρόνων επηρέασαν την οικογένεια, αφού μια σειρά από θεσμούς και αξίες που αμφισβητήθηκαν, αποτέλεσαν την αιτία για τη δημιουργία νέων οικογενειακών δεδομένων και προτύπων. Μερικά βασικά παραδείγματα είναι:

- η αποφυγή του γάμου και η στροφή προς τις ελεύθερες συμβιώσεις
- η αύξηση των διαζυγίων
- η εμφάνιση νέων μορφών οικογένειας, όπως η άγαμη μητρότητα
- η μείωση γεννήσεων

Εάν δεχτούμε, λοιπόν, ότι οι μεταβολές στη δομή και την οργάνωση της οικογένειας έχουν πολιτικές, ιστορικές και κοινωνικές προεκτάσεις, και ότι οι μεταβολές αυτές αντανakλούν το γενικότερο κοινωνικό σύστημα, μπορούμε να κατανοήσουμε το ενδιαφέρον που προκαλούν τα εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα οργάνωσης του βίου.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημαντικότητα των μεταβολών των οικογενειακών σχημάτων, καθώς και την προοπτική τους, θα περιγράψουμε το φαινόμενο της άγαμης μητρότητας ως νέο οικογενειακό μοντέλο, σε συνάρτηση με τα επικρατέστερα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα.

Πιο συγκεκριμένα θα περιγράψουμε τις αλλαγές που υπέστη η παραδοσιακή οικογένεια και τις αιτίες αυτών των μεταβολών, θα εξετάσουμε τις πραγματικές διαστάσεις που έχει λάβει το συγκεκριμένο φαινόμενο στον Ευρωπαϊκό και τον Ελλαδικό χώρο, θα προσεγγίσουμε τις αιτίες που οδήγησαν στην εδραίωση και τη διάδοση της άγαμης μητρότητας. Εν συνεχεία θα μελετήσουμε τα διάφορα ψυχοκοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι άγαμες μητέρες και τα παιδιά τους σε συνάρτηση με τη στάση της κοινωνίας απέναντι τους. Θα αναφερθούμε στις προοπτικές αυτού του νέου φαινομένου, στη δυναμική αύξησης ή μείωσης του, στα περιθώρια εδραίωσης και θεσμοποίησής του, καθώς και στις νομοθετικές ρυθμίσεις που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, ούτως ώστε να βοηθηθούν οι άγαμες μητέρες και τα παιδιά τους.

Παράλληλα, θα εξετάσουμε το ρόλο του Κοινωνικού Λειτουργού στην εφαρμογή προγραμμάτων διαφόρων μέτρων Κοινωνικής Πολιτικής, σε μια προσπάθεια να αρθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνουν αυτές οι οικογένειες, ώστε να ενδυναμωθούν και να στηριχθούν η μόνη μητέρα και τα παιδιά της.

Τέλος, κύριο μέρος στη μελέτη αυτή καταλαμβάνει η παρουσίαση της έρευνας που αφορά στη στάση των Ελλήνων ηλικίας 18-30 ετών απέναντι στην άγαμη μητρότητα, η ανάλυση και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων της.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Η οικογένεια είναι ο αρχαιότερος θεσμός και η πρωταρχική βιολογική, συναισθηματική, ομαδική–κοινωνική εμπειρία που βιώνει ο άνθρωπος. Έχει, αναμφίβολα, μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και των στάσεών του, αφού εμπεριέχει το σύνολο των συναισθηματικών, ψυχολογικών, ηθικών και κοινωνικών του αξιών.

Αναφορικά με την ελληνική κοινωνία, ο θεσμός της οικογένειας έχει σημειώσει αρκετές αλλαγές, χωρίς όμως να διαφοροποιείται ουσιαστικά από τα παραδοσιακά πρότυπα. Η μορφή της ελληνικής οικογένειας μεταβάλλεται κάτω από την επίδραση νέων κοινωνικών συνθηκών και ακολουθεί αλλαγές αντιλήψεων και στάσεων.

Κάθε περίοδος μετασχηματισμού, όμως, δημιουργεί προβλήματα· προβλήματα που όσο πιο γρήγορα συντελούνται οι μετασχηματισμοί, τόσο πιο έντονα και πιο πιεστικά γίνονται. Το αίτημα της εποχής μας για ελευθερία στην επιλογή της μορφής που θα έχει η οικογένεια συνοδεύεται άλλοτε από αντιδράσεις και άλλοτε από θετικότητα. Η άγαμη μητρότητα για παράδειγμα είναι ένα νέο οικογενειακό σχήμα που αντιμετωπίστηκε από την ελληνική κοινωνία με έντονο αρνητισμό, αμφισβήτηση, καχυποψία, ανησυχία. Η μη αποδοχή, ουσιαστικά, της άγαμης μητέρας στην Ελλάδα είχε ως αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό της ίδιας και των παιδιών της. Βλέπουμε δηλαδή ότι παρά την αύξηση του αριθμού των εκτός γάμου γεννήσεων, η ελληνική κοινωνία εξακολουθεί να αμύνεται· άλλοτε προσπαθεί να εξηγήσει το φαινόμενο, άλλοτε συγχωρεί και άλλοτε καταδικάζει.

Η άγαμη μητρότητα εξακολουθεί να αποτελεί ένα κοινωνικό πρόβλημα, που προκύπτει ως αποτέλεσμα και συνέπεια δυσμενών ψυχολογικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων. Ακόμη και στις χώρες που είναι πιο ανεπτυγμένες κοινωνικά και οικονομικά, και όπου η υποστηρικτική βοήθεια και

οι παροχές προς την οικογένεια της ανύπαντρης μητέρας αποτελούν κυβερνητική Πολιτική, η “ομάδα” αυτή εξακολουθεί να είναι ευάλωτη. Αυτό συμβαίνει γιατί, εκτός από τα συνηθισμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε μονογονεϊκή οικογένεια, η άγαμη μητέρα έχει επιπλέον να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές προκαταλήψεις, την ελλειμματική Κρατική Πρόνοια και τις εσωτερικές συγκρούσεις από το γεγονός ότι είναι άγαμη μητέρα και πρέπει να αναλάβει το ρόλο και τις ευθύνες και των δύο γονέων.

Όπως αναφέρουν οι Μπάκα και Μπαρούχου (1986), τα προβλήματα αυτά είναι εντονότερα στις περιπτώσεις των εφήβων και μετεφήβων ανύπαντρων μητέρων, γιατί διακατέχονται από τις ανησυχίες και τις συγκρούσεις της εφηβικής ηλικίας και η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται συχνά από ανωριμότητα, ανασφάλεια, παρορμητισμό και γενικά ή προσωπικότητά τους βρίσκεται σε εξελικτικό στάδιο. Επειδή δε, από παρατηρήσεις των παραπάνω, αυξάνεται ο αριθμός των εφήβων άγαμων μητέρων διεθνώς, είναι ευνόητο ότι ειδικότερα αυτή η “ομάδα” έχει ανάγκη από αυξημένη προστασία.

Το πρόβλημα της άγαμης μητρότητας στη χώρα μας δε φαίνεται εκ πρώτης απόψεως να έχει μεγάλες διαστάσεις ή, έστω, φαίνεται να έχει μικρότερες διαστάσεις από τα αντίστοιχα μεγέθη στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι είναι μικρή ή ανάξια λόγου η αντίδραση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι σε αυτό το φαινόμενο.

Ο κοινωνικός στιγματισμός και ο αποκλεισμός που βιώνουν οι οικογένειες αυτού του τύπου είναι έντονος και μεγιστοποιεί τα προβλήματα που ενέχει η άγαμη μητρότητα. Σύμφωνα με το European Omnibus Survey (1987), οι άγαμες μητέρες βρίσκονται στις χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες, σε σχέση με τις άλλες μητέρες. Το 66 % των οικογενειών με αρχηγό άγαμη μητέρα βρίσκονται στις δύο χαμηλότερες εισοδηματικές κλίμακες, σε σχέση με το 50 % όλων των οικογενειών.

Είναι φανερό ότι, μια μόνη γυναίκα συναντά περισσότερες δυσκολίες από άλλες στην προσπάθεια της να συμβιβάσει τις οικιακές εργασίες με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών, κυρίως στις περιπτώσεις που οι φορείς Παιδικής Προστασίας και τα προγράμματα Κοινωνικής Πολιτικής κρίνονται αναποτελεσματικά για την κάλυψη των αναγκών αυτών των οικογενειακών σχημάτων.

Η αναποτελεσματικότητα των φορέων παροχής υποστηρικτικών υπηρεσιών, είναι ένας ακόμη λόγος προβληματισμού, καθώς φανερώνει ελλιπή σχεδιασμό και μη κατανόηση του φαινομένου (είναι άλλωστε γεγονός ότι στη χώρα μας σπανίζουν οι έρευνες και τα στοιχεία για τις άγαμες μητέρες και τις οικογένειές τους).

Η άγνοια, λοιπόν, η λανθασμένη αντίληψη των προεκτάσεων του φαινομένου και η πεποίθηση ότι η άγαμη μητρότητα είναι ένα παθολογικό φαινόμενο που παρουσιάζει απόκλιση από τα ιδεολογικά πρότυπα που στηρίζει η ελληνική κοινωνία, δυσχεραίνουν την πορεία και την εξέλιξη των οικογενειακών αυτών σχημάτων και τα καταδικάζουν σε απομόνωση και αποκλεισμό. Αυτή λοιπόν η στάση της κοινωνίας θα πρέπει να μας προβληματίσει (σε κοινωνικό και ανθρωπιστικό επίπεδο) και κυρίως θα πρέπει να μας στρέψει στην αναζήτηση λύσεων, δεδομένου ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα να δημιουργήσουν οικογένεια και να γευθούν τη χαρά και την ολοκλήρωση που μπορεί αυτή να τους προσφέρει, όποια μορφή και αν έχει.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στη χώρα μας, όπως άλλωστε και σε πολλές άλλες χώρες, το ερευνητικό υλικό που σχετίζεται με την άγαμη μητρότητα, καθώς και με τις προεκτάσεις της στην κοινωνία, αλλά και την ίδια την μητέρα και το παιδί, είναι περιορισμένο έως ανύπαρκτο. Η μελέτη αυτή, λοιπόν, έχει ως σκοπό να μελετήσει την άγαμη μητρότητα ως νέο εναλλακτικό σχήμα οικογενειακής οργάνωσης, μέσα από την στάση των νέων ανθρώπων ηλικίας 18-30 ετών, οι οποίοι αποτελούν ένα σημαντικό και ζωτικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

Επιμέρους στόχοι είναι:

- Να δοθεί μια – όσο το δυνατόν – πιο ολοκληρωμένη εικόνα της άγαμης μητρότητας στην Ελλάδα, μέσα από τις εμπειρίες και τα βιώματα των νέων.
- Να αναζητηθούν και να περιγραφούν τα κοινωνικά, ψυχολογικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η άγαμη μητέρα.
- Η γνωστοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, αλλά και δυσκολιών, που διακρίνουν την άγαμη μητρότητα.
- Η επισήμανση της ανάγκης για ενημέρωση, τόσο των πολιτών όσο και των φορέων, σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες Κοινωνικής Προστασίας στην Ελλάδα.
- Να παρουσιαστεί η ανάγκη βελτίωσης της αντιμετώπισης του προβλήματος από την πολιτεία και της καλύτερης οργάνωσης και ανάπτυξης των φορέων μέριμνας στην Ελλάδα.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ:

“Θεσμός που εξασφαλίζει τη βιολογική και κοινωνική αναπαραγωγή της κοινωνίας (γέννηση και ανατροφή τέκνων) και παράλληλα την αμοιβαία προστασία και βοήθεια μεταξύ των προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με συγγενικούς δεσμούς.” (Τσαούσης, 1996)

ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ:

“Με τον όρο αυτό αποκαλούμε την άγαμη γυναίκα που μεγαλώνει μόνη το παιδί της, χωρίς να αποτελεί μέρος ενός ζευγαριού.” (Μαντζιάφου–Κανελλοπούλου, 1981)

“ΦΥΣΙΚΑ ΠΑΙΔΙΑ” (ENFANTS NATURELS):

“Ονομάζονται τα παιδιά που δεν γεννήθηκαν από ένα ζευγάρι συνδεδεμένο με γάμο, επειδή μέσα στις συνθήκες της γέννησης και της αγωγής τους κυριαρχεί η δύναμη της φύσης πάνω στη δύναμη του πολιτισμού, εξαιτίας της απουσίας του πατέρα.”, (Ρήγα και Μπεχράκη, 1991)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ:

“Λήψη μέτρων με συγκεκριμένο κοινωνικό περιεχόμενο, που ξεκίνησε ως διορθωτική και εξελίχθηκε σε προληπτική παρέμβαση της οργανωμένης κοινωνίας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που γεννούσε η βιομηχανική επανάσταση. Η κοινωνική πολιτική στηρίζεται αφενός στην αναγνώριση του γεγονότος ότι τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής δεν οφείλονται σε ατομικά αλλά σε κοινωνικά αίτια και αφετέρου στην πεποίθηση ότι η κοινωνία μπορεί (και για το λόγο αυτό οφείλει) να επισημάνει τα αίτια της ανθρώπινης δυστυχίας και να πάρει τα κατάλληλα μέτρα για να την απαλύνει και να την προλάβει.” (Τσαούσης, 1996)

ΜΕΤΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ:

“Ρυθμίσεις (κυρίως νομοθετικές) που αποσκοπούν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των αποκλεισμένων ομάδων και όχι μόνο.”

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ:

“Η κατάσταση στην οποία το άτομο βιώνει έντονη φτώχεια, ανέχεια και αποστέρηση από τις κοινωνικές παροχές (εργασία, επαγγελματική κατάρτιση, εκπαίδευση, επιμόρφωση, στέγαση, υγεία και περίθαλψη, κοινωνικές δραστηριότητες, κλπ.)” (Τεπέρογλου, 1998)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ:

“Αποκλεισμός του ατόμου από τους κύριους κοινωνικούς και εργασιακούς θεσμούς της κοινωνίας.” (European Community Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion, 1991)

ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ:

“Είναι μια κρίση που νοείται σε δύο επίπεδα: α. το *Θεσμικό*, όπου ο θεσμός της οικογένειας βρίσκεται σε κρίση, πράγμα το οποίο εκφράζει αλλά και δημιουργεί προβλήματα οργάνωσης του συλλογικού βίου, β. των *διαπροσωπικών σχέσεων*, όπου η οικογενειακή ομάδα βρίσκεται σε κρίση, γεγονός που εκφράζει αλλά και δημιουργεί προβλήματα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου.” (Μουσούρου, 1990)

ΣΤΑΣΗ:

“Οι στάσεις αντιπροσωπεύουν τον κεντρικό άξονα της αντίληψης των κοινωνικών φαινομένων από την πλευρά του ανθρώπου, επειδή (όπως η προσωπικότητα) κατευθύνουν τη συμπεριφορά του ατόμου στις συναλλαγές με το συνάνθρωπό του, την οικογένειά του, το χώρο εργασίας του και όλους τους κοινωνικούς φορείς.” (Σικελλιανού, 2001)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ : ΜΙΑ ΟΛΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η οικογένεια είναι το πρώτο περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται κάθε έμβιο όν, το δίκτυ ασφαλείας του και το πρώτο του σχολείο. Θεωρητικά παραμένει, για ένα σημαντικό διάστημα της ζωής του, η κύρια πηγή υποστήριξης και κινήτρων για εξέλιξη, για κοινωνικοποίηση και ανάπτυξη. Ως η “μικρότερη δημοκρατία στην καρδιά της κοινωνίας”, η οικογένεια είναι το πολυτιμότερο στοιχείο της πολιτείας. Αποτελεί το φυσικό περιβάλλον για την εξέλιξη και την ευημερία όλων των μελών της οικογένειας. Ο αμοιβαίος σεβασμός, η ισότητα των φύλων, οι ισχυροί δεσμοί μεταξύ των γενεών και ο συναισθηματικός δεσμός υποστήριξης θα πρέπει να είναι η σφραγίδα της.

Παρόλη, όμως, τη σημαντικότητα του οικογενειακού θεσμού, έχουμε γίνει πολλές φορές μάρτυρες της κρίσης, που τον χαρακτηρίζει και τον καθιστά δυσλειτουργικό ως θεσμό, εξαιτίας των πολλών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες (τις τελευταίες δεκαετίες) και λόγω των πιέσεων στις οποίες υποβάλλονται τα μέλη τους, στο γρήγορα μεταβαλλόμενο και πολύπλοκο κόσμο μας. Οι παρούσες δυσκολίες που απαντώνται στην οικογενειακή ζωή, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αντικατοπτρίζουν συχνά εκτεταμένες οικονομικές, κοινωνικές και δημογραφικές αλλαγές και άμεσα επηρεάζουν τα εκάστοτε κοινωνικοψυχολογικά δεδομένα και θεωρίες. Ο νέος αιώνας συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από έναν καταιγισμό, πάσης φύσεως, μεταβολών που συμπεριλαμβάνουν τη δομική μεταλλαγή και τη διάσπαση της οικογένειας.

Ωστόσο, δεν πρέπει να μας τρομάζουν αυτές οι αλλαγές, αντίθετα θα πρέπει να τις δούμε κάτω από ένα θετικό πρίσμα και να τις κατανοήσουμε και

κυρίως θα πρέπει να θυμόμαστε ότι, για να επιβιώσουν οι δημοκρατίες, πρέπει να μάθουν να μεταβάλλονται.

1. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Πριν από οποιαδήποτε προσέγγιση του οικογενειακού θεσμού, είναι χρήσιμο, για την καλύτερη κατανόηση των όσων θα περιγραφούν, να εξηγήσουμε το πως εΐθισται να χρησιμοποιούνται κάποιοι όροι.

Ο όρος “κοινωνικός θεσμός” νοείται ως ένα πάγιο και κοινωνικά αποδεκτό όσο και επιβαλλόμενο δίκτυο σχέσεων μεταξύ ρόλων. Ο όρος κοινωνικός θεσμός νοείται επίσης ως ένας κοινωνικά αποδεκτός τρόπος συλλογικής και ατομικής συμπεριφοράς και δράσης, που αποβλέπει στην επίτευξη ενός ή περισσοτέρων κοινωνικά σημαντικών σκοπών. (Τσαούσης, 1984)

Η οικογένεια αποτελεί κύριο και καίριο στοιχείο της οργάνωσης του συλλογικού όσο και του ατομικού βίου. Αποτελεί τη γέφυρα που συνδέει τον κοινωνικό και τον ατομικό, το δημόσιο και τον ιδιωτικό βίο. (Τσαούσης, 1984)

Ως κοινωνικός θεσμός, η οικογένεια έχει χαρακτήρα δημόσιο, εφόσον παραπέμπει στην οργάνωση του συλλογικού βίου και εξαρτάται από συλλογικές αξίες και κοινωνικές συνθήκες. Ταυτόχρονα, όμως, έχει και χαρακτήρα ιδιωτικό, εφόσον παραπέμπει στην οργάνωση του ατομικού βίου και εξαρτάται από προσωπικές αξίες, συνθήκες, προσδοκίες. (Μουσούρου, Λ.Μ.,1999)

2. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Κατά τη διάρκεια της προβιομηχανικής περιόδου κυριαρχούν τα εξής χαρακτηριστικά: ο χώρος εργασίας συμπίπτει με το χώρο κατοικίας, οι γυναικείοι και οι ανδρικοί ρόλοι που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της οικογένειας, αν και είναι διαφορετικοί, είναι περισσότερο ισότιμοι και η θέση που κατέχει η γυναίκα, είτε με την ιδιότητα της συζύγου και μητέρας είτε ως ενεργό μέλος της κοινότητας, δεν είναι υποδεέστερη από αυτή των ανδρών. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999)

Συγκεκριμένα, οι γυναίκες που είχαν ως πρωταρχική τους απασχόληση την ανατροφή των παιδιών και τις καθημερινές οικιακές εργασίες, άρχισαν να έχουν και άλλες ασχολίες, εντός και εκτός της εστίας τους. Και παρά το γεγονός ότι υπήρχε (βάση των κοινωνικοπολιτιστικών δεδομένων της εποχής) σαφής και αυστηρός διαχωρισμός ανάμεσα στις χαρακτηριζόμενες ανδρικές και γυναικείες εργασίες, οι άνδρες από μόνοι τους δεν μπορούσαν να φέρουν εις πέρας την καλλιέργεια της γης, οπότε στηρίχθηκαν στη συμβολή και του γυναικείου εργατικού δυναμικού.

Οι γυναίκες κατά την προβιομηχανική περίοδο προσφέρουν, λοιπόν, πολύτιμη βοήθεια καθώς συνεργάζονται με τους άνδρες στην οικογενειακή επιχείρηση και η συμβολή τους αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα της οικογενειακής μονάδας. (Segalen, 1980) Επομένως διαπιστώνουμε, ότι υπάρχει μια σχετική εναρμόνιση και συνταύτιση οικιακών και παραγωγικών εργασιών στα πλαίσια της προβιομηχανικής οικογένειας και ότι η γυναικεία εργασία δε διαφοροποιείται από αυτήν των ανδρών, αντιθέτως, θεωρείται και αυτή εξίσου παραγωγική και αποτελεί αναπόσπαστο και

ενδεικτικό χαρακτηριστικό του ρόλου της γυναίκας. (Tilly και Scott, 1978; Burguiere, *et al.*, 1986)

Η οικογένεια, είτε με πυρηνική μορφή είτε με πιο διευρυμένη δομή, μαζί με την οικιακή οικονομία και διαχείριση αποτελούν τους βασικούς ρυθμιστικούς παράγοντες των κοινωνικών ρόλων και των θεσμών κατά την προβιομηχανική περίοδο, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εργασία των γυναικών, πάντα συνδυαζόμενη με την οικιακή εργασία και την στήριξη της οικογενειακής εστίας, εξαρτάται από τις εκάστοτε ανάγκες της οικογένειας και δε θεωρείται ως μη παραγωγική.

3. Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΕΚΒΙΟΜΗΧΑΝΙΣΗΣ.

Ολόκληρος ο 19^{ος} αιώνας είναι συνδεδεμένος με μια ιδιαίτερη έξαρση φτώχειας, στο Δυτικό κυρίως κόσμο, που οφείλεται βασικά στην εξάπλωση του καπιταλισμού, στις συνθήκες εκβιομηχάνισης και στην αστικοποίηση. Η τεχνολογία στις διάφορες μορφές της, η γενικότερη ανάπτυξη της γνώσης, οι ανθρωπιστικές αντιλήψεις, οι τάσεις αποσύνδεσης της ύπαρξης του ατόμου από μεταφυσικές δυνάμεις, οι κοινωνικές και πολιτικές διαφοροποιήσεις και ανακατατάξεις, οι καταστρεπτικές παγκόσμιες συρράξεις μεταξύ των λαών (οι οποίες γέννησαν δυστυχία και πόνο), η οικονομική εξαθλίωση και η φτώχεια, η διάσπαση των οικογενειών, η αναγκαστική μετακίνησή τους από αγροτικές σε αστικές περιοχές για αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης, όλα αυτά συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της βιομηχανικής εποχής και είναι οι βασικότεροι λόγοι που επηρέασαν άμεσα και έμμεσα τη “νοοτροπία”, την κουλτούρα και την εξέλιξη των κοινωνιών.

Αυτή την εποχή η οικονομική επανάσταση συνοδεύεται από μια αναταραχή στις παραδοσιακές δομές της οικογένειας. Η “πυρηνική” οικογένεια έχει πλέον επικρατήσει, αντικαθιστώντας την “παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια”. Με τη συνεχή εκβιομηχάνιση όλων των δυτικών κοινωνιών, η οικογένεια παύει να είναι μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης και πλέον γίνεται καταναλωτική, ενώ παρατηρείται αναδίπλωση και σταθεροποίηση της οικογενειακής ομάδας με την επικράτηση των “πυρηνικών-συζυγικών” οικογενειών που λειτουργούν αυτόνομα. Η ισορροπία, που υπήρχε στην παραδοσιακή οικογένεια, διαταράσσεται με το φυσικό και χωρικό διαχωρισμό της κατοικίας και των μέσων επιβίωσης του νοικοκυριού. (Μουσούρου, 1989)

Στο νέο αυτό οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο – όπως το περιγράφει η Evelyne Sullerot – φαίνεται ότι η “παραγωγική” εργασία των μελών της οικογένειας μετατίθεται έξω από το σπίτι, και ότι ο αριθμός των γυναικών με εξωοικιακή, αμειβόμενη εργασία περιορίζεται, αφού «ιδανική σύζυγος είναι αυτή που κάθεται σπίτι της». Η “νοικοκυρά” δεν είναι, λοιπόν, παρά μια γυναίκα που δεν εργάζεται, ενώ η προσωπική της εργασία μέσα στο σπίτι δεν υπολογίζεται καθώς δεν είναι παραγωγική. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999)

Έτσι λοιπόν, ο ρόλος των γυναικών αυτή την εποχή σταδιακά περιορίζεται και τελικά συρρικνώνεται, αφού ένα μεγάλο κομμάτι του γυναικείου ενεργού πληθυσμού αποσύρεται από κάθε είδους παραγωγική εργασία και αρχίζει να καταναλώνει ό,τι παλαιότερα κατασκεύαζε. Παράλληλα, η οικιακή εργασία, κυριαρχεί και όπως αναφέρει στη μελέτη της η Marlyse Rouchol, αποτελεί κατά κάποιο τρόπο, «αυτό που απομένει στην οικογένεια, όταν αυτή παύει να είναι παραγωγική μονάδα». Ενώ η εργασία, αν και δεν είναι αναγκαία για την επιβίωση των μελών της και μπορεί ν’ αντικατασταθεί από την αγορά υπηρεσιών και καταναλωτικών αγαθών, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανατροφή και την εκπαίδευση των παιδιών, καθώς και για την εκπλήρωση των συναισθηματικών αναγκών της οικογένειας, όπως διαμορφώνεται την περίοδο εκείνη. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999)

Αλλά και όσες γυναίκες παραμένουν στο χώρο της παραγωγής, επηρεάζονται από τις απάνθρωπες συνθήκες εργασίας. Και ενώ οι αστικές οικογένειες οργανώνονται με λεπτεπίλεπτο τρόπο σε χώρους όλο και περισσότερο κλειστούς και ιδιωτικούς, έχοντας ως προφύλαξη τις όλο και πιο προστατευόμενες γεννήσεις, οι οικογένειες των εργατών εξαντλούνται στις διάφορες βιομηχανικές μονάδες, όπου αναγκάζονται να εργαστούν 12 με 17 ώρες την ημέρα κερδίζοντας ελάχιστα σε σχέση με το έργο που παρέχουν. Οι εργαζόμενες γυναίκες (καταπονημένες από το υπερβολικό ωράριο εργασίας) αναγκάζονται να ζουν σε οριακά σημεία φτώχειας, χωρίς να έχουν χρόνο και

την άνεση να οργανώσουν την καθημερινή και την οικογενειακή τους ζωή. Και για αυτές τις εξαθλιωμένες νέες γυναίκες, η μητρότητα δεν ανθίζει μέσα σε ευνοϊκές συνθήκες και τα παιδιά τους διεγείρουν σπάνια έντονη στοργή από μέρους τους. Ωστόσο οι γεννήσεις αυτή την εποχή είναι πολυάριθμες και αυτές που αφορούν άγαμες γυναίκες βρίσκονται σε άνοδο, γεγονός που κάνει ορισμένους ερευνητές να θεωρούν ότι την περίοδο της εκβιομηχάνισης, εμφανίστηκε μια σεξουαλική επανάσταση που μπορεί να συγκριθεί με άνεση, με εκείνη που σημειώθηκε κατά τις δεκαετίες 1960-1970. (Μουσούρου, 1989)

Όπως διαπιστώνουμε, τα κύρια χαρακτηριστικά της βιομηχανικής επανάστασης (εκτός από τη δημιουργία ακραίων φαινομένων οικονομικής ανισότητας) ήταν η εμφάνιση του ρόλου της νοικοκυράς και η επικράτηση της οικιακής μη παραγωγικής εργασίας, που δυσχέρανε κατά πολύ την οικονομική θέση της γυναίκας. Ο νέος αυτός ρόλος ανταποκρινόταν αφενός στο χωρικό διαχωρισμό της κατοικίας και αφετέρου στα μέσα επιβίωσης της οικογένειας και αναδιάρθρωνόταν με άξονα την εξάρτησή του από τον αρχηγό της οικογένειας. Τέλος, δεν πρέπει να παραλείψουμε το γεγονός ότι η τεχνική και βιομηχανική επανάσταση, καθώς και η αστικοποίηση, συνετέλεσαν στη μεγαλύτερη εξειδίκευση των ανδρικών και γυναικείων ρόλων, αλλά και στην άμεση “επιδείνωση” της θέσης των γυναικών. (Μουσούρου, 1989)

4. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (20^{ος} – 21^{ος} ΑΙΩΝΑΣ)

4.1 ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια σειρά ραγδαίων εξελίξεων που αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν. Ως τέτοιες θεωρούμε τόσο τις τεχνολογικές εξελίξεις, όσο και τις εξελίξεις σε κοινωνικούς και πολιτισμικούς θεσμούς.

Τα νέα τεχνολογικά επιτεύγματα επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα τον άνθρωπο και την οικογένειά του (είτε θετικά είτε αρνητικά). Καθώς παρατηρούμε ότι καλύπτονται βασικές ανθρώπινες ανάγκες, διαπιστώνουμε ότι παράλληλα γεννιούνται νέες με μεγαλύτερες απαιτήσεις.

Στη συνέχεια, λοιπόν, κρίνεται απαραίτητο να διερευνήσουμε τους κυριότερους τομείς της τεχνολογικής ανάπτυξης και κοινωνικής εξέλιξης, για να διαπιστώσουμε σε ποιο βαθμό επηρέασαν και ίσως μετέβαλαν τη δομή και το σχήμα των Ευρωπαϊκών οικογενειών.

4.1.1 ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Στην αυγή του 21^{ου} αιώνα, σημειώνεται μια σειρά κοσμοϊστορικών αλλαγών, που δίνουν νέα τροπή και νέο περιεχόμενο στην ανθρώπινη εξέλιξη. Η αλλαγή υπήρξε κυρίως ποιοτική, αν και σημειώθηκαν πολλές μεταβολές που θα μπορούσαν να εκφραστούν εύκολα με δείκτες, ποσοστά και μέσους όρους. Ουσιαστικά πρόκειται για μια διαφοροποίηση, που συνίσταται, κυρίως, σε βαθύτατες, πολυσήμαντες και αλληλένδετες κοινωνικοοικονομικές όπως και κοινωνικοπολιτισμικές μεταβολές, οι οποίες προσεγγίζονται από διάφορες σκοπιές. Η σκοπιά της σημασίας τους για το παρόν και το μέλλον της οικογένειας, δεν θεωρείται κατά κανόνα πρωτεύουσας σημασίας, είναι όμως απαραίτητο να αναφερθούν για να γίνουν πιο κατανοητές οι συνέπειές τους.

Θα αναφερθούμε εδώ, λοιπόν, επιλεκτικά και συνοπτικά σε μερικές από τις κυριότερες μεταβολές, που έχουν καταστήσει τον κόσμο μας ποιοτικά διάφορο. Οι μεταβολές αυτές συνδέονται με:

- **Τεχνολογικά επιτεύγματα**

Ο 20^{ος} αιώνας τελείωσε με τη διαπίστωση ότι τα τεχνολογικά επιτεύγματα είναι πλέον, ανεξέλεγκτα ως προς την εξέλιξη και τις επιπτώσεις τους αλλά είναι και ασύλληπτα από την πλειονότητα όσων επηρεάζονται από αυτά – και αυτό το γεγονός ενέχει πολλούς κινδύνους. Η αδυναμία ελέγχου των τεχνολογικών επιτευγμάτων, που γίνεται ακόμη πιο επικίνδυνη από τη δυσκολία των πολιτών να αντιληφθούν τις προοπτικές και τις επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών, αποτελεί ένα καίριο πλήγμα στην ήδη προβληματική λειτουργία της δημοκρατίας, ένα πλήγμα με σημαντικές, – αν όχι κραυγαλέες – επιπτώσεις. Εξάλλου, όπως παρατηρεί ο Fukuyama, στο βιβλίο του “The end of History and the Last Man”, ο 20^{ος} αιώνας έδειξε πόσο προβληματική είναι η σχέση μεταξύ τεχνολογικών εξελίξεων και ανάπτυξης – της

ανάπτυξης νοούμενης ως ουσιαστικής βελτίωσης των συνθηκών ζωής. Και αυτό συμβαίνει γιατί, στον αιώνα που μόλις τελείωσε, έγινε σαφές ότι, η βελτίωση των συνθηκών ζωής δεν μπορεί παρά να βασίζεται στην ταυτόχρονη εξέλιξη της τεχνολογίας και του συστήματος αξιών – το οποίο όμως απασχολεί πολύ λιγότερο και πολύ λιγότερους.

Σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), η τεχνολογική εξέλιξη έχει επιφέρει προφανείς μεταβολές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του συλλογικού και ατομικού βίου, και επιπλέον ευθύνεται για μεταβολές σε συλλογικές και ατομικές συμπεριφορές – μεταβολές, όχι πάντοτε συνειδητές ή και προφανώς συνδεδεμένες με την τεχνολογική εξέλιξη καθεαυτή.

Η παρατήρηση αυτή ισχύει, βέβαια, και για την οικογένεια καθώς οι μεταβολές, που η τεχνολογία έχει επιφέρει στον οικογενειακό τομέα, τις λειτουργίες και τις προοπτικές του, είναι ασφαλώς πολλές.

Ενδεικτικά οι χώροι, στους οποίους η επίδραση της σύγχρονης τεχνολογίας στην οικογένεια γίνεται προφανής, είναι, θα λέγαμε, οι εξής: Πρώτον, τα επιτεύγματα της σύγχρονης τεχνολογίας της αναπαραγωγής, που (εκτός από τα σοβαρά ηθικά διλήμματα που δημιουργούν και τους κοινωνικούς κινδύνους που εμπεριέχουν) έχουν προφανείς επιπτώσεις στον ορισμό των βιολογικών γονιών. Παρατηρείται, λοιπόν, για πρώτη φορά στην ιστορία του ανθρώπου, το φαινόμενο του διαχωρισμού της φέρουσας μητέρας από τη δότρια ωαρίου, αλλά και για πρώτη φορά με τη (αβέβαιων συνεπειών) δυνατότητα κλωνισμού, γίνεται δυνατή η απόκτηση παιδιών που δεν θα έχουν βιολογικό πατέρα. Έπειτα, τα επιτεύγματα αυτά έχουν επιπτώσεις στην οριοθέτηση των γενεών, αλλά και τον προσδιορισμό των συγγενικών δεσμών. Αυτή την οριοθέτηση και τον προσδιορισμό καθιστά περίπου αδύνατους τόσο η επέκταση της πρακτικής των κατεψυγμένων ωαρίων - σπερματοζωαρίων αλλά και εμβρύων όσο και η δυνατότητα η

φέρουσα μητέρα να είναι στενή εξ' αίματος συγγενής της δότριας. (Φθενάκης, 1998)

Αναλυτικότερα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, η επίδραση των νέων τεχνολογιών στην οικογενειακή ζωή, αφορούσε στον οικογενειακό προγραμματισμό, με την εμφάνισή του αντισυλληπτικού χαπιού και την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας. Η επίδραση τους στην εξέλιξη των οικογενειακών δομών ήταν καθοριστική, γιατί έδωσε τη δυνατότητα στη γυναίκα να ελέγξει την αναπαραγωγική διαδικασία, διαχωρίζοντας την από την σεξουαλική διαδικασία. Στο βαθμό που η γονεϊκότητα αποτελούσε πλέον ατομική επιλογή, άρχισαν να ανοίγουν δρόμοι για την αντιμετώπιση των προβλημάτων υπογονιμότητας (subfertility). (Φθενάκης, 1998)

Τα προβλήματα στη σύλληψη αντιμετωπίστηκαν με τη μέθοδο της τεχνικής γονιμοποίησης όπου ο δότης του σπέρματος είναι άλλοτε ο βιολογικός πατέρας του παιδιού και άλλοτε ένας ανώνυμος δότης. Παρόλο όμως που η δεύτερη περίπτωση, όπως αναφέρει η Ανδρουλάκη-Δημητριάδου (1986), διευκρινίζεται επακριβώς από το νόμο στην περίπτωση του παντρεμένου ζευγαριού, εντούτοις μπορούν να δημιουργηθούν ορισμένα προβλήματα στη δυναμική της οικογένειας, εξαιτίας του δικαιώματος του παιδιού κατά την ενηλικίωσή του να πληροφορηθεί τον τρόπο γέννησής του.

Στα πλαίσια της παραπάνω διαδικασίας είναι δυνατό το σπέρμα του δότη πατέρα να χρησιμοποιηθεί και μετά το θάνατό του, από τη χήρα πλέον γυναίκα. Έτσι δημιουργείται μια ιδιότυπη μορφή μονογονεϊκής οικογένειας, όπου το παιδί σύμφωνα με τη νομοθεσία, θεωρείται νόμιμο παιδί του αποθανόντος πατέρα (στο βαθμό βέβαια που δεν έχει απαγορεύσει κάτι τέτοιο). (Ανδρουλάκη - Δημητριάδου, 1986)

Μία άλλη τεχνολογική εξέλιξη του 20^{ου} αιώνα, που έχει σοβαρή επίπτωση στην οικογενειακή ζωή είναι η εξωσωματική γονιμοποίηση (assisted conception), σε όλες τις παραλλαγές της (σπερματέγχυση, I.V.F,

μικρογονιμοποίηση/I.C.S.I., κ.α.). Σε άρθρο του Δανέζη (1986), συνοψίζονται οι περιπτώσεις κατά τις οποίες μόνες γυναίκες αποκτούν παιδί χωρίς καμία ανδρική συμμετοχή (με εξαίρεση το σπέρμα που καταθέτει ένας ανώνυμος άνδρας στην τράπεζα σπέρματος). Ενώ μέχρι σήμερα οι γυναίκες μπορούσαν να μεγαλώσουν ένα παιδί μόνες τους, πλέον μπορούν να το αποκτήσουν χωρίς να έχουν καμία σεξουαλική επαφή με άνδρα και έτσι να δημιουργήσουν μια μονογονεϊκή οικογένεια, με αρχηγό την άγαμη μητέρα.

Η προοπτική αυτή έθεσε σημαντικά ηθικά ζητήματα στα κράτη, όπου, αρχικά, άρχισαν να εφαρμόζονται οι νέες μέθοδοι γονιμοποίησης και πολλοί έσπευσαν να καταδικάσουν την τεχνολογική εξέλιξη. Σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), πολλοί ισχυρίστηκαν ότι η απειλή από την πλήρη αυτονομία της γυναίκας ήταν πολύ μεγάλη. Η ανεξαρτησία στο βιολογικό επίπεδο ήταν κάτι διαφορετικό από τις κατακτήσεις της στους άλλους τομείς, και στην πορεία για την ισότητα των φύλων.

Όπως αναφέρει ο Quere (1983), αυτή η δυνατότητα δίχασε την κοινή γνώμη. Ορισμένα άτομα υποστήριξαν ότι πλέον η παραδοσιακή οικογένεια δίνει τη θέση της σε άλλα μοντέλα οργάνωσης του οικογενειακού βίου και ότι μια γυναίκα δεν πρέπει να στερείται τη μητρότητα, επειδή δεν αγαπά τους άνδρες ή δεν μπορεί να δημιουργήσει μια αρμονική και επιτυχή σχέση. Η πλειοψηφία, όμως, τάχθηκε εναντίον αυτής της πρόκλησης, επικαλούμενη το συμφέρον του παιδιού ή τη διατήρηση των οικογενειακών εθίμων ή για θρησκευτικούς λόγους. Το 1983, στη Γαλλία, το Εθνικό Συμβούλιο Ηθικής και Δεοντολογίας απαγόρευσε την τεχνητή γονιμοποίηση στις μόνες – γυναίκες και τον περιόρισε μόνο για θεραπευτικούς λόγους σε ετερόφυλα ζευγάρια που έχουν σταθερή σχέση. Επίσης η νομοθεσία ορισμένων κρατών απαγορεύει, προς το παρόν, την ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων από ανύπαντρες γυναίκες. (Oger, 1993)

Δεύτερο, επίτευγμα αποτελεί η συνεχής αύξηση των δυνατοτήτων της σύγχρονης ιατρικής (σε συνδυασμό με άλλα σημαντικά χαρακτηριστικά των σύγχρονων κοινωνιών, όπως η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών και το υψηλό βιοτικό επίπεδο) που έχουν αυξήσει και συνεχώς αυξάνουν τις πιθανότητες επιβίωσης και τη μέση διάρκεια ζωής. Η αύξηση αυτή κυρίως αφορά: α. άτομα που στις αρχές του αιώνα ήταν καταδικασμένα (πρόωρα νεογνά, άτομα με συγγενείς αναπηρίες, θύματα ατυχημάτων κτλ.), και β. πάσχοντες από χρόνιες (και μέχρι σήμερα συχνά θανατηφόρες) παθήσεις, π.χ. καρκίνος, AIDS. (Μουσούρου, 1989)

Τρίτος τεχνολογικός τομέας που επηρέασε άμεσα την οικογένεια τον 20^ο αιώνα είναι η τηλεόραση, ως ψυχαγωγικό και επικοινωνιακό μέσο, όπως επίσης και η ευρύτατη εξάπλωση της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών με την παράλληλη ανάπτυξη του διαδικτύου. Όπως αναφέρει η Μουσούρου, στην εισήγησή της στο Forum “Για το παιδί και την οικογένεια” (Μάιος 1998), η ανάπτυξη των εν λόγω τομέων, δημιουργούν μια σειρά από πρωτοφανείς δυνατότητες αλλά και κινδύνους. Δυνατότητες είναι η τηλε-εκπαίδευση και η τηλε-εργασία, που μεταβάλλουν και διαδίδουν τους εκπαιδευτικούς και τους εργασιακούς θεσμούς. Δυνατότητα αλλά και κίνδυνος είναι ακόμα η ελεύθερη διακίνηση των πληροφοριών και των ιδεών, που γίνεται συχνά επικίνδυνη λόγω της αδυναμίας της όποιας εξουσίας (διεθνούς, κρατικής αλλά και γονεϊκής) να ελέγξει τη διακίνηση αυτή – άρα να ελέγξει το διαφημιζόμενο και προωθούμενο μέσω του διαδικτύου εγκλήματος (παράδειγμα αποτελεί η δράση των δικτύων παιδεραστίας, παιδικής πορνείας και πορνογραφίας). Κίνδυνος είναι, επίσης, η περιθωριοποίηση όσων κατηγοριών του πληθυσμού αδυνατούν, λόγω ηλικίας, μορφωτικού επιπέδου ή απλώς νοοτροπίας, να προσαρμοστούν στη χρήση και την “ιδιαιτέρη γλώσσα” του υπολογιστή (κατηγοριοποίηση σε χρήστες και μη χρήστες). Κίνδυνος είναι, τέλος, ο περιορισμός της ανάγκης

και της δυνατότητας αυτού που αποκαλούμε ανθρώπινες σχέσεις – σχέσεις μέσω των οποίων ο άνθρωπος μέχρι τώρα καλλιεργεί την ευαισθησία, τη φαντασία, τη δημιουργικότητά του και επιδιώκει τη συναισθηματική του ισορροπία και την κοινωνική αποδοχή.

Η οργάνωση της οικογενειακής ζωής και η επιτυχία της εξαρτώνται σήμερα από αλληπάλληλες προσωπικές επιλογές στα πλαίσια διαπροσωπικών σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές αποδεικνύονται ιδιαίτερα εύθραυστες καθώς εκφράζουν όλο και συχνότερα ισορροπίες, που δεν είναι πάγιες, που δεν επιβάλλονται από το κοινωνικό σύνολο και που δεν παραπέμπουν σε θεσμούς, αλλά που οφείλονται στη θέληση και τις ικανότητες προσώπων που λειτουργούν ατομικά. Ποια θα είναι η έννοια του προσώπου και ποιοι είναι οι μηχανισμοί διαμόρφωσης προσώπων στην ηλεκτρονική εποχή; (Μουσούρου, 1989) Η ανθρωπότητα μπήκε στον 21^ο αιώνα με αναπάντητο το καίριο αυτό ερώτημα και χωρίς να είναι προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει τους τυχόν κινδύνους που ενέχει ο κόσμος της πληροφορίας.

- **Παγκοσμιοποίηση**

Ο 20^{ος} αιώνας κληροδοτεί στον 21^ο, εκτός των άλλων, δύο καίριας σημασίας ζητήματα, που είναι απόρροια της ραγδαίας τεχνολογικής έκρηξης αφ' ενός και αφετέρου αποτέλεσμα των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών. Τα ζητήματα αυτά, όπως θα δούμε, αναλυτικότερα είναι η παγκοσμιοποίηση και οι αλλαγές στον τομέα της εργασίας που σημειώθηκαν, κυρίως, μετά την ευρεία χρήση των νέων τεχνολογιών και τη δυναμική επανένταξη της γυναίκας στον εργασιακό στίβο.

Η παγκοσμιοποίηση, δηλαδή «η μετατροπή του πλανήτη σε μια ενιαία επιχειρησιακή μονάδα με όλες τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές

επιπτώσεις που αυτή συνεπάγεται», όπως αναφέρει η Μουσούρου (FORUM, 1998,σ.56), «έχει μεταμορφώσει όχι μόνο ορισμένες οικονομικές και τεχνικές δραστηριότητες και τις δράσεις της επιστήμης, αλλά και σημαντικές πτυχές της ιδιωτικής ζωής. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αφάνταστη επιτάχυνση των επικοινωνιών και των μεταφορών. Το πιο εντυπωσιακό γνώρισμα, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, είναι ίσως, η ένταση που υπάρχει σε αυτή την επιταχυνόμενη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης. Από οικονομικής πλευράς, η παγκοσμιοποίηση είχε κάποια θετικά αποτελέσματα, όπως η αύξηση του εξωτερικού εμπορίου αλλά και η ευημερία των νέων βιομηχανικών χωρών της Ασίας. Απεκάλυψε, όμως, και ενέτεινε το τρομακτικό και αυξημένο χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών όπως και την τάση οι μεν πλούσιοι να γίνονται λιγότεροι και πιο πλούσιοι, οι δε φτωχοί περισσότεροι και ακόμη πιο φτωχοί, γεγονός που έχει άμεσες συνέπειες και στην εξέλιξη της οικογένειας, αφού η πορεία της εξαρτάται από τα εκάστοτε κοινωνικοοικονομικά και πολιτιστικά δεδομένα ».

Από την άλλη πλευρά, η παγκοσμιοποίηση ενέτεινε τη μετατόπιση της παραγωγής σε ζώνες χαμηλότερου κόστους – αυξάνοντας όμως την ανεργία στις υπόλοιπες ζώνες. Ενέτεινε, επίσης, τον περιορισμό των κοινωνικών παροχών στην προσπάθεια περιορισμού του κόστους της εργασίας και άρα, στην προσπάθεια αύξησης της ανταγωνιστικότητας. Εξάλλου, η ταυτόχρονη ανάπτυξη των περιφερειών (λόγω της παγκοσμιοποίησης) υπόσκαψε την ικανότητα του δημοκρατικού κράτους να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που προέκυψαν. Έτσι, όπως αναφέρει ο Held (1995), αγαθά, κεφάλαια, άνθρωποι, γνώση, εικόνες, θεσμοί, συνήθειες, επικοινωνίες, όπλα, όπως και έγκλημα, πολιτισμός, ρύπανση, ναρκωτικά, μόδα και πεποιθήσεις κυκλοφορούν τώρα πια εύκολα αγνοώντας (εθνικά) σύνορα.

Η δυναμική και οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης δημιουργούν κενά και αστάθειες όχι μόνο στο πλαίσιο του σύγχρονου κράτους, αλλά και

στο διεθνές πλαίσιο. Νέες μορφές συλλογικών αποφάσεων αναζητούνται, για να καλύψουν αυτά τα κενά και να θεραπεύσουν τις αστάθειες, αλλά και για να αντιμετωπίσουν πειστικά υπερεθνικά προβλήματα, όπως είναι τα περιβαλλοντικά, η παραγωγή και η διακίνηση ναρκωτικών, η εξάπλωση νέων αλλά και παλιών ασθενειών, η κρίση πανανθρώπινων θεσμών και αξιών, (όπως λόγου χάρη του θεσμού της οικογένειας), η ξеноφοβία και η αναβίωση του ρατσισμού, η καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, η (κάθε είδους) εκμετάλλευση των παιδιών.

- **Μεταβολές στον τομέα εργασίας**

Στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, ο όρος απασχόληση αντικαθιστά τον όρο “εργασία”, ενώ τείνει να αποσυνδεθεί από την οικονομική ανάπτυξη και να συνδεθεί περισσότερο από ποτέ με την αυτοματοποίηση. (Rifkin, 1996) Τα προβλήματα που εμφανίζονται στην αγορά εργασίας, με την αυξανόμενη και επίμονη ανεργία, παρεμποδίζουν τη συνειδητοποίηση των βαθύτατων μεταβολών, που σημειώνονται στις συνθήκες απασχόλησης. Τις μεταβολές αυτές επιβάλλει αφενός η ανταγωνιστικότητα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και αφετέρου, η αυξανόμενη ζήτηση εργασίας – κυρίως λόγω της μαζικής εισόδου των γυναικών στην αγορά εργασίας.

Η επανένταξη των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και οι συμπεριφορές τους απέναντι στην επαγγελματική τους απασχόληση έγιναν αντικείμενο εκτεταμένων θεωρητικών συζητήσεων κατά την τελευταία τριακονταετία. (Χλέτσος, 1989)

Ενδεικτικά, η κοινωνικοοικονομική προσέγγιση της γυναικείας επαγγελματικής δραστηριοποίησης, έδειξε ότι η συμμετοχή στην εργασία εξαρτάται από τα ατομικά χαρακτηριστικά ή αλλιώς τα “εφόδια” της κάθε γυναίκας. Διαπιστώθηκε, λοιπόν, ότι οι γυναίκες που προέρχονται από

μεσαία κοινωνικά στρώματα όχι μόνο εργάζονται πιο συχνά συγκριτικά με αυτές που προέρχονται από κατώτερα, αλλά εγκαταλείπουν με μεγαλύτερη δυσκολία την εργασία τους σε αντίθεση με τις τελευταίες, οι οποίες τη διακόπτουν πολύ πιο εύκολα. (Χλέτσος, 1989)

Άλλες έρευνες επισήμαναν την άμεση επίδραση της οικογενειακής κατάστασης των γυναικών στην αγορά εργασίας: οι ανύπαντρες γυναίκες εργάζονται συχνότερα από ότι οι παντρεμένες, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών συνεπάγεται μείωση των ποσοστών των γυναικών που εργάζονται. (Μουσούρου, 1998).

Επιπλέον, επισημάνθηκε ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις έχουν, συχνά, δυσμενή επίδραση στην επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών, επηρεάζοντας αρνητικά τη σταδιοδρομία τους. (Κοντιάδης, 1998) Πάντως, ο De Singly (1987) αναφέρει ότι νεότερες έρευνες συμπεραίνουν πως τα οικογενειακά γεγονότα (γάμοι, γεννήσεις), επηρεάζουν ολοένα και λιγότερο τον επαγγελματικό κύκλο των παντρεμένων γυναικών.

Όσον αφορά στα κίνητρα για εργασία, όπως έχει αποδειχθεί, οι οικονομικοί λόγοι παίζουν σημαντικό ρόλο στην απόφαση μιας γυναίκας να εργαστεί, αφού τα σύγχρονα μοντέλα κατανάλωσης επιβάλλουν πλέον, την ύπαρξη δυο μισθών σε κάθε νοικοκυριό. Εξάλλου, από μελέτες που έγιναν σχετικά με την προσφορά της γυναικείας εργασίας, ενισχύεται η άποψη ότι η οικονομική συνεισφορά των γυναικών στην οικογένεια αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη βαρύτητα. Πράγματι το γυναικείο εισόδημα αποτελεί βασικό μέρος του οικογενειακού εισοδήματος, γεγονός που επιτρέπει τη βελτίωση του επιπέδου ζωής της οικογένειας, αν και τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που καταγράφονται συνεχώς, σε ολόκληρο τον πλανήτη, παρεμποδίζουν, ουσιαστικά, την επιθυμία των γυναικών να εργαστούν.

Ακόμα και αν πολλοί δεν θέλουν ακόμη να το δουν και να το παραδεχτούν, η εργασία, στη σύγχρονη κοινωνία, έχει εκπέσει από σταθερός

άξονας κοινωνικής οργάνωσης, από τη στιγμή που έπαψε να σημαίνει πλήρης και δια βίου εργασία για όλους. Αυτό, σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), έχει ποικίλες επιπτώσεις. Σε μικροκοινωνιολογικό επίπεδο, (δηλαδή στο επίπεδο της οικογένειας και της οργάνωσης του ιδιωτικού βίου), η ανεργία (και η ελλιπής ασφάλεια και ασφάλιση του ανέργου) και η μη εξασφάλιση πλήρους και σταθερής απασχόλησης, οδηγούν σε επιβράδυνση της ανεξαρτητοποίησης της νέας γενιάς και στο δισταγμό δημιουργίας νέων οικογενειών. Βέβαια, καθώς η ανεργία δεν είναι νέο φαινόμενο, οι επιπτώσεις της πάνω στη συνοχή της οικογένειας και την υγεία των μελών της έχουν μελετηθεί και επισημανθεί πολλά χρόνια πριν (ενδεικτική είναι η εργασία των Fagin, και Little, 1984). Ωστόσο, η σύγχρονη μακροχρόνια ανεργία δεν πλήττει μόνο τις, παραδοσιακά, μειονεκτούσες κατηγορίες του πληθυσμού, αντιθέτως τον κίνδυνο ανεργίας διατρέχουν πλέον όλες οι κατηγορίες των πολιτών, που οφείλουν τη συντήρησή τους αποκλειστικά στην εργασία, και κατά συνέπεια απειλούνται και οι οικογένειες, όποιο σχήμα και αν έχουν αυτές.

- **Εξατομίκευση των συνθηκών ζωής**

Οι κυριότερες εξελίξεις που χαρακτηρίζουν τον 20^ο αιώνα, είναι οι κοινωνικοπολιτισμικές μεταβολές. Η κυριότερη από τις μεταβολές αυτές, σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), είναι η υλική, κοινωνική και πολιτιστική εξατομίκευση των συνθηκών ζωής. Η μεταβολή αυτή συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη των κοινωνιών από παραδοσιακές αγροτικές - γεωργικές (με άξονα οργάνωσης την ομάδα) σε σύγχρονες αστιακές - βιομηχανικές (με άξονα οργάνωσης το άτομο). Η εξέλιξη αυτή οδήγησε, μεταξύ άλλων, και στην ανάγκη, και τελικά κατέστησε δυνατή την έννοια, τη δημιουργία και τη λειτουργία του κράτους πρόνοιας.

Το κράτος πρόνοιας παρέχει υπηρεσίες και κυρίως επιδόματα σε άτομα που έχουν σημαντικές, ζωτικής σημασίας, ανάγκες. Τόσο η προσδοκία όσο και η παροχή καθεαυτή εξασθενούν τη σημασία της ομάδας (π.χ. της οικογένειας), για το άτομο και το σύνολο. Παράλληλα, ενισχύουν την επίδραση του ατομικισμού, που υποσκάπτει τις σχέσεις αλληλεγγύης πάνω στις οποίες οικοδομήθηκε μέχρι τώρα η κοινωνική συνοχή. Εξάλλου, η κοινωνική αλληλεγγύη, την οποία εκφράζει το κράτος πρόνοιας, είναι μια αλληλεγγύη απρόσωπη που δεν εξασφαλίζει από μόνη της την κοινωνική συνοχή. Άλλωστε ο ατομικισμός δεν συμβάλει μόνο στην εξασθένηση της αλληλεγγύης αχρηστεύει, ταυτοχρόνως, και την τέχνη της κοινωνικότητας, αυτού δηλαδή που ο Fukuyama αποκαλεί εμπιστοσύνη (trust). Αναφέρει σχετικά: «η έλλειψη εμπιστοσύνης είναι προφανής σε πολλές μεταβολές: στην αύξηση του βίαιου εγκλήματος και των αστικών δικών, στην κατάρρευση της οικογένειας, στην υποβάθμιση ενός μεγάλου φάσματος, ενδιάμεσων κοινωνικών δομών, όπως γειτονιές, ενορίες, συνδικάτα, λέσχες και φιλανθρωπικές οργανώσεις .» (Fukuyama, 1995, σελ. 10-11).

Άσχετα αν υπάρχουν ενστάσεις για την άποψη του Fukuyama ως προς την “κατάρρευση της οικογένειας”, αλλά και για την επικέντρωση των προβλημάτων στην απασχόληση της μητέρας έξω από το σπίτι, τα προβλήματα που δημιουργεί η εξασθένηση της αλληλεγγύης δεν μπορεί να αμφισβητηθούν. (Fukuyama, 1997) Αυτή η παρατήρηση μπορεί να γίνει πιο κατανοητή, εάν αναλογιστεί κανείς πως τα διάφορα βιώματα δημιουργούν προβλήματα συνεννόησης μεταξύ των γενεών και μεγιστοποιούν τις διαφορές που τις χωρίζουν, και ταυτόχρονα, ελαχιστοποιούν τη μεταξύ τους αλληλεγγύη. Και αυτό είναι ένα ζήτημα σοβαρό τόσο στο επίπεδο κράτους (καθώς κλονίζεται το συνταξιοδοτικό σύστημα) όσο και στο επίπεδο οικογένειας. (Commaille και De Singly, 1997)

Λύση, στα παραπάνω προβλήματα, σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), θα μπορούσε να αποτελέσει η διάδοση και η ενίσχυση του εθελοντισμού, εφόσον αυτός αποτελεί μια μεγάλη ευκαιρία δημιουργίας προϋποθέσεων επανάκτησης των αρετών εκείνων που ευνοούν τις διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά και την υπέρβαση της αρνητικής επίδρασης του ατομικισμού στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας και της (έμπρακτης) αλληλεγγύης.

- **Οι αλλαγές στον κύκλο ζωής των γυναικών**

Όπως είναι γνωστό, κατά το 19^ο αιώνα, η εργασία των γυναικών ήταν άρρηκτα δεμένη με τον κύκλο ζωής τους και κανονιζόταν από τους ρυθμούς της οικογένειας. Σήμερα, όμως, οι σύγχρονες δημογραφικές τάσεις (που παρατηρούνται σε όλες τις δυτικές κοινωνίες) σε συνδυασμό με τη διάδοση του ελέγχου των γεννήσεων, μεταμορφώνουν κυριολεκτικά τον κύκλο ζωής των γυναικών. Έτσι, οι γυναίκες μπορούν να επιλέξουν πόσα παιδιά θα αποκτήσουν, καθώς επίσης και τη χρονική περίοδο που θα τα φέρουν στον κόσμο. Ακόμη απελευθερώνονται νωρίς από τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις και έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν ή να επανακάμψουν – εφόσον διέκοψαν – στην αγορά εργασίας. (Μαράτου-Αλιπραντή, 1999)

Βέβαια, ο συμβατικός γυναικείος οικογενειακός ρόλος δεν αλλάζει αναγκαστικά με τις μεταβολές του οικογενειακού σχήματος. Αλλάζει όμως σημαντικά κατά την διάρκεια των φάσεων του ατομικού κύκλου της ζωής της γυναίκας. Οι διαφοροποιήσεις του ατομικού κύκλου ζωής καθορίζουν την ευχέρεια της κάθε γυναίκας να συνδυάζει το ρόλο της με εξω-οικογενειακές δραστηριότητες και ενδιαφέροντα. Στην Αγγλία, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η άτεκνη γυναίκα είχε πολλές πιθανότητες να βρίσκεται στην αγορά εργασίας, από τη γυναίκα που είχε παιδιά – και η

γυναίκα με μικρά παιδιά πολύ λιγότερες από εκείνη που τα παιδιά της είχαν μεγαλώσει. Επιπλέον, η γυναίκα που είναι αρχηγός μονογονεϊκού νοικοκυριού, έχει περισσότερες πιθανότητες να έχει πλήρη απασχόληση, από την ενταγμένη στο συζυγικό σχήμα – και η άγαμη μητέρα λιγότερες από τη χήρα ή τη διαζευγμένη. (Τσίγκανου, 1999) Επιβεβαιώνεται, έτσι, ότι είναι η απόκτηση παιδιών που αποτελεί καίριο παράγοντα διαμόρφωσης της απασχόλησης αυτής. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι η ύπαρξη (ή μη) της συζυγικής σχέσης δεν επηρεάζει την είσοδο και την παραμονή των γυναικών στην αγορά εργασίας. Άλλωστε όπως έχει ήδη επισημανθεί, ο βαθμός “παραδοσιακότητας” τόσο του συζυγικού, όσο και του μητρικού ρόλου, έχει επίσης, άμεση επίδραση στη γυναικεία απασχόληση. (Μουσούρου, 1985)

- **Επικράτηση ρευστότητας και αβεβαιότητας στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο**

Σύμφωνα με τη Michel (1997), η επικράτηση της ρευστότητας και της αβεβαιότητας στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού της κοινωνικής διαφοροποίησης, με την «απότομη ρήξη μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος». Η ρήξη αυτή οδήγησε, όπως αναφέρει ο Hobsbawm (1995), «στην αποσύνθεση των ανθρώπινων κοινωνικών σχέσεων».

Στη ρήξη συνετέλεσαν οι βαθύτατες μεταβολές, στις οποίες ήδη αναφερθήκαμε, αλλά και η παρακμή και η συρρίκνωση του αγροτικού κόσμου (άρα και όλων των αξιών, των θεσμών, των προτύπων που πήγασαν από αυτόν). Χαρακτηριστικό παράδειγμα μεταβολής του αγροτικού βίου, θα λέγαμε ότι είναι η συνένωση κοινοτήτων που θεσπίστηκε, επιβάλλοντας τις λογικές, τις διαδικασίες και τις πρακτικές της αστεακής κοινωνίας στην αγροτική κοινωνία.

Στη ρήξη αυτή συνετέλεσε, επίσης, η εκπαιδευτική έκρηξη και συμβολή της στη διαμόρφωση μιας νεανικής κουλτούρας (που, μάλιστα, ανανεώνεται τόσο γρήγορα όσο γρήγορα διαδέχεται η μια πολιτισμική γενεά την προηγούμενη, δηλαδή πολύ γρήγορα). Κυρίως, θα λέγαμε ότι η ρήξη αυτή οφείλεται στις επαναστατικές αλλαγές, που σημειώθηκαν στις προσδοκίες των γυναικών και στη θέση τους στην κοινωνία. Οι αλλαγές αυτές, σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), περιλαμβάνουν ακόμη και την είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας και ασκούν μια αυξανόμενη πίεση για τον επαναπροσδιορισμό των ρόλων των φύλων και των γενεών τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό βίο.

Στην σύγχρονη κοινωνία, είθισται οι γυναίκες πλέον να εργάζονται περισσότερο, για να αντεπεξέλθουν στο διπλό τους ρόλο, και να παραμένουν το κατεξοχήν συνεκτικό στοιχείο μιας λεπτής ισορροπίας στη σχέση οικογένειας – εργασίας. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999) Η οικιακή εργασία, που υπήρξε αρχικά εμπόδιο για την επαγγελματοποίηση των γυναικών, παύει να αποτελεί τροχοπέδη, ενώ παρατηρείται σταδιακή μετάβαση από το “συζυγικό τύπο οικογένειας” στο “συντροφικό”, όπου, όπως ήδη αναφέραμε, όλες οι ευθύνες και οι υποχρεώσεις θα επιβαρύνουν εξίσου και τους δυο συζύγους.

- **Μεταβολές που αφορούν την σύγχρονη οικογένεια στην Ευρώπη**

Πέρα από τις μεταβολές, που ήδη αναφέραμε και, που πράγματι δημιουργούν έναν ποιοτικά καινούριο κόσμο, παρατηρούμε και κάποιες που αφορούν, αποκλειστικά, τον Ευρωπαϊκό χώρο και που συμπληρώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο καλούμαστε να σκεφτούμε την οικογένεια και τις προοπτικές της στον αιώνα που μόλις άρχισε.

Όπως γνωρίζουμε, ο 21^{ος} αιώνας άρχισε με τη δημιουργία ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού χώρου και με την προοπτική οικονομικής σύγκλισης των χώρων-μελών της ευρωπαϊκής ένωσης. Το γεγονός ότι η πρόκληση αυτή ήταν αδιανόητη, κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα και πριν την τελευταία δεκαετία του, εξηγεί τον ενθουσιασμό αλλά και την έλλειψη ετοιμότητας της ανταπόκρισης στην πρόκληση αυτή. Εξηγεί, δηλαδή, τη σύγχυση, την αντιφατικότητα, τη διστακτικότητα, την αναποτελεσματικότητα που χαρακτηρίζουν, μέχρι στιγμής, τη μεθόδευση των όποιων προσπαθειών ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. (Μουσούρου, 1998) Η σύνδεση των προσπαθειών αυτών με τις προοπτικές διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Ανατολικές Ευρωπαϊκές χώρες, επιτείνουν την ανασφάλεια και τις ανησυχίες που, ούτως ή άλλως, δημιουργεί αυτή η ενοποίηση.

Οι μακροχρόνιες επιπτώσεις της διαδικασίας της ενοποίησης, δεν μας είναι ακόμη γνωστές. Γνωστή όμως είναι, η οικονομική και κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (όπως διατυπώνεται στη Λευκή Βίβλο με τίτλο “Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα, Απασχόληση. Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21^ο αιώνα”, Λουξεμβούργο, 1993). Σύμφωνα με αυτές τις διαπιστώσεις, «ο στόχος της ερχόμενης περιόδου πρέπει να είναι η διατήρηση και η ανάπτυξη του ευρωπαϊκού προτύπου, προκειμένου να δώσουμε στο λαό της Ευρώπης το μοναδικό μείγμα της οικονομικής ευημερίας, της κοινωνικής συνοχής και της υψηλής συνολικής ποιότητας ζωής που επετεύχθη στη μεταπολεμική περίοδο...».

Παρόλες, όμως τις προσπάθειες επίτευξης των στόχων της σύγκλισης, η πραγματικότητα και η απειλή του κοινωνικού αποκλεισμού είναι έντονη. Όπως έντονες είναι και οι διάφορες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές μεταβολές, οι οποίες περιγράφηκαν ήδη, αλλά και η κρίση του κράτους πρόνοιας. Όλα αυτά, επιτρέπουν έναν έντονο σκεπτικισμό ως προς την

“κοινωνική ευημερία”, “κοινωνική συνοχή” και την “υψηλή ποιότητα ζωής” των Ευρωπαίων, καθώς και μια έντονη ανησυχία ως προς το “κοινωνικό πρότυπο”, που πράγματι διαμορφώνεται στην Ευρώπη. (Μουσούρου, 1998).

Δεν θα πρέπει, επίσης, να παραλείψουμε ότι πλέον ο κόσμος έπαψε να είναι εγωκεντρικός και η Ευρώπη έχει πάψει να αποτελεί το αποκλειστικό κέντρο της δύναμης, του πλούτου, της γνώσης, της σκέψης, καθώς και του πολιτισμού. (Hobsbawm, 1995) Οι δημογραφικές εξελίξεις έχουν καταστήσει τον ευρωπαϊκό πληθυσμό μια φθίνουσα μειοψηφία, που αδυνατεί να αναπαραχθεί. Το δημογραφικό πρόβλημα δημιουργεί εκτός των άλλων και αδυναμία κάλυψης θέσεων εργασίας (βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της οικονομίας). Έτσι, η Ευρώπη έχει ανάγκη από “αλλοδαπή” εργατική δύναμη και αφετέρου αισθάνεται ότι οφείλει να αμυνθεί στην πρωτοφανή πίεση που ασκεί η μετανάστευση. Η Συνθήκη του Σένγκεν και η διαμορφούμενη μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως άξονα αυτή την άμυνα. (Μουσούρου, 1993)

Αυτή η άμυνα, σύμφωνα με την Μουσούρου (1993), είναι τελικά και η αφετηρία της ξενοφοβίας και του ογκούμενου ρατσισμού. Από την άλλη μεριά, η ανεπτυγμένη δυτικό-Ευρωπαϊκή βιομηχανία, μεταναστεύει με γοργούς ρυθμούς και εγκαθίσταται αλλού. Αυξάνεται έτσι η ανεργία και επεκτείνεται η οικονομική ανασφάλεια και ανισότητα των οικογενειών της γηραιάς Ηπείρου. Παράλληλα, όταν μιλάμε για οικογένειες στην Ευρώπη, αναφερόμαστε σε αυτές που τα μέλη της είναι, είτε Ευρωπαϊκής, είτε μη Ευρωπαϊκής καταγωγής. Τα οικογενειακά σχήματα μη Ευρωπαϊκής καταγωγής πληθαίνουν και ενισχύουν, με τις διαφορετικές τους αξίες, τη ρευστότητα που πλέον από καιρό χαρακτηρίζει την οικογένεια. Φτάνουμε, λοιπόν, στο σημείο – στις αρχές του 21^{ου} αιώνα – να μιλάμε για πολυπολιτισμικές κοινωνίες, μέσα στις οποίες οι άνθρωποι μαθαίνουν να συνυπάρχουν και να ανταλλάσσουν συνήθειες, νοοτροπίες, κοινωνικό-

πολιτισμικά στοιχεία, εμπειρίες, γνώσεις και στάσεις ζωής. Ενώ από την άλλη οι κυβερνήσεις καλούνται να εφαρμόσουν μια κοινή στρατηγική, ώστε να αντιμετωπίσουν τους σκοπέλους που ανατρέπουν τη φυσιολογική ανάπτυξη και διαβίωση των λαών.

4.1.2 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Μέχρι εδώ είδαμε, λοιπόν, το πως διάφορες κοινωνικές, οικονομικές, τεχνολογικές και πολιτισμικές μεταβολές και εξελίξεις, επηρέασαν την ιστορική πορεία του ανθρώπου (κυρίως κατά του δύο τελευταίους αιώνες). Επίσης είδαμε το πως ο Ευρωπαϊκός κόσμος δέχτηκε και ενσωμάτωσε στους κόλπους του αυτές τις δομικές μεταλλαγές. Εν συνεχεία θα δούμε πώς διαμορφώθηκε η σύγχρονη οικογένεια κάτω από την επίδραση και το βάρος των παραπάνω γεγονότων.

Η οικογένεια, στη σύγχρονη εποχή της τεχνολογικής εξέλιξης και της παγκοσμιοποίησης, έγινε, όπως αναφέρει η Λαμπίρη-Δημάκη, περισσότερο πολύμορφη και “ανοικτή” από ό,τι ήταν πριν από 30 περίπου χρόνια. Στην παραδοσιακή οικογένεια-πυρήνα (nuclear family), που δημιουργείται με το γάμο, που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά τους και που απαντάται ως βασική μονάδα σε όλες τις παλαιότερες μορφές οικογένειας, έχουν προστεθεί οι μονογονεϊκές οικογένειες και τα ζευγάρια που συζούν (χωρίς τη σύναψη γάμου) με ή χωρίς παιδιά. (Μαράτου-Αλιπράντη, 1999)

Ακόμη και η ίδια η παραδοσιακή οικογένεια εμφανίζει, σήμερα, στοιχεία μεταβολής. Σύμφωνα με τη Λαμπίρη-Δημάκη, μπορούμε να διακρίνουμε σε αυτή τρεις τύπους: την οικογένεια με την κλασική παραδοσιακή κατανομή των ρόλων μεταξύ των συζύγων (ο άντρας κυριαρχεί στο δημόσιο χώρο και η γυναίκα στον ιδιωτικό-οικιακό)· την οικογένεια με την ημιπαραδοσιακή κατανομή της εργασίας (ο άντρας κυριαρχεί πάντοτε στο δημόσιο χώρο και η γυναίκα εργάζεται τόσο στο δημόσιο χώρο όσο και στον οικιακό, καθώς επωμίζεται τον τριπλό ρόλο – πέρα από αυτόν της συζύγου – της εξωοικιακά εργαζόμενης, της μητέρας και της νοικοκυράς). Τέλος, πάντοτε στα πλαίσια της παραδοσιακής οικογένειας-πυρήνα, έχει κάνει την εμφάνισή του (την τελευταία κυρίως 25ετία) στη Δύση, μεταξύ, κυρίως, των νεωτέρων και πιο μορφωμένων

συζύγων, ο τύπος της οικογένειας «διπλής σταδιοδρομίας» (double career family) με νεωτεριστικό χαρακτήρα: και οι δύο σύζυγοι εργάζονται και μοιράζονται από κοινού τις υποχρεώσεις της ανατροφής των παιδιών και τα “βάρη” του νοικοκυριού. Ο ρόλος του άντρα – πέρα από το ρόλο του συζύγου – πλέον είναι και αυτός τριπλός (πατέρας, σύζυγος και αρωγός στις οικιακές υποχρεώσεις).

Σε γενικές γραμμές, σήμερα, υπάρχει διάχυτη η εντύπωση ότι οι παραδοσιακές αντιλήψεις και οι στάσεις των ατόμων για τους ρόλους¹ των δύο φύλων φθίνουν. Παράλληλα, τα παραδοσιακά στερεότυπα απορρίπτονται από τη νέα γενιά (καθώς και από τους πιο μορφωμένους ανθρώπους που ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα) και αντικαθίστανται από νεωτεριστικές θεωρίες και πεποιθήσεις.

Εν ολίγοις, στο πλαίσιο της δυναμικής προσέγγισης της ιστορικής πορείας του γυναικείου φύλου, φαίνεται ότι η ραγδαία και ανοδική εξέλιξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας και σταδιοδρομίας, σε συνδυασμό με ποικίλες πολιτισμικές επιδράσεις, διαφοροποίησε τις συζυγικές ανταλλαγές και αποτέλεσε τον άξονα για τη μορφή που έχουν σήμερα οι ρόλοι εντός του οίκου. Αναμφίβολα, λοιπόν, βλέπουμε πως οι αξίες, που ενστερνίζεται ο κάθε άνθρωπος, μπορούν να ρυθμίσουν και να προσδιορίσουν τον τρόπο ζωής και τη μορφή της σύγχρονης οικογένειας.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητός ο λόγος, που εδώ και πολλά χρόνια δεν αναφερόμαστε πλέον στην οικογένεια, αλλά στις οικογένειες – αναγνωρίζοντας την ύπαρξη νέων σχημάτων και προτύπων, τα οποία προκύπτουν ως απάντηση στις μεταβολές του θεσμού της παραδοσιακής οικογένειας. Τα νέα αυτά σχήματα χαρακτηρίζονται, κυρίως, από ρευστότητα.

¹ Σύμφωνα με την Μαράτου-Αλιπράντη (1999), ως “ρόλο” ορίζουμε το δομημένο σύνολο κανόνων συμπεριφοράς – που συνδέονται με μια συγκεκριμένη κατάσταση μέσα σ’ ένα σύστημα αλληλεπιδράσεων – το οποίο προσδιορίζει τις προτιμήσεις και τις υποχρεώσεις κάποιου σε μια σαφώς καθορισμένη θέση.

Η ρευστότητα αυτή, έχει απασχολήσει πολλούς, αφενός γιατί θεωρείται ένδειξη της κρίσης της οικογένειας και αφετέρου γιατί εκφράζει την ανυπέρβλητη κρίση της κοινωνίας, που δυσκολεύεται να θεσμοθετήσει και να διασφαλίσει τη συνοχή της. Η αντίληψη της ρευστότητας ως του χαρακτηριστικού που εξηγεί τη βιωσιμότητα και την εξελικτικότητα της οικογένειας σε ένα κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον χωρίς σταθερές, είναι σχετικά καινούρια. (Commaille και De Singly, 1997)

Παράλληλα, θα πρέπει να τονιστεί ότι η ρευστότητα και οι ριζικές κοινωνικές, πολιτιστικές και δημογραφικές μεταβολές – που χαρακτηρίζουν τη σημερινή οικογένεια – είναι στοιχεία που έχουν επιφέρει μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων, τόσο στα δομικά της χαρακτηριστικά όσο και στα ίδια τα μέλη της. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία που παρουσίασε η EUROSTAT η τάση που διαπιστώνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη μετά το 1980 είναι ότι οι Ευρωπαίοι αποκτούν όλο και λιγότερα παιδιά, τα διαζύγια αυξάνονται, οι νέοι καθυστερούν να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια και ότι ο πληθυσμός της Ευρώπης γερνάει! (Παπαδημητρίου, 1998)

Βέβαια, είναι ρισοκίνδυνο το να επιχειρήσει κάποιος να περιγράψει την ευρωπαϊκή οικογένεια, ως ένα ενιαίο σύνολο, καθώς οι χώρες της Ευρώπης παρουσιάζουν εκτός από συγκλίσεις, πάρα πολλές αποκλίσεις και ιδιομορφίες. Για να αποφεύγονται, λοιπόν, οι εσφαλμένες ταυτίσεις, είθισται να χρησιμοποιείται από τους ερευνητές μια γεωγραφική ταξινόμηση των ευρωπαϊκών χωρών σε τρεις ομάδες: Σουηδία, Φιλανδία και Δανία, στο βορρά. Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία, στο νότο, και τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης. (Carlow και Mendras, 1994) Πιο συγκεκριμένα, όπως περιγράφει ο Roussei, L., στο άρθρο του «Η οικογένεια στη Δυτική Ευρώπη. Αποκλίσεις και Συγκλίσεις», η Ελλάδα, η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία, μέχρι το 1988, είχαν χαμηλό ποσοστό σε γονιμότητα, διαζύγια, ζευγάρια που συζούσαν και γεννήσεις εκτός γάμου· ενώ αντίθετα στη Δανία και τη Σουηδία τα πράγματα

ήταν διαφορετικά, καθώς η γονιμότητα ήταν σχετικά ψηλή, τα διαζύγια και τα ζευγάρια που συζούσαν ήταν πολλά, όπως και οι γεννήσεις εκτός γάμου. Για τις υπόλοιπες χώρες (Δυτικές και Κεντρικές) οι αντίστοιχοι δείκτες ήταν περισσότερο ανάμεικτοι. Μετά το 1988 όμως, η κατάσταση έτεινε προς σύγκλιση για όλες τις χώρες της Ευρώπης, και αυτό εξηγεί και δικαιολογεί τα συμπεράσματα της έρευνας του EUROSTAT.

Όπως δείχνει ο Πίνακας 1, οι μεγαλύτερες διαφορές στην οικογενειακή δομή, σήμερα, είναι συνδεδεμένες με την εργασιακή απασχόληση και την ανεργία. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η πολύ δυσμενής κατάσταση των μεσογειακών γυναικών, που έχουν χαμηλότερο ποσοστό απασχόλησης και υψηλότερο ποσοστό ανεργίας. Αυτά τα δεδομένα επισημαίνουν την ανισότητα μεταξύ των μεσογειακών γυναικών και αντρών, σε αντίθεση με τη μεγαλύτερη ισότητα φύλων που απολαμβάνουν οι γυναίκες στην Σκανδιναβία. Στη νότια Ευρώπη, διαπιστώνουμε ότι οι ρόλοι των γυναικών διαφοροποιούνται από αυτούς των αντρών και οι γυναίκες προσλαμβάνονται σε “χαμηλότερες” θέσεις εργασίας, παρά τις προόδους των τελευταίων δεκαετιών. Συγκεκριμένα, η θέση των γυναικών στην κοινωνία δεν είναι τόσο αντικείμενο συζήτησης στις σκανδιναβικές χώρες όσο είναι στις χώρες της Μεσογείου. Στην Ισπανία, για παράδειγμα, περισσότερες από τις μισές γυναίκες, που δεν έχουν δραστηριότητες, θα ήθελαν να εργαστούν και αισθάνονται στερημένες, διότι δεν μπορούν να το κάνουν, ενώ στη Δανία η έλλειψη δραστηριοτήτων είναι περισσότερο αποτέλεσμα επιλογής και όχι μια κατάσταση που πρέπει οι γυναίκες να αποδεχτούν θέλοντας και μη. (Del Campo, 1998)

Πίνακας 1

Δημογραφικές και εργασιακές μεταβλητές (EU 15).

Μεταβλητές	Μέσος Όρος	Νότιες Ευρωπαϊκές Χώρες	Βόρειες Ευρωπαϊκές Χώρες	Διαφορές
Δομή ηλικίας του πληθυσμού				
<15	17	15-18	18-19	(-)
>60	21	20-22	20-22	
Τιμές δραστηριότητας				
Αντρες	66	62-70	65-72	(-)
Γυναίκες	45	35-49	55-59	(--)
Τιμές εργασιακής απασχόλησης (15-64)				
Αντρες		61-73	62-81	(-)
Γυναίκες		32-54	58-69	(--)
Εργάτες μερικής απασχόλησης				
Αντρες	5	3-5	8-11	(--)
Γυναίκες	31	13-17	16-40	(---)
Μη εθελοντική μερική απασχόληση				
Αντρες	27	15-52	12-35	(--)
Γυναίκες	17	23-24	15-44	(---)
Τιμές ανεργίας				
Αντρες	10	6-18	5-15	(-)
Γυναίκες	13	8-30	7-16	(--)
Μακροπρόθεσμα άνεργοι				
Αντρες	46	46-64	22-41	(--)
Γυναίκες	50	54-67	16-31	(---)
<25 ετών				
Αντρες	37	37-63	6-13	(---)
Γυναίκες	41	40-66	8-13	(---)

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι από τους τρεις βασικούς υπάρχοντες τύπους οικογένειας κατά το τέλος του 20^{ου} αιώνα –τη συζυγική, τη μονογονεϊκή και τη θετή – μόνο η πρώτη είναι η πλέον συχνή στη νότια Ευρώπη. Αντίθετα σήμερα στο βορρά, συναντάμε συχνότερα τα άλλα δυο οικογενειακά σχήματα καθώς, οι διαφορετικές μορφές του κράτους πρόνοιας στις Σκανδιναβικές χώρες, ενθαρρύνουν διαφορετικά οικογενειακά σχήματα και διαφορετικούς τρόπους μέσα από τους οποίους θεσμοθετούνται πολιτικά οι ρόλοι της μητέρας, του πατέρα και των παιδιών. (Leira, 1998).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η οικονομική και κοινωνική πολιτική των Ευρωπαϊκών χωρών δεν διαμορφώνει μια νέα πραγματικότητα εκ του μη όντος. Παρεμβαίνει, αντίθετα, σε μια ήδη υπαρκτή κατάσταση και με τις επιλογές που κάνει, ενδυναμώνει ορισμένες τάσεις, ενώ προσπαθεί να αποδυναμώσει κάποιες άλλες, για να προλάβει, έτσι, κάποιες ανεπιθύμητες καταστάσεις. Επομένως, η νέα πραγματικότητα, που προκύπτει, θα αποτελέσει το νέο πλαίσιο μέσα στο οποίο θα πρέπει να λειτουργήσει η σύγχρονη οικογένεια. Η έννοια, λοιπόν, της ευρωπαϊκής οικογένειας ή της οικογένειας ευρωπαϊκού τύπου, όπως χαρακτηριστικά την αναφέρει ο Τσαούσης (1996), είναι ένα αφηρημένο και θεωρητικό κατασκεύασμα, που αν και διαμορφώνεται με ελάχιστα κοινά ουσιώδη χαρακτηριστικά, περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία ιδιομορφιών που διαφοροποιούνται κατά χώρα. Έτσι γίνεται κατανοητή η αιτία της μεταβολής της οικογενειακής δομής στις μέρες μας, ενώ παράλληλα αυτή ερμηνεύεται ευκολότερα, καθώς το οικογενειακό σχήμα προσαρμόζεται στα διάφορα ερεθίσματα και τις αλλαγές που δέχεται και από αυτά ορμώμενο εξελίσσεται και διαμορφώνεται.

Συνοψίζοντας λοιπόν, θα πρέπει να τονίσουμε το ότι η ένταξη και η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας μετέβαλαν ουσιαστικά το ρόλο τους και ότι στις σύγχρονες βιομηχανικές κοινωνίες ο θεσμός της οικογένειας

έχει υποστεί μια σειρά καταλυτικών αλλαγών (Ζαφείρης, Ζαφείρη, και Μουζακίτης, 1999). Συγκεκριμένα:

1. Η “ιδανική” οικογένεια έχει περιοριστεί, σήμερα, στο 1/3 των οικογενειών της κοινωνίας. Με τον όρο “ιδανική οικογένεια” περιγράφουμε τη νόμιμα θεσμοθετημένη ομάδα, η οποία αποτελείται από τους δυο συζύγους και τα νεαρά και εξαρτημένα από αυτούς παιδιά. Αυτή η ομάδα ζει στο δικό της νοικοκυριό, το οποίο στηρίζεται οικονομικά από το εισόδημα του συζύγου και παραμένει συναισθηματικά ενωμένη από τη σύζυγο, η οποία ασχολείται αποκλειστικά με αυτό το καθήκον.
2. Η “διευρυμένη οικογένεια”, στα πλαίσια της οποίας το ζευγάρι μοιραζόταν τα θέματα και τις ανάγκες του νοικοκυριού με τους γονείς, τα αδέρφια, τους παππούδες ή τους άλλους στενούς συγγενείς, έχει αντικατασταθεί από την “πυρηνική οικογένεια”.
3. Το φαινόμενο των “μονογονεϊκών οικογενειών”, που συνήθως περιλαμβάνει τη μητέρα και το παιδί ή τα παιδιά της, γίνεται όλο και πιο συχνό.
4. Αυξάνεται, ολοένα και περισσότερο, ο αριθμός των ατόμων που συζούν χωρίς να έχουν δημιουργήσει οικογένεια ή που είχαν οικογένεια στο παρελθόν, ή που έχουν χωρίσει και ξαναπαντρεύτηκαν, ή των οποίων η οικογένεια αποτελείται από θετούς γονείς και ετεροθαλή ή αμφιθαλή αδέρφια, ή που έχουν χηρέψει, ή ζουν σε ομάδες ανύπαντρων ατόμων (κοινοβιακή ζωή), ή τέλος, που δημιουργούν ομοφυλόφιλα ζευγάρια.
5. Στις προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπίσει η σύγχρονη οικογένεια προστίθενται μερικά νέα φαινόμενα που παρατηρούνται στους τομείς της απασχόλησης και της εκπαίδευσης: μεταξύ άλλων είναι οι μεταβολές στις

σχέσεις των δυο φύλων, η μείωση του αριθμού των μελών της οικογένειας – είτε από επιλογή, είτε για οικονομικούς λόγους, είτε εξαιτίας της αλλαγής των ρόλων – η εξάπλωση του ελέγχου των γεννήσεων, ο οικογενειακός προγραμματισμός και η συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας.

6. Η συρρίκνωση πολλών λειτουργιών, που παραδοσιακά άνηκαν στην οικογένεια, και η μεταφορά τους στο σχολείο, το κράτος και την κοινωνία έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό ορισμένες υποχρεώσεις, που μέχρι πρότινος αποδίδονταν στην παραδοσιακή οικογένεια.
7. Η μητρότητα και οι οικιακές ασχολίες δεν συνιστούν πλέον το κεντρικό στοιχείο του κοινωνικού ρόλου του γυναικείου φύλου. Αντίθετα, οι γυναίκες σήμερα προετοιμάζονται για μελλοντική απασχόληση ή επάγγελμα. Η σημερινή γυναικεία ταυτότητα δίνει έμφαση στην αυτονομία, στην ανεξαρτησία και στην αυτοεπιβεβαίωση, τόσο στην εργασία όσο και στη ζωή γενικότερα.
8. Τα τεράστια άλματα που έχει σημειώσει η επιστήμη της βιολογίας με τις τράπεζες σπέρματος, την τεχνητή γονιμοποίηση και την κλωνοποίηση, η κατοχύρωση του θεσμού των μητέρων-αντικαταστατριών (γυναίκες που κυοφορούν χωρίς την υποχρέωση να μεγαλώσουν τα παιδιά που θα γεννήσουν) έχουν αρχίσει να μειώνουν τη σημασία της μητρότητας και της αναπαραγωγής.
9. Το φαινόμενο της μερικά και φαινομενικά οργανωμένης οικογενειακής ζωής, το οποίο υπαγορεύουν οι ακραίες μορφές επαγγελματικής και γεωγραφικής κινητικότητας σε οικογένειες εμπορικών αντιπροσώπων, πιλότων, ναυτικών, στρατιωτικών, στελεχών επιχειρήσεων κλπ., έχει το μερίδιό του στις μεταβολές που υπέστη η οικογένεια. Στις οικογένειες στις οποίες

παρατηρείται αυτό το φαινόμενο ο άνδρας σπάνια βρίσκεται στο σπίτι. Πρόκειται για το σύζυγο-πατέρα, ο οποίος είναι απών. Ουσιαστικά εισβάλλει στον κύκλο της οικογένειας ξαφνικά, μόνο και μόνο για να αναγνωρίσουν τα υπόλοιπα μέλη την αξία του και στη συνέχεια ξαναφεύγει, αφήνοντας στη σύζυγο την ευθύνη για τη λειτουργία της οικογένειας. (Ζαφείρης, Ζαφείρη, Μουζακίτης, 1999)

Βλέπουμε, λοιπόν, πως τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης οικογένειας συνδέονται άμεσα με πολυσήμαντες και αλληλένδετες μεταβολές. Τα κυριότερα από τα χαρακτηριστικά αυτά, σύμφωνα με τη Μουσούρου (1998), περιγράφουν μια οικογένεια που:

- Εκτείνεται κάθετα περισσότερο παρά οριζόντια, σαν αποτέλεσμα τόσο της πρωτοφανούς αύξησης της μέσης διάρκειας ζωής όσο και της δραματικής μείωσης των γεννήσεων.
- Βασίζεται όλο και σπανιότερα στο γάμο, καθώς αυξάνουν ραγδαία οι ελεύθερες ενώσεις και οι γεννήσεις εκτός γάμου αλλά αυξάνουν εξίσου ραγδαία και τα διαζύγια – άρα οι μονογονεϊκές οικογένειες.
- Εξαρτάται όλο και περισσότερο από το κράτος, τις υπηρεσίες του και τις πολιτικές του.
- Εξαρτάται οικονομικά από την εργασιακή δραστηριότητα και των δυο συντρόφων, καθώς αυξάνει εντυπωσιακά η συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας. Η συμμετοχή αυτή συνδέεται με τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνικοοικονομικής θέσης των γυναικών – επαναπροσδιορισμό που αφορά και τους οικογενειακούς ρόλους.

- Χαρακτηρίζεται από μια αύξουσα αυτονόμηση από την ευρύτερη οικογενειακή ομάδα αλλά και από την αυτονόμηση των ατόμων - μελών της. (De Singly, 1993)

Σαν αποτέλεσμα των προηγούμενων, προκύπτει ότι η σύγχρονη οικογένεια χαρακτηρίζεται από ουσιαστικές διαφοροποιήσεις. Οι αλλαγές αυτές συνεχίζονται και έχουν, ήδη, επηρεάσει τη βιωσιμότητα της οικογένειας όπως και τις στενές σχέσεις και δεσμεύσεις που δημιουργούνται στο εσωτερικό της. Σε αυτές τις αλλαγές οφείλονται οι κρίσεις, οι εντάσεις και τα σοβαρά προβλήματα που συχνότατα αντιμετωπίζει η σύγχρονη οικογένεια και τα οποία δεν είναι δυνατόν να αγνοηθούν. Σε κάθε περίπτωση, το μέλλον της οικογένειας εξαρτάται από τη συνοχή της και τις δυνατότητες των μελών της να εξασφαλίσουν τη συνοχή αυτή. Οι τάσεις και οι εξελίξεις, που χαρακτηρίζουν τον κόσμο μας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, έχουν, όπως είδαμε, συμβάλει στη μείωση των δυνατοτήτων αυτών και έχουν οδηγήσει πολλούς στο συμπέρασμα της λεγόμενης οικογενειακής κρίσης.

4.2 ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΥΓΗ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ

Οι εξελίξεις και οι μεταβολές που καταγράφει η ελληνική οικογένεια είναι πολλές και ποικίλες και δεν διαφέρουν από εκείνες που σημειώνονται στις οικογένειες των υπολοίπων Ευρωπαϊκών χωρών. Το στοιχείο που διαφοροποιεί την ελληνική οικογένεια είναι κυρίως η συχνότητα εμφάνισης των προβλημάτων αυτών, η οποία στη χώρα μας είναι σχετικά μικρή. (EuroStat, 1995)

Η χαμηλότερη συχνότητα εμφάνισης προβλημάτων στην Ελλάδα, θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός ότι η χώρα μας βρίσκεται ακόμη σε μεταβατικό στάδιο προσαρμογής, όσον αφορά τους νέους ρόλους που καλείται να διαδραματίσει στο νέο αστικό της περιβάλλον. Ένας δεύτερος λόγος ίσως είναι ότι η πυρηνική οικογένεια δεν έχει απορρίψει πλήρως τις παραδοσιακές αξίες τις οποίες πρέσβευε το αγροτικό της παρελθόν. Τέλος, σημαντικό παράγοντα αποτελεί ο βραδύτερος ρυθμός εξέλιξης, σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, των διαφόρων μεταβολών στην οικονομία, στην εργασία και γενικότερα την κοινωνία. Γεγονός πάντως είναι ότι, αν και παρουσιάζονται σε μικρότερη συχνότητα, τα διάφορα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας είναι συμπτώματα δυσλειτουργίας και οφείλονται ως ένα βαθμό στη νέα της δομή, στην αναπροσαρμογή των ρόλων και στις μεταβολές που παρουσιάζει ολόκληρος ο Ευρωπαϊκός χώρος. (Herbert, 1997)

Παρόλο που η ελληνική οικογένεια παρουσιάζει κάποιες δομικές και θεσμικές διαφορές έναντι των οικογενειών του δυτικοευρωπαϊκού κόσμου, λόγω της ιδιαιτερότητας των πλαισίων που καθορίζουν την ταυτότητά της (δηλαδή το πολιτισμικό, το οικονομικό, το νομικό και το θρησκευτικό πλαίσιο), είθισται – για την καλύτερη κατανόησή τους – οι αλλαγές στην ελληνική οικογένεια να εξετάζονται σε σχέση με τις αλλαγές στις οικογένειες των ευρωπαϊκών χωρών. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε ότι η ελληνική

κοινωνία αναπτύχθηκε μέσα σε ιδιόρρυθμες ιστορικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες, οι οποίες επικράτησαν μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους (1831) και χαρακτηρίζουν την πρόσφατη ιστορία του επηρεάζοντας αναπόφευκτα και το οικογενειακό θεσμό.

Έτσι λοιπόν, λόγω του μεγάλου αριθμού δεδομένων που υπάρχουν για την αλλαγή της ευρωπαϊκής οικογένειας τα τελευταία χρόνια και κυρίως επειδή υπάρχει αντιστοιχία στις αλλαγές αυτές με τις αλλαγές στην ελληνική οικογένεια, θα περιγραφούν παράλληλα.

Οι τάσεις για διαφοροποίηση της οικογένειας, όπως είδαμε, παρουσιάζονται ίδιες σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, δυτική και ανατολική, όπως και σε άλλες χώρες με δυτικό πολιτισμό. Μεταξύ των χωρών αυτών υπάρχει διαφορά βαθμού, ως προς τις εξελίξεις, όπως και διαφορά στο χρόνο που παρουσιάζονται οι εξελίξεις αυτές. Οι διαφορές οφείλονται στις διάφορες πολιτισμικές, ιστορικές, οικονομικές και πολιτικοκοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν κατά καιρούς στις χώρες αυτές.

Η Ιταλία, για παράδειγμα, λόγω μιας ισχυρής θρησκευτικής παράδοσης, την οποία έχει και η οποία επηρεάζει σημαντικά τις αντιλήψεις και τις αξίες για την οικογένεια, ενώ συντηρεί το ίδιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και το ίδιο πολιτικό σύστημα με άλλες χώρες της δυτικής Ευρώπης, παρουσιάζει μεγάλη διαφορά με τις χώρες αυτές σε θέματα που αφορούν στάσεις και θεσμούς για την οικογένεια. Η ίδια τάση (με διαφορετικά όμως εναύσματα), παρατηρείται και στην Ελλάδα. Έτσι, στην Ελλάδα, όπως και στην Ιταλία, έχουμε το μικρότερο ποσοστό διαζυγίων και παιδιών εκτός γάμου, σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. (Dolto, 1993)

Εν τάχει, θα λέγαμε ότι οι σημαντικότερες από τις επιμέρους αλλαγές που σημειώθηκαν τόσο στην ευρωπαϊκή όσο και στην ελληνική οικογένεια, όπως προέκυψαν και από το Πανευρωπαϊκό Συνέδριο με θέμα: “Το παιδί στον κόσμο του αύριο”, που έλαβε χώρα στην Αθήνα, 1994, είναι οι εξής :

1. **Η είσοδος της γυναίκας στο χώρο της αμοιβώμενης εργασίας**, ακόμη και των μητέρων με ανήλικα τέκνα. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, αν και εισήλθε στη χώρα ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών για εργασία, το 1962 οι 2 στις 3 γυναίκες ήταν εργαζόμενες. Το 1975 η αντίστοιχη αναλογία ήταν 4 στις 5. (Boh, 1989) Στη Σουηδία επίσης ένα μεγάλο ποσοστό μητέρων μεγαλύτερο του 90% με παιδιά άνω των 3 ετών εργάζονται. Το αντίστοιχο ποσοστό στην Ελλάδα είναι 35%. (Eizenbeg, 1994)
2. **Η μείωση στο ρυθμό των γάμων**. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, ο ρυθμός γάμων (ανά 100 κατοίκους) από 7,6 το 1932 γίνεται 5,1 το 1984 και στην Ιταλία, αντίστοιχα, από 6,4 γίνεται 5,3. (Boh, 1989)
3. **Η μείωση στον αριθμό γέννησης παιδιών**. Στην Αμερική και τη Σουηδία ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα το 1990 είναι 2,1 ενώ στην Ελλάδα είναι ακόμη μικρότερος (1,4 παιδιά). Ο αντίστοιχος αριθμός το 1900 στην Αμερική ήταν 4 παιδιά και το 1970 2,5. (Sgritta, 1994)
4. **Οι εναλλακτικοί τρόποι έγγαμης ζωής**. Η συμβίωση, παρουσιάζεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια ως εναλλακτικός τρόπος έγγαμης ζωής στον ευρωπαϊκό χώρο. Στη Σουηδία, σύμφωνα με τον Eizenberg (1994), διαπιστώθηκε ότι το 1992 ο αριθμός των ζευγαριών που δεν είχαν κάνει γάμο και των οικογενειών με αρχηγό άγαμη γυναίκα ήταν διπλάσιος από τον αριθμό των έγγαμων ζευγαριών. Για την Ελλάδα δεν έχουμε ακόμη σαφή στοιχεία για τους αριθμούς των ζευγαριών που μένουν σήμερα σε μια μόνιμη σχέση συμβίωσης, χωρίς να έχουν κάνει γάμο ή για τα ακριβή ποσοστά των άγαμων μητέρων που ζουν με τα παιδιά τους. Γεγονός το οποίο θα πρέπει να μας προβληματίσει, καθώς έχουμε να κάνουμε με φαινόμενα που εξελίσσονται με γοργούς ρυθμούς σε όλες τις κοινωνίες.

5. **Η αύξηση των διαζυγίων.** Ζούμε στην εποχή της “επανάστασης των διαζυγίων”, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν πολλοί ειδικοί που απασχολούνται με την εξέλιξη του θεσμού της οικογένειας, θέλοντας να αποδώσουν με τρόπο παραστατικό την έκταση και την ευρύτατη εξάπλωση του φαινομένου λήξεως πολλών γάμων. Η μείωση στον αριθμό γέννησης παιδιών και η αύξηση στα διαζύγια είναι από τις σημαντικότερες ίσως αλλαγές στην οικογένεια τις τελευταίες δεκαετίες.

Για τις Η.Π.Α. λόγου χάρη, σύμφωνα με την τάση που υπάρχει σήμερα στα διαζύγια, υπολογίζεται ότι μόνο το 1/3 των ζευγαριών θα ζήσουν μαζί, ώσπου να πεθάνει ο ένας εκ των δύο. Τα υπόλοιπα 2/3 θα καταλήξουν σε διαζύγιο. (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1995)

Το ποσοστό των διαζυγίων στη Σουηδία το 1985 ξεπερνούσε το 45%, ενώ το 1971 ήταν 24.5%. Στην Ελλάδα παρόλο που το ποσοστό είναι αρκετά μικρότερο, παρουσιάζει ωστόσο μια ανοδική πορεία. Υπολογίζεται ότι μέσα στα 10 τελευταία χρόνια το ποσοστό διαζυγίων στην Ελλάδα έχει αυξηθεί κατά 50%. (Eizenberg, 1994)

6. **Η αύξηση στον αριθμό των ανύπαντρων μητέρων.** Η αύξηση του ποσοστού των άγαμων μητέρων είναι ένα φαινόμενο που έχει λάβει ραγδαίες διαστάσεις σε ολόκληρο τον κόσμο (και που μελετάται σε μεγάλο βαθμό), καθώς, αποτελεί σημείο αναφοράς για μια σειρά μεταβολών που, όπως δείχνουν τα πράγματα, πρόκειται να δώσουν νέο περιεχόμενο στη δομή της οικογένειας. Είτε όμως πρόκειται για δομική μεταλλαγή του οικογενειακού σχήματος, είτε για επαναπροσδιορισμό των κοινωνικών δομών και σχημάτων ευρύτερα, η άγαμη μητρότητα αποτελεί ένα ζωντανό σύστημα που εξελίσσεται, μεταβάλλεται, αναπαράγεται, εδραιώνεται και οριοθετείται. Για αυτό και τα μεγάλα ποσοστά, που έχουν παρατηρηθεί ή και καταγραφεί, καθιστούν αναγκαία μια πιο επισταμένη προσέγγιση του φαινομένου. Η ανάγκη αυτή γίνεται συχνότερη στον ελλαδικό χώρο, όπου οι έρευνες και τα

ευρήματα για την άγαμη μητρότητα σήμερα είναι σχεδόν ανύπαρκτα, γεγονός που αποδεικνύεται από την ελλιπή βιβλιογραφία και την έλλειψη επαρκών στατιστικών στοιχείων.

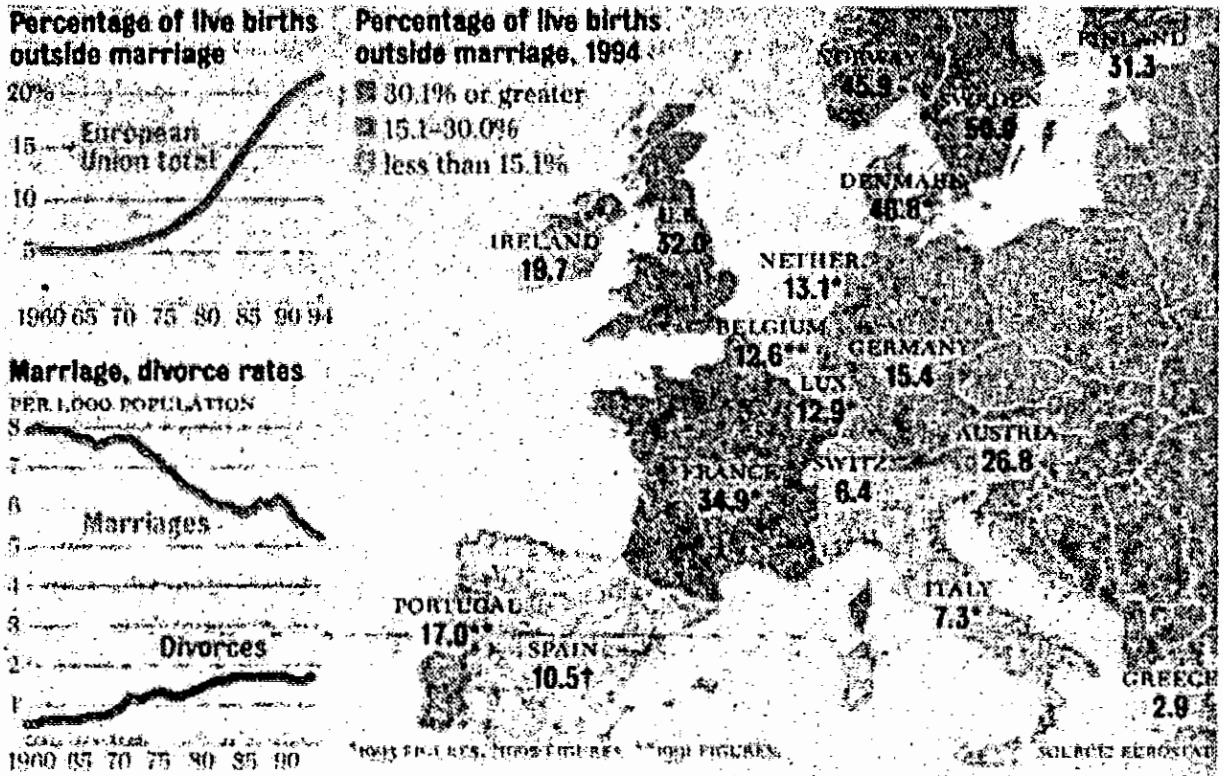
7. Η αύξηση στον αριθμό των μονογονεϊκών οικογενειών. Με την αύξηση των διαζυγίων και του αριθμού των άγαμων μητέρων έχει αυξηθεί σημαντικά το ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών. (Πίνακας 2) Το 1994 το ποσοστό στη Φιλανδία ήταν 31 % και 31-35 %, περίπου, στη Γαλλία και την Αγγλία. Το 25% περίπου των παιδιών στις Η.Π.Α. και το 50% στη Σουηδία ζουν με τον ένα γονέα (Eizenberg, 1994; Caron, 1997).

Δεν γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα σήμερα, όπως άλλωστε ούτε και τα ακριβή ποσοστά άγαμων μητέρων ή γενικότερα των εκτός γάμου οικογενειών (ό,τι γνωρίζουμε έχει προκύψει κυρίως από έρευνες του Eurostat). Υπολογίζεται (πάντα με βάση την τελευταία εθνική απογραφή) ότι πρόκειται για ένα σημαντικό – αν και μικρότερο από τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες – ποσοστό (2,9 % με βάση την εκτίμηση του Πίνακα 2).

Λόγω της εκρηκτικής αύξησης των μονογονεϊκών οικογενειών γίνεται επιτακτική η ευρύτερη προσέγγιση και ανάλυση των νέων εναλλακτικών οικογενειών σχημάτων. Αυτό συμβαίνει, αφενός για να γίνουν πιο κατανοητές οι μεταβολές που υπέστη η παραδοσιακή οικογένεια και να καταγραφούν τα είδη που προέκυψαν και τα χαρακτηριστικά τους, και αφετέρου για να αποφευχθεί κάθε σύγχυση ή ταύτιση των σχημάτων. Αυτό θα κάνουμε και εμείς στο εν λόγω κείμενο, προκειμένου να περιγραφεί ευκολότερα το φαινόμενο της άγαμης μητρότητας, χωρίς αυτό να ταυτίζεται με άλλα οικογενειακά σχήματα και χωρίς να του αποδίδονται διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά τα οποία έχει.

Πίνακας 2

Ποσοστό γεννήσεων εκτός γάμου στην Ευρώπη από το 1960 ως το 1994 και αναλυτικά ποσοστά ανά ευρωπαϊκή χώρα. (Caron, 1997)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΜΕ ΑΡΧΗΓΟ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ :

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ

Μέχρι εδώ είδαμε την πορεία και την διαμόρφωση της οικογένειας κατά τους τελευταίους αιώνες. Είδαμε πως έγινε το πέρασμα από την προβιομηχανική εκτεταμένη οικογένεια στην πυρηνική, που θεωρείται το βασικό οικογενειακό σχήμα της εποχής μας. Επίσης είδαμε την ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, των επιστημών και των διάφορων κοινωνικό-οικονομικών και πολιτισμικών συνθηκών και το πως αυτές επηρέασαν και μετέβαλαν την εικόνα του σύγχρονου κόσμου. Επίσης περιγράψαμε, βάση θεωριών, το πως αυτές οι μεταβολές επηρέασαν τη δομή και τη μορφή της οικογένειας (πολλοί ερμήνευσαν το γεγονός ως κρίση του θεσμού), καθώς και το πως προέβαλαν και ενίσχυσαν την εξέλιξη των νέων, εναλλακτικών προς τη συμβατική, οικογενειακών σχημάτων οργάνωσης του ιδιωτικού βίου.

Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε τη δομή, τη λειτουργία, την εξέλιξη και την προοπτική των οικογενειακών σχημάτων που έχουν ως αρχηγό άγαμη μητέρα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που δεν έχει μελετηθεί εκτενώς στην χώρα μας, θα προσπαθήσουμε να είμαστε όσο το δυνατόν πιο σαφείς και πιο κοντά στους στόχους της έρευνας μας.

Πριν την προσέγγιση, όμως, της άγαμης μητρότητας κρίνεται απαραίτητη μια ευρύτερη αναφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες, καθώς πολλοί συγγραφείς θεωρούν ότι η άγαμη μητρότητα παραπέμπει στο μονογονεϊσμό. Αυτό γίνεται προκειμένου να αποφευχθεί κάθε σύγχυση και να περιγραφεί ευκολότερα το σχήμα της άγαμης μητρότητας, χωρίς αυτό να ταυτίζεται με άλλα οικογενειακά σχήματα και χωρίς να του αποδίδονται διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά, τα οποία περιλαμβάνει.

1. ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ, ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Σύμφωνα με τους συγγραφείς της έκθεσης των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για τις μονογονεϊκές οικογένειες, που συντάχθηκε το 1989, δεν υπάρχει, διεθνώς, κατοχυρωμένος ορισμός της μονογονεϊκότητας, ούτε καμιά χώρα διαθέτει έναν και μοναδικό “επίσημο” ορισμό. Οι όψεις της μονογονεϊκότητας που περιγράφονται, και συνεπώς οι ορισμοί που αναφέρονται στη βιβλιογραφία ποικίλουν, ανάλογα με τη φύση της μελέτης (κοινωνική, ψυχολογική, οικονομική, κλπ.) που διεξάγεται κάθε φορά. Στη συγκεκριμένη έκθεση η μονογονεϊκή οικογένεια ορίζεται ως οικογένεια στην οποία: «Ένας γονέας – χωρίς σύζυγο ή σύντροφο αλλά, ίσως, μαζί με άλλα άτομα (π.χ. γονείς, αδέρφια) – ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν». Ως όριο της παιδικής ηλικίας θεωρείται, στο πλαίσιο αυτού του ορισμού, εκείνο των 18 ετών. (Commission of the European Communities, 1989)

Οι τρεις βασικές συνιστώσες του ορισμού είναι:

1. Η οικογενειακή κατάσταση του μόνου - γονέα
2. Η σύνθεση του νοικοκυριού
3. Η έννοια του εξαρτημένου παιδιού

Επίσης στην ίδια έκθεση αναφέρονται τρεις τύποι μόνων-γονέων, καθορισμένοι με βάση τη συζυγική τους κατάσταση: χήρες/οι, μόνιμα χωρισμένοι/ες, ανύπαντροι/ες.

Συνεπώς, τα στατιστικά στοιχεία που συλλέγονται για τη μονογονεϊκή οικογένεια στις περισσότερες χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφορούν, συνήθως, στον αριθμό των μόνων γονέων σε κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες ή στο σύνολο τους. (Πίνακας 2)

Όμως, από τον υιοθετούμενο ορισμό, δημιουργούνται προβλήματα κατηγοριοποίησης όταν ένας από τους δυο συζύγους δεν κατοικεί, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μαζί με την οικογένεια για λόγους που δεν έχουν σχέση με οικογενειακή δυσαρμονία. Στις περιπτώσεις αυτές ή δυνατότητα ένταξης τους στην κατηγορία των χωρισμένων εξαρτάται από τη διάρκεια του χρόνου απουσίας του άλλου γονέα. (Κογκίδου, 1995)

Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η απουσία του ενός γονέα οφείλεται στις συνθήκες της επαγγελματικής δραστηριότητας του ή σε μακροχρόνιο εγκλεισμό του σε ίδρυμα, φυλακή κλπ. Η Μουσούρου (1996) αναφέρει ότι οι “χωλές”, όπως τις ονομάζει, οικογένειες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: στην κατηγορία εκείνων που ανήκουν σε γεωγραφικούς ή/και κοινωνικούς χώρους, όπου συνιστούν συμβατικό σχήμα (π.χ. περιοχές με ναυτική ή μεταναστευτική παράδοση) και την κατηγορία εκείνων που ανήκουν σε γεωγραφικούς ή/και κοινωνικούς χώρους, όπου συνιστούν απόκλιση από το συμβατικό σχήμα της συλλογικής οικογένειας. Οι πρώτες έχουν θεσμοποιημένη και προσδιορισμένη μορφή και δεν εμφανίζουν “δυσλειτουργίες”, ενώ με τις άλλες κατηγορίες συμβαίνει το αντίθετο.

Ένα άλλο οικογενειακό σχήμα που εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς στα κράτη της Ευρώπης και το οποίο σύμφωνα με πολλούς ερευνητές εντάσσεται στην κατηγορία των μόνων γονέων, είναι η συμβίωση ζευγαριών χωρίς γάμο. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται άτομα με παιδιά (Commission of the European Communities, 1989). Η τελευταία παρατήρηση είναι σημαντική γιατί δείχνει ότι η ελεύθερη ένωση των ανθρώπων δε σημαίνει έλλειψη οικογένειας, αλλά (σημαίνει) διαφορετική μορφή οργάνωσης του ιδιωτικού βίου.

Βέβαια, κάποιος θα μπορούσε να πει παρατηρώντας αυτό το οικογενειακό σχήμα, ότι οι γονείς, που συμβιώνουν χωρίς γάμο, δεν ανήκουν στη κατηγορία των μόνων-γονέων, εκτιμώντας ότι παρά τις νομικές, κυρίως, διαφορές που

παρουσιάζουν σε σχέση με τα έγγαμα ζευγάρια, οι ομοιότητες με αυτά είναι σημαντικά μεγαλύτερες.

Η άποψη αυτή όμως δε συναντά τη σύμφωνη γνώμη όλων των κυβερνήσεων, με αποτέλεσμα, στις εθνικές στατιστικές των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι γονείς που συμβιώνουν χωρίς γάμο, άλλοτε να συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία των “άγαμων” και άλλοτε στην κατηγορία των “μόνιμα χωρισμένων”. Το γεγονός αυτό διαφοροποιεί την εικόνα των μονογονεϊκών οικογενειών από τη μια χώρα στην άλλη, όσον αφορά στον τρόπο εισόδου στην κατάσταση μονογονεϊκότητας, χωρίς η διαφοροποίηση να ανταποκρίνεται πάντοτε στη πραγματικότητα.

Συνήθως οι μόνοι-γονείς, από τη στιγμή που αποκτούν νέο σύντροφο – είτε μέσω απλής συμβίωσης, είτε μέσω γάμου – παύουν να θεωρούνται πια μόνοι-γονείς. Πολλοί ερευνητές όμως, όπως ο Trost, εκφράζουν αντίθετη άποψη σε αυτό. (Κογκίδου, 1995) Συγκεκριμένα, ο Trost προτείνει να θεωρούνται μονογονεϊκή οικογένεια οι μόνοι-γονείς, ακόμη και σε περιπτώσεις που ξαναπαντρεύονται ή συμβιώνουν με άλλα άτομα. Παράλληλα, στηρίζει τη θέση του αυτή αναφερόμενος στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις των γονέων απέναντι στα παιδιά και όχι στα μεταξύ τους δικαιώματα και στις μεταξύ τους υποχρεώσεις ως συντρόφων. Επιπλέον παρατηρεί ότι στη μονογονεϊκή οικογένεια υπάρχουν πάντοτε δύο γονείς (με εξαίρεση την περίπτωση της χηρείας, αλλά και της άγαμης μητρότητας όταν η σύλληψη γίνεται εξωσωματικά με σπέρμα άγνωστου δότη), και ότι κάθε γονέας πρέπει να θεωρείται μόνος-γονέας.

Η παραπάνω άποψη, δεν τυγχάνει βέβαια ευρείας αποδοχής, καθώς είναι γενικευμένη και δεν εκφράζει όλες τις μορφές της μονογονεϊκότητας αφενός και αφετέρου για λόγους ηθικής – κυρίως γιατί υπάρχουν γονείς που είναι εντελώς απόντες από τη ζωή των παιδιών τους. Παρόλα αυτά, με τον παραπάνω συλλογισμό ο Trost, θέτει ένα ουσιαστικό ζήτημα: το γεγονός ότι μεγάλη

πλειοψηφία των παιδιών που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες έχουν, στην πραγματικότητα, και δεύτερο γονέα, ο οποίος ακόμη και όταν είναι παντελώς απών από τη ζωή των παιδιών, έχει τόσο άμεσες υποχρεώσεις, όσο και ιδιαίτερα δικαιώματα απέναντι στα παιδιά. Όμως, για τους γονείς που λείπουν, υπάρχουν ελάχιστα στατιστικά στοιχεία και η βιβλιογραφία παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις, όπως ήδη έχουμε διαπιστώσει, επειδή η προσοχή των ειδικών και οι έρευνες έχουν επικεντρωθεί (και έχουν σχεδόν περιοριστεί) στην περιγραφή του γονέα με τον οποίο ζουν τα παιδιά.

Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η μονογονεϊκή οικογένεια δεν αποτελεί πάντοτε μόνιμη, ούτε υποχρεωτικά μακροχρόνια, μορφή οικογένειας για τα μέλη της. Κατά συνέπεια η διαβίωση ενός ατόμου σε μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να αφορά μόνο μια μεταβατική περίοδο στη ζωή του. Για το λόγο αυτό η καταγραφή των μόνων γονέων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, αποτελεί καταγραφή ενός μικρού μόνο μέρους από το συνολικό αριθμό των ατόμων που σε κάποια φάση της ζωής τους ήταν μόνοι γονείς η/και παιδιά που έζησαν κάποιο χρονικό διάστημα σε μονογονεϊκή οικογένεια. Είναι δηλαδή βέβαιο πως τα άτομα που διαβαίνουν “το κατώφλι της μονογονεϊκότητας” είναι περισσότερα, από όσα δείχνουν οι στιγμιαίες καταγραφές, όποιο ορισμό και αν έχουν αυτές ως βάση. (Κογκίδου, 1995)

Τα χαρακτηριστικά των μόνων-γονέων, έτσι όπως αποτυπώνονται στις διάφορες μελέτες και τους στατιστικούς πίνακες διαφέρουν ανάλογα με τον ορισμό της μονογονεϊκής οικογένειας που χρησιμοποιείται κάθε φορά. (Κογκίδου, 1995) Η κοινωνική διάσταση της κατηγορίας των μόνων-γονέων έχει, όμως, και συγκεκριμένες επιπτώσεις στη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής ως πρόξενος αλλά και ως αποδέκτης της. Ανάλογα με το στόχο, κάθε φορά, μπορούν να διατυπωθούν οι κοινωνικές διαστάσεις της συγκεκριμένης κατηγορίας των μόνων-γονέων, που μας ενδιαφέρει και να αναζητηθούν οι μεταβλητές που συνθέτουν τη δική τους κοινωνική πραγματικότητα και που

προσδιορίζουν τη θέση τους στην κοινωνία. Το ζήτημα, κάθε φορά έγκειται στην προτεραιότητα που δίνεται και στη βαρύτητα με την οποία εξετάζονται οι αλληλεπιδράσεις που προκύπτουν από την κυκλική σχέση “κοινωνία και νέα οικογενειακά μοντέλα” (ή οικογένεια με εναλλακτική δομή).

Ολοκληρώνοντας την περιγραφή του μονογονεϊσμού, θα πρέπει να τονίσουμε το γεγονός ότι σε πολλές κοινωνίες διατηρείται ακόμη η αντίληψη που θέλει τη μονογονεϊκή οικογένεια να είναι μια “παθολογική” ή “αποκλίνουσα” οικογένεια, η οποία αναπαράγει ψυχοπαθολογικές καταστάσεις, τουλάχιστον όσον αφορά στο σκέλος των παιδιών. Παρά τη σφοδρότητα αυτής της αντίληψης υπάρχουν σήμερα αρκετά ερευνητικά δεδομένα που στηρίζουν την αντίθετη άποψη ότι, δηλαδή η μονογονεϊκή οικογένεια ως σύστημα δεν είναι αναγκαστικά αποδιοργανωμένη ούτε καταστροφική για τα μέλη του. (Κογκίδου, 1995).

Τα στοιχεία εκείνα που διαφοροποιούν τη μονογονεϊκή οικογένεια από άλλα συστήματα οικογενειακής οργάνωσης είναι, απλά, η δομή και η εσωτερική οργάνωση της. (Κογκίδου, 1995) Όπως ακριβώς υπάρχουν διαφορές στο διγονεϊκό σύστημα, έτσι και ορισμένες μονογονεϊκές οικογένειες ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στις ανάγκες των μελών τους και άλλες όχι. Ο παράγοντας που καθορίζει κυρίως την ψυχολογική ευεξία των μελών μιας οικογένειας είναι τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά που αυτή έχει ως σύστημα, και όχι ο αριθμός των γονέων.

Το ζήτημα, λοιπόν, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995) άπτεται στο να μην “παθολογικοποιηθεί” η επιλογή αυτής της γονεϊκότητας, αλλά στο να ερευνηθεί εκ βάθρων το “ενδεχόμενο” ύπαρξης κάποιων μεγαλύτερων ψυχοκοινωνικών δυσκολιών, που μπορεί να κάνουν το παιδί περισσότερο ευάλωτο αλλά όχι αναγκαστικά δυστυχισμένο.

Τα προκύπτοντα ψυχολογικά προβλήματα (παροδικά ή μόνιμα) των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών, είναι στην πραγματικότητα πολύ

λιγότερα, από αυτά που πολλοί θα ισχυρίζονταν και σπάνια απειλούν σοβαρά την ισορροπία των παιδιών, ενώ δεν εξαρτώνται τόσο από την μορφή της εκάστοτε οικογενειακής οργάνωσης, όσο από τις στάσεις των οικείων τους. Για παράδειγμα, η σχολική αποτυχία των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών σχετίζεται περισσότερο με την κοινωνικό-επαγγελματική θέση του μόνου-γονέα παρά με το γεγονός ότι αυτός είναι μόνος-γονέας. (Negraud, 1990) Μόνο σε μη ευνοημένες ομάδες, οικονομικά και πολιτιστικά, η απουσία του άλλου γονέα είναι ένα μεγάλο μειονέκτημα στην κοινωνικοποίηση του παιδιού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι περιπτώσεις στις οποίες γονείς εγκαταλελειμμένοι με ελάχιστο εισόδημα και χαμηλό βιοτικό επίπεδο δεν καταφέρνουν σχεδόν ποτέ να βοηθήσουν το παιδί τους, έτσι ώστε να έχει σχολική επιτυχία.

Σε μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τη μονογονεϊκή οικογένεια που έγινε από τον Kadushin και που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Social Service Review το 1970, γίνεται φανερό ότι τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί και αφορούν το νέο αυτό οικογενειακό σχήμα δεν είναι σε θέση να στηρίξουν την υπόθεση ότι η μονογονεϊκή οικογένεια είναι από τη φύση της δυσλειτουργική ή ότι αναπαράγει ψυχολογικά στοιχεία. Το γεγονός ότι πολλές μονογονεϊκές οικογένειες ανήκουν στις λιγότερο ευνοημένες εισοδηματικά ομάδες δεν αποδεικνύει αναγκαστικά τη δυσλειτουργικότητα του οικογενειακού αυτού σχήματος, αλλά την αποτυχία της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής να εξασφαλίσουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Ένας επιπλέον λόγος που η μονογονεϊκότητα συνδέθηκε με την αναπαραγωγή ψυχοπαθολογικών καταστάσεων, είναι γιατί δεν έγινε ο απαραίτητος διαχωρισμός της περιόδου που η οικογένεια είναι σε κρίση, εξαιτίας της αλλαγής της οικογενειακής κατάστασης, και της υπόλοιπης περιόδου που η οικογένεια λειτουργεί σε φυσιολογικά πλαίσια. Ουσιαστικά, απαιτείται περισσότερη, εκτενέστερη και αμεσότερη έρευνα για να

διερευνηθούν οι βραχυπρόθεσμες και οι μακροπρόθεσμες επιδράσεις της κρίσης καθώς και της ζωής, στις διάφορες φάσεις της μονογονεϊκότητας. Παράλληλα, οι επιδράσεις από τις αλλαγές στην οικογενειακή δομή είναι απαραίτητο να διαχωριστούν από τις κοινωνικές επιδράσεις, προς την οικογένεια, ώστε να αποφεύγεται κάθε σύγχυση ή ταύτιση των αποτελεσμάτων κατά την διερεύνηση των φαινομένων αυτών. Σχετικά με την παραπάνω παρατήρηση, οι Dill, Mc Cubbin και οι συνεργάτες τους, εύστοχα αναρωτιούνται σε ποιο βαθμό τα προβλήματα που αποδίδονται στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι αποτέλεσμα της δυναμικής της οικογένειας ή της διάκρισης που υφίστανται σε μια κοινωνία όπου κυριαρχεί το διγονεϊκό μοντέλο οικογένειας. (Κογκίδου, 1995)

Ο όρος “μονογονεϊκή οικογένεια” γίνεται πληθυντικού αριθμού, στατιστική κατηγορία, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και ιδιαίτερη απόσταση στη νομοθεσία και στη πολιτική για την οικογένεια. Το ερώτημα, όμως, που παραμένει είναι αν παρέχεται, τελικά ή όχι η δυνατότητα επιλογής στο άτομο να αναθρέψει μόνο του τα παιδιά του. Και έπονται μια σειρά άλλων ερωτημάτων τα οποία πρέπει οι ειδικοί να εξετάσουν προσεκτικά και να προσπαθήσουν να δώσουν επαρκείς απαντήσεις, ούτως ώστε η μονογονεϊκότητα, (εφ’ όσον πλέον καθιερώθηκε ως θεσμός), να μπορέσει να άρει τους σκοπέλους και τα εμπόδια που την απειλούν. Τέτοια ερωτήματα είναι π.χ.: η μονογονεϊκότητα είναι η αιτία των διαφόρων προβλημάτων που εμφανίζονται κατά την εξέλιξη της οικογένειας, ή αυτά είναι αποτέλεσμα μιας προηγούμενης ψυχοπαθολογίας; Η δυσλειτουργία, δηλαδή, οδήγησε στη μονογονεϊκότητα ή η μονογονεϊκότητα ήταν, μεταξύ άλλων, ο εκλυτικός παράγοντας; Η μονογονεϊκότητα είναι, λοιπόν, η ένδειξη, η αιτία ή το αποτέλεσμα των κοινωνικών ή/και ψυχολογικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο γονέας και το παιδί; Είναι η προβληματική της μονογονεϊκότητας που θέτει σε δυσμενή θέση τη μονογονεϊκή οικογένεια στη κοινωνία ή/και το γεγονός ότι η μονογονεϊκότητα θεωρείται προβληματική από τα ίδια τα άτομα.

Για να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα θα πρέπει να λάβουμε υπόψην μας μια σειρά από άλλες καταστάσεις, που μπορεί να συνυπάρχουν μέσα στην ίδια την οικογένεια, όπως η έλλειψη επαγγέλματος-εξειδίκευσης του μόνου-γονέα, η ανεργία, η ζωή στα όρια της φτώχειας ή και τα προβλήματα επιβίωσης, όπως η κακή υγεία, η έλλειψη υποστηρικτικού δικτύου, η υπερφόρτωση ευθυνών στον μόνο-γονέα ο κοινωνικός αποκλεισμός κτλ.

Ενδεικτικά, αυτό που χρειάζονται πολλές μόνες μητέρες είναι μια στήριξη στις δύσκολες μεταβατικές περιόδους, έτσι ώστε να χαράζουν νέες προοπτικές, να συνειδητοποιήσουν τις αλλαγές των ρόλων, με τους οποίους έχουν επιφορτιστεί, να αναπτύξουν τις δεξιότητες τους, να σχεδιάσουν το επαγγελματικό μέλλον τους. Είναι αρκετά δύσκολο για ορισμένες γυναίκες να προγραμματίσουν μόνες τους το μέλλον τους, γιατί δεν είναι κατάλληλα προετοιμασμένες για αυτό, εξαιτίας της ελλειμματικής κοινωνικοποίησης τους. Για να πιστέψουν ότι μπορούν να έχουν τον έλεγχο της ζωής τους, πρέπει να τους παρασχεθεί στήριξη ώστε να αυξήσουν την αυτοπεποίθησή τους, να βελτιώσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, να δημιουργήσουν γύρω τους ένα πρόσθετο υποστηρικτικό δίκτυο, να αναπτύξουν στρατηγικές καταπολέμησης του άγχους και επίλυσης των προβλημάτων που παρουσιάζονται κάθε φορά και να νιώσουν ότι έχουν τη δύναμη να στηρίξουν την οικογένειά τους. (Κογκίδου, 1995)

Θα ήταν ίσως υπερβολικό να ισχυριστούμε – αλλά είναι εξίσου δυνατόν να συμβεί – ότι αν μια μονογονεϊκή οικογένεια καταφύγει στη βοήθεια κάποιων ειδικών για ένα πρόβλημα, θα αντιμετωπίσει συμπεριφορά διακρίσεων, θα δυσκολευτεί να λειτουργήσει αρμονικά και θα αντιμετωπίσει περισσότερα προβλήματα από αυτά που αρχικά θέλησε να επιλύσει. Και αυτό διότι οι περισσότεροι κοινωνικοί μηχανισμοί – σαν δυνητικά υποστηρικτικά συστήματά της – τη θεωρούν ως “αποκλίνουσα” μορφή οικογένειας και πιστεύουν ότι «δυο γονείς είναι καλύτερα από έναν». Έτσι λοιπόν δημιουργείται ένας φαύλος

κύκλος που εκμαυλίζει την ομαλή λειτουργία του οικογενειακού αυτού σχήματος, καθώς στα προϋπάρχοντα προβλήματα της θα προστεθούν και άλλα που μπορεί να προέρχονται από την ακαμψία του συστήματος ή από την πρόταξη λύσεων που μπορεί να λειτουργήσουν μόνο σε ένα διγονεϊκό σχήμα ή ακόμη χειρότερα μπορεί να πυροδοτήσουν τη λειτουργία της “αυτοσυμπληρούμενης προφητείας”. Δηλαδή να γίνει τόσο έντονη η αίσθηση ότι ο μονογονεϊσμός και οι άλλες εναλλακτικές μορφές οικογένειας είναι παρέκκλιση, ώστε τα μέλη της να αρχίσουν να λειτουργούν σαν παρεκκλίνοντα και να μπουν στο περιθώριο, αφού το κοινωνικό σύστημα θα μπει στη διαδικασία να τα απορρίψει, προσπαθώντας να προστατέψει τα “υγιή” μέλη από κάθε είδους “απόστημα”. (Κογκίδου, 1995)

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι με την αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που επιλέγουν ή υποχρεώνονται σε μορφές διαβίωσης, διαφορετικές από εκείνη του έγγαμου βίου, εμφανίζονται ερωτήματα που αφορούν ακόμη και στην καταλληλότητα των όρων που χρησιμοποιούμε. Έτσι, για παράδειγμα, ο όρος “εναλλασσόμενη” ή “κοινή γονική επιμέλεια” θέτει αυτόματα και διάφορα ζητήματα. Όπως, το κατά πόσο θα πρέπει να εγκαταλείψουμε τον όρο μονογονεϊκή οικογένεια και να τον αντικαταστήσουμε με άλλο, ο οποίος θα είναι πιο κατάλληλος να εκφράσει την όλο και πιο σύνθετη και διαφοροποιημένη πραγματικότητα, σε ότι αφορά στα νέα οικογενειακά σχήματα και την πολυπλοκότητά τους.

Τελευταία, επικρατεί μια έντονη προσπάθεια ενιαίας και λογικής κατηγοριοποίησης όλων των εναλλακτικών μορφών οικογενειακού βίου, που έχουν προκύψει είτε λόγω της εξέλιξης είτε λόγω της διαφοροποίησης των κοινωνικών θεσμών και αξιών. Αυτή η διερευνητική στροφή οφείλεται κυρίως στην ραγδαία αύξηση του αριθμού των νέων οικογενειακών σχημάτων, γεγονός που έχει ως συνέπεια την παράλληλη αύξηση των προβλημάτων. Προβλήματα

που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι κρατικοί φορείς και οι κοινωνικοί μηχανισμοί με την θέσπιση αντίστοιχων μέτρων κοινωνικής πολιτικής.

Όσο, όμως, δεν μπαίνουν όρια και όσο τα εν λόγω οικογενειακά μοντέλα συνεχίζουν να παραμένουν χωρίς συγκεκριμένη δομή και περιεχόμενο και να ταυτίζονται με παθολογικές συμπεριφορές, τόσο καθίσταται αδύνατη η κατηγοριοποίηση και θεσμοποίηση τους, ώστε αυτά να αποτελέσουν και αντικείμενο πολιτικού και κοινωνικού σχεδιασμού και μέριμνας. Και αυτό γεννά σοβαρούς προβληματισμούς.

Αυτός ο προβληματισμός είναι ιδιαίτερα έντονος κυρίως στον ελληνικό χώρο, όπου οι μονογονεϊκές οικογένειες υπολογίζονται, με βάση την εθνική απογραφή του 1991, σε 193.000, εκ των οποίων οι 155.000 αποτελούνται από μητέρα με παιδί και μόνο 38.000 από πατέρα με παιδί. Ο Μιλτιάδης Παπαιωάννου, ως υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, αναφέρει ενδεικτικά: «...μιλήσατε για αναγκαστική μονογονεϊκότητα, κυρίως όσον αφορά τις άγαμες μητέρες που κάποιοι τις έχουν εγκαταλείψει ή αυτή τη στιγμή δε συμβιώνουν με κάποιον μετά από δική τους συνειδητή επιλογή. Πώς όμως αποδεικνύεται αυτό; Πως καταγράφεται αυτό; Τελικά θα προστατέψουμε και όλους εκείνους οι οποίοι έχουν επιλέξει στην ζωή τους να μην παντρεύονται και να ζουν μόνοι έχοντας κάποιο παιδί; Γιατί θα πάνε και αυτοί στο ληξιαρχείο να φέρουν μια βεβαίωση και θα πουν ότι τυχαίνουν της προστασίας του νόμου. Μέσα από πια διαδικασία; Αυτό παρακάλεσα από την αρχή να μου πείτε γιατί τόσο καιρό το συζητάμε και ακόμη δεν έχουμε βρει τη διαδικασία. Ποιά είναι η διαδικασία εκείνη που κατοχυρώνει και αποδεικνύει την άγαμη μητρότητα ως οικογενειακό σχήμα; Γιατί για όλα τα άλλα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής που αναφέρατε σε σχέση με τους απεξαρτημένους, τους τοξικομανείς, τους ανέργους, υπάρχουν ένα σωρό προγράμματα. Εδώ, όμως, πού καταγράφεται και πώς ξεπερνάμε το θέμα της συνταγματικότητας και με ποια κριτήρια αποφασίζουμε, όταν λέμε παραδείγματος χάρη (και εδώ έχουμε πάλι μια μορφή

αναγκαστικής μονογονεϊκότητας, που όμως δεν έχει κατοχυρωθεί συνταγματικά ως τέτοια) πως κάποια χήρα που έχει δυο παιδιά δεν θα τη βάλουμε στη διάταξη του νόμου – και άρα δεν θα προστατεύεται – και θα βάλουμε την άγαμη μητέρα με ένα παιδί; Έχουμε επομένως έντονα προβλήματα, σε σχέση με το Συνταγματικό και το νομοθετικό καθορισμό της άγαμης μητρότητας...». (Πρακτικά Β΄ Συνόδου της Βουλής, 1998)

Γενικά, η μονογονεϊκότητα είναι μια κατάσταση που δημιουργεί, ακόμα, πολλά προβλήματα σε όσους τη βιώνουν. Το κυριότερο πρόβλημα, είναι ο κοινωνικός αποκλεισμός. Η εκπαίδευση, η υγεία, η στέγαση, η εργασία, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την ομαλή διαβίωση των ανθρώπων στη σύγχρονη κοινωνία. Η πολιτεία, λοιπόν, θα πρέπει να μεριμνήσει ώστε όλοι οι άνθρωποι να μπορούν να ζήσουν αξιοπρεπώς σε ένα περιβάλλον που να προωθεί τη βιοτική τους ποιότητα.

2. ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ ΕΚΤΟΣ ΓΑΜΟΥ

2.1 ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

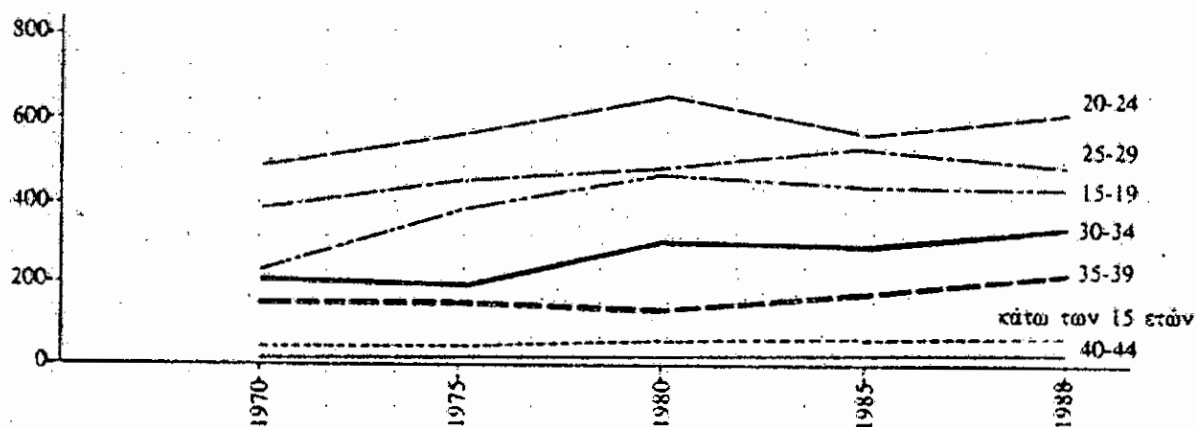
Η μητρότητα εκτός γάμου, ως εναλλακτική οργάνωση του ιδιωτικού βίου, είναι ένα φαινόμενο με μεγάλη ιστορική πορεία και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που έχει λάβει διαστάσεις παγκοσμίως και συνεχώς εξελίσσεται. (Πίνακας 2) Αφορά τις γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου (“φυσικά παιδιά” όπως τα συναντάμε στη βιβλιογραφία) από μόνες-μητέρες, που είτε συμβιώνουν, είτε όχι. Στην Ελλάδα, με βάση το ελάχιστο διαθέσιμο ερευνητικό υλικό, ο αριθμός των άγαμων μητέρων δείχνει να αυξάνεται, κυρίως στις αστικές και ημιαστικές περιοχές. (Πίνακες 3 και 4)

Υπάρχουν πολλές εκφάνσεις για τη μητρότητα εκτός γάμου, καθώς πρόκειται για ένα πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο. Ένα μεγάλο ποσοστό γυναικών που απέκτησαν παιδί εκτός γάμου και δεν το έδωσαν για υιοθεσία, το μεγαλώνουν σε πολλές και διαφορετικές συνθήκες (Κογκίδου, 1995):

- Γυναίκες που μεγαλώνουν μόνες το παιδί τους σε δικό τους αυτόνομο νοικοκυριό.
- Γυναίκες που, εκ των υστέρων, παντρεύονται με τον πατέρα του παιδιού τους.
- Γυναίκες που παντρεύονται με άλλον άνδρα (όχι τον πατέρα του παιδιού τους) και υπάρχει νομική ρύθμιση για το παιδί.
- Γυναίκες που μεγαλώνουν το παιδί τους στα πλαίσια της ελεύθερης συμβίωσης (με τον πατέρα του παιδιού τους ή άλλο σύντροφο).
- Γυναίκες που μεγαλώνουν το παιδί τους στα πλαίσια της οικογένειας καταγωγής τους και συγκαταλέγονται στο νοικοκυριό της.

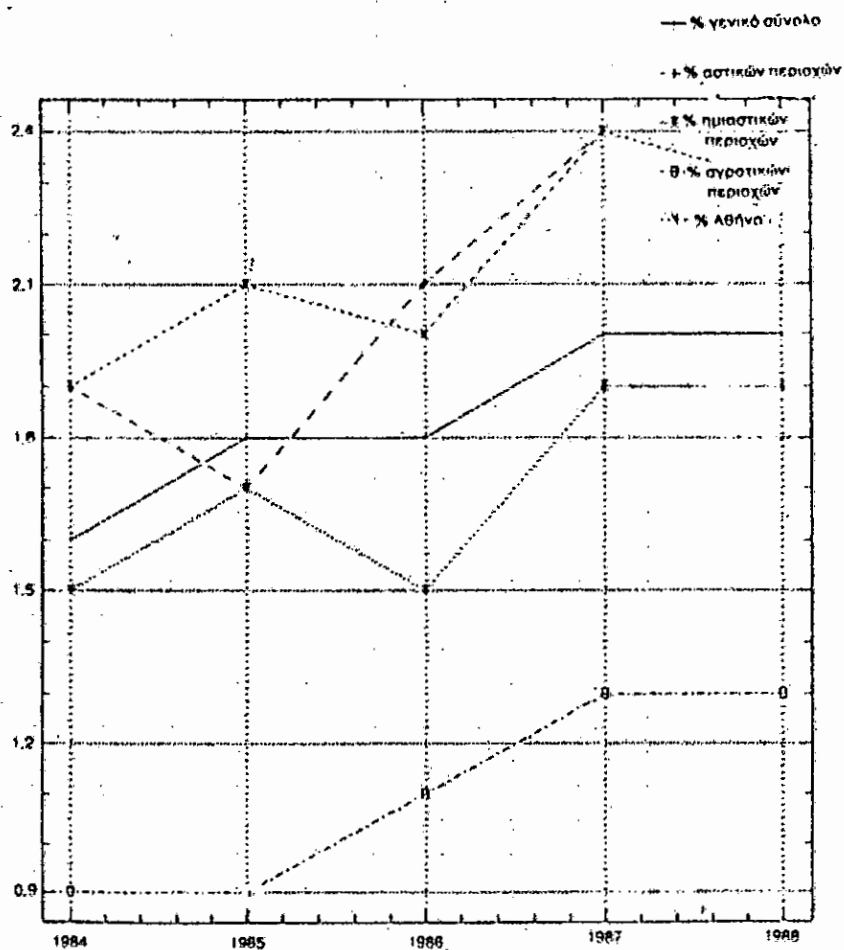
Πίνακας 3

Γεννήσεις φυσικών παιδιών και ηλικίες μητέρων στην Ελλάδα από το 1970 μέχρι το 1988. (Ρήγα, *et al.*, 1992)

Πίνακας 4

% Γεννήσεις παιδιών εκτός γάμου στην Ελλάδα κατά περιοχές. (Ρήγα, 1992)

Η επιλογή της μητρότητας εκτός γάμου, άλλοτε αποτελεί μια συνειδητή απόφαση, στην οποία καταλήγει η γυναίκα μετά από μακρά διαδικασία επεξεργασίας, και άλλοτε πάλι πρόκειται για μια παρορμητική απόφαση. Η τελευταία, αν και πρόκειται για επιθυμητή εγκυμοσύνη, συνήθως αποφασίζεται μέσα σε κλίμα αντίστασης/εναντίωσης στα καθιερωμένα ήθη, τα οποία θεωρούνται περιοριστικά.

Υπάρχουν και οι μη αναστρέψιμες περιπτώσεις, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), κατά τις οποίες μια γυναίκα βιώνει μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη και αποκτά ένα παιδί κάτω από την πίεση συγκεκριμένων καταστάσεων. Η μητέρα αυτή βιώνει δύσκολα το στάδιο της μητρότητας και συχνά αδυνατεί να ασκήσει σωστά τον γονεϊκό της ρόλο. Πρόκειται κυρίως για ανύπαντρες μητέρες που δεν ήθελαν την εγκυμοσύνη εξ αρχής, ή έστω την συνέχισή της, αλλά για διάφορους λόγους (π.χ. δεν το επέτρεπε η υγεία τους ή το στάδιο της κύησης) δεν μπόρεσαν να την διακόψουν. Αυτή η κατηγορία άγαμων μητέρων μειώνεται σημαντικά στα αστικά κέντρα, όχι όμως και στις αγροτικές περιοχές. Υπάρχουν και αρκετές άγαμες μητέρες που είχαν μια ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη και στην συνέχεια αποφάσισαν να κρατήσουν το παιδί και να το μεγαλώσουν μόνες τους. (Κογκίδου, 1995)

Η πρόοδος εξάλλου στον τομέα της βιοτεχνολογίας έκανε, όπως είδαμε, δυνατή τη μητρότητα για τη μόνη-γυναίκα, χωρίς την άμεση συμμετοχή του άνδρα. Η μόνη-μητέρα μπορεί, εν συνεχεία, να μεγαλώσει μόνη το παιδί της.

Άλλοι ειδικοί, που ασχολήθηκαν με το θέμα της άγαμης μητρότητας, πιστεύουν πως οι γυναίκες αυτές έχουν ανεπτυγμένο το ένστικτο της μητρότητας, ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές τους ή τους προσωπικούς τους λόγους, που εξηγούν το γεγονός ότι είναι ανύπαντρες.

Από την άλλη, υπάρχουν κοινωνιολόγοι που υποστηρίζουν ότι η άγαμη μητέρα συνιστά κοινωνικό πρόβλημα, καθώς θεωρείται ανώριμη προσωπικότητα που προέρχεται από διασπασμένο κοινωνικό περιβάλλον.

Περιγράφεται ως μια ανεύθνη γυναίκα, της οποίας το παιδί θα είναι διαρκώς εκτεθειμένο σε κινδύνους. (Serres, 1979) Παρόλα αυτά, το στίγμα της άγαμης μητρότητας άρχισε να υποχωρεί, κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, και το φυσικό παιδί διεκδικεί πλήρη εξίσωση με το νόμιμο, όχι μόνο στα χαρτιά αλλά και στην ψυχή της κοινωνίας. (Μαντζιάφου-Κανελλοπούλου, 1985) Εντούτοις, μελέτες που έγιναν με σκοπό να συσχετίσουν την κατάσταση της άγαμης μητέρας με την προέλευση της από ένα διασπασμένο οικογενειακό περιβάλλον, δεν έδωσαν αποτελέσματα που να επαληθεύουν επακριβώς μια τέτοια υπόθεση. (Ρήγα, 1992) Σύμφωνα με τη Ρήγα, τόσο η έρευνα που πραγματοποίησε ο Vincent (1961), όσο και αυτή της Anne-Marie Trekker (1970) αποδεικνύουν ότι αν και είναι δυνατόν οι άγαμες μητέρες να προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες, ωστόσο δεν είναι απαραίτητο η οικογένεια που αυτές δημιουργούν να χαρακτηρίζεται από έλλειψη ισορροπίας.

Πριν επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τις αιτίες που οδηγούν μια γυναίκα στην επιλογή απόκτησης παιδιού εκτός γάμου, καθώς και τα προβλήματα που ενέχει μια τέτοια απόφαση, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η άγαμη μητρότητα περιλαμβάνει κάποια σημεία διάκρισης. Διακρίνουμε λοιπόν μητέρες που μεγαλώνουν μόνες το/τα παιδιά τους και αυτές που συμβιώνουν με τον πατέρα του παιδιού ή έναν άλλο σύντροφο. Μια άλλη διάκριση που μπορούμε να κάνουμε, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), είναι η αναγνώριση ή μη του/των παιδιών από το βιολογικό τους πατέρα. Ήδη, σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο αριθμός των παιδιών, που αναγνωρίζονται από τον πατέρα τους, αυξάνεται συνεχώς. (Eurostat, 1996)

2.2 ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΠΟΥ ΩΘΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ

Κάθε φαινόμενο, όπως αυτό της τεκνοποίησης εκτός γάμου, χαρακτηρίζεται από ιδιαιτερότητες που οφείλονται σε διάφορες αιτίες. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί τα ερωτήματα που προκύπτουν σχετικά με τους λόγους που οδηγούν στο φαινόμενο της άγαμης μητρότητας, καθώς και τις πρακτικές συνέπειες του.

Έχει παρατηρηθεί ότι όλες οι γυναίκες που γίνονται μητέρες, περνούν μια κρίση ταυτότητας. Ενδέχεται, λοιπόν, η κρίση αυτή να επιδιώκεται από κάποιες άγαμες μητέρες, προκειμένου να λύσουν έτσι συγκρούσεις (προοιδιπόδειες ή/και οιδιπόδειες) που δεν είχαν λυθεί. Χρησιμοποιούν δηλαδή μια συνέπεια της μητρότητας ως επανόρθωση μιας μητρικής λειτουργίας που αποκλείστηκε. Επομένως η μητρότητα εκτός γάμου επιλέγεται από ορισμένες γυναίκες προκειμένου να ξεπεράσουν τις εσωτερικές τους συγκρούσεις. (Κογκίδου, 1995)

Σύμφωνα με τον ψυχίατρο Τζάβαρα (1980), η βιολογική πραγματικότητα στην τεκνοποίηση δεν έχει σχεδόν καμία σημασία για τον ψυχισμό του ανθρώπου. Στην εξώγαμη μητρότητα, η γυναίκα αναπτύσσει μια φαντασιωσική μη αποδοχή ενός γεννήτορα, ενός άνδρα, του πατέρα και αυτή η μη αποδοχή προκαλεί ανεξέλεγκτες φαντασιώσεις. Στην περίπτωση αυτή η εξώγαμη μητρότητα είναι μια τυπική πραγματοποίηση της φαντασίωσης και για αυτό ψυχαναλυτικά μπορεί να θεωρηθεί σαν σύμπτωμα και να αντιμετωπισθεί ανάλογα. (Κουσίδου, 1980)

Βέβαια, στην περίπτωση αυτή, οι φαντασιώσεις έρχονται σε αντίθεση με την κοινωνική λειτουργικότητα και η θέση της άγαμης μητέρας επιβαρύνεται από τον τρόπο που την αντιμετωπίζει το κοινωνικό πλαίσιο.

Εκτός από τις ψυχολογικές ανάγκες, εκλυτικοί παράγοντες της άγαμης μητρότητας θεωρούνται και διάφοροι κοινωνικοί λόγοι. Οι σημαντικότεροι από

αυτούς, σύμφωνα με την Κουσίδου (1980), είναι: οι αντικρουόμενες αξίες και αρχές, οι αλλαγές στην οικογένεια παραδοσιακού τύπου, οι προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις, το φεμινιστικό κίνημα και η ανάγκη για αυτονομία, η άγνοια ή η έλλειψη προετοιμασίας για γάμο και οικογένεια, καθώς και η εξάλειψη σε ικανοποιητικό βαθμό των προκαταλήψεων. Επίσης, το χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό, με τις συνεπαγόμενες επιπτώσεις του, επίπεδο, είναι ένας παράγοντας που θα μπορούσε να ευνοήσει την άγαμη μητρότητα, παρόλο που το φαινόμενο μπορεί να εκδηλωθεί σε όλα τα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα. Ακόμη, σημαντικό ρόλο για την εξάπλωση του φαινομένου της άγαμης μητρότητας, ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία, διαδραματίζουν οι αρνητικές οικογενειακές εμπειρίες, καθώς και η απουσία σταθερού οικογενειακού προστατευτικού περιβάλλοντος σε έφηβες κοπέλες, που φεύγουν από την οικογενειακή τους στέγη προκειμένου να εργαστούν ή να σπουδάσουν.

Όσον αφορά τον Ελληνικό χώρο, εκλυτικό παράγοντα για την μητρότητα εκτός γάμου αποτελεί η έλλειψη επαρκούς οικογενειακής και κρατικής προστασίας σε κοπέλες με ψυχοσωματικά προβλήματα ή άλλες σοβαρές αναπηρίες. Επίσης, δεν είναι σπάνια η χρησιμοποίηση της εγκυμοσύνης σαν μέσο γάμου σε ορισμένες περιπτώσεις. (Κουσίδου, 1980)

Κατά τον Lévy (Κογκίδου, 1995) η μητρότητα εκτός γάμου μπορεί να θεωρηθεί η έκφανση της ελπίδας για συναισθηματικές σχέσεις, είτε με μέλη της οικογένειας είτε με το άλλο φύλο. Η εγκυμοσύνη και το παιδί που θα γεννηθεί, φαίνεται ότι είναι η μόνη σχέση την οποία μπορεί να έχει η άγαμη μητέρα, αν και συχνά αποδεικνύεται το αντίθετο. Συνήθως, οι γυναίκες αυτές επιλέγουν τη “νομαδική αγάπη” και θεωρούν ότι το παιδί είναι μόνο δικό τους και το μεγαλώνουν μόνο για αυτές. (Κογκίδου, 1995) Ο Savet, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), περιγράφει αυτές τις γυναίκες ως απομονωμένες από συναισθηματικές σχέσεις και υποστηρίζει ότι αυτές βλέπουν τη μητρότητα ως

επανόρθωση ενός χώρου που δεν έχει καλυφθεί από τη μητέρα, που έχει βιωθεί ως τραυματική εμπειρία και που δεν έχει οδηγήσει με επιτυχία στην ωρίμανση.

2.3 ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ ΣΕ ΝΕΑΡΗ ΗΛΙΚΙΑ (SOCIAL AFFAIRS CORRESPONDENCE)

Η εφηβική άγαμη μητρότητα είναι μια ιδιαίτερη μορφή μητρότητας, η οποία έχει απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τον επιστημονικό κόσμο, λόγω των σοβαρών κινδύνων που εμπεριέχει. Καθώς αποτελεί ένα φαινόμενο με πολλές παραμέτρους, είθισται να μελετάται ξεχωριστά από τη μητρότητα σε ενήλικες γυναίκες. «Η αύξηση της γονιμότητας των εφήβων σε όλα τα ανεπτυγμένα κράτη δεν παραπέμπει πάντοτε σε μια “ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη”.» (Deschamps, 1993)

Στη δεκαετία του '60 και '70, σε πολλά κράτη (και κυρίως στη Μεγάλη Βρετανία), μιλούσαν για της “επιδημία” της εφηβικής εγκυμοσύνης, παρά την ευρεία χρήση των μεθόδων αντισύλληψης, τη φιλελευθεροποίηση των νόμων για τη διακοπή της κίνησης και την εφαρμοζόμενη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων.

Η εφηβική εγκυμοσύνη οφείλεται τόσο σε ψυχολογικούς όσο και σε κοινωνικούς παράγοντες (π.χ. αλλαγές στα σεξουαλικά ήθη, η επίδραση της φτώχειας και των χαλαρών οικογενειακών δεσμών, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, η ανυπαρξία στόχων και σταθερών αξιών, η επιθυμία για στοργή, καθώς και η χαμηλή αυτοεκτίμηση). (Κράμερ, 1992) Κυρίαρχο ρόλο παίζει η επιθυμία για εγκυμοσύνη, η επιθυμία για ζωή σε ζευγάρι και η επιθυμία για μητρότητα.

Ο τρόπος αντιμετώπισης της εγκυμοσύνης και οι ψυχολογικές επιπτώσεις εξαρτώνται από το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκεται η έφηβος, αλλά και από άλλους παράγοντες, όπως η συναισθηματική ωριμότητα της, το κοινωνικοοικονομικό και εκπαιδευτικό της επίπεδο, καθώς και η κοινωνικοποίηση της. Η προσαρμοστική προσπάθεια που καταβάλλει η γυναίκα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης είναι μεγάλη και τα συναισθηματικά προβλήματα γίνονται ακόμη μεγαλύτερα όταν πρόκειται για εφηβική

εγκυμοσύνη εκτός γάμου. (Κογκίδου, 1995) Υπάρχουν σήμερα πολλά δημοσιεύματα που τονίζουν τους κινδύνους που κρύβει η εφηβική εγκυμοσύνη και τις μακροχρόνιες ιατρικές και κοινωνικές δυσκολίες για τη μητέρα και το παιδί. Υποστηρίζεται ότι η ηλικία, η βιολογική, η συναισθηματική και η κοινωνική ανωριμότητα αποτελούν τους παράγοντες που οδηγούν σε μια εγκυμοσύνη “υψηλού κινδύνου”.

Ενδεικτικά, ο Δανέζης (1983) αναφέρει ότι η αναπαραγωγική ωριμότητα προηγείται της σωματικής και της συναισθηματικής και ότι οι νεαρές, ιδίως, άγαμες μητέρες (καθώς και τα παιδιά τους) αντιμετωπίζουν κινδύνους υγείας από την εξέλιξη του τοκετού. Επιπλέον, η έφηβη άγαμη μητέρα στερείται ορισμένων βασικών προϋποθέσεων για την ασφάλεια και την υγεία, όπως την έγκαιρη και συστηματική ιατρική παρακολούθηση και τις σωστές συνθήκες διατροφής, και παρουσιάζει διάφορες ενδοκρινικές διαταραχές, ψυχολογικά και συναισθηματικά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά δυσχεραίνουν τη θέση της, την αποδυναμώνουν σωματικά και ψυχολογικά και την θέτουν σε κίνδυνο.

Ένας ακόμη λόγος που θέτει την έφηβη μητέρα σε κίνδυνο είναι η έλλειψη προγεννητικής φροντίδας, αλλά και η αποδιοργάνωση που επιφέρει μετά τον τοκετό η γέννηση του παιδιού. Το βρέφος είναι ιδιαίτερα ευάλωτο και οι βιολογικές ανάγκες του προβάλλουν ως πιεστικά αιτήματα στα συναισθήματα, την ενέργεια και το χρόνο των γονέων. Η μητέρα βιώνει μια σειρά από απότομες σωματικές και συναισθηματικές προσαρμογές μετά τον τοκετό. (Δραγώνα, 1987) Σύμφωνα λοιπόν με τη Δραγώνα (1991), πολλές έφηβες που γίνονται μητέρες εκτός γάμου, στερούνται ενός κατάλληλου περιβάλλοντος που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη του παιδιού. Υπάρχουν και περιπτώσεις που αδυνατούν να φροντίσουν το παιδί, είτε γιατί έχουν κατάθλιψη (καθώς συνειδητοποιούν ότι έχασαν την ευκαιρία να είναι έφηβοι και ότι πλέον πρέπει να φροντίσουν έναν άλλο άνθρωπο χωρίς ιδιαίτερη βοήθεια), είτε γιατί έχουν ψυχοσωματικά συμπτώματα. Συχνές είναι επίσης οι

διακυμάνσεις στον τρόπο παροχής φροντίδας, που μπορούν να φτάσουν ως την έντονη παραμέληση ή ακόμη και την κακοποίηση του παιδιού τους (συχνά προβάλλουν στο παιδί τα συναισθήματα μίσους που τρέφουν για τον απόντα, συνήθως, πατέρα).

Η σχέση γονέα-παιδιού εξελίσσεται ανάλογα και με τις σχέσεις που είχε ο γονέας με τη δική του οικογένεια, καθώς και ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του μωρού. Σύμφωνα με τον Κράμερ (1992), το μωρό είναι ένα ξεχωριστό άτομο και εμφανίζεται υπερευαίσθητο στις ανταλλαγές που έχει με τα πρόσωπα που το περιστοιχίζουν. Η αλληλεπίδραση μητέρας-βρέφους χαρακτηρίζεται από μια συστηματικότητα και αυτό εξηγεί γιατί το μωρό είναι τόσο ευαίσθητο στις αλλαγές που επηρεάζουν τη μητέρα του. Εξαιτίας της ευαισθησίας αυτής στα μηνύματα που εκπέμπει η μητέρα του, η συγκινησιακή της κατάσταση επηρεάζει τη συναισθηματική ζωή του μωρού. Αυτός είναι ένας επιπλέον λόγος που καθιστά αναγκαία την ψυχολογική στήριξη της μητέρας, όσον αφορά στο ρόλο της, γιατί μέσω αυτής της στήριξης ενισχύεται και το παιδί τόσο προληπτικά όσο και θεραπευτικά. (Κογκίδου, 1995)

Η πρόληψη της ανεπιθύμητης εφηβικής εγκυμοσύνης είναι ένα δύσκολο συναισθηματικό και ηθικό ζήτημα. Τα τελευταία χρόνια έχει προστεθεί ένας ακόμη ανατρεπτικός λόγος της εφηβικής εγκυμοσύνης, που είναι η πρόληψη των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων (κυρίως του AIDS). Πρόσφατα άρχισαν και στην Ελλάδα να πραγματοποιούνται σοβαρές επιδημιολογικές μελέτες για τη σεξουαλική συμπεριφορά των νέων, υπό την εποπτεία του "Μητέρα". Συνεπώς, δεν έχουμε ακόμη μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις διαστάσεις του φαινομένου της ανεπιθύμητης εφηβικής εγκυμοσύνης ή των διακεκομμένων κυήσεων και των γεννήσεων εκτός γάμου, συμπεριλαμβανομένων και των επιπτώσεων τους. (Κογκίδου, 1995)

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως η πολιτική για το θέμα αυτό δεν θα πρέπει να επικεντρώνεται και να περιορίζεται μόνο στην εύκολη πρόσβαση των

εφήβων μητέρων (και γενικότερα των άγαμων μητέρων) σε κέντρα οικογενειακού προγραμματισμού. Η κρατική μηχανή θα πρέπει να λειτουργεί κυρίως προληπτικά και να περιλαμβάνει εφαρμογή της σεξουαλικής αγωγής και της αγωγής υγείας στα σχολεία, καθώς και την ανάπτυξη ειδικών ψυχοκοινωνικών υπηρεσιών που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των εφήβων.

2.4 ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΝΕΧΕΙ ΤΟ ΝΕΟ ΑΥΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΣΧΗΜΑ

2.4.1 ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ ΕΚΤΟΣ ΓΑΜΟΥ

Η άγαμη μητρότητα, ως εναλλακτική μορφή οικογένειας, δεν είναι νέο φαινόμενο. Στο παρελθόν έγινε αντικείμενο πολλών αρνητικών αναπαραστάσεων που θεμελιώνονταν σε επιχειρήματα ψυχολογικά (ως απειλή της “θέσης του πατέρα” και του “οιδιπόδειου συμπλέγματος”), αλλά και δημοσιονομικά (ανησυχία για την εξάπλωση και διάδοση του φαινομένου ή πεποίθηση ότι γίνεται χρήση της οικογενειακής αυτής μορφής από γυναίκες που επιδιώκουν να επωφεληθούν από τα κρατικά επιδόματα). Σύμφωνα με τη Ζλάτκου-Αλτάνη (1995), η άγαμη μητέρα περιγραφόταν παλαιότερα σαν μια γυναίκα φοβισμένη και μόνη, φορτωμένη με προβλήματα. Επρόκειτο στην ουσία για μια γυναίκα, που βίωνε την αρνητική στάση ή την απόρριψη του περιβάλλοντος της, σε μια ιδιαίτερα εύθραυστη περίοδο της ζωής της. Ενώ θα έπρεπε να απολαμβάνει παραδοχή και φροντίδα, αυτή αντιμετώπιζε όχι μόνο τα εσωτερικά της αισθήματα (ενοχές, φοβίες, ανασφάλεια, αβεβαιότητα), αλλά και τις εξωτερικές αρνητικές αντιδράσεις του κοινωνικού της περίγυρου. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η άγαμη μητέρα να χαρακτηρίζεται από αδυναμία να ανταποκριθεί στον κοινωνικό της ρόλο, λόγω έλλειψης κοινωνικών υποστηρικτικών συστημάτων, γεγονός που την καθιστούσε άμεσα ελλειμματική στην άσκηση, τόσο του γονεϊκού, όσο και του κοινωνικού της ρόλου. Οι αρνητικές αναπαραστάσεις εντείνονται περισσότερο όταν η οικογένεια της άγαμης μητέρας ανήκει σε μειονότητα ή σε άλλη μη ευνοημένη ομάδα

(μετανάστες, προσφυγές, άτομα με ειδικές ανάγκες, τσιγγάνοι, κτλ.). Οι αρνητικές αυτές αναπαραστάσεις τροφοδοτούν και τροφοδοτούνται εν μέρει από τη στάση της Πολιτείας και τις νομοθετικές ρυθμίσεις και επηρεάζουν την ποιότητα των παρεχόμενων κοινωνικών υποστηρικτικών υπηρεσιών. (Κογκίδου, 1995)

Σήμερα, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), η κοινωνία αντιμετωπίζει τις άγαμες μητέρες με αμφιθυμία (άλλοτε τους δείχνει συμπάθεια, σεβασμό και διάθεση βοήθειας και άλλοτε τους προσδίδει στοιχεία παρέκκλισης και κρατά απέναντι τους μια “τιμωρητική” στάση). Η αμφιθυμία αυτή, όπως θα συμπεράνει κάποιος, αντανακλάται και στα μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Στην Ελλάδα, τα μέτρα προστασίας της άγαμης μητέρας και της οικογένειάς της είναι περιορισμένα και η επιδοματική πολιτική δεν βοηθά αυτές τις οικογένειες να αντιμετωπίσουν τα διάφορα καθημερινά τους προβλήματα.

Είναι γεγονός ότι επικρατεί μια σύγχυση, ως προς τη στάση της ελληνικής κοινωνίας, απέναντι στην άγαμη μητέρα και την οικογένειά της, που απορρέει από τις διαφορετικές αντιλήψεις και τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους προσεγγίζεται το φαινόμενο αυτό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ρήγα, η εκτός γάμου μητρότητα στη χώρα μας αποτελεί ακόμη και σήμερα αντικείμενο προβληματισμού. (Caron, 1997) Και συνεχίζει: «Η γέννηση ενός “φυσικού” παιδιού δηλώνει τελικά ένα είδος “κοινωνικού στιγματισμού” και η ισότητα μεταξύ των δύο φύλων παραμένει μια θεωρητική άποψη για τη χώρα μας; Ή είμαστε σε θέση πλέον να θεωρούμε ότι η άγαμη μητέρα αντιπροσωπεύει, στο πλαίσιο της εξέλιξης της σύγχρονης κοινωνίας, μια νοοτροπία πραγματικά καινούρια;» (Caron, 1997, σελ. 14)

Στο επίπεδο εξάλειψης κάθε μορφής κοινωνικού στιγματισμού, της ανοχής και της αποδοχής αυτής της μειονεκτούσας κοινωνικής ομάδας, παρατηρούμε ότι η χώρα χρειάζεται να προσπαθήσει περισσότερο προκειμένου να φτάσει τα επίπεδα ευελιξίας άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Μέχρι τώρα, η

Ελληνική κοινωνία αναπαράγει παραδοσιακά πρότυπα και κρατά μια πιο συγκρατημένη στάση απέναντι στη μητρότητα εκτός γάμου, μια στάση, θα λέγαμε, αναμονής.

Σε ποιες περιπτώσεις, όμως, η άγαμη μητρότητα θεωρείται “απόκλιση” και σε ποιες “εναλλακτικός τρόπος ζωής”; Είναι γεγονός ότι όσο περισσότερο προωθείται το πρότυπο της συμβατικής οικογένειας και όσο η διαβίωση μέσα σε ένα τέτοιο μοντέλο θεωρείται ιδανική (αφού είναι συμβατή με τα ισχύοντα κοινωνικά δεδομένα και τα ιδεολογικά πρότυπα), τόσο πιο αρνητικά αντιμετωπίζονται τα νέα οικογενειακά σχήματα, επομένως και η άγαμη μητρότητα. Σε αυτή την περίπτωση η άγαμη μητρότητα αντιμετωπίζεται αρνητικά, της αποδίδονται παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά, αποκλείεται από την κοινωνική ομάδα και εξαναγκάζεται να ζει σε ένα απορριπτικό περιβάλλον.

Αντίθετα, αν στην παραδοσιακή και πρότυπη μορφή οικογενειακής οργάνωσης δεν υπάρχει έντονη η στερεότυπη κατανομή των ρόλων, τότε το μοντέλο της άγαμης μητρότητας γίνεται πιο εύκολα αποδεκτό. (Κογκίδου, 1995).

Όπως βλέπουμε, λοιπόν, η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο με πολλές προεκτάσεις, το οποίο δημιουργεί δυσθυμία στην ελληνική κοινωνία. Υπάρχει, από τη μια, έντονη αδυναμία κατανόησης των λόγων που ωθούν μια γυναίκα στην απόκτηση ενός παιδιού εκτός γάμου και από την άλλη υπάρχει μια τάση προάσπισης του δικαιώματος της γυναίκας να ορίζει η ίδια τη ζωή της. Αυτός ο προβληματισμός μας ώθησε στην πραγματοποίηση αυτής της έρευνας, προκειμένου να σχηματίσουμε μια πιο ξεκάθαρη εικόνα της άποψης των νεαρών Ελλήνων για την άγαμη μητέρα και την οικογένειά της αλλά και για να διαπιστώσουμε κατά πόσο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει αυτή η οικογένεια οφείλονται στην υιοθέτηση μιας αρνητικής στάσης.

2.4.2 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΕΙ Η ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ

Είδαμε, λοιπόν, το πως η στάση της κοινωνίας μπορεί να επηρεάσει την οικογένεια της άγαμης μητέρας και είτε να τη βοηθήσει να εξελιχθεί, είτε να εμποδίσει την επέκτασή της. Συνεπώς, ο τρόπος που μια κοινωνία αντιμετωπίζει την άγαμη μητέρα μπορεί να αποτελέσει γενεσιουργό αιτία πολλών προβλημάτων, τόσο για την ίδια όσο και για τα παιδιά της. Όπως διαπιστώνει και η Μουσούρου (1985), οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι άγαμες μητέρες αποτελούν ένα συνδυασμό προκαταλήψεων και πρακτικών προβλημάτων. Παράλληλα, επειδή ακριβώς πρόκειται για μια “υπόθεση γυναικεία” κυρίως, όλες οι ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες αρχηγοί οικογενειών αντιμετωπίζουν πειστικότερα ψυχολογικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Προβλήματα, όμως, αντιμετωπίζουν και τα παιδιά της άγαμης μητέρας, καθώς ζουν σε συνθήκες που κρύβουν δυσκολίες, αλλά συχνά και κινδύνους.

Τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η άγαμη μητέρα και τα παιδιά της θα λέγαμε ότι είναι:

α. Ψυχολογικά προβλήματα

Τα ψυχολογικά προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει η άγαμη μητέρα είναι αποτέλεσμα, αλλά και εκλυτικοί παράγοντες, των συνθηκών στις οποίες την έχει επιφέρει η κατάσταση της. Η απουσία του ενός γονέα έχει ως αποτέλεσμα την υπερφόρτωση ευθυνών στο γονιό που μένει. Υπερφόρτωση με το μέγαλωμα και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, τις εξωοικιακές και τις εντός της οικίας εργασίες αλλά και τα οικονομικά βάρη της οικογένειας. Επιπλέον, η μόνη μητέρα επιφορτίζεται με την εξασφάλιση μιας μόνιμης και σταθερής

στέγης, την κάλυψη των βιοτικών αναγκών της οικογένειάς της και τη φύλαξη των παιδιών της κατά τις ώρες εργασίας της. Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την κόπωση, τις ανησυχίες, τα άγχη και τις φοβίες, που μπορεί να νιώθει η άγαμη μητέρα, δημιουργούν στρεσογόνες καταστάσεις και, ίσως, ψυχολογικές διαταραχές, που καθώς οι ευθύνες μεγαλώνουν, τείνουν να πολλαπλασιάζονται. (Μαντζιάφου-Κανελλοπούλου, 1986)

Ουσιαστικά προβλήματα, εξάλλου, δημιουργούν στην άγαμη μητέρα η τιμωρητική στάση που κρατούν απέναντι της το κοινωνικό και, ίσως, το οικογενειακό της περιβάλλον, καθώς και τα προσωπικά της βιώματα. Όπως αναφέρουν οι Μπάκα και Μπαρούχου (1986), η μητέρα έχοντας βιώματα (κοινωνικά, οικονομικά, θρησκευτικά, κλπ.) που της δημιουργούν την εντύπωση ότι η άγαμη μητρότητα είναι πράξη αντικοινωνική, λυπάται τον εαυτό της, απομονώνεται και αυτοπεριορίζεται, συνήθως τραβώντας και τα παιδιά μαζί της.

Όπως είναι αναμενόμενο, λοιπόν, όταν μια οικογένεια πλήττεται, αποσύρεται και μπαίνει σε μια διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού. Σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό που της επιβάλλει η κοινωνία, η άγαμη μητέρα αδυνατεί να διεκδικήσει τα δικαιώματά της, παραιτείται και η οικογένεια της συρρικνώνεται και ζει κάτω από συνθήκες πίεσης.

Εκτός από τον παραπάνω λόγο, που καταδικάζει την άγαμη μητέρα και την οικογένεια της σε αποκλεισμό, υπάρχουν και άλλες αιτίες που την αναγκάζουν να αποσυρθεί. Η ανάγκη της να αφιερώσει χρόνο στα παιδιά της, ο φόρτος εργασίας, το χαμηλό της εισόδημα, οι ανησυχίες και το άγχος για το μέλλον της οικογένειάς της και ο φόβος της τύχης των παιδιών της σε περίπτωση που αυτή “πάθει κάτι”, είναι παράγοντες που δημιουργούν στην άγαμη μητέρα έντονες ψυχολογικές πιέσεις και γίνονται αιτίες εκδήλωσης διαφόρων αγχωδών διαταραχών και συμπτωμάτων κατάθλιψης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, εάν κριθεί ότι η μητέρα αδυνατεί να μεγαλώσει τα παιδιά της, τότε

καθίσταται αναγκαστική η απομάκρυνση των παιδιών από αυτή και η τοποθέτησή τους είτε σε κάποιο Ίδρυμα, είτε σε ανάδοχη οικογένεια. Ενώ, δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η άγαμη μητέρα καταφεύγει στη λύση ενός αναγκαστικού γάμου, προκειμένου να απαλλαγεί τόσο η ίδια όσο και τα παιδιά της από τον κοινωνικό ρατσισμό και στιγματισμό. Και σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως, δημιουργούνται πειστικά προβλήματα για τη μόνη μητέρα, η οποία μπορεί με αυτόν τον τρόπο να μοιράζεται πολλά από τα προβλήματα της, όμως δε λύνει το σημαντικότερο: την αίσθηση μοναξιάς και της βαθιάς απαξίωσης που νιώθει. Αλλά και η υπόλοιπη οικογένεια μπορεί να αργήσει πολύ - και ίσως να μην καταφέρει ποτέ- να αποδεχτεί την “εισβολή” του νέου προσώπου ανάμεσα της. Οπότε, και σε αυτή την περίπτωση, η μητέρα είναι υποχρεωμένη να παίζει το ρόλο ρυθμιστικού παράγοντα και να εξισορροπεί συνεχώς τις συγκρουσιακές καταστάσεις που θα προκύπτουν μεταξύ του νέου της συζύγου και των παιδιών της, οπότε και θα νιώθει για άλλη μια φορά απογοητευμένη.

Η απογοήτευση που νιώθει η άγαμη μητέρα, είναι πολλές φορές επικίνδυνη και σε μερικές περιπτώσεις οδηγούν στην εκδήλωση αυτοκτονικών επεισοδίων. Τα άτομα που προσπαθούν να τερματίσουν τη ζωή τους νιώθουν πως αυτή δεν έχει νόημα πια, αδυνατούν να τη ρυθμίσουν και βιώνουν έντονη απαξία. Νιώθουν έντονες πιέσεις από το διπλό τους ρόλο και την προσπάθεια τους να αποδείξουν στα παιδιά τους την αξία τους, μια αξία που έχει απορρίψει ήδη η κοινωνία χωρίς να αφήσει πολλά περιθώρια απόδειξης των πραγματικών δυνατοτήτων αυτής της γυναίκας.

Έτσι λοιπόν, βλέπουμε ότι η άγαμη μητέρα, επιλέγοντας να ζήσει μέσα σε ένα εναλλακτικό οικογενειακό σχήμα, ξεκινά άμεσα έναν άνισο αγώνα, που απαιτεί ψυχική ισορροπία, δύναμη, αισιοδοξία, αγάπη και σεβασμό για τη ζωή, αυτοπεποίθηση και μαχητικότητα ώστε η μητέρα αυτή να μπορεί να διεκδικεί τα δικαιώματά της καθώς και την ποιότητα στη ζωή της οικογένειάς της.

β. Κοινωνικά προβλήματα – Κοινωνικός αποκλεισμός, ανεργία, φτώχεια

Στη χώρα μας, όπως είναι γνωστό, έχει διατηρηθεί το μοντέλο δημιουργίας σχέσεων συνοχής και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της. Είτε πρόκειται λοιπόν για συγγενικές, είτε για φιλικές, είτε για κοινωνικές σχέσεις, αυτές επιτρέπουν στο άτομο να δραστηριοποιείται και να μη μένει αποκλεισμένο από τις διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις. Η συμμετοχή και η δραστηριοποίηση σημαίνει και μικρότερο κίνδυνο εκδήλωσης φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, τα οποία εμφανίζονται σε χαμηλά ποσοστά, ακόμη, στην Ελλάδα. (Τεπέρογλου, 1998)

Παρ' όλα αυτά, οι άγαμες μητέρες στη χώρα μας αποτελούν μια κοινωνική ομάδα που βιώνει έντονα το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς, όπως προκύπτει από μελέτες, συχνά αυτές ζουν σε οριακά σημεία φτώχειας. Ως φτώχεια, ορίζεται η κατάσταση στην οποία ζουν άτομα που ο μισθός τους είναι κάτω του ενός τετάρτου ($\frac{1}{4}$) του μέσου εισοδήματος του πληθυσμού σε μια χώρα. Αν και ο προσδιορισμός αυτός έχει αμφισβητηθεί πολλές φορές, εντούτοις, καταδεικνύει τις ανισότητες που επικρατούν στην κατανομή εισοδήματος μέσα σε μια κοινωνία και κάνει ορατές τις διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού και της κοινωνικής αδικίας. (Τσιάκαλος και Κογκίδου, 1991)

Σε πολλά κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η φτώχεια επηρεάζει μεγάλα τμήματα του πληθυσμού και οι μακροχρόνια άνεργοι αποτελούν τη μεγαλύτερη αναλογικά πληθυσμιακή ομάδα. Οι ευκαιρίες απασχόλησης δεν είναι ισότιμα κατανεμημένες στις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Η ανεργία πλήττει ιδιαίτερα τους λιγότερο εξειδικευμένους και κατά συνέπεια τα άτομα που είναι ήδη σε λιγότερο ευνοϊκή θέση κοινωνικά (νέοι, γυναίκες). Καθώς λοιπόν η μια κατάσταση επηρεάζει και ενισχύει την άλλη, η ανεργία γίνεται μια

μακροχρόνια κατάσταση. Αυτές οι επιδράσεις καθιστούν την ανεργία αιτία φτώχειας και περιθωριοποίησης, ιδιαίτερα για τις κοινωνικές ομάδες που ανήκουν σε ομάδες υψηλού κινδύνου για τη φτώχεια (οικογένεια άγαμης μητέρας). (Κογκίδου, 1995)

Με βάση τους δείκτες απασχόλησης και το ύψος του εισοδήματος που εξασφαλίζουν τα διάφορα εισοδήματα στις οικογένειες με αρχηγό άγαμη μητέρα, διαπιστώνουμε ότι είναι πολύ πιθανό αυτές να ζουν σε οριακά σημεία φτώχειας για μεγάλες χρονικές περιόδους. Σύμφωνα με την Κογκίδου (1995, σελ. 575): «Η εικόνα που έχουμε από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με το European Omnibus Survey (1987), αποδεικνύει ότι οι οικογένειες με αρχηγό άγαμη μητέρα (και γενικότερα τα μονογονεϊκά νοικοκυριά) τείνουν να έχουν χαμηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα από ό,τι οι άλλες οικογένειες.»

Ένας επιπλέον λόγος που επιδεινώνει την οικονομική κατάσταση της οικογένειας της άγαμης μητέρας, είναι ότι δεν υπάρχει βοήθεια από το οικογενειακό περιβάλλον της γυναίκας, εξαιτίας του γεγονότος ότι αυτή η μορφή μονογονεϊκότητας είναι λιγότερο κοινωνικά αποδεκτή.

Επίσης, η άγαμη μητέρα συχνά αδυνατεί να διατηρήσει ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης για αυτή και τα παιδιά της και σε αυτό συντείνει το ελλιπές σύστημα παιδικής προστασίας, αφού δεν είναι σε θέση να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες για φροντίδα των παιδιών της. Επιπρόσθετα, η δυσμενής θέση των γυναικών/μόνων μητέρων στην αγορά εργασίας και η περιορισμένη εμβέλεια της κοινωνικής ασφάλισης ή της κοινωνικής βοήθειας, μπορούν να θέσουν τις γυναίκες αυτές και τις οικογένειες τους σε υψηλά επίπεδα φτώχειας.

Στην Ελλάδα η βοήθεια και η αλληλοϋποστήριξη προέρχεται, όπως αναφέραμε, κυρίως από άτυπους φορείς φροντίδας και λιγότερο από κρατικούς φορείς ή υπηρεσίες. Η υπάρχουσα κοινωνική πολιτική δεν έχει τη δύναμη και

την εμβέλεια ώστε να προστατέψει αυτές τις οικογένειες από τη φτώχεια ή να άρει τις συνθήκες του κοινωνικού αποκλεισμού τους. (Κογκίδου, 1995) Οι κοινωνικές ανάγκες που θεωρούνται βασικές και απαραίτητες από την άλλη έχουν αυξηθεί, με την έννοια ότι αντικατοπτρίζουν τις προσδοκίες για την εξασφάλιση ενός ελάχιστου και αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης. Ο αποκλεισμός από αυτόν τον τύπο διαβίωσης, που ανταποκρίνεται στις προσδοκίες του κοινωνικού συνόλου, οδηγεί στη φτώχεια. Όσον αφορά στους δείκτες που καθορίζουν το επίπεδο διαβίωσης μιας οικογένειας είναι σαφές ότι οι οικογένειες με ένα γονέα ζουν περισσότερο σε άσχημες συνθήκες από τις οικογένειες με δύο γονείς. Όσο πιο μικρό είναι το εισόδημα της οικογένειας, τόσο περισσότερο τα μέλη της αναγκάζονται να ζουν μέσα σε συνθήκες περιορισμού και αποκλεισμού. Οι περιορισμοί που θέτουν οι νέοι οικονομικοί όροι, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, δημιουργούν σταδιακά μια αποκοπή από την κοινωνική ζωή. Ο στιγματισμός, εξαιτίας της φτώχειας και της άγαμης μητρότητας, μπορεί να επιτείνει τον αποκλεισμό και να περιορίσει τις δυνατότητες εξόδου, από αυτήν την κατάσταση, συμπεριλαμβανομένου και του αποκλεισμού της μόνης μητέρας από τα δυνήτικα υποστηρικτικά δίκτυα.

Η οικονομική διάσταση της φτώχειας έχει και άλλες επιδράσεις σε κοινωνικό και ψυχολογικό επίπεδο. Όσο περισσότερο διαρκεί η φτώχεια, τόσο περιορίζονται και οι δυνατότητες του μόνου γονέα να αποκτήσει ένα υποστηρικτικό κοινωνικό δίκτυο, να αναλάβει πρωτοβουλίες και να υιοθετήσει πρακτικές που θα τον επανεντάξουν σταδιακά. (Κογκίδου, 1995) Εάν η άγαμη μητέρα δεν έχει μια σταθερή απασχόληση που να της προσδίδει κοινωνικό κύρος ή εάν είναι χρόνια άνεργη, τότε πολύ εύκολα βιώνει αισθήματα αποτυχίας, ανεπάρκειας και επίκτητης αδυναμίας, που την οδηγούν στο να έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα. Εάν επιπλέον εξαρτάται από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, η εικόνα αυτή χειροτερεύει. Η μη δυνατότητα κάλυψης των αναγκών της οικογένειας εξαιτίας της φτώχειας, σε συνδυασμό με

άλλους παράγοντες, δημιουργεί μόνιμο άγχος στο μόνο γονέα, που έχει επιπτώσεις στην ψυχοσωματική υγεία του και δημιουργεί επιπρόσθετη επιβάρυνση.

Οι άγαμες μητέρες, προκειμένου να ξεφύγουν από τη φτώχεια και την ανεργία, ασχολούνται και σε προσωρινές ευκαιριακές εργασίες, χωρίς σύμβαση ή με μη προστατευόμενη σύμβαση εργασίας, γεγονός που τις υποχρεώνει να αναδιοργανώνουν τον τρόπο εκτέλεσης των καθηκόντων τους στην οικογένεια ανάλογα με τις ανάγκες και το χρόνο που αφιερώνουν στην εργασία τους (μερική απασχόληση). Οι νέες μορφές εργασίας έχουν επιφέρει αλλαγές στη ζωή των εργαζομένων, όμως δεν δημιούργησαν ένα νέο πλαίσιο που να εγγυάται την ελάχιστη προστασία που απορρέει από την εργασία. Πρώτα θύματα της έλλειψης αυτών των μέτρων είναι οι γυναίκες που δεν έχουν μεγάλα περιθώρια μη αποδοχής αυτών των μορφών εργασίας. (Κογκίδου, 1995)

Το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού, με όλα τα προβλήματα που ενέχει, μπορεί να αποβεί “μοιραίος” για την οικογένεια της άγαμης μητέρας. Δεν θα πρέπει να καταδικάσουμε αυτές τις οικογένειες σε μια διαρκή και ατέλειωτη δυστυχία. Οι άγαμες μητέρες έχουν και δικαιώματα εκτός από υποχρεώσεις. Η πολιτεία οφείλει να ενδυναμώσει τις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες. Η υιοθέτηση αποτελεσματικών στρατηγικών σε αυτόν τον τομέα θα επιδράσει σημαντικά στην ποιότητα ζωής των οικογενειών των άγαμων μητέρων και θα τους επιτρέψει να μεγαλώσουν τα παιδιά τους σε ένα υγιές και θετικό περιβάλλον.

γ. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά της άγαμης μητέρας

Δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουμε τα συναισθηματικά ή κοινωνικά προβλήματα του παιδιού της άγαμης μητέρας, εάν ταυτόχρονα δεν εξετάσουμε τη δική της ισορροπία.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της άγαμης μητέρας είναι η δυσκολία της να εγκαθιδρύσει στενούς, αποδεκτούς και μακροχρόνιους δεσμούς (για αυτό ίσως αποφεύγει και το γάμο). Η αναζήτηση μιας ισχυρής και σταθερής συναισθηματικής σχέσης αναπληρώνει τη βαθιά ανάγκη της για αγάπη και ασφάλεια· αυτήν την ανάγκη, λοιπόν, έρχεται να ικανοποιήσει η σχέση με ένα παιδί. Πολύ συχνά το παιδί αντιπροσωπεύει την εικόνα του γεννήτορα που είναι απών. Ο Le Millour (1982), θεωρεί ότι η παρατεταμένη ανασφάλεια που βιώνει η άγαμη μητέρα (οικονομική και συναισθηματική) μπορεί να την κάνει περισσότερο κτητική, υπερβολική, και πολλές φορές άκαμπτη στη συμπεριφορά της προς το παιδί. (Κογκίδου, 1995) Η μητρική στάση και συμπεριφορά της άγαμης μητέρας διαμορφώνεται από διάφορες καταστάσεις και απειλείται, όπως είδαμε, από διάφορα προβλήματα. Το παιδί που μεγαλώνει σε ένα τέτοιο πλαίσιο αναπτύσσει μια πολύ στενή σχέση με τη μητέρα του, μια σχέση που μπορεί να γίνει καταπιεστική. Η επιθυμία του παιδιού για αυτονομία μπορεί να συνοδεύεται από ενοχή, καθώς νιώθει ότι κάποια στιγμή θα πρέπει να αποχωριστεί τη μητέρα του, που μέχρι εκείνη τη στιγμή αποτελεί τη βασική πηγή από όπου αυτό αντλεί αγάπη. Έτσι λοιπόν, γίνεται φανερό ότι τα παιδιά εκτός γάμου, δύσκολα αυτονομούνται και διαφοροποιούνται από το μητρικό πρότυπο, στο οποίο μένουν πολλές φορές μόνιμα προσκολλημένα. Επιπλέον πολλά παιδιά παρουσιάζουν μια ωριμότητα που δεν ταιριάζει με την ηλικία τους. Έχουν κλειστό χαρακτήρα, δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και τους άλλους. Τα πιο μικρά παιδιά νιώθουν συχνά κουρασμένα, εκνευρισμένα, παρουσιάζουν αγχώδεις διαταραχές και δεν ανέχονται τη συντροφιά τρίτων όταν η μητέρα τους εργάζεται.

Το κρισιμότερο όμως πρόβλημα για τα παιδιά της άγαμης μητέρας είναι η συγκρότηση της ταυτότητάς τους. Η στάση της μητέρας σε αυτό το σημείο είναι αποφασιστική, καθώς η διαδικασία ταυτοποίησης εξαρτάται από το κατά πόσο αυτή έχει διδάξει στο παιδί της να αποδέχεται τόσο τον μητρικό όσο και τον

πατρικό ρόλο. Η ύπαρξη και η ταυτότητα του πατέρα απασχολεί το παιδί της άγαμης μητέρας, σύμφωνα με τον Clément, σε πολύ μεγάλο βαθμό. (Κογκίδου, 1995)

Τα παιδιά εκτός γάμου μπαίνουν συχνά στη διαδικασία αναζήτησης του απόντος πατέρα (πολλές φορές αυτό γίνεται και ασυνείδητα) και είναι αρκετά δύσκολο για την άγαμη μητέρα να μιλά για τον πατέρα του παιδιού της. Η αδυναμία της γίνεται έντονα αντιληπτή από το παιδί που αρχίζει κάποια στιγμή να αναζητά περισσότερα στοιχεία για τις ρίζες του, οπότε και νιώθει ενοχές, άγχος και φόβο για τη δυσθυμία που προκαλεί στη μητέρα του. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που το παιδί της άγαμης μητέρας αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες προσαρμογής, κυρίως στο σχολείο. Έρευνες έχουν δείξει ότι υπάρχει στα “φυσικά” παιδιά μια τάση κατάθλιψης και άλλες συναισθηματικές διαταραχές, σε σχέση με το γενικό πληθυσμό. (Geadah, 1986)

Ένα ερώτημα που τίθεται πολύ συχνά είναι εάν το παιδί της άγαμης μητέρας ανήκει στην ομάδα υψηλού κινδύνου. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν είναι εύκολη, καθώς εξαρτάται από πολλούς παράγοντες που έχουν σχέση με τα προσωπικά χαρακτηριστικά και τη δυναμική της οικογένειας. Μερικοί από τους παράγοντες, σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), είναι:

- Η ικανότητα της μητέρας να νιώσει ασφαλής ή να υπερβεί την κατάσταση της μητρότητας εκτός γάμου.
- Το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδό της.
- Η ύπαρξη ενός κοινωνικού υποστηρικτικού δικτύου στα πλαίσια του οποίου θα μπορεί να έχει φιλικές και κοινωνικές σχέσεις.

δ. Προβλήματα στο παιδί από την έλλειψη του πατέρα

Από διάφορες μελέτες και ερευνητικά προγράμματα, έχει προκύψει ότι ο πατέρας μπορεί να συμβάλλει σημαντικά και με μοναδικό τρόπο στην ανάπτυξη του παιδιού. Η απουσία του (ή/και η “ανυπαρξία” του) μπορεί να επιδράσει σε ορισμένους κρίσιμους τομείς της ανάπτυξης του παιδιού. Οι κυριότεροι από αυτούς τους τομείς, είναι:

1. *Απόκτηση του ρόλου του φύλου.* Το αγόρι που μεγαλώνει με μια μόνη μητέρα και δεν έχει καμία σχέση με τον πατέρα του, αντιμετωπίζει μεγαλύτερη δυσκολία στην ανάπτυξη του ρόλου του φύλου. Αυτό οφείλεται κυρίως στην έλλειψη ενός εκ των γονεϊκών προτύπων, που δυσχεραίνει τη διαδικασία απόκτησης ταυτότητας, ακόμη και όταν υπάρχουν διαθέσιμα άλλα μοντέλα που λειτουργούν ως πρότυπα αντικατάστασης (π.χ. συγγενικά ή φιλικά πρόσωπα της οικογένειας που θα μπορούσαν να “αναπληρώσουν” την πατρική εικόνα).

Σύμφωνα με την Κογκίδου (1995), έχουν γίνει πολλές έρευνες που αποδεικνύουν ότι τα αγόρια που μεγαλώνουν χωρίς πατέρα έχουν λιγότερα αρσενικά στοιχεία στην προσωπικότητα τους ή αντίθετα αναπτύσσουν, αντισταθμιστικά, σε ακραίο βαθμό τα αρσενικά στοιχεία και την επιθετικότητα. Η απουσία του πατρικού προτύπου επιδρά περισσότερο στην ανάπτυξη των αρσενικών στοιχείων στην προσωπικότητα των αγοριών, όταν αυτά δεν γνωρίσουν καθόλου τον πατέρα τους. Υπάρχουν και περιπτώσεις που η παρουσία ενός άλλου αντρικού μοντέλου μπορεί να αναστείλει τις αρνητικές επιδράσεις της απουσίας του πατέρα, αν και ο Biller ισχυρίζεται ότι ο πατέρας είναι το ισχυρότερο ανδρικό μοντέλο. (Κογκίδου, 1995) Ο Parke (1987), κάνοντας κάποιες διαπιστώσεις για τα μεγαλύτερα παιδιά, γράφει πως η απουσία του πατέρα μπορεί να επηρεάσει τόσο αρνητικά στα

παιδιά ώστε αυτά να εμφανίσουν τάσεις παραβατικότητας και ένα συνδυασμό σκληρότητας και πρώιμης σεξουαλικότητας.

Στα κορίτσια από την άλλη, η απουσία του πατέρα συνδέεται κυρίως με προβλήματα ως προς την αλληλεπίδραση τους με τους άνδρες. Παράλληλα, υπάρχουν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες τα κορίτσια αρνούνται τα θηλυκά στοιχεία της προσωπικότητάς τους λόγω έλλειψης πατρικού προτύπου.

Γενικά, είναι πολύ δύσκολο, ως αδύνατο, να προσδιορίσουμε εάν τα προβλήματα που αναφέραμε οφείλονται μόνο στην απουσία του πατέρα ή/και σε άλλους παράγοντες που επενεργούν χωριστά ή σε συνδυασμό μεταξύ τους και με την απουσία του πατέρα.

2. *Ηθική ανάπτυξη.* Η απουσία του πατρικού προτύπου επηρεάζει, εκτός των άλλων, την ηθική ανάπτυξη των παιδιών της άγαμης μητέρας. Έρευνες του Bandura έδειξαν ότι παιδιά με παραβατική συμπεριφορά, συνήθως προέρχονται από οικογένειες όπου απουσιάζει ο πατέρας. (Κογκίδου, 1995) Οι έρευνες αυτές βέβαια υπόκεινται σε πολλούς περιορισμούς, έχουν αμφισβητηθεί και τα συμπεράσματά τους δεν μπορούν να γενικευθούν σε όλα τα παιδιά που μεγαλώνουν χωρίς την παρουσία του πατέρα.
3. *Ακαδημαϊκή επιτυχία και γνωστική ικανότητα.* Σε όλες σχεδόν τις έρευνες αναφέρεται ότι η απουσία του πατέρα έχει αρνητική επίδραση στη σχολική επίδοση των αγοριών και στη γνωστική ικανότητα τους. Αντιθέτως, η απουσία του πατέρα δεν έχει την ίδια επίδραση στην ανάπτυξη κινήτρων επιτυχίας στα κορίτσια. Οι αρνητικές αυτές επιδράσεις όμως μπορούν να μετριαστούν όταν η μητέρα αναπτύξει συμπεριφορές που τυπικά εμπεριέχονται στον ανδρικό ρόλο. (Κογκίδου, 1995) Ο Radin, συνοψίζοντας τη σχετική βιβλιογραφία, καταλήγει ότι η απουσία του πατέρα έχει μικρή ή καμία επίδραση στην ανάπτυξη κινήτρων επιτυχίας στα παιδιά ευνοημένων

κοινωνικοοικονομικά ομάδων πληθυσμού, ακόμα και αν αυτά προέρχονται από μονογονεϊκή οικογένεια. (Κογκίδου, 1995)

4. *Κοινωνική ικανότητα.* Η πατρική παρουσία συνδέεται κυρίως με την εγκαθίδρυση ικανοποιητικών σχέσεων με τους συνομηλίκους, την ικανότητα προσαρμογής και τη μετέπειτα επιτυχία στις ετεροφυλικές σχέσεις, ιδιαίτερα στα αγόρια. Όταν ο πατέρας είναι απών, τότε το παιδί μπορεί να εμφανίσει προβλήματα συμπεριφοράς και κοινωνικότητας. (Κογκίδου, 1995)

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα που επιδρά στη συγκρότηση της κοινωνικής ταυτότητας είναι η επεξεργασία του ερωτήματος της καταγωγής. Ο Clément (1993) υπογραμμίζει ότι αυτή η διαδικασία μπορεί να μην εξελιχθεί στα παιδιά της άγαμης μητέρας. Αυτό συμβαίνει γιατί είναι πολύ σημαντικό (για τη συγκρότηση του) το παιδί να “νομιμοποιήσει την ύπαρξη” του μέσα από την αναφορά σε δύο γονείς/γεννήτορες. Τα παιδιά εκτός γάμου, όμως, γνωρίζουν δύο γονείς μόνο στην περίπτωση που η μητέρα τους αποφασίσει να συγκατοικήσει ή να παντρευτεί τον πατέρα του παιδιού της ή έστω κάποιον άλλο άνδρα, ή σε περίπτωση που αυτά υιοθετηθούν από μια άλλη οικογένεια. Στην περίπτωση της υιοθεσίας ή της αναδοχής, υπάρχουν πολλοί γονείς, “βιολογικοί” ή “θετοί”, δηλαδή γονείς που παραπέμπουν στη γενεαλογία του παιδιού και γονείς με τους οποίους έχει έναν ισχυρό “ψυχολογικό” σύνδεσμο (οικογένειες ανασύνθεσης).

Η Dolto αναφέρει ότι σημαντικό ρόλο παίζουν και οι όροι που χρησιμοποιούνται για να γίνει ο διαχωρισμός των “βιολογικών” γονέων από τους άλλους. Οι όροι πρέπει να είναι τέτοιοι ώστε να μη δημιουργούν αγωνιώδη διλήμματα στα παιδιά, τα οποία πελαγοδρομούν ανάμεσα στους “αληθινούς/πραγματικούς” και τους “ψεύτικους/θετούς” γονείς τους. Αντιθέτως, οι όροι που χρησιμοποιούνται, θα πρέπει να είναι ευδιάκριτοι και να μπορούν να υποδηλώσουν επακριβώς τη θέση των ενηλίκων στη ζωή των

παιδιών. Κατά αυτό τον τρόπο, μπορεί το παιδί να προσανατολιστεί πιο εύκολα στην οικογενειακή κατάσταση που βρίσκεται, χωρίς αυτή να αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της κοινωνικοποίησης και της εξέλιξης του. (Dolto, 1985)

2.5 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οι αλλαγές στην οργάνωση της οικογενειακής ζωής δεν είναι μόνο υπόθεση αναπαραστάσεων και πρακτικών. Παρεμβαίνει σε αυτές μια άλλη μεταβλητή που είναι ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνία, και ιδιαίτερα το κράτος, αντιλαμβάνεται την οικογένεια και έμμεσα προωθεί ένα συγκεκριμένο μοντέλο μέσω της πολιτικής της σε διάφορους τομείς. (Κογκίδου, 1995)

Μέσα, λοιπόν, από την κοινωνική πολιτική, προβάλλονται και αναπαράγονται κυρίαρχα ιδεολογικά πρότυπα. Η Στασινοπούλου (1993α) θεωρεί ότι η αναγνώριση και η αναπαραγωγή ενός ιδεολογικού προτύπου οικογένειας και η ταύτιση του με την υλική βάση του, το νοικοκυριό, οδηγεί στην ελλειμματική ικανοποίηση αναγκών. Το γεγονός αυτό έχει επιπτώσεις σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο και αναπαράγει ανισότητες.

Είναι γεγονός ότι οι ανάγκες της οικογένειας της άγαμης μητρότητας δεν καλύπτονται επαρκώς σήμερα. Αυτό οφείλεται στο ότι η άγαμη μητρότητα δεν εμπίπτει στο ιδεολογικό πρότυπο που επικρατεί στη χώρα μας. Η κοινωνική αντιμετώπιση, εξάλλου, της άγαμης μητέρας ως φορέα ενός φαινομένου που δεν εμπίπτει στο κυρίαρχο ιδεολογικό πρότυπο, δημιουργεί – όπως είδαμε – πολλά προβλήματα.

Η Στασινοπούλου (1993) επισημαίνει ότι ο κρατικός μηχανισμός, στα πλαίσια των κοινωνικών ιδίως υπηρεσιών, προσβλέπει στην προώθηση εκείνων των προτύπων κοινωνικής οργάνωσης τα οποία εμπίπτουν στη λογική του. Συχνά, με αυτόν τον τρόπο, μεταθέτει ή μεταλλάσσει τον ορισμό του κοινωνικού προβλήματος, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει ή των αναγκών και δικαιωμάτων, τα οποία καλείται να προστατεύσει και να ικανοποιήσει.

Η κοινωνική αντιμετώπιση και το περιεχόμενο των πολιτικών που υιοθετεί το κράτος έχει, λοιπόν, σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο

συγκρότησης της οικογένειας. Οι ρυθμίσεις, όμως, που αφορούν στα θέματα της οικογένειας μεταβάλλονται, όπως ήδη αναφέραμε, κάτω από την πίεση δυναμικών ομάδων στην κοινότητα. Η κοινωνική αναπαράσταση της άγαμης μητρότητας είναι στενά συνδεδεμένη με το σύστημα των αξιών και των κανόνων που αφορούν την οικογένεια και ποικίλλει ανάλογα με την ακαμψία ή την ευελιξία αυτών των κανόνων. Έτσι, υπήρξαν περίοδοι που η εκτός γάμου μητρότητα αντιμετωπίστηκε ως “στίγμα” και “αποκλίνουσα κατάσταση” και εποχές που αντιμετωπίστηκε ως “εναλλακτικός τρόπος οικογενειακής οργάνωσης”. (Κογκίδου, 1995) Σήμερα, όπως αναφέρει η Κογκίδου, παρατηρείται ότι η άγαμη μητρότητα, είτε τοποθετείται στα πλαίσια της ελεύθερης συμβίωσης είτε όχι, αποτελεί για πολλούς (και ιδιαίτερα για τους υπέρμαχους του φεμινισμού) ένα νέο τύπο οικογένειας. Παρατηρείται μάλιστα και το εξής παράδοξο: κατά κάποιο τρόπο, το μοντέλο της άγαμης μητρότητας έχει υιοθετηθεί και ως τρόπος οργάνωσης των χωριών Παιδικής Προστασίας S.O.S., ως “κοινωνική μητρότητα”.

Παρά τη μείωση, όμως, του κοινωνικού στίγματος της άγαμης μητρότητας, παρατηρείται κάποια επικέντρωση της προσοχής των ειδικών σε αυτόν τον τύπο της οικογένειας, εξαιτίας της αριθμητικής του αύξησης. Παρ’ όλα αυτά, δεν υπάρχει ακόμα στη χώρα μας κάποιο υπουργείο ή επιτροπή που να σχεδιάζει μέτρα πολιτικής για την οικογένεια και τα νέα οικογενειακά σχήματα που έχουν προκύψει. Ο κύριος υπεύθυνος φορέας πολιτικής για την οικογένεια είναι το Υπουργείο Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, με τις κεντρικές και περιφερειακές υπηρεσίες του. Οι διευθύνσεις ή τα τμήματα του, που λειτουργούν στις νομαρχίες, εφαρμόζουν τα προγράμματα του, εποπτεύουν και ελέγχουν τα ιδρύματα της κρατικής και ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Οι μεγάλοι οργανισμοί Κοινωνικής Πρόνοιας (Ε.Ο.Π., Π.Ι.Κ.Π.Α., Ε.Ι.Ν.), με τα παραρτήματα τους, αναπτύσσουν δραστηριότητα σε εθνικό επίπεδο.

Με την πολιτική της οικογένειας ασχολούνται και άλλα υπουργεία (Εργασίας, Εθνικής Οικονομίας Πολιτισμού, «Γραμματεία Νέας Γενιάς, Γραμματεία Ισότητας, Παιδείας, Δικαιοσύνης, κτλ.) όπως και μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλοι μεγάλοι οργανισμοί (Ερυθρός Σταυρός, Χ.Α.Ν., Χ.Ε.Ν., κτλ.). Οι δήμοι από την άλλη, που θα μπορούσαν να ασκήσουν κοινωνική πολιτική για την οικογένεια, έχουν περιορισμένους προϋπολογισμούς και περιορίζονται συνήθως σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς. Ορισμένοι οργανισμοί, είτε κρατικής είτε ιδιωτικής πρωτοβουλίας, παρέχουν εξειδικευμένες υπηρεσίες σε περιφερειακό επίπεδο, ενώ άλλοι έχουν τοπική δράση. (Κογκίδου, 1995)

Κύριοι φορείς φροντίδας στην Ελλάδα παραμένουν κυρίως τα άτυπα κέντρα παροχής της, όπου πρωταγωνιστούν γυναίκες. Οι κοινωνικές υπηρεσίες παρέχουν εξατομικευμένη φροντίδα που αφορά στην παιδική προστασία, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τις οικογένειες τους και γενικά παρέχουν κάθε φροντίδα προς την οικογένεια, είτε ανοικτού είτε κλειστού τύπου. (Τσουκαλάς, 1981) Παράλληλα, οι υπηρεσίες παροχής στήριξης και φροντίδας απευθύνονται κυρίως στα άτομα που αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα ή σε ειδικές ομάδες πληθυσμού, που κατά πλειοψηφία έχουν χαμηλό εισόδημα και ανήκουν στις λιγότερο ευνοημένες ομάδες του πληθυσμού.

Ο τομέας της πρόληψης δεν είναι αρκετά ανεπτυγμένος στην Ελλάδα. Συνήθως, απουσιάζουν οι μηχανισμοί αντιμετώπισης οικογενειών σε κρίση, δεν προωθούνται πρωτοβουλίες αλληλεγγύης σε κοινοτικό επίπεδο και οι παρεχόμενες υπηρεσίες δεν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ένταξης ή επανένταξης των κοινωνικά αποκλεισμένων μελών στην κοινωνία. Ουσιαστικά, στην Ελλάδα ο τομέας παροχής φροντίδας στην οικογένεια εξακολουθεί να λειτουργεί στα πλαίσια του υπολειμματικού προτύπου πρόνοιας, που εγκυμονεί κινδύνους στιγματισμού των αποδεκτών της. (Τσουκαλάς, 1981)

Από την άλλη, στην χώρα μας δεν έχουν γίνει αρκετοί σχεδιασμοί για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού (με εξαίρεση την εφαρμογή προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό ταμείο, όπως είναι τα Κέντρα Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών και οι φορείς τους, βλ. Παράρτημα ΙΙ, σ. 3-51). Αυτό συμβαίνει γιατί ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν άνηκε στους τομείς που ενδιέφεραν ως τώρα την ελληνική κοινωνία και πολιτεία.

Παρ' όλες τις αδυναμίες και τις ελλείψεις που παρουσιάζουν τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής και τα διάφορα προγράμματα στη χώρα μας, αυτά αποτελούν ουσιαστικά το βασικό φορέα παροχής υπηρεσιών στήριξης και φροντίδας για την άγαμη μητέρα και τα παιδιά της.

Ας δούμε όμως ποια είναι τα μέτρα που υιοθετεί το Ελληνικό Κράτος και η πολιτεία για τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα:

α. Οικονομικά

Για τη στήριξη και τη βελτίωση της οικονομικής κατάστασης των αδύναμων οικογενειών υιοθετούνται: i. η ενίσχυση του εισοδήματος με το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και τις ειδικές παροχές – διάφορα σχήματα κοινωνικής βοήθειας, και ii. η αναπλήρωση των οικονομικών βαρών μέσω της μείωσης των φόρων.

Οι κυριότερες εισοδηματικές πηγές των οικογενειών της Ελλάδας είναι:

1. *Εισοδήματα από διατροφή.* Οι άγαμες μητέρες μπορούν να διεκδικήσουν την πατρότητα του παιδιού τους, η όλη διαδικασία όμως είναι δαιδαλώδης, χρονοβόρα και οικονομικά εξαντλητική για την μητέρα. Αν, ωστόσο, επιτύχει μια καταδικαστική -για τον πατέρα- απόφαση, δικαιούται την καταβολή των δαπανών του τοκετού και διατροφή, που μπορεί να φτάσει ως και τον ένα χρόνο μετά τον τοκετό. (Αρ. 1503 Α.Κ.)

2. *Εισοδήματα από απασχόληση.* Δίδονται στην άγαμη μητέρα 5 μόρια (5/100) για κάθε τέκνο, για διορισμό στο δημόσιο (Ν. 2190/94). Επιπλέον έχουν διαμορφωθεί ευέλικτες μορφές εργασίας, που συμπεριλαμβάνουν ευέλικτο ωράριο, μερική απασχόληση, άδεια μητρότητας, γονική άδεια (Ν. 1483/84) και άδεια για οικογενειακούς λόγους.
3. *Εισοδήματα από επιδόματα.* Παρέχεται επίδομα γάμου και για την άγαμη μητέρα (Ν. 1849/89), επίδομα παιδιών, αναπηρίας, ασθένειας, πολυτέκνων, τοκετού κτλ.
4. *Φορολογικές ελαφρύνσεις.*

β. Κοινωνικά

Η κοινωνική βοήθεια προς τις άγαμες μητέρες παρέχεται μέσω των Διευθύνσεων Κοινωνικής Πρόνοιας των Νομαρχιών και καταβάλλεται σύμφωνα με τους όρους και τις προϋποθέσεις του νόμου “Περί ενισχύσεως των απροστάτευτων τέκνων” και μέσω των προγραμμάτων του Π.Ι.Κ.Π.Α. (Κογκίδου, 1995) Αυτά είναι:

1. *Επιδόματα στις ανάδοχες οικογένειες και στις οικογένειες με ιατρικοκοινωνικά προβλήματα.* Το Π.Ι.Κ.Π.Α. προσφέρει μέσω προγραμμάτων “Κοινωνικής προστασίας και αποκατάστασης” € 150 σε άτομα που πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με ειδικές ανάγκες (Ν 2083/92).
2. *Επίδομα για “απροστάτευτα παιδιά”.* Οικονομική ενίσχυση € 40 για κάθε παιδί.
3. *Βοήθημα στέγασης.* Περίπου € 40 κάθε μήνα.
4. *Επίδομα καυσίμων.* Οικονομική ενίσχυση € 50 μηνιαίως.

5. *Εφάπαξ χρηματικό βοήθημα.* Δίδεται από την Νομαρχία χρηματικό βοήθημα των € 300, σε κατάσταση ανάγκης λόγω ασθένειας, αναπηρίας, οικονομικής αδυναμίας, εκτάκτων αναγκών.
6. *Επιδόματα απορίας.* Επιδότηση € 45 μηνιαίως από το Υπουργείο Υγείας, που περιλαμβάνει δωρεάν ιατροφαρμακευτική στήριξη.
7. *Επίδομα για τις ανασφάλιστες εργαζόμενες μητέρες.*
8. *Προγράμματα απασχόλησης και ψυχαγωγίας και παροχή ιδρυματικής περίθαλψης από τον Ε.Ο.Π.*
9. *Δωρεάν ενημέρωση των άγαμων μητέρων σε θέματα που αφορούν στα δικαιώματά τους.* Πραγματοποιείται από το νομικό τμήμα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, ενώ παράλληλα παρέχεται ψυχολογική στήριξη.
10. *Τα παιδιά της άγαμης μητέρας έχουν άμεση προτεραιότητα για εισαγωγή και φύλαξη στους κρατικούς παιδικούς σταθμούς κατά τις εργάσιμες ώρες.*

γ. Προγράμματα παιδικής προστασίας και εκπαίδευσης

Τα προγράμματα παιδικής προστασίας είναι σημαντικά για την ποιότητα ζωής των παιδιών, την ευεξία και την ανάπτυξη τους. Υπάρχουν πολλοί φορείς οι οποίοι ασχολούνται με θέματα προστασίας και βελτίωσης των βιοτικών συνθηκών των παιδιών. Ένας τέτοιος φορέας είναι το Κέντρο Βρεφών "Μητέρα". Σύμφωνα με το Ν. 2082/92, παραπέμπονται στο κέντρο αυτό μικρά παιδιά, κακοποιημένα ή εγκαταλελειμμένα, άγαμες μητέρες και γενικά γονείς με τα παιδιά τους που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα. Στόχος του κέντρου είναι η παροχή φροντίδας και προστασίας, ενώ παράλληλα υλοποιεί προγράμματα αναδοχής ή υιοθεσίας (ιδρυματική ή εξωιδρυματική προστασία). Ένα άλλο μέτρο παιδικής προστασίας είναι οι παιδικές κατασκηνώσεις, που οργανώνονται από διάφορους φορείς, όπως τους δήμους, υπηρεσίες,

οργανισμούς για τα παιδιά των υπαλλήλων τους, τους προσκόπους και ιδιώτες. Αποτελεί πρόγραμμα εκπαιδευτικού και ψυχαγωγικού χαρακτήρα, και εξυπηρετεί τον εργαζόμενο γονέα κατά τους θερινούς μήνες. Ταυτόχρονα, υπηρεσίες για το παιδί προσφέρουν οι βρεφονηπιακοί και παιδικοί σταθμοί, καθώς και τα νοσοκομεία.

Επίσης, στην Ελλάδα λειτουργεί Γραφείο Υποδοχής κακοποιημένων γυναικών, κάτω από την εποπτεία της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, το οποίο παρέχει νομικές υπηρεσίες και ψυχοκοινωνική στήριξη και σε άγαμες μητέρες. Παράλληλα διαθέτει ξενώνες όπου μπορούν να φιλοξενηθούν, για ένα χρονικό διάστημα, μητέρες που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα – και τα παιδιά τους. Επίσης, σύμφωνα με το νόμο για την “Αναδιοργάνωση της Κοινωνικής Πρόνοιας και καθιέρωση νέων Θεσμών Κοινωνικής Προστασίας” (Ν. 2082/92), ανατίθενται στον Ε.Ο.Π. συγκεκριμένες λειτουργίες για την κοινωνική προστασία της οικογένειας. Προγράμματα του Ε.Ο.Π. υλοποιούνται στα Κέντρα Φροντίδας Οικογένειας και στοχεύουν στην αναβάθμιση της ζωής σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα και διαβιούν σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές.

Όσον αφορά στην εκπαίδευση των παιδιών, που προέρχονται από οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα, έχουν γίνει κάποια πιλοτικά προγράμματα που στοχεύουν σε:

1. Διασφάλιση της τακτικής παρακολούθησης του σχολείου.
2. Παροχή βοήθειας στους γονείς, έτσι ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν “επαρκώς” στο γονεϊκό τους ρόλο (σχολές γονέων κτλ.)
3. Εμπλοκή των γονέων στη ζωή του σχολείου.
4. Συμμετοχή των γονέων σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες.

5. Εξοικείωση των εκπαιδευτικών με την κουλτούρα των μαθητών που προέρχονται κυρίως από επιβαρηνμένο περιβάλλον ή αντιμετωπίζουν οι ίδιοι κάποιο πρόβλημα. (Κογκίδου, 1995)

Είναι γεγονός ότι η γνώση του “κόσμου” των λιγότερο ευνοημένων ομάδων, η γνώση της υποκειμενικής αντίληψής τους και των σχεδίων τους για τη ζωή, μπορεί να μας οδηγήσει σε επιλογή στρατηγικών, σκοπών και στόχων μιας πολυδιάστατης παρέμβασης. Το σχολείο μπορεί να παρέχει σημαντική στήριξη στην οικογένεια της άγαμης μητέρας, εάν αναπτύξει μια πολιτική που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της.

Παρ’ όλο, όμως, που η ενδυνάμωση της οικογένειας, μέσω της εκπαίδευσης, αποτελεί κύρια προτεραιότητα και πολιτική του κράτους, εντούτοις παρατηρούμε ότι στον τομέα της πρόληψης, η κρατική μηχανή παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις. Η έλλειψη αυτή αντανακλάται και στα προγράμματα εκπαίδευσης των στελεχών στον τομέα της υγείας – ακόμη και της ψυχικής υγείας – στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, της εκπαίδευσης, της δημόσιας τάξης, καθώς και στην επιμόρφωσή τους. Η σεξουαλική αγωγή, λόγου χάρη, δεν περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ υπάρχουν ελάχιστα κέντρα οικογενειακού προγραμματισμού (αυτόνομα ή σε δημόσια νοσοκομεία και οργανισμούς), καθώς και ελάχιστες σχολές γονέων ή συμβουλευτικές υπηρεσίες για γονείς και παιδιά σε επίπεδο κοινότητας. Επίσης, το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας δεν συμπεριλαμβάνει προγράμματα αγωγής υγείας (γίνονται μόνο πειραματικές εφαρμογές ακόμη). (Κογκίδου, 1995)

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι στην Ελλάδα υπάρχουν διάσπαρτα κοινωνικά μέτρα, και όχι μια ενιαία και συγκροτημένη πολιτική για την οικογένεια. Για τη θέσπιση επαρκών και λειτουργικών μέτρων κοινωνικής

πολιτικής, απαιτείται γνώση και κατανόηση των νέων δεδομένων που προκύπτουν για τη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας. Αυτή η γνώση και η κατανόηση είναι αναγκαία για το σχεδιασμό κοινωνικής πολιτικής, αλλά και για τη σωστή παροχή συμβουλευτικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών στις μη συμβατικές, κυρίως, μορφές οικογένειας. Στόχος της Πολιτικής Προστασίας θα πρέπει να είναι η εξασφάλιση της ποιότητας στη ζωή των οικογενειών και ο περιορισμός των παραγόντων κινδύνου για τα παιδιά. Τέλος, θα πρέπει να προωθηθεί η διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων (που καθιστούν τις οικογένειες δυσλειτουργικές) και η άσκηση Κοινωνικής Προστασίας θα πρέπει να ευνοεί τον πλουραλισμό και την καινοτομία στα προγράμματα που αυτή προωθεί και εφαρμόζει.

3. ΡΟΛΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΑΓΑΜΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

Η άγαμη μητέρα, όπως είδαμε, έρχεται καθημερινά αντιμέτωπη με πολλών ειδών προβλήματα, ο χειρισμός των οποίων άλλοτε την εξουθενώνει και τη διαταράσσει ψυχολογικά και άλλοτε την εμποδίζει από το να ασκήσει σωστά το γονεϊκό της ρόλο. Τότε είναι, λοιπόν, η στιγμή που η γυναίκα αυτή έχει ανάγκη από τη στήριξη και τη βοήθεια των ειδικών, προκειμένου να ξεπεράσει τους σκοπέλους της και να δραστηριοποιηθεί, έτσι ώστε να μπορέσει να βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο της οικογένειάς της.

Σύμφωνα με τους Σταυροπούλου, Κουσιδου, Σαχινίδη και Καπλάνη (1986), η πολιτεία οφείλει να σταθεί κοντά στη μόνη μητέρα και στα παιδιά της και να τους ενισχύσει. Αυτό το έργο, λοιπόν, μπορούν να το αναλάβουν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί και να προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στην άγαμη μητέρα μέσα από την εφαρμογή ποικίλων προγραμμάτων. Ο Κοινωνικός Λειτουργός πρέπει να γνωρίζει ότι μια άγαμη μητέρα μπορεί να εκδηλώσει εξίσου παθητικότητα, επιθετικότητα και τάσεις εξάρτησης προς το πρόσωπο του. Η παθητικότητα δε σημαίνει πάντα και αδυναμία χειρισμού και επίλυσης των προβλημάτων της, αλλά τις περισσότερες φορές δηλώνει συναισθηματική σύγχυση και ανάγκη ψυχολογικής στήριξης. Η ανασφάλεια και η ανησυχία της μόνης μητέρας μπορεί να εκφραστεί και με επιθετικότητα (αν και συνήθως οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών εκφράζονται περισσότερο παθητικά και δείχνοντας τάση για εξάρτηση, παρά παθητικά). (Σωτηροπούλου, 1992) Όλες αυτές οι καταστάσεις απαιτούν προσεκτική αντιμετώπιση από μέρος του Κοινωνικού Λειτουργού, ανάλυση καθώς και διάγνωση των αιτιών που τα δημιουργούν. Και αυτό γιατί υπάρχει κίνδυνος συναισθηματικής εμπλοκής του επαγγελματία, φόρτισης και ανταπόδοσης της επιθετικότητας.

Ουσιαστικά, ο Κοινωνικός Λειτουργός γίνεται συντονιστής, εμπνευστής και καθοδηγητής, βοηθώντας την άγαμη μητέρα και τα παιδιά της να συνειδητοποιήσουν και να εκφράσουν οι ίδιοι τις ανάγκες τους. Τους βοηθάει να ξεπεράσουν τα προβλήματα της έλλειψης και της απουσίας του πατρικού προτύπου, να διαχειριστούν σωστά όλες τις όψεις της καθημερινής τους ζωής και να προσπαθήσουν να βρουν λύσεις για την αντιμετώπιση των γενικότερων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Βασικός στόχος ενός Κοινωνικού Λειτουργού, που αναλαμβάνει να βοηθήσει μια άγαμη μητέρα, θα πρέπει να είναι, σε αρχικό στάδιο, η στήριξη της μητέρας και η καλλιέργεια/ενίσχυση του δεσμού με το παιδί της. Το επιθυμητό αποτέλεσμα θα είναι η μητέρα να μην εγκαταλείψει ή παραμελήσει το παιδί, αλλά αντίθετα να συνειδητοποιήσει το νέο της ρόλο και να χαρεί τη μητρότητα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί:

- α. Με το να συνειδητοποιήσει η μητέρα τη σημασία του πρώιμου δεσμού με το παιδί της.
- β. Με την φιλοξενία της μητέρας (που δεν διαθέτει στέγη) σε ξενώνες, όπου θα μπορούν να μένουν από την αρχή με το παιδί τους, καθώς και με την εξασφάλιση φροντίδας του παιδιού κατά τις ώρες εργασίας τους, ανάλογα με την κάθε περίπτωση.

Επιπλέον, ο Κοινωνικός Λειτουργός θα πρέπει να επιδιώξει την οικονομική ενίσχυση της άγαμης μητέρας μέσα από την εφαρμογή μιας σειράς μέτρων, όπως:

- α. Παροχή ουσιαστικότερων διορθωτικών επιδομάτων σε όσες έχουν χαμηλό εισόδημα ή υποαπασχολούνται, ώστε το εισόδημά τους να φθάνει το βασικό

μισθό του ανειδίκευτου εργάτη, για τα πρώτα 2-3 χρόνια μετά την γέννηση του παιδιού.

- β. Τιμαριθμητική αναπροσαρμογή του προνοιακού επιδόματος για το απροστάτευτο παιδί, που παρέχει το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας.
- γ. Την παροχή επιδόματος μόνου-γονέα, αντίστοιχο με το επίδομα γάμου.
- δ. Παροχή επιδόματος στέγης στις χαμηλόμισθες μητέρες που δεν βρίσκουν θέση στον ξενώνα, επιδόματα σπουδών, προτεραιότητα σε στεγαστικά ή άλλα κρατικά δάνεια, κτλ.

Ακόμη, είναι απαραίτητη η συμβουλευτική υποστηρικτική παρέμβαση στις μητέρες που τη χρειάζονται, για να ενισχυθεί ο δεσμός με το παιδί τους και η επάρκειά τους σαν μητέρες. Παράλληλα, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να παρέχει συμβουλευτική βοήθεια σε θέματα που τις απασχολούν σχετικά με την προσωπική τους ζωή, πληροφόρηση για νομικά και οικονομικά θέματα, καθώς και για τις υπάρχουσες παροχές της Πολιτείας. (Σταυροπούλου, 1986)

Σε επίπεδο ομάδας, ο Κοινωνικός Λειτουργός μπορεί να δημιουργεί ομάδες γονέων, οι οποίες θα ενθαρρύνουν και θα βοηθούν την έκφραση συναισθημάτων, ανησυχιών και φόβων, ενώ παράλληλα θα δίνουν τη δυνατότητα να γνωριστούν μεταξύ τους άτομα που αντιμετωπίζουν κοινά προβλήματα και έχουν κοινές ανάγκες. Έτσι θα επιτυγχάνεται ευκολότερα η αποφόρτιση των άγαμων μητέρων, θα τους δίνεται η ευκαιρία να ακουστούν και να ακούσουν, θα βγουν από την εμμονή της δυστυχίας, της μοναχικότητας και της απομόνωσης, θα πάρουν και θα δώσουν στήριξη και τελικά θα νιώσουν ότι μπορούν και αυτές να είναι χρήσιμες, γεγονός που θα τονώσει την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμησή τους. Επίσης, μέσα από την ομάδα, η άγαμη μητέρα θα δραστηριοποιηθεί και θα μπει στη διαδικασία να κατανοήσει

τα δικαιώματα της και να συμμετέχει ενεργά στη διεκδίκηση προγραμμάτων που θα προάγουν τόσο την τη δική της βιοτική ευημερία, όσο και του συνόλου και τελικά να διεκδικήσει το σεβασμό και την εκτίμηση της κοινωνίας.

Κυρίως όμως ο Κοινωνικός Λειτουργός θα πρέπει να σχεδιάσει και να υλοποιήσει προγράμματα ευαισθητοποίησης της κοινωνίας και όσων ασχολούνται με το παιδί, όπως επίσης και των αρμοδίων φορέων, ώστε να απαλειφθούν οι διακρίσεις μεταξύ έγγαμων και άγαμων μητέρων.

Όσον αφορά τη συνεργασία του με τα παιδιά της άγαμης μητέρας, ο Κοινωνικός Λειτουργός:

- Με γενικούς και ειδικούς χειρισμούς βοηθά τα παιδιά να ενημερώνονται με σαφείς και ξεκάθαρες εξηγήσεις για ό,τι συμβαίνει στην οικογένεια. Βασικοί παράγοντες μιας επιτυχούς σχέσης με το παιδί είναι η ηλικία, το φύλο, το στάδιο ανάπτυξης του παιδιού και οι σχέσεις του με τη μητέρα.
- Δημιουργεί ομάδες παιδιών και εφήβων, που προέρχονται από οικογένειες με αρχηγό μητέρα. Μέσα σε αυτές θα δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να συνειδητοποιήσουν τη δυναμική της οικογένειας τους, να αποκτήσουν τελικά ταυτότητα, να κατευνάσουν τις αγχώδεις ανησυχίες και τους φόβους τους, να συνδιαλαγούν με παιδιά που αντιμετωπίζουν παρόμοια με τα δικά τους προβλήματα, να μοιραστούν τις σκέψεις και τους προβληματισμούς τους.

Στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας με κοινότητα και την υλοποίηση και εφαρμογή Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων κατά του αποκλεισμού, ο Κοινωνικός Λειτουργός:

- Συνεργάζεται με οργανώσεις, τοπικούς φορείς, διάφορες υπηρεσίες των Δήμων και των Νομαρχιών, καθώς και την Εκκλησία, προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνεισφορά και τη συμμετοχή τους στα διάφορα προγράμματα που εφαρμόζει για την κοινωνική ένταξη των μονογονεϊκών οικογενειών και την αποφυγή της απομόνωσης της άγαμης μητέρας. Επίσης, κινητοποιεί συλλόγους και Υπηρεσίες, με σκοπό την ηθική και υλική στήριξη της άγαμης μητέρας, είτε μέσα από τη συμμετοχή τους στα διάφορα προγράμματα στήριξης, είτε με την παροχή βοηθητικών προγραμμάτων από τις υπηρεσίες αυτές. Για παράδειγμα, μέσα από τη συνεργασία του Κοινωνικού Λειτουργού με τον Ο.Α.Ε.Δ. μπορεί να εξασφαλισθεί στις άγαμες μητέρες ή στα παιδιά τους προτεραιότητα επαγγελματικής κατάρτισης, σε σχολές του Ο.Α.Ε.Δ., ή σε άλλες σχολές, καθώς και σε σεμινάρια επαγγελματικής επιμόρφωσης, πριν να αρχίσουν να εργάζονται, για τη διευκόλυνση τους στην εύρεση εργασίας. Συνεργασία με τα ασφαλιστικά ταμεία, μπορεί να εξασφαλίσει δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των άγαμων μητέρων που είναι άνεργες και δεν έχουν κάποιο εισόδημα. Επίσης, ο Κοινωνικός Λειτουργός οφείλει να δημιουργήσει τις βάσεις για μια ομαλή συνεργασία όλων των Φορέων Παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών, ούτως ώστε να υπάρξει μια ευρύτερη διαδημοτική προσπάθεια προστασίας και προαγωγής της άγαμης μητέρας και των παιδιών της. (βλ. Παράρτημα ΙΙ, σ. 3-20)
- Ενημερώνει τους ενδιαφερόμενους για τα τρέχοντα προγράμματα που μπορούν να τους εξυπηρετήσουν (π.χ. λειτουργία βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών, προγράμματα κατάρτισης και εξειδίκευσης άγαμων μητέρων, παροχή υπηρεσιών, κτλ.). Επίσης, δίνει πληροφορίες για την υπάρχουσα νομοθεσία, για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της άγαμης μητέρας, για τους φορείς που υλοποιούν προγράμματα και για τα διάφορα

επιδόματα που δικαιούται η άγαμη μητέρα και η οικογένεια της. Επίσης ενημερώνει τους επίσημους κρατικούς φορείς για το μέγεθος των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες γενικά και προτείνει μέτρα κοινωνικής πολιτικής.

- Ευαισθητοποιεί την ευρύτερη κοινότητα και την ενημερώνει για την ύπαρξη, την πορεία και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η οικογένεια με αρχηγό άγαμη-μητέρα, με την οργάνωση διαλέξεων-ημερίδων, τη διεξαγωγή ομιλιών στα σχολεία, την προβολή ταινιών, την έκδοση εντύπων και άρθρων, καθώς και την ενημέρωση περί οικογενειακού προγραμματισμού (π.χ. μέσω της εφαρμογής μαθημάτων σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία).
- Αξιολογεί και εποπτεύει τα εφαρμοζόμενα μέτρα κοινωνικής πολιτικής και τα διάφορα προγράμματα και εξετάζει την αποτελεσματικότητά τους.
- Συνεργάζεται με επιστήμονες άλλων κλάδων προκειμένου να εξασφαλίσει την εφαρμογή των καταλληλότερων μέτρων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της μονογονεϊκότητας (διεπιστημονική προσέγγιση).

Με την εφαρμογή όλων των παραπάνω και γενικότερα με τις δυνατότητες που του προσφέρει ο ρόλος του, ο Κοινωνικός Λειτουργός “αγωνίζεται” για την εξάλειψη των προκαταλήψεων, του κοινωνικού αποκλεισμού και των ευρύτερων προβλημάτων που αντιμετωπίζει η άγαμη μητρότητα ως φαινόμενο. Επίσης στοχεύει στην ενδυνάμωση και τη στήριξη του ίδιου του ατόμου, ώστε αυτό να είναι σε θέση να αναλάβει τις ευθύνες του, να συνειδητοποιήσει το ρόλο του και να αντιμετωπίσει τα διάφορα προβλήματα. Ίσως έτσι να μπορέσει, τελικά, η άγαμη μητέρα να χαρεί απρόσκοπτα το δώρο και το μεγαλείο της μητρότητας, χωρίς να αισθάνεται μειονεκτικά και χωρίς να επικρίνεται για τις επιλογές της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΕΡΕΥΝΑ

1. ΕΡΕΥΝΑ

1.1 ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Μέχρι τώρα, λοιπόν, καταγράψαμε ένα μεγάλο μέρος των υπάρχουσων θεωρητικών προσεγγίσεων και μελετών για τη μεταβολή του οικογενειακού θεσμού και τη δημιουργία νέων μορφών οικογένειας, και δη την άγαμη μητρότητα. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε το νέο αυτό σχήμα και ερευνητικά, μέσα από τη μελέτη της στάσης των νέων έναντι του θεσμού της άγαμης μητρότητας.

Η προσπάθεια αυτή έγκειται στον εμπλουτισμό πορισμάτων προηγούμενων ερευνών και στοχεύει στην κινητοποίηση για άμεση και συστηματικοποιημένη αντιμετώπιση των πολλαπλών και πραγματικά πολυσύνθετων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι άγαμες μητέρες στον ελλαδικό χώρο.

Ενώ οι παγκόσμιες αναφορές παρουσιάζουν μια έντονη αυξητική τάση του ποσοστού των άγαμων μητέρων, παρατηρούμε ότι στη χώρα μας, το διαθέσιμο ερευνητικό υλικό είναι περιορισμένο. Επιπλέον, δεν γνωρίζουμε κάποια έρευνα που να ασχολείται με το βαθμό ενημέρωσης και την στάση της ελληνικής κοινωνίας, απέναντι στις άγαμες μητέρες, στοιχεία τα οποία διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του θεσμού. Για αυτό και έρευνες σαν την παρούσα κρίνονται αναγκαίες. Τέλος, θεωρούμε ότι οι νέοι άνθρωποι (ηλικίας 18 μέχρι 30 ετών) αποτελούν την σημαντικότερη μελλοντική κοινωνική μονάδα και ότι είναι αυτοί που θα διαμορφώσουν τις κυρίαρχες

αντιλήψεις και στάσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Για αυτό τον λόγο, η μελέτη της σημερινής τους στάσης κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική και ενδιαφέρουσα.

1.2 ΣΤΟΧΟΙ

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μια ερευνητική προσέγγιση των κοινωνικών τάσεων και προτύπων της σύγχρονης εποχής είναι μέγιστης σημασίας και αξίας. Μια τέτοια έρευνα, λοιπόν, οφείλει, συν τοις άλλοις, να ανταποκρίνεται στις εκάστοτε κοινωνικές απαιτήσεις, καθώς και να έχει ανάλογους στόχους, που να καταδεικνύουν και να δικαιολογούν, εξίσου, τη σημαντικότητα, τη λειτουργικότητα και τη χρησιμότητα των ευρημάτων της.

Στόχοι της παρούσης έρευνας, επομένως, είναι:

1. Να διερευνηθεί το κατά πόσο οι νέοι άνθρωποι, ηλικίας 18-30 ετών, έχουν κατανοήσει τον θεσμό της άγαμης μητρότητας, καθώς και τις προεκτάσεις του.
2. Να διερευνηθεί και να μελετηθεί διεξοδικά, η άποψη και η στάση των νέων, απέναντι στην άγαμη μητέρα και την οικογένειά της.
3. Να διερευνηθεί ο βαθμός ενημέρωσης των νέων, σχετικά με τα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής και τις υποστηρικτικές υπηρεσίες στον ελλαδικό χώρο, που απευθύνονται στην άγαμη μητέρα.
4. Να διερευνηθεί η άποψη των νέων σχετικά με την πληρότητα των προσφερόμενων υποστηρικτικών υπηρεσιών, καθώς και τον διαμορφούμενο ρόλο των Κοινωνικών Λειτουργών στην στήριξη των άγαμων μητέρων.

1.3 ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

1. Οι νέοι αναγνωρίζουν την ύπαρξη της άγαμης μητρότητας ως ένα νέο/εναλλακτικό σχήμα οργάνωσης του ιδιωτικού βίου.
2. Η άγαμη μητρότητα δεν αναγνωρίζεται από τους νέους ως εδραιωμένη μορφή οικογένειας στην Ελληνική κοινωνία.
3. Η άγαμη μητρότητα ταυτίζεται από τους νέους με την δημιουργία και ύπαρξη “προβλημάτων” στα πλαίσια της λειτουργίας της.
4. Η στάση των νέων δεν είναι ανεξάρτητη από τις κοινωνικές αντιλήψεις.
5. Χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, το επάγγελμα, η κοινωνικό-οικονομική κατάσταση και η μόρφωση, επηρεάζουν την στάση των νέων.
6. Οι νέοι αντιμετωπίζουν την άγαμη μητρότητα με δυσθυμία.
7. Οι νέοι δεν θεωρούν τους κρατικούς φορείς παροχής υποστήριξης αποτελεσματικούς.
8. Οι νέοι θεωρούν απαραίτητη την στήριξη της άγαμης μητέρας από τους Κοινωνικούς Λειτουργούς.

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΔΕΙΓΜΑ

Για την συλλογή των στοιχείων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο απευθυνόταν σε άτομα 18 – 30 ετών. Για την κάλυψη όλων των πιθανών πληθυσμιακών ομάδων αυτής της ηλικίας, επιλέχθηκαν άτομα, ανεξαρτήτου φύλου, απόφοιτοι Λυκείου (εργαζόμενοι ή μη), φοιτητές Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι. (εργαζόμενοι ή μη) και απόφοιτοι Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι. (εργαζόμενοι ή μη).

Συνολικά τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν από ένα δείγμα που αποτελούνταν από 230 άτομα.

2.2 ΤΟΠΟΣ – ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα στοιχεία συλλέχθηκαν την χρονική περίοδο Απριλίου – Ιουνίου 2002, στην περιοχή της Πάτρας.

Τα μέλη της ερευνητικής ομάδας συναντήθηκαν με τους ερωτώμενους στους χώρους των Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι. Πάτρας, σε δημόσια και ιδιωτικά Ι.Ε.Κ., καθώς και στους χώρους ιδιωτικών επιχειρήσεων της πόλης.

2.3 ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ως εργαλείο για την συγκεκριμένη έρευνα επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο με δομημένες ερωτήσεις και αυτό γιατί:

- α) Το δείγμα μας δεν ήταν περιορισμένο, ούτως ώστε να χρησιμοποιήσουμε την μέθοδο της συνέντευξης.
- β) Ήταν δύσκολη η χρήση οποιασδήποτε άλλης μεθόδου λόγω της έλλειψης του απαραίτητου χρόνου και χώρου.
- γ) Την ορθότερη τυποποίηση των ερωτήσεων και άρα την επίτευξη ομοιογένειας στην άντληση πληροφοριών σχετικά με τα ζητούμενα της έρευνας, ανεξάρτητα με τον ερευνητή που την διεξάγει.

2.4 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ – ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για να επιτευχθεί υψηλή εγκυρότητα περιεχομένου, το ερωτηματολόγιο συντάχθηκε από την ερευνητική ομάδα με βάση παγκόσμιες μελέτες. Καθόλη την διάρκεια της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων, τα μέλη της ερευνητικής ομάδας ήταν παρόντα μόνο εφόσον ο ερωτώμενος το επιθυμούσε. Τα στοιχεία συλλέχθηκαν αφού πρώτα επισημάνθηκε σε κάθε ερωτώμενο ότι μπορούσε να μην απαντήσει σε κάποια ερώτηση αλλά και ότι άνα πάσα στιγμή μπορούσε να διακόψει την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Τα ερωτηματολόγια ήταν ατομικά και ανώνυμα και η συμπλήρωσή τους διαρκούσε περίπου 15-20 λεπτά της ώρας.

2.5 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Κριτήρια εισαγωγής στην έρευνα ήταν:

- Η ηλικία του ερωτώμενου να είναι 18 – 30 ετών.
- Ο ερωτώμενος να κατοικεί στην Πάτρα την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας.

και κριτήρια αποκλεισμού ήταν:

- Μη πλήρως συμπληρωμένα ερωτηματολόγια (πάνω από 10% των ερωτήσεων).

Τελικά χρησιμοποιήθηκαν τα 210 ερωτηματολόγια από το σύνολο των 230 που διανεμήθηκαν.

Με βάση όλα τα παραπάνω έχουν εξαχθεί και τα συμπεράσματα από την έρευνα, τα οποία και αναλύονται στην συζήτηση.

2.6 ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση της παρούσης έρευνας παρατίθεται στο Παράρτημα I.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Κάθε απάντηση του ερωτηματολογίου κωδικοποιήθηκε μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή και τα δεδομένα εισήχθησαν ως μεταβλητές που η κάθε μια αντιπροσώπευε μια απάντηση.

- Περιγραφική κατανομή. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν συντάχθηκαν σε σχήματα στα οποία αναφέρεται το όνομα της μεταβλητής, καθώς και η αντίστοιχη ερώτηση στην οποία αναφέρεται. Επίσης, αναφέρονται οι εξεταζόμενες ομάδες, καθώς και τα ποσοστά που αντιστοιχούν σε αυτές επί του συνόλου.
- Στατιστικές συγκρίσεις. Για να διαπιστωθεί αν ορισμένες κατηγορίες ερωτηθέντων έδωσαν διαφοροποιημένες απαντήσεις σε σχέση με κάποιες ερωτήσεις, χρησιμοποιήθηκε το αραχνοϊδές γράφημα, που επέτρεψε την άμεση σύγκριση μεταξύ δισδιάστατων (2-D dimension) δειγμάτων. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι τα ποσοστά των συγκριτικών συσχετίσεων δεν πρέπει να συγχέονται με αυτά της παρουσίασης των συγκεντρωτικών αποτελεσμάτων, αφού το δείγμα είναι επεξεργασμένο με βάση την “ταυτότητα” του και άρα διαφέρει. Άρα, τα ποσοστά που παρουσιάζονται σε κάποια συγκριτική συσχέτιση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο σε αυτήν. Ταυτόχρονα, η στατιστική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τον έλεγχο των παρατηρούμενων διαφορών μεταξύ των εξεταζόμενων ομάδων, ήταν το χ^2 και η πιθανότητα στατιστικής σημαντικότητας (p-value).

Θεωρούμε σαν στατιστικώς σημαντική μια διαφορά ως προς κάποιο χαρακτηριστικό, αν και μόνο αν το αποτέλεσμα που δίνεται από το στατιστικό έλεγχο οδηγεί σε μια πιθανότητα $p < 0,05$.

3.1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

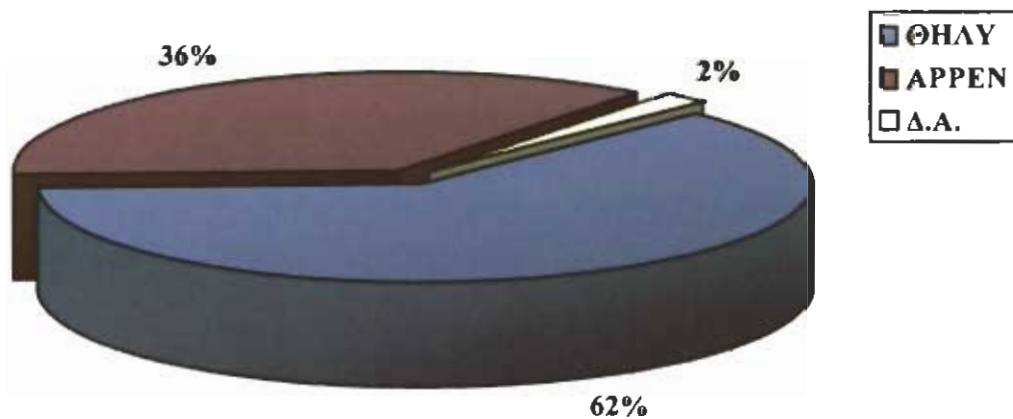
Τα αποτελέσματα διαχωρίζονται σε κατηγορίες ανάλογα με τον σκοπό της έρευνας τον οποίο εξυπηρετούν. Τα στοιχεία που προκύπτουν παρουσιάζονται αναλυτικά με την χρήση γραφικών παραστάσεων για την σαφέστερη παρουσίασή τους.

3.1.1 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ (ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ)

α. Φυλετική κατανομή δείγματος

Σχήμα 1

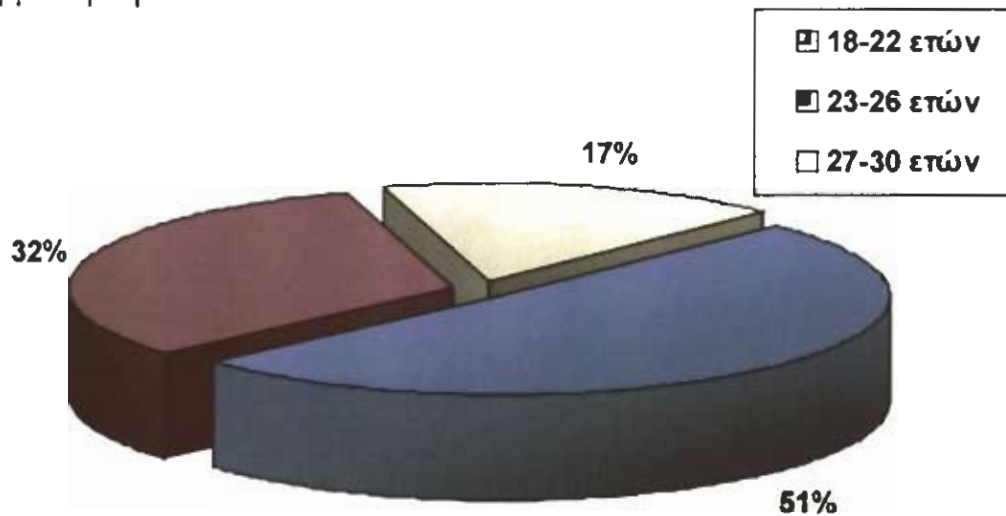
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων των 210 ερωτηθέντων σε σχέση με το φύλο.

β. Ηλικιακή κατανομή δείγματος

Σχήμα 2

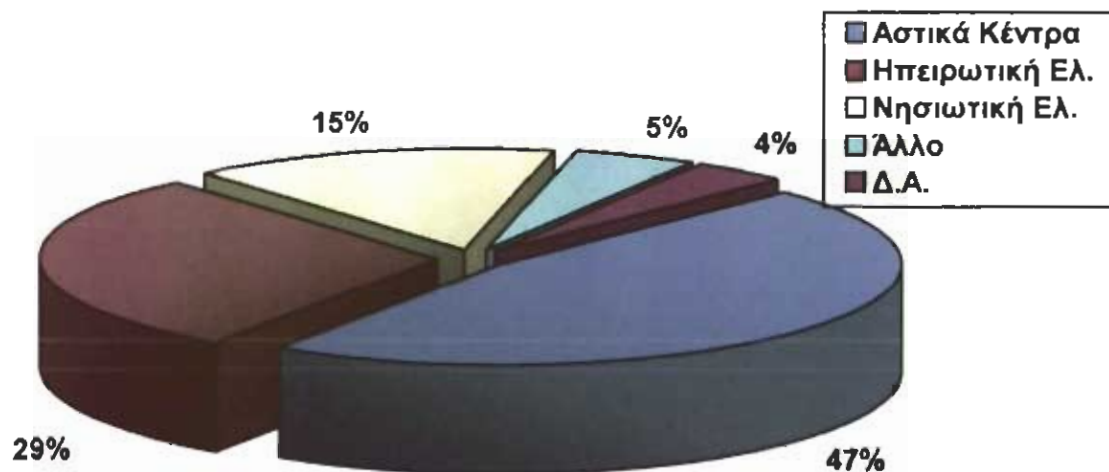
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων των 210 ερωτηθέντων σε σχέση με την ηλικία.

γ. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με τον τόπο καταγωγής

Σχήμα 3

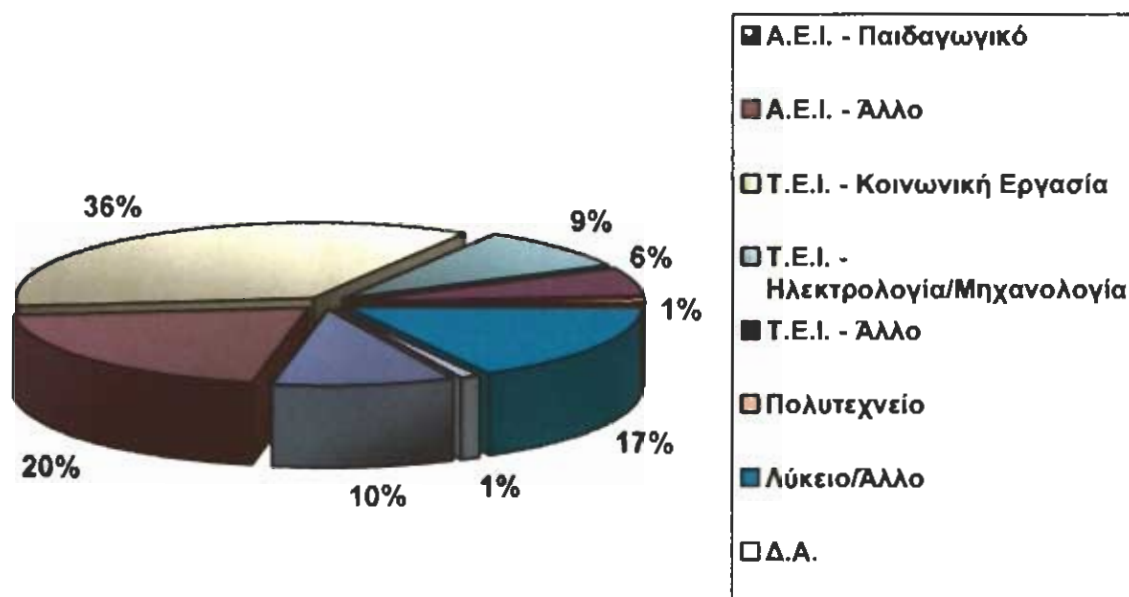
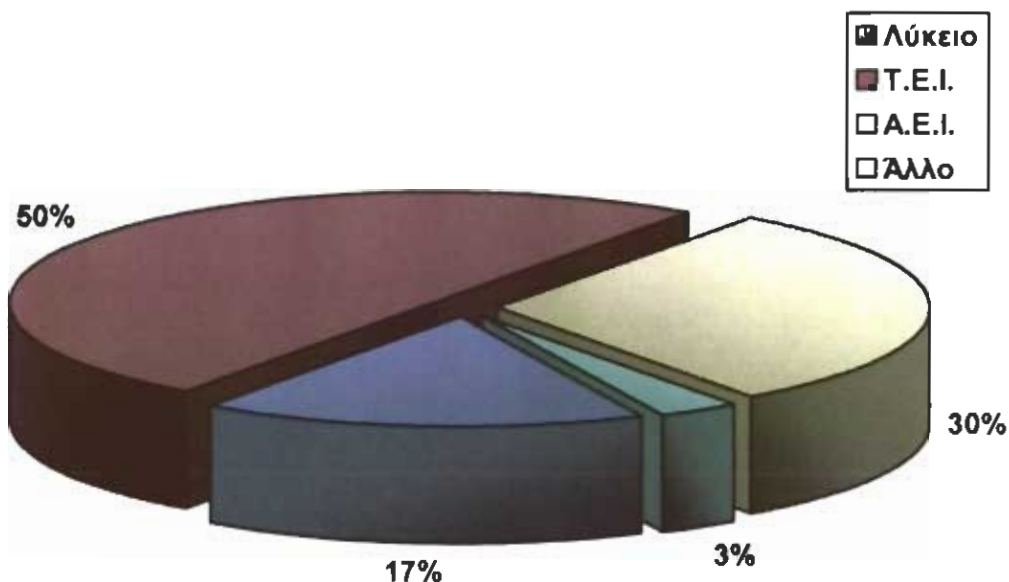
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με την κατοικία.

δ. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με την εκπαίδευσή τους

Σχήμα 4

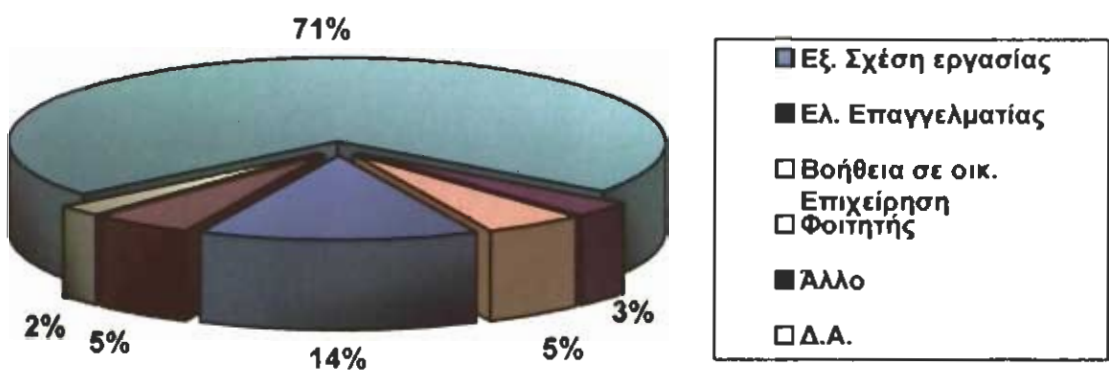
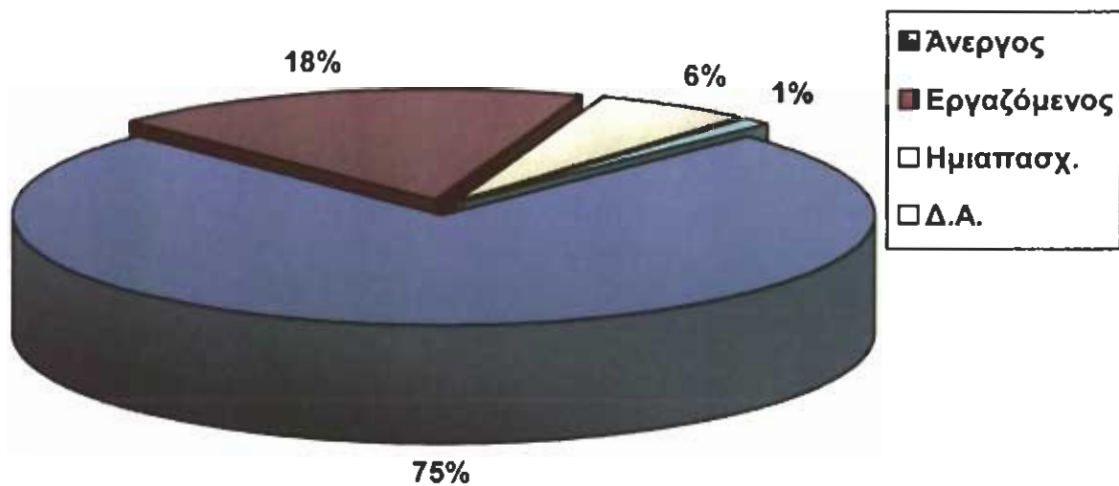
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με το επίπεδο και το είδος εκπαίδευσής τους.

ε. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με την εργασιακή τους κατάσταση

Σχήμα 5

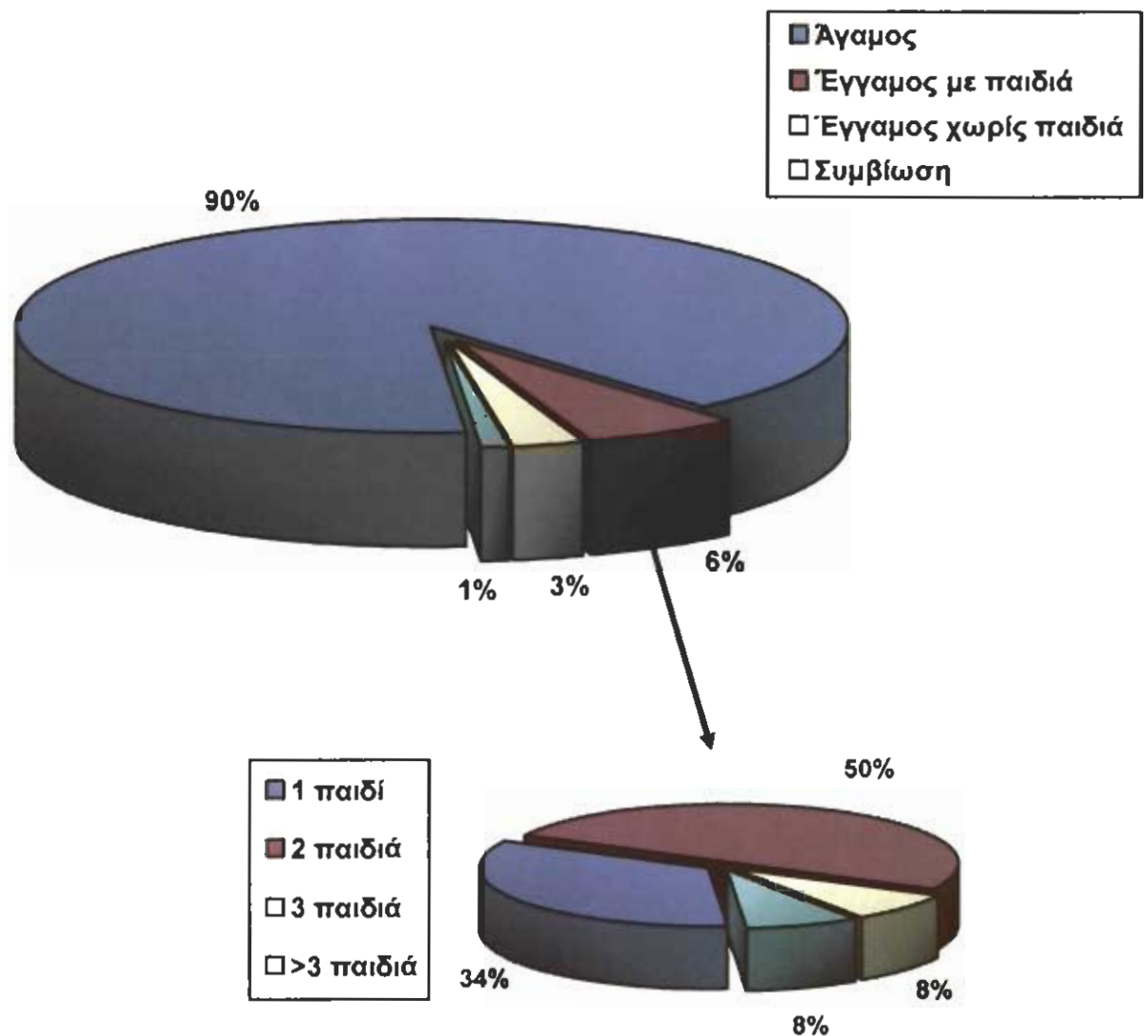
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με την εργασιακή τους κατάσταση.

στ. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με την οικογενειακή τους κατάσταση

Σχήμα 6

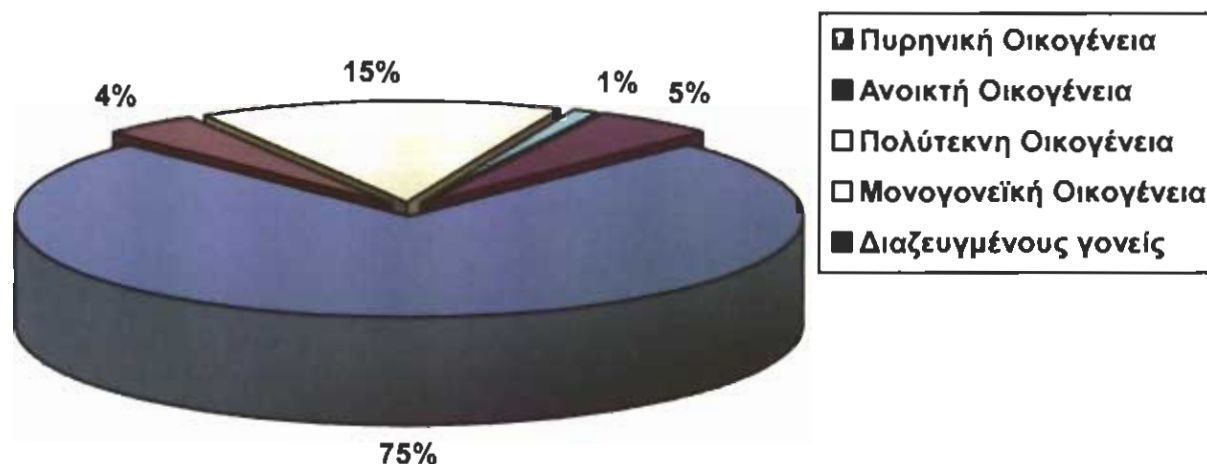
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με την οικογενειακή τους κατάσταση.

ζ. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με τον τύπο οικογένειας από όπου προέρχονται

Σχήμα 7

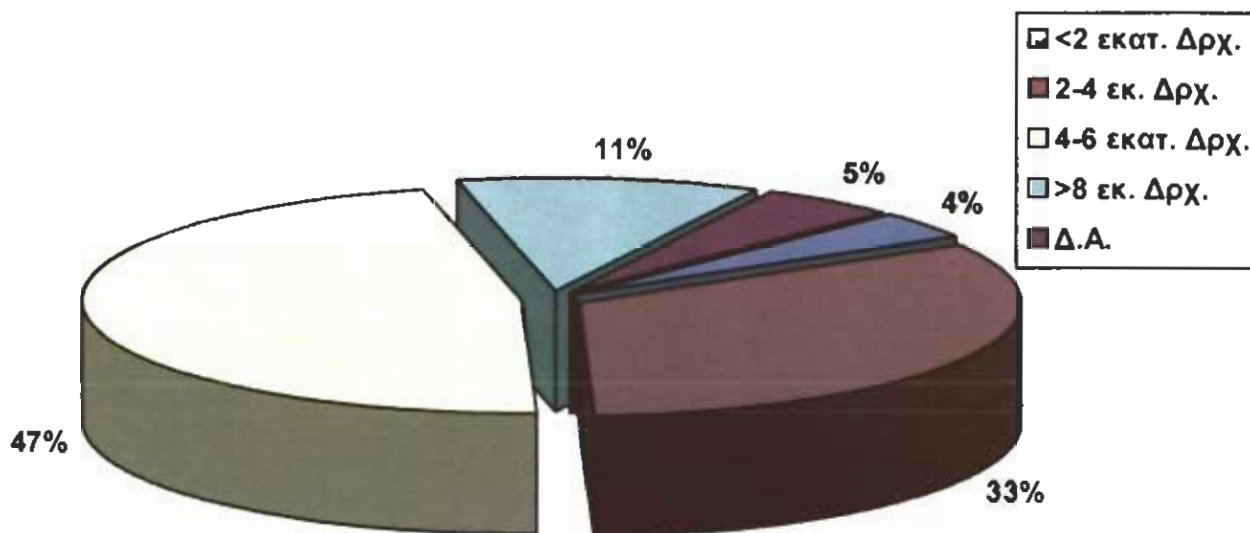
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με τον τύπο οικογένειας από όπου προέρχονται.

η. Κατανομή δείγματος σύμφωνα με το εισόδημα

Σχήμα 8

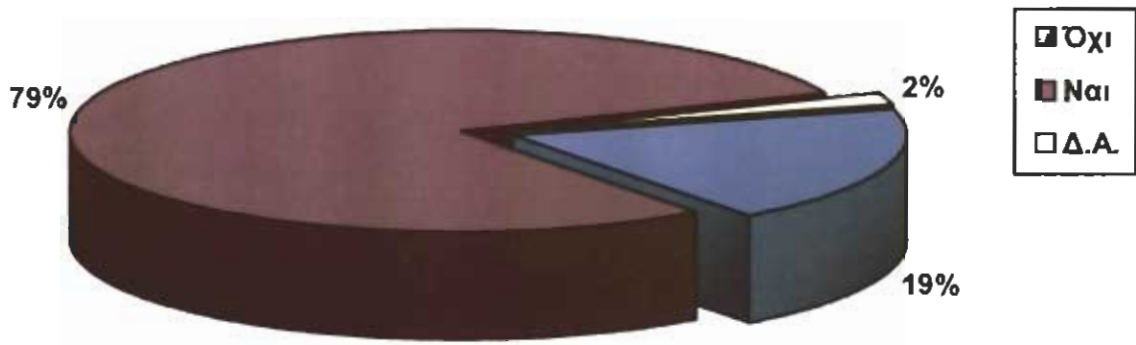
Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 210 ερωτηθέντων σε σχέση με το εισόδημα τους.

3.1.2 ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΑΜΗ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑ

α. “Δέχεστε ότι η άγαμη μητρότητα είναι μια νέα/ενναλακτική μορφή οικογένειας;”

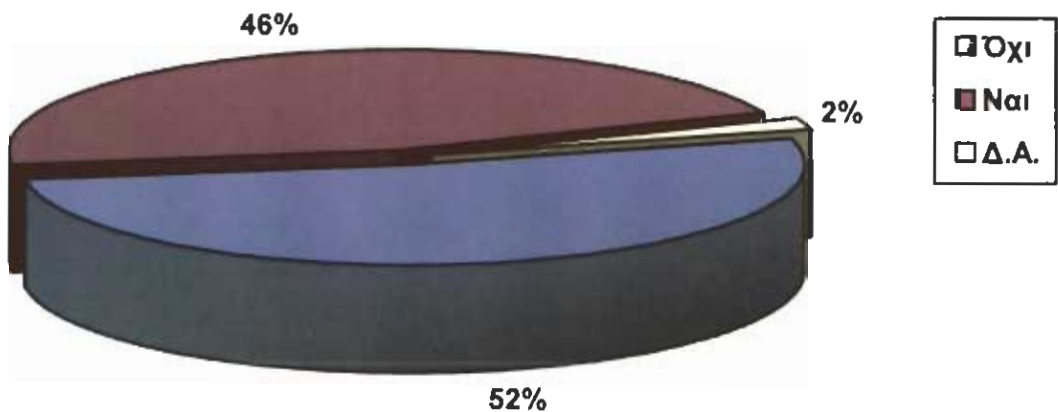
Σχήμα 9

N = 210

β. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο που έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις στην ελληνική κοινωνία;”

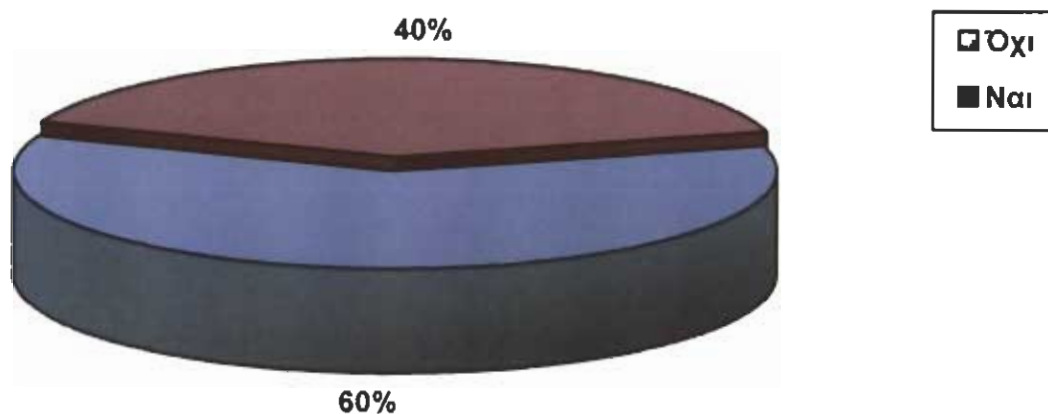
Σχήμα 10

N = 210

γ. "Γνωρίζετε οικογένειες που έχουν αρχηγό μητέρα;"

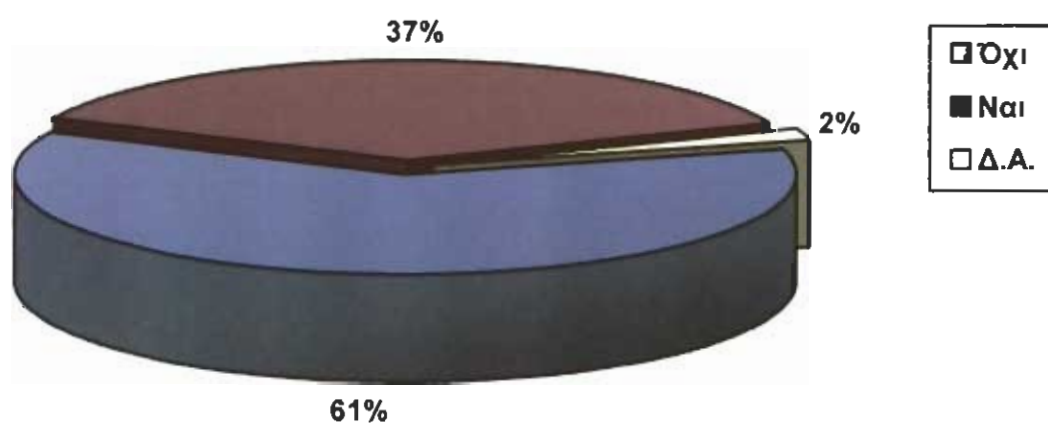
Σχήμα 11

N = 210

δ. "Γνωρίζετε άλλα εναλλακτικά σχήματα οικογένειας εκτός από την πυρηνική και την οικογένεια με αρχηγό την άγαμη μητέρα;"

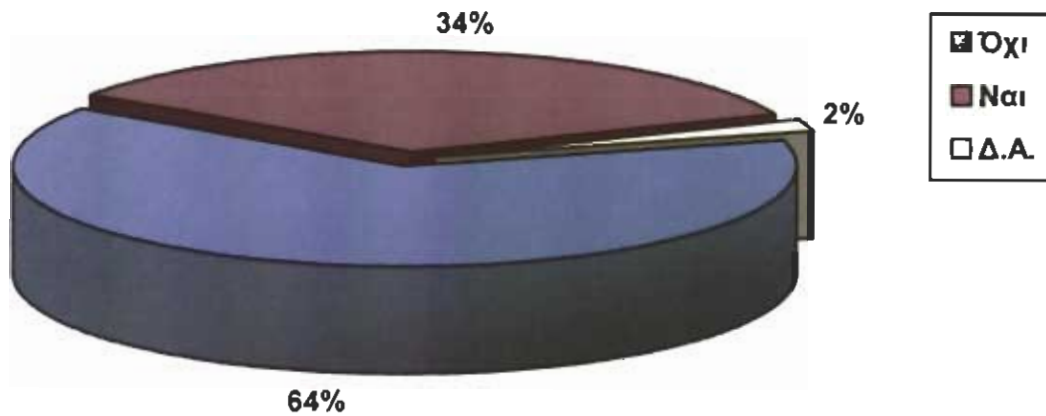
Σχήμα 12

N = 210

ε. “Πιστεύετε ότι ο θεσμός της άγαμης μητρότητας είναι ‘ξένος’ για την ελληνική κοινωνία (είναι άγνωστο φαινόμενο για τα ελληνικά δεδομένα);”

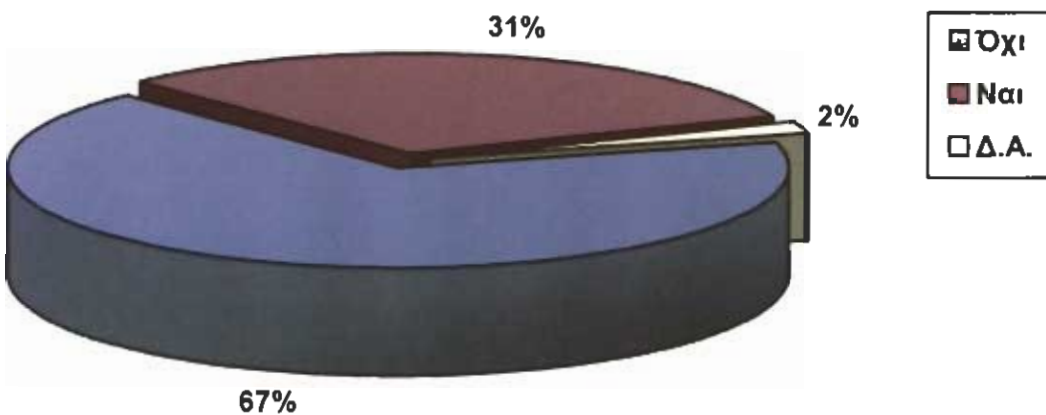
Σχήμα 13

N = 210

στ. “Έχετε λάβει κάποια σχετική ενημέρωση/έχετε προσωπική γνώση για τη λειτουργία του θεσμού σε άλλες χώρες;”

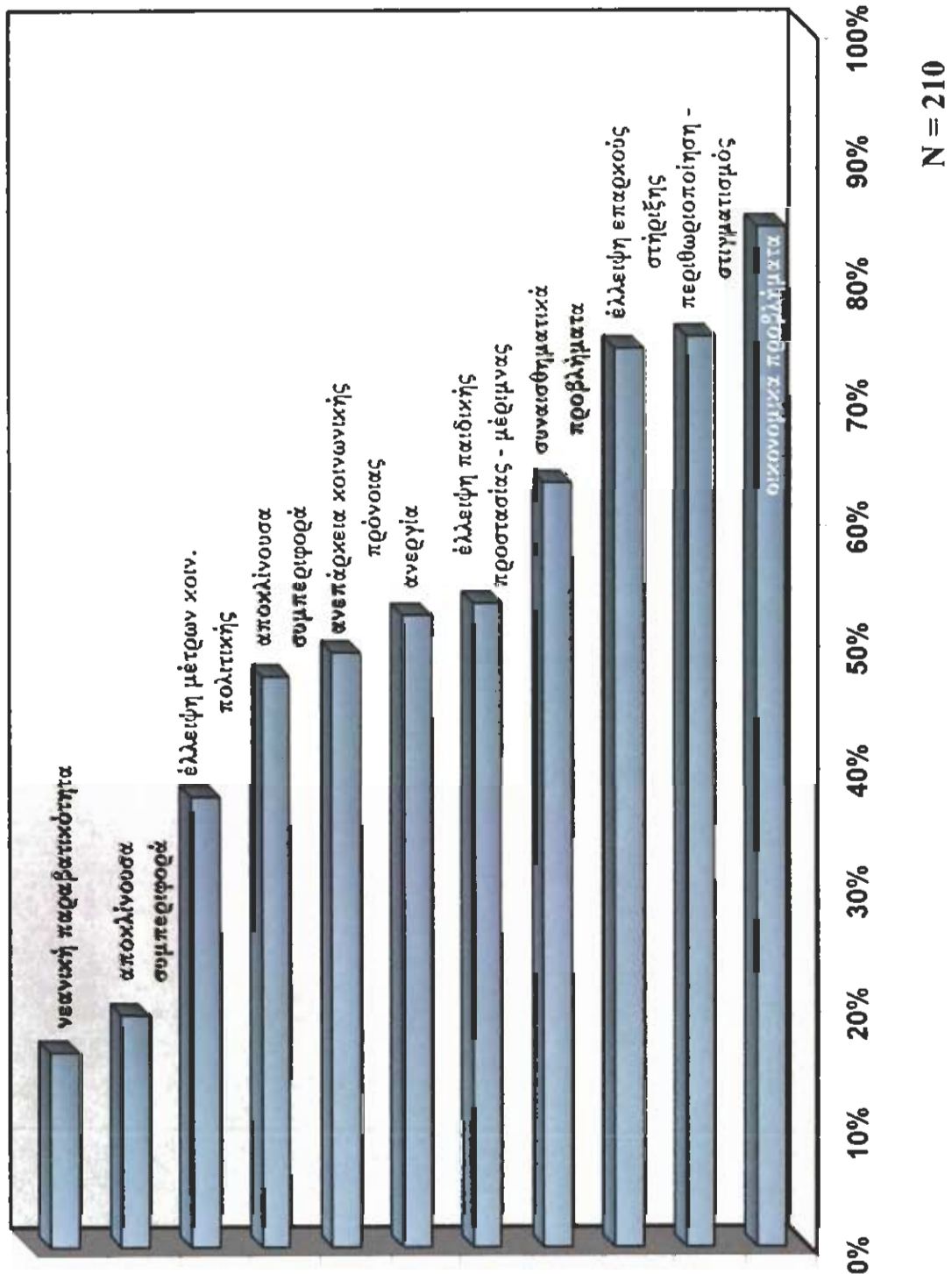
Σχήμα 14

N = 210

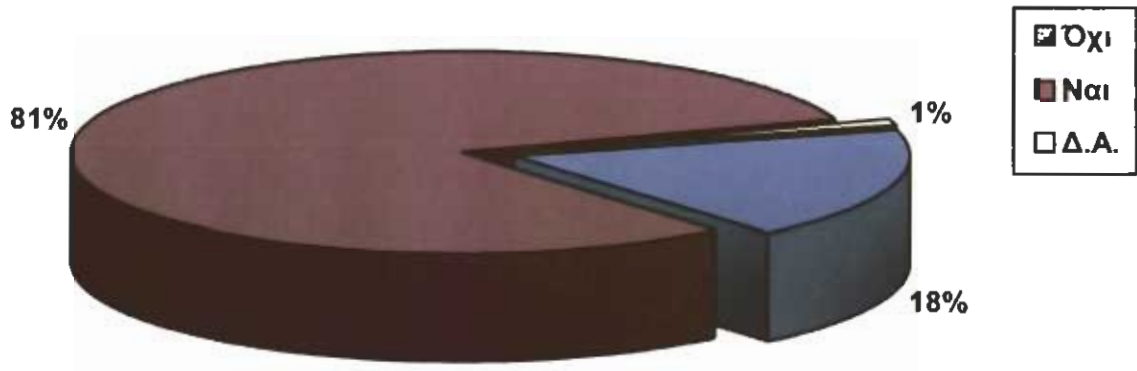
ζ. “Ποιά από τα παρακάτω προβλήματα πιστεύετε ότι αντιμετωπίζει μια άγαμη μητέρα, καθώς και τα μέλη της οικογένειάς της;”

Σχήμα 15

η. “Πιστεύετε ότι τα προβλήματα εμποδίζουν την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μελών της οικογένειας της άγαμης μητέρας;”

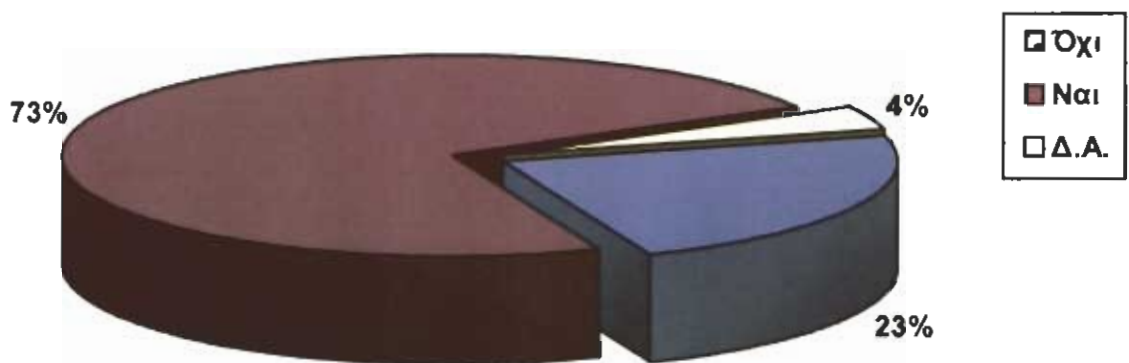
Σχήμα 16

N = 210

θ. “Μπορεί τελικά ο θεσμός της άγαμης μητρότητας να ξεπεράσει τις οποιεσδήποτε δυσκολίες και να επιβιώσει στην ελληνική κοινωνία ως ένα ακόμη σχήμα της οικογενειακής δομής;”

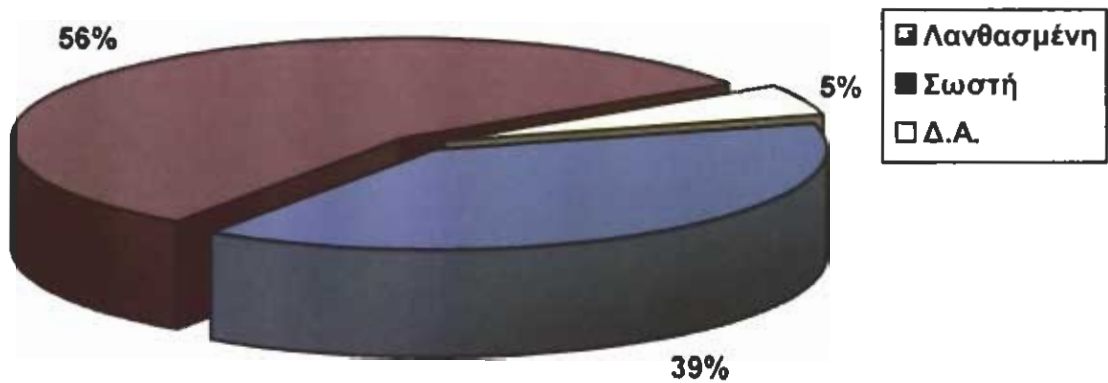
Σχήμα 17

N = 210

- ι. “Ποιά είναι η γνώμη σας για την απόφαση μιας γυναίκας να αποκτήσει παιδί εκτός γάμου, είτε αυτή οφείλεται σε μια απρογραμμάτιστη εγκυμοσύνη είτε σε συνειδητή προσωπική επιλογή;”

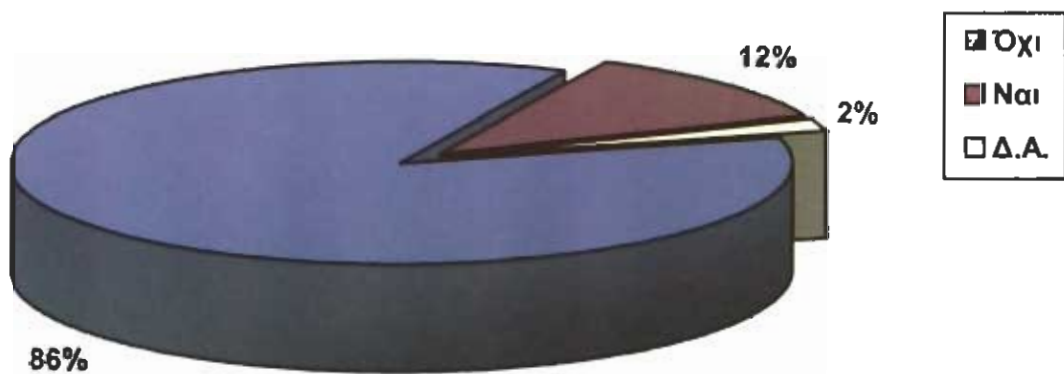
Σχήμα 18

N = 210

- ια. “Πιστεύετε ότι η ελληνική κοινωνία κρατά θετική στάση απέναντι στις άγαμες μητέρες;”

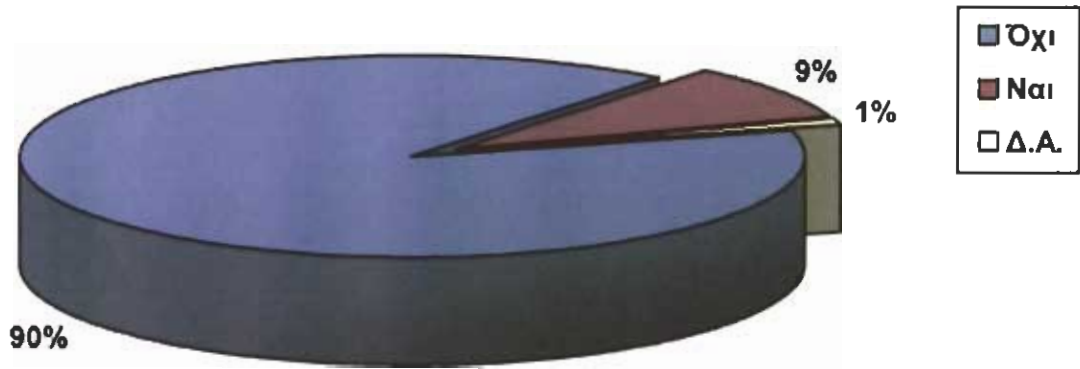
Σχήμα 19

N = 210

ιβ. “Πιστεύετε ότι η ελληνική κοινωνία έχει καταφέρει να ξεπεράσει τα ταμπού και τις προκαταλήψεις όσον αφορά την άγαμη μητρότητα;”

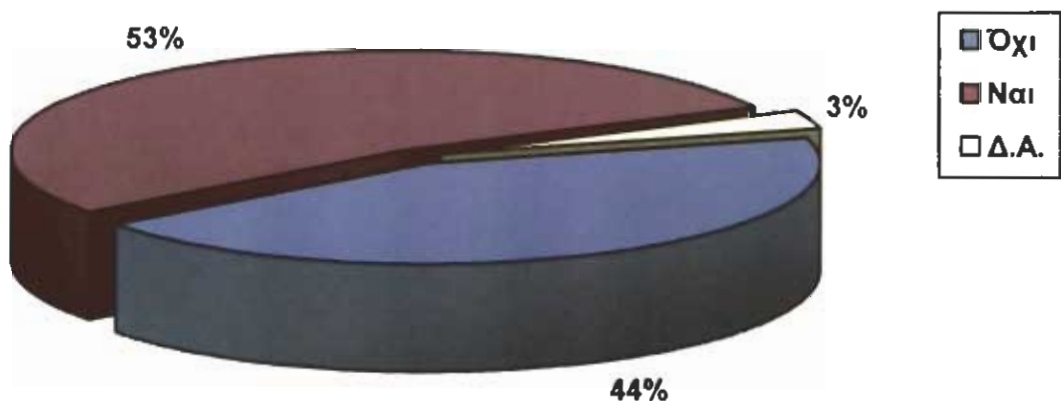
Σχήμα 20

N = 210

ιγ. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα μπορεί να παραπέμψει σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (παραβατικότητα, χρήση βίας, περιθωριοποίηση, κτλ.) της άγαμης μητέρας;”

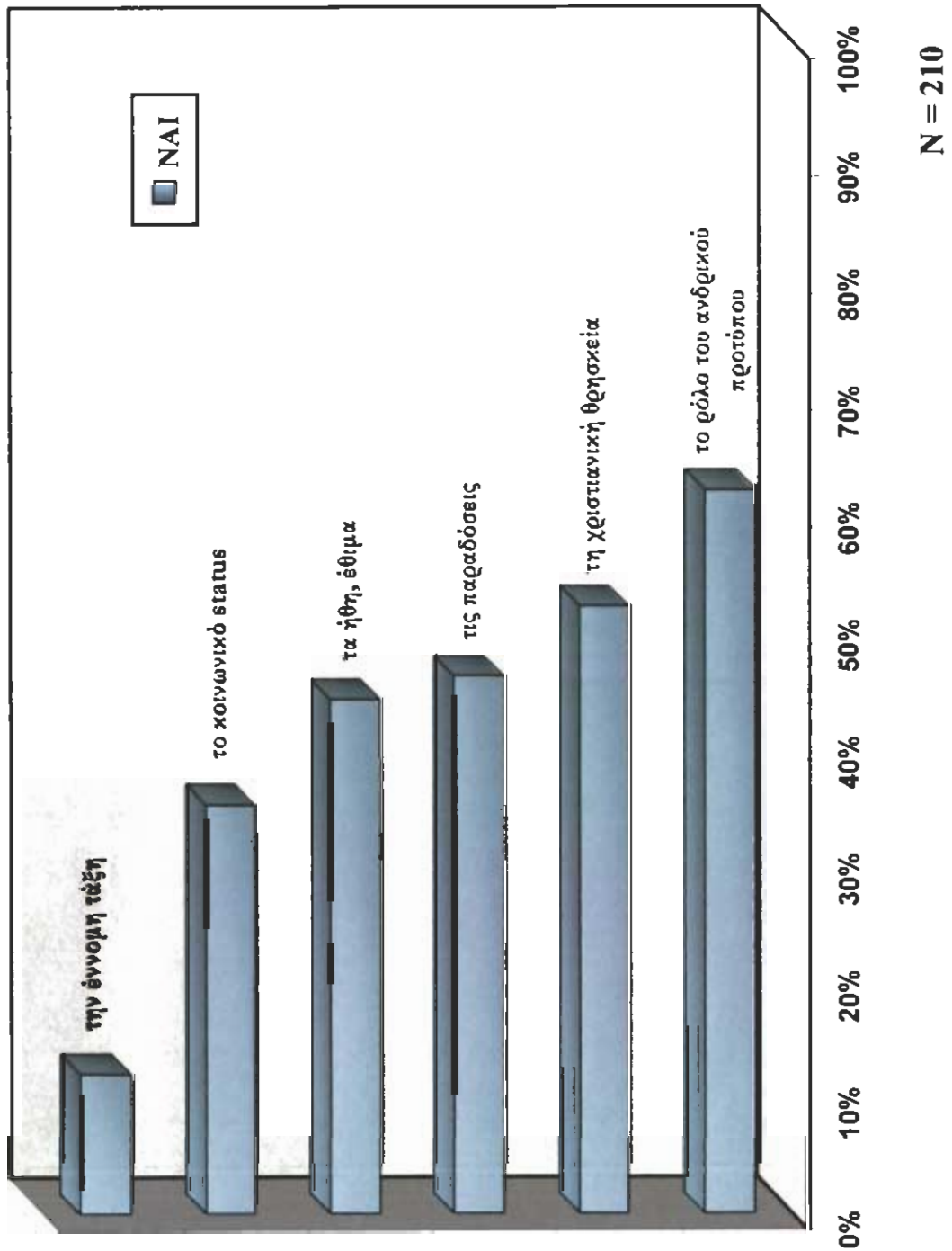
Σχήμα 21

N = 210

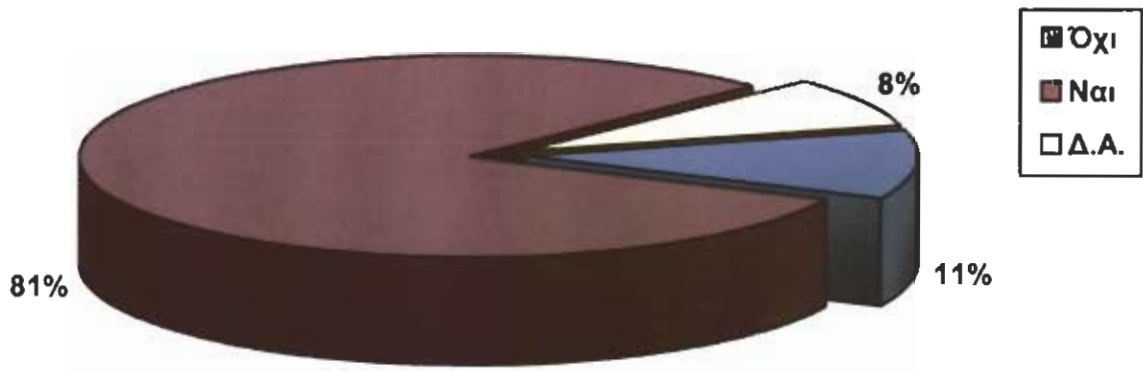
ιδ. "Πιστεύετε ότι ο θεσμός της άγαμης μητρότητας έρχεται σε σύγκρουση και απειλεί..."

Σχήμα 22

- ιε. *“Πιστεύετε πως η κοινωνία μέσα από μια απορριπτική στάση συμβάλλει στην μη ομαλή λειτουργία αυτού του οικογενειακού μοντέλου;”*

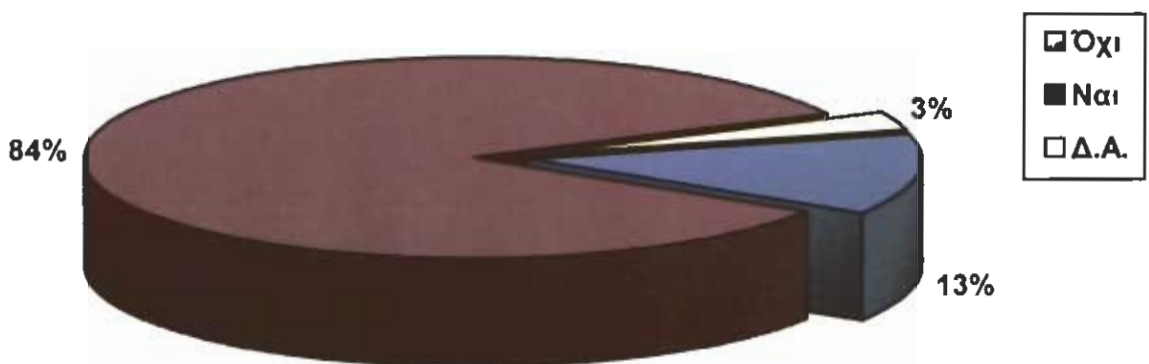
Σχήμα 23

N = 210

- ιστ. *“Έχει δικαίωμα η γυναίκα να καθορίζει η ίδια τη ζωή της και συνεπώς να επιλέγει να αποκτήσει παιδί-παιδιά εκτός γάμου;”*

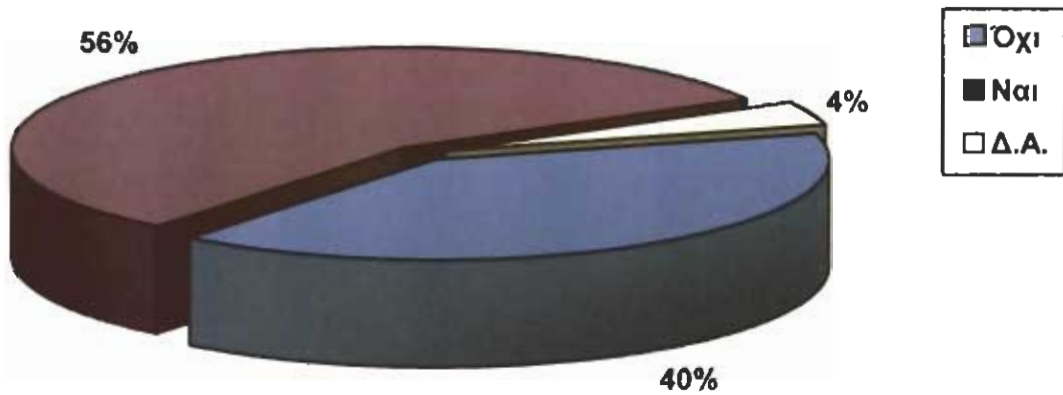
Σχήμα 24

N = 210

ιζ. “Πιστεύετε πως τα παιδιά που προέρχονται από μια οικογένεια με αρχηγό άγαμη μητέρα έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (παραβατικότητα, χρήση βίας, περιθωριοποίηση, κτλ.);”

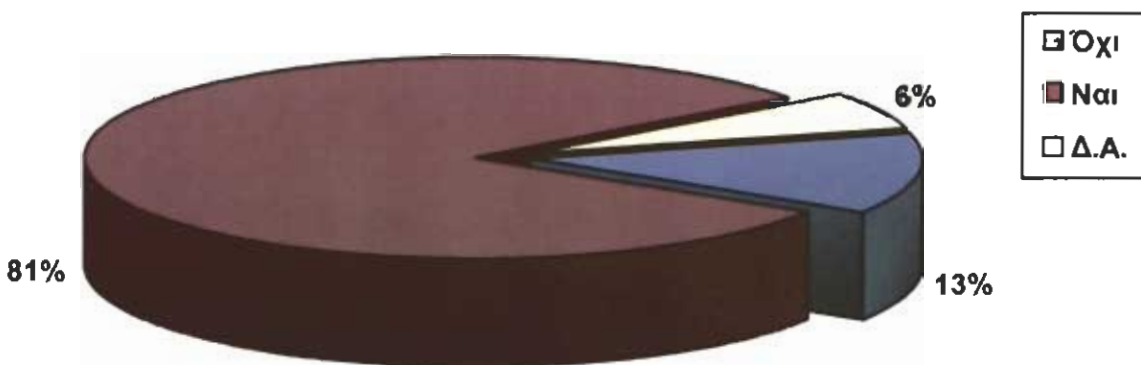
Σχήμα 25

N = 210

ιη. “Μπορεί η οικογένεια της άγαμης μητέρας να έχει μια φυσιολογική ζωή (π.χ. επαγγελματική αποκατάσταση, επιλογή για έγγαμο βίο, κ.α.);”

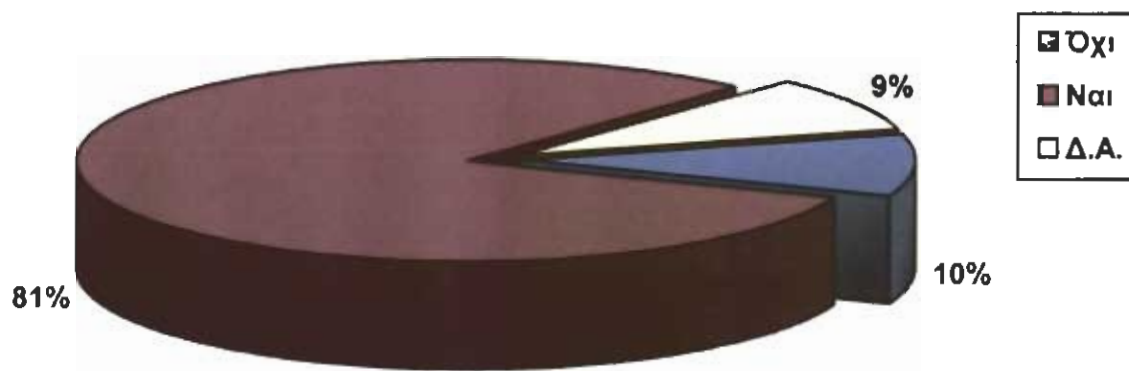
Σχήμα 26

N = 210

ιθ. “Μπορεί η οικογένεια της άγαμης μητέρας να αποτελέσει ένα λειτουργικό και παραγωγικό κώτταρο στην ελληνική κοινωνία;”

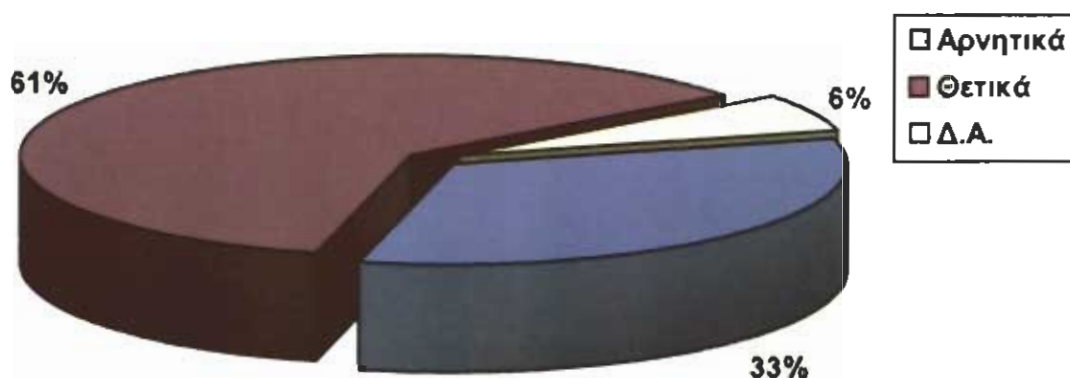
Σχήμα 27

N = 210

κ. “Πώς θα αντιμετωπίζατε την απόφαση κάποιου προσφιλούς σας ατόμου να αποκτήσει παιδί εκτός γάμου;”

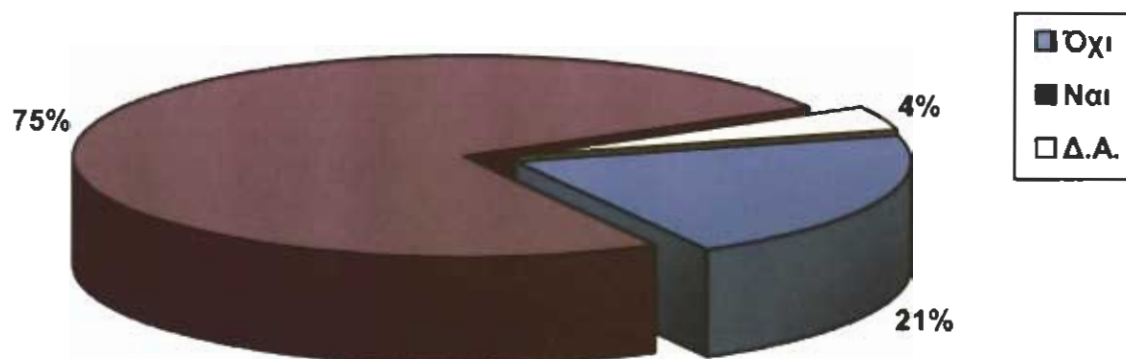
Σχήμα 28

N = 210

κα. “Πιστεύετε ότι η αντιμετώπιση της άγαμης μητέρας ποικίλει και εξαρτάται από το μορφωτικό της και οικονομικό της επίπεδο, την ηλικία, από την καταξίωση και την κοινωνική της θέση;”

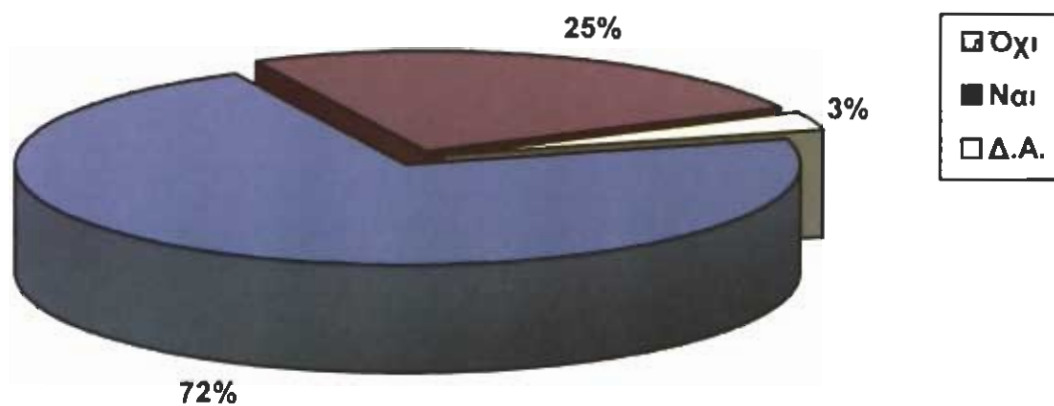
Σχήμα 29

N = 210

κβ. “Είναι η άγαμη μητέρα ικανή να μεγαλώσει το παιδί της χωρίς τη συνδρομή και τη συμβολή κάποιου αντρικού προτύπου;”

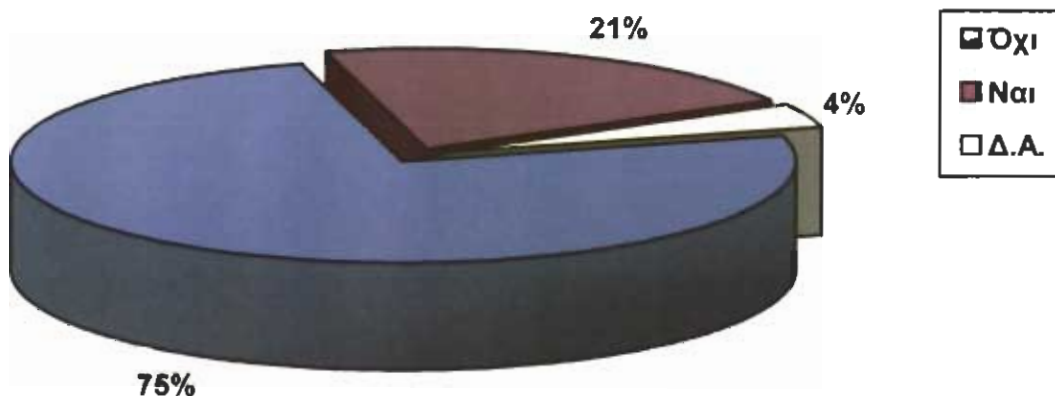
Σχήμα 30

N = 210

κγ. “Μπορεί η άγαμη μητέρα να ενδυναμώσει το παιδί έτσι ώστε να δημιουργήσει αυτό ολοκληρωνένη/υγιή προσωπικότητα;”

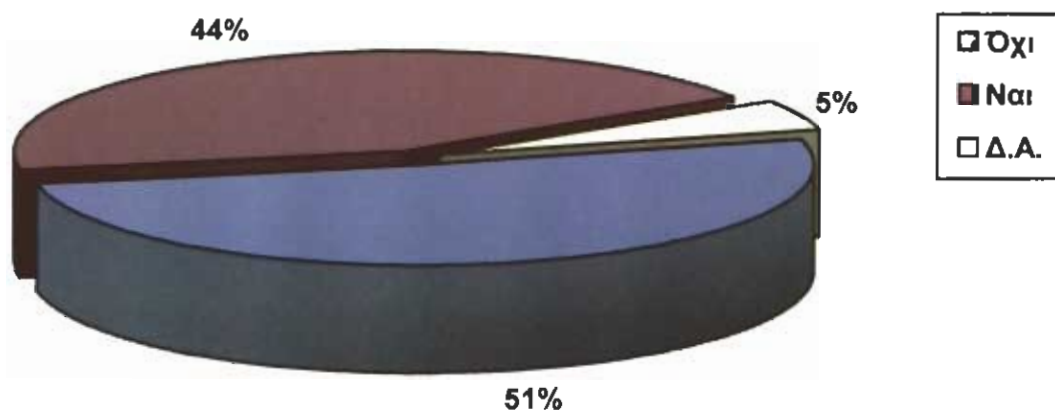
Σχήμα 31

N = 210

κδ. “Πιστεύετε πως η άγαμη μητέρα ευθύνεται λόγω των συγκεκριμένων επιλογών της για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει;”

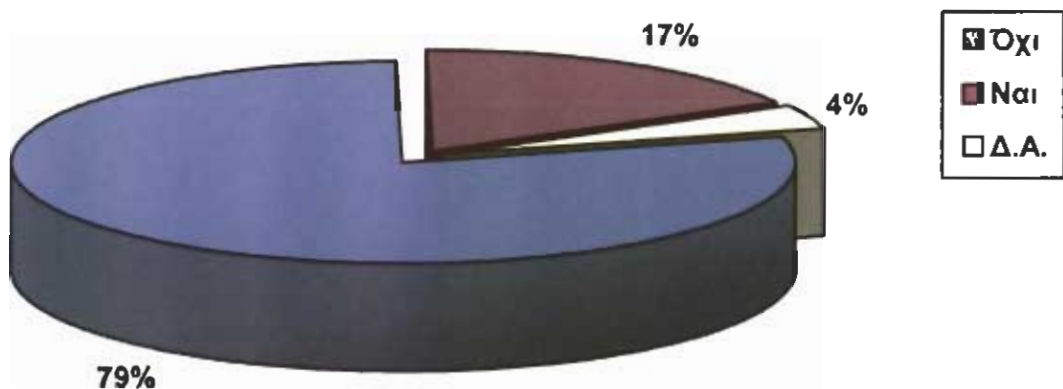
Σχήμα 32

N = 210

κε. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα αναφέρεται σε άτομα (γυναίκες) που μπορεί να είναι μη ισορροπημένα κοινωνικά, συναισθηματικά, νοητικά;”

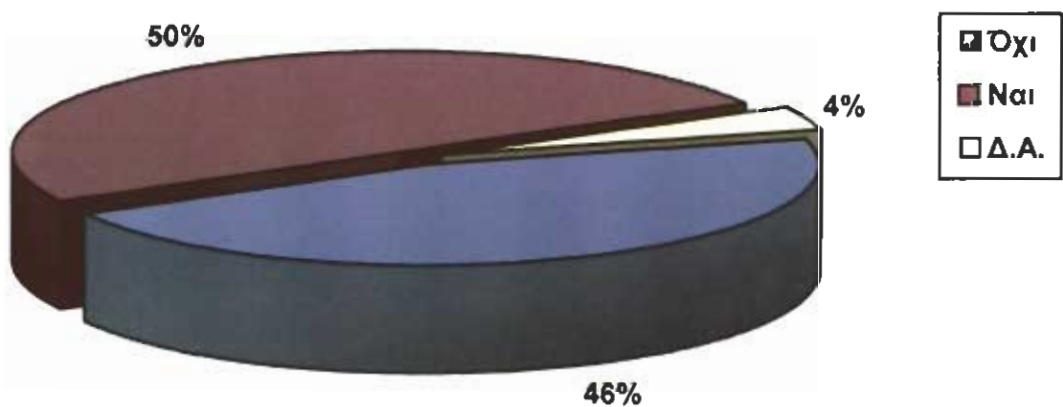
Σχήμα 33

N = 210

κστ. “Βοηθούν ο τύπος και τα Μ.Μ.Ε. στην εδραίωση του θεσμού της άγαμης μητρότητας και στην ευαισθητοποίηση του κόσμου, των εργοδοτών και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος;”

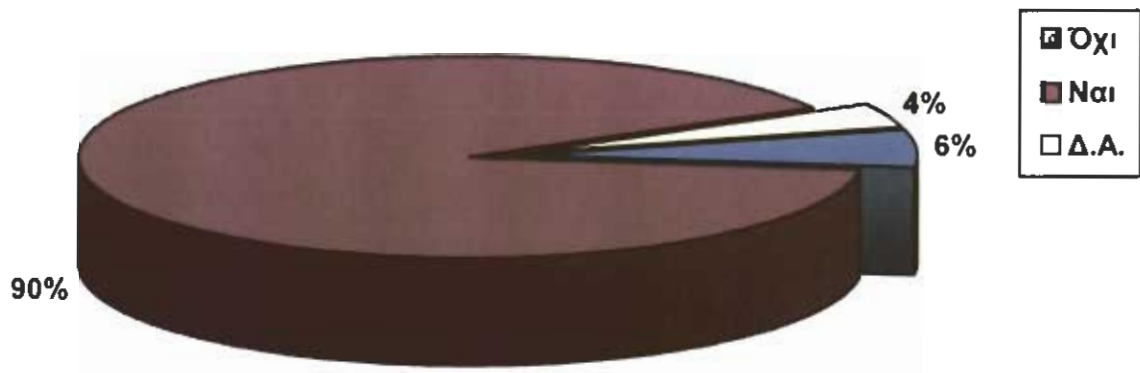
Σχήμα 34

N = 210

κζ. “Θεωρείται ότι η έλλειψη ενημέρωσης οδηγεί στο στιγματισμό και την προκατάληψη;”

Σχήμα 35

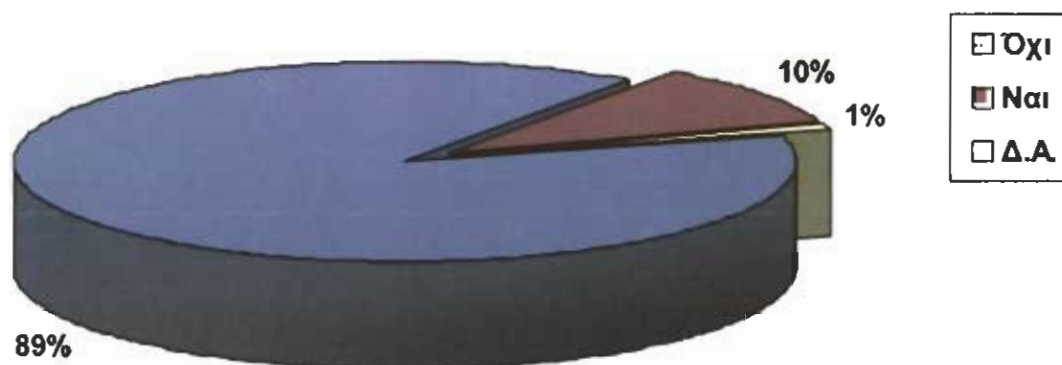

N = 210

3.1.3 ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΨΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΑΓΑΜΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ (ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ)

α. “Πιστεύετε ότι τα ισχύοντα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής (ξενώνες, κέντρα υποδοχής, επιδόματα, στήριξη) και η ισχύουσα νομοθεσία στην Ελλάδα επαρκούν για την ομαλή λειτουργία της οικογένειας της άγαμης μητέρας;”

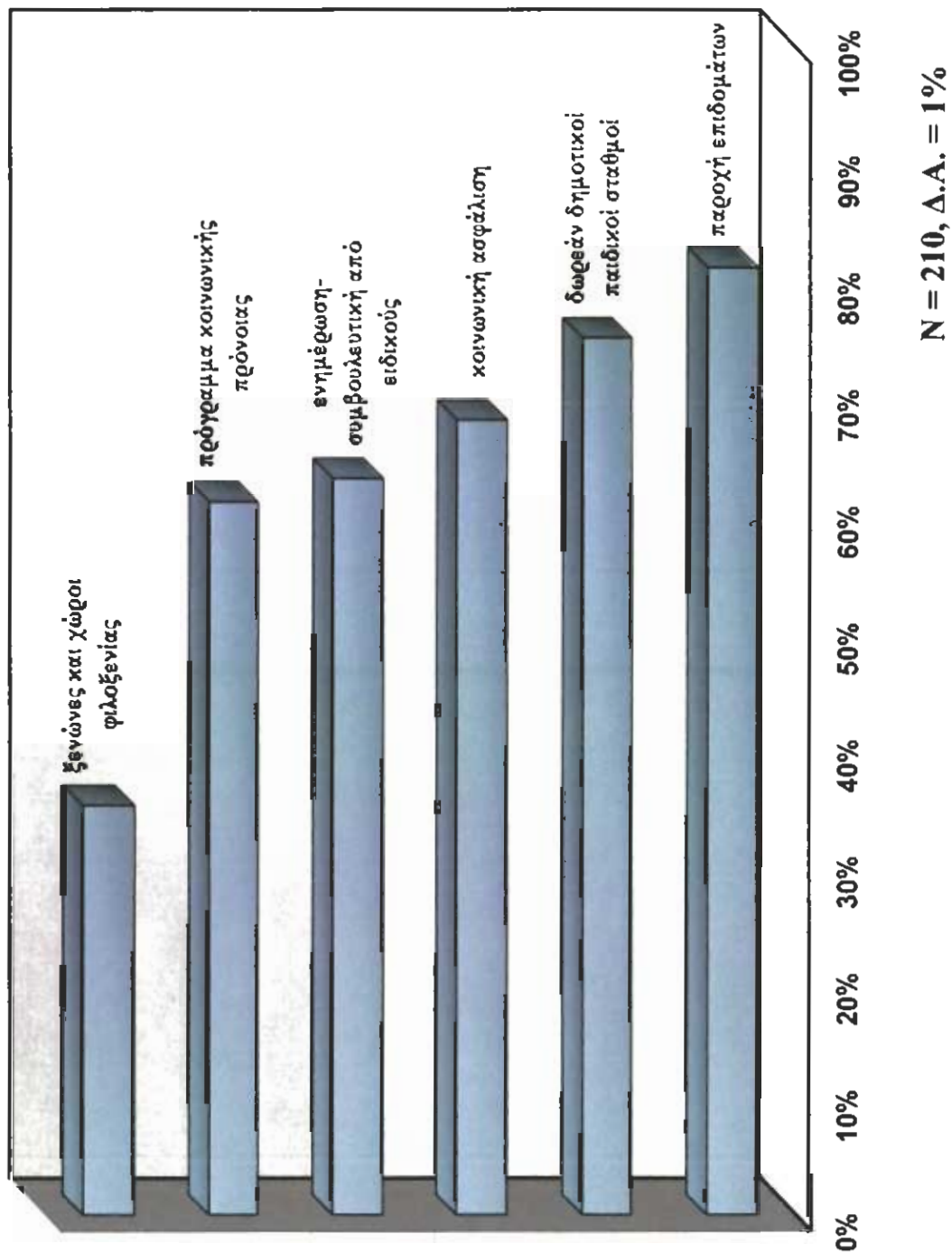
Σχήμα 36

N = 210

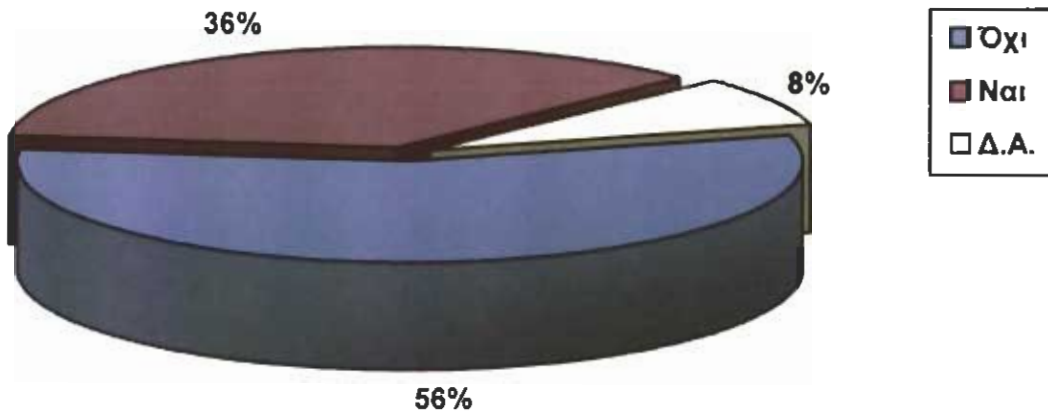
β. "Ποιά από τα παρακάτω μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής πιστεύετε ότι θα βοηθήσουν την άγαμη μητέρα και τα παιδιά της;"

Σχήμα 37

γ. “Πιστεύετε ότι μπορούν τα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής (που ήδη ισχύουν) να δημιουργήσουν τις προοπτικές για την υγιή ανάπτυξη και λειτουργία μιας οικογένειας με αρχηγό την άγαμη μητέρα;”

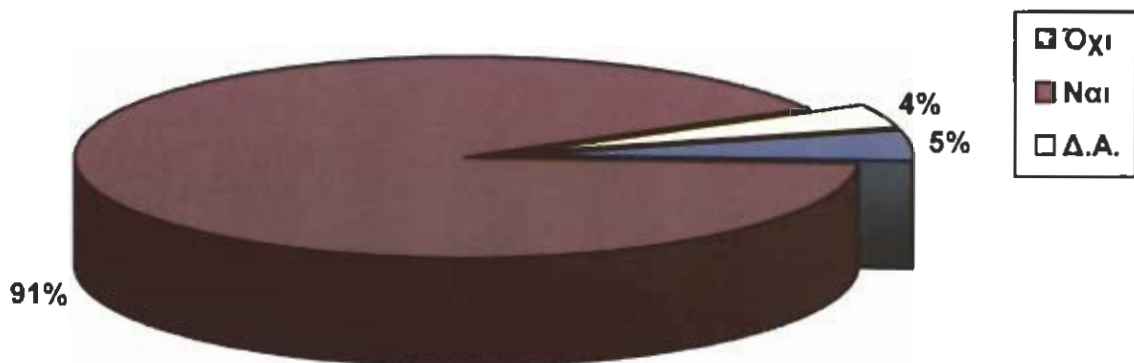
Σχήμα 38

N = 210

δ. “Πιστεύετε πως οι Κοινωνικοί Λειτουργοί μπορούν να βοηθήσουν την άγαμη μητέρα μέσα από καμπάνιες ενημέρωσης και πληροφόρησης της ευρύτερης κοινωνίας ώστε να μειωθούν οι προκαταλήψεις;”

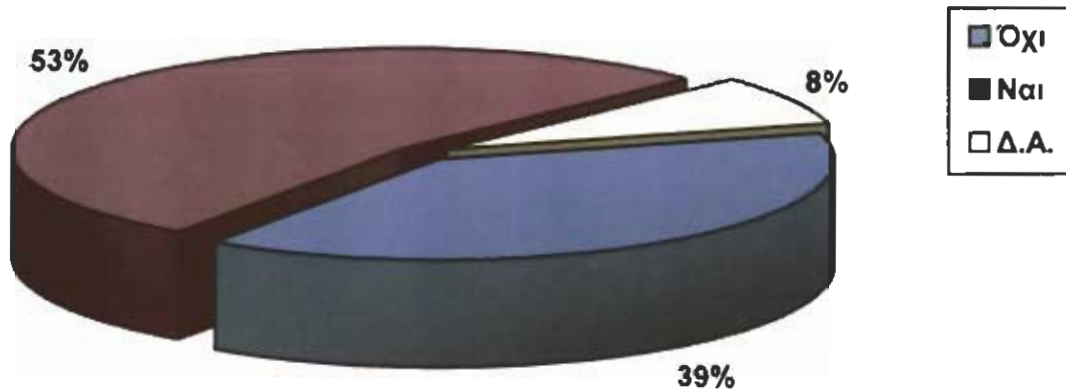
Σχήμα 39

N = 210

ε. “Πιστεύετε ότι η υποστήριξη που προσφέρουν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί στην άγαμη μητέρα είναι ικανοποιητική, ώστε να αντιμετωπιστούν τα διάφορα προβλήματα αυτής;”

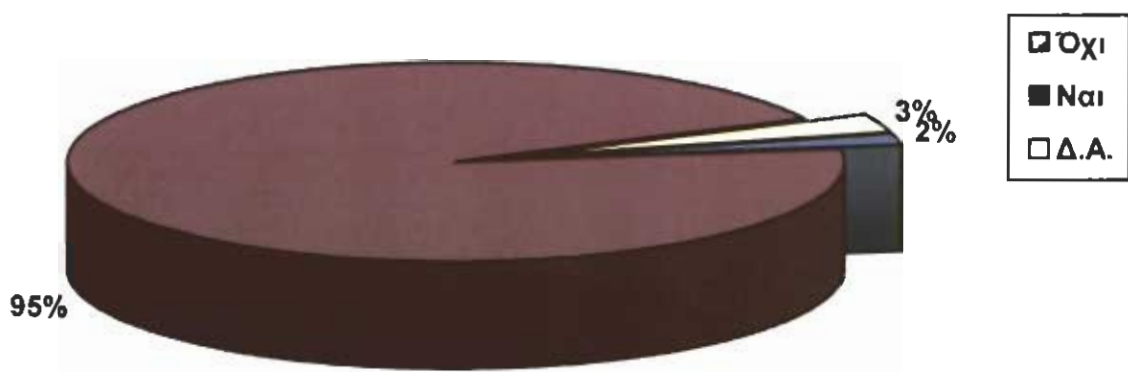
Σχήμα 40

N = 210

στ. “Πιστεύετε ότι πρέπει να εξειδικευτούν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί σε προγράμματα στήριξης της άγαμης μητρότητας;”

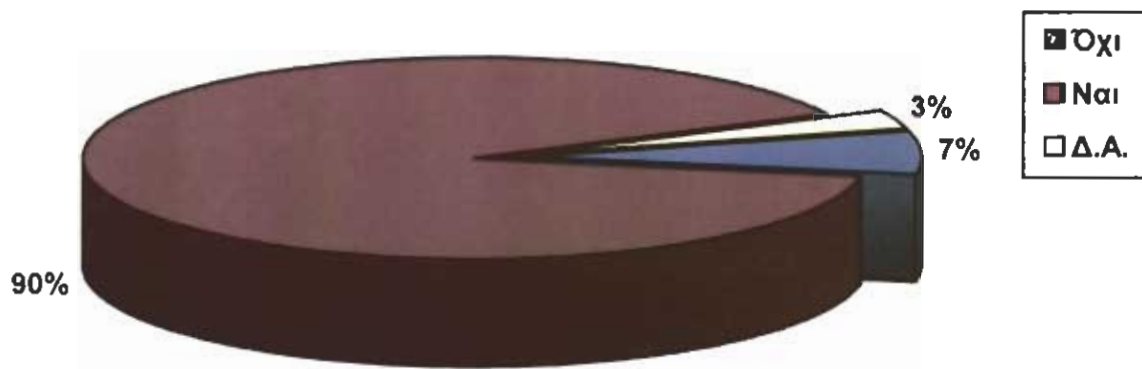
Σχήμα 41

N = 210

ζ. “Πιστεύετε ότι η τοποθέτηση Κοινωνικών Λειτουργών στα σχολεία για την εκπόνηση συμβουλευτικών προγραμμάτων και τη δημιουργία ομάδων (ομάδες γονέων, ομάδες παιδιών) θα μπορούσε να είναι υποστηρικτική/βοηθητική για την άγαμη μητέρα και το παιδί της;”

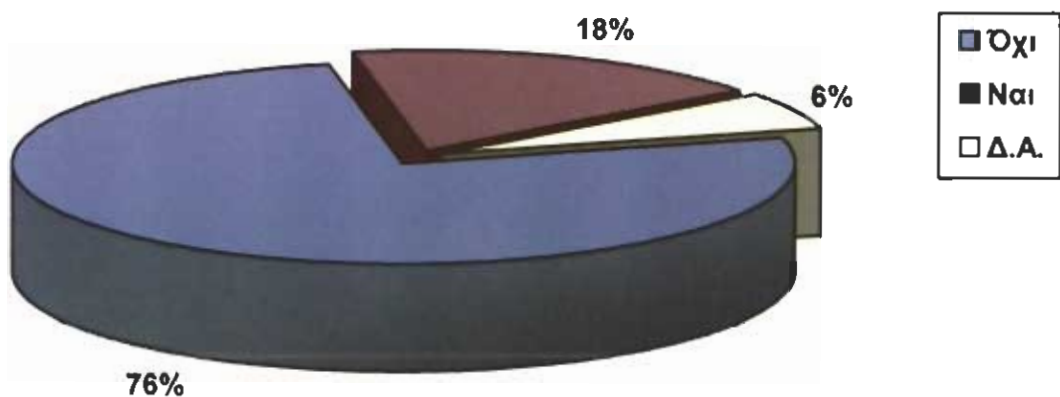
Σχήμα 42

N = 210

η. “Πιστεύετε πως οι κοινωνικές υπηρεσίες στην Ελλάδα, έτσι όπως είναι δομημένες και λειτουργούν σήμερα, είναι ικανές να στηρίξουν το θεσμό της άγαμης μητρότητας;”

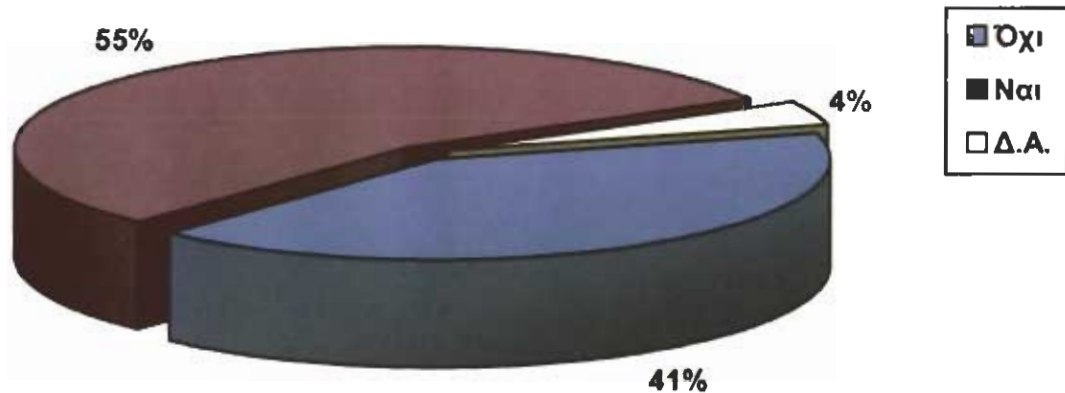
Σχήμα 43

N = 210

θ. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητέρα έχει τη δυνατότητα να απευθύνεται σε κάποια κοινωνική υπηρεσία του Δήμου της, ακόμη και όταν αυτή ζει στην επαρχία;”

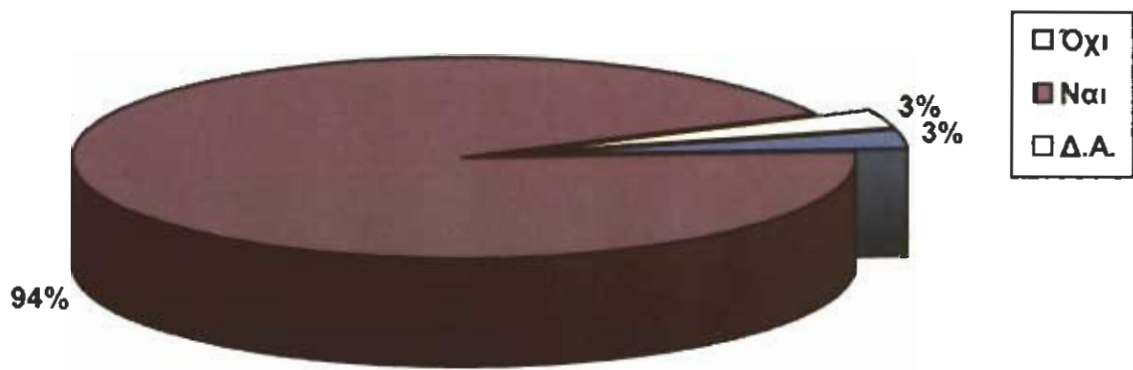
Σχήμα 44

N = 210

ι. “Πιστεύετε πως οι Κοινωνικοί Λειτουργοί και οι άλλοι ειδικοί θεραπευτές (ψυχολόγοι, παιδοψυχίατροι, κ.α.) μπορούν να στηρίξουν την άγαμη μητέρα μέσα από Σχολές Γονέων, ημερίδες, εκδηλώσεις και διάφορα προγράμματα;”

Σχήμα 45

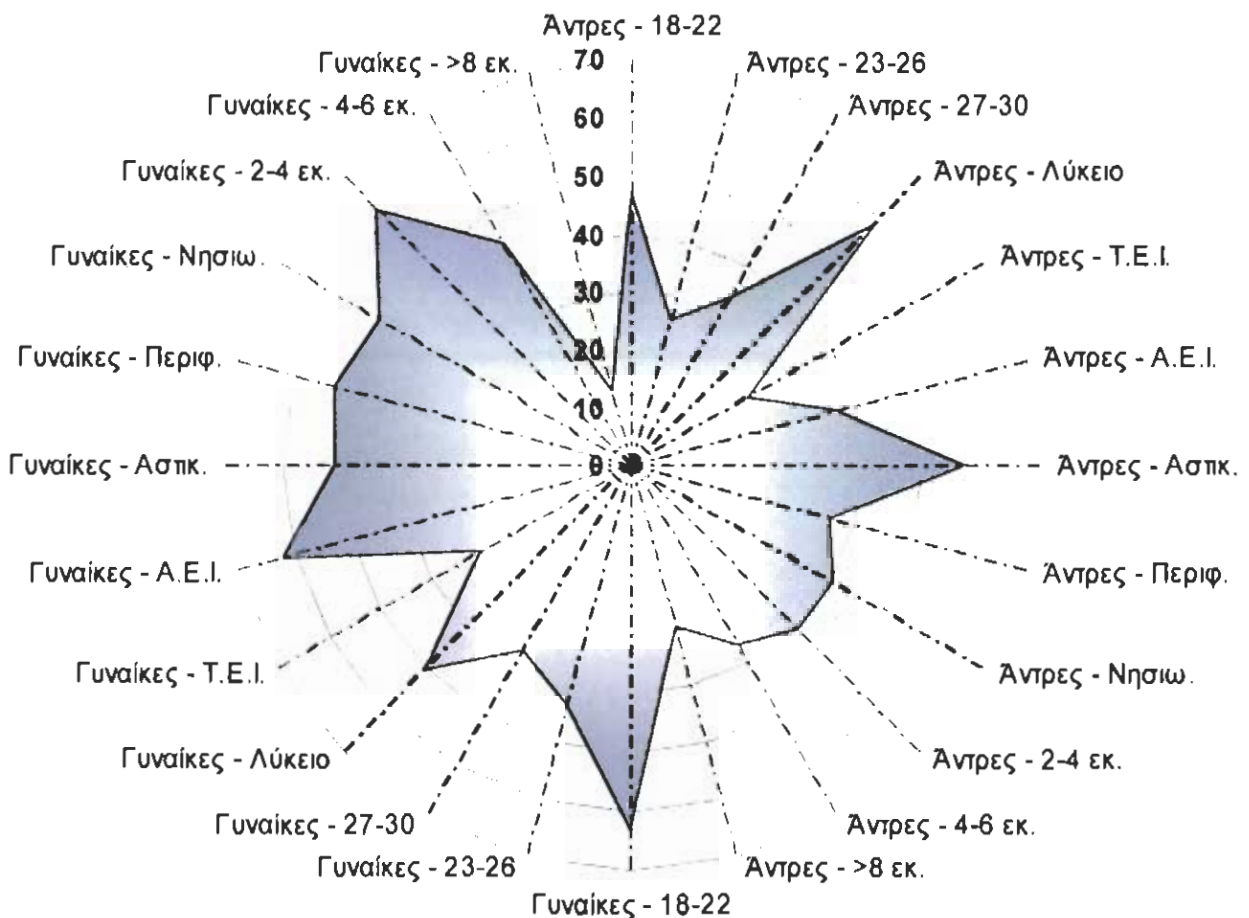
N = 210

3.2 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ

α. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο που έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις στην ελληνική κοινωνία;”

Σχήμα 46

Γραφική παράσταση της κατανομής των θετικών (“ΝΑΙ”) απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με τις διαστάσεις της άγαμης μητρότητας στην ελληνική κοινωνία, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο.

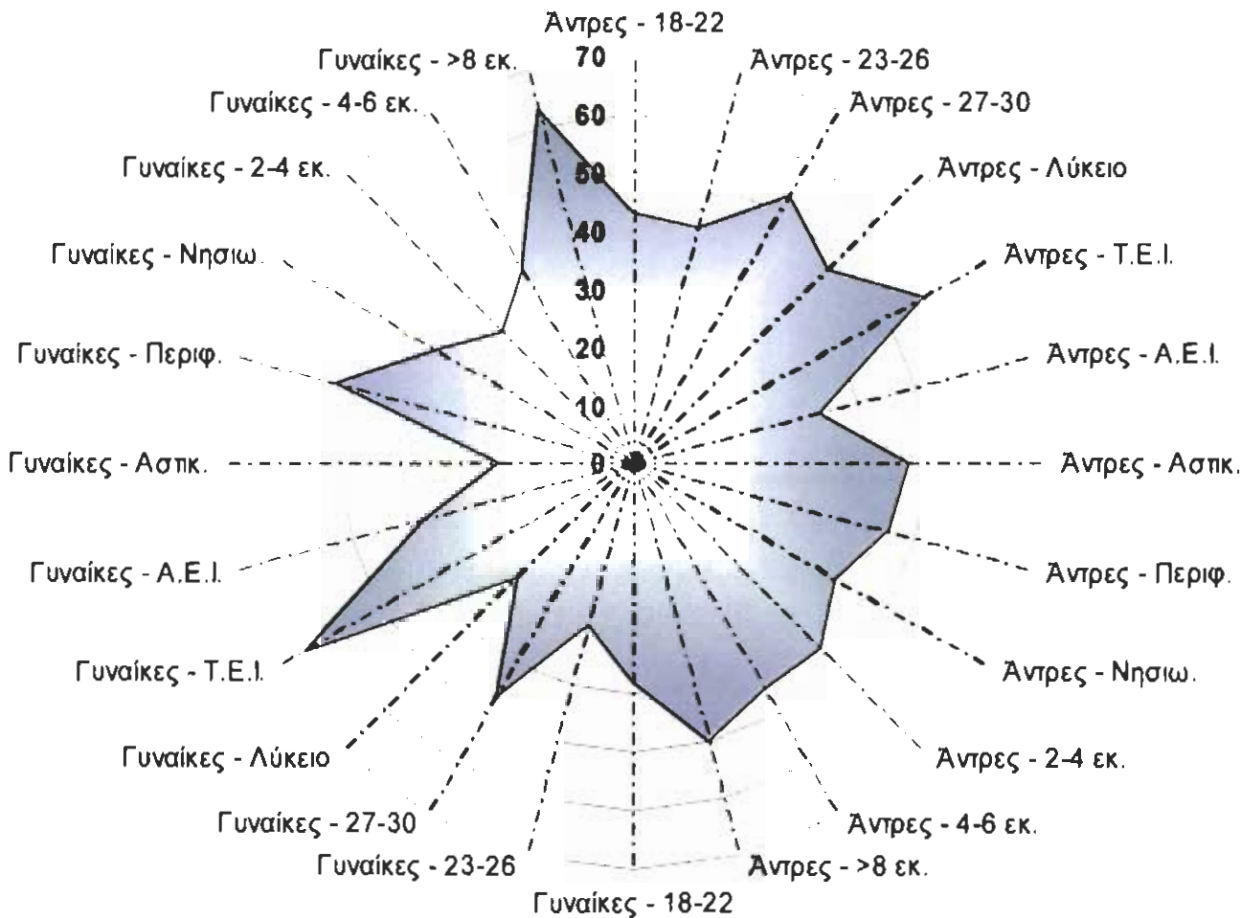

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση (“ταυτότητα ομάδας”). Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 46) φανερώνει ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες, απαντούν με τον ίδιο τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 60 % “ΝΑΙ”), παρόλο που στις γυναίκες διακρίνεται μια συμμετρία στις απαντήσεις και φαίνεται η απάντηση τους να εξαρτάται λιγότερο από την “ταυτότητα” τους. Πρέπει να τονίσουμε εδώ ότι το συνολικό ποσοστό, τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών που απάντησαν θετικά στην ερώτηση, αντιστοιχεί στην “μέγιστη” τιμή που απεικονίζεται στο σχήμα για το κάθε φύλο, ανεξάρτητα από την κατηγορία διαχωρισμού (“ταυτότητα ομάδας”). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα ηλικίας 18-22 ετών και οι λιγότερες από γυναίκες με ετήσιο εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές. Στους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα με μόρφωση Λυκείου, ενώ οι λιγότερες επίσης από άτομα με ετήσιο εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές. Παρ’ όλα αυτά, στους άντρες διακρίνεται μια ποικιλομορφία στο ποσοστό των θετικών απαντήσεων, ανάλογα με την “ταυτότητά” τους.

β. "Γνωρίζετε οικογένειες που έχουν αρχηγό άγαμη μητέρα;"

Σχήμα 47

Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με το αν γνωρίζουν οικογένειες που έχουν αρχηγό άγαμη μητέρα, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο.

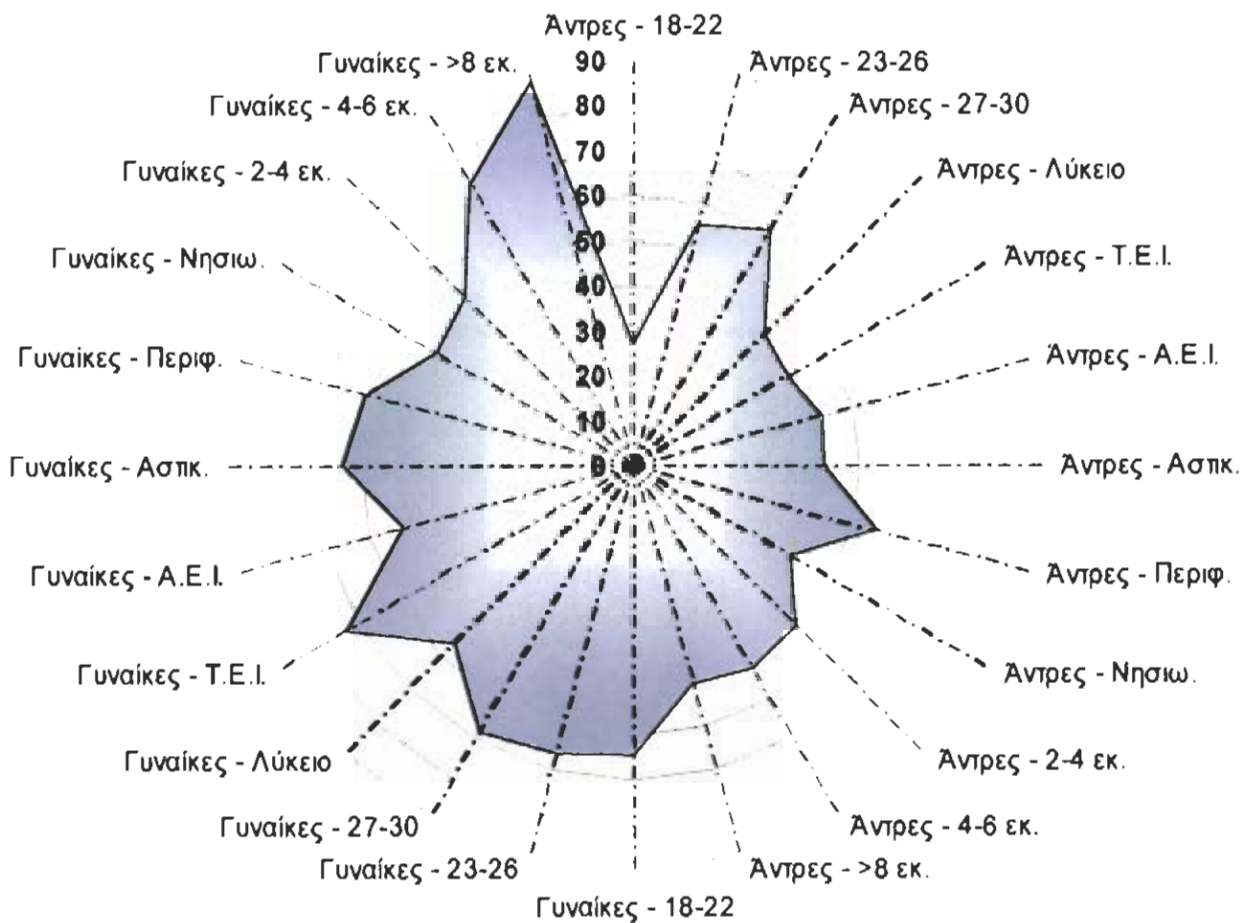

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 47) φανερώνει ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες, απαντούν με παρόμοιο τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 60 % “ΝΑΙ”). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα που είναι απόφοιτοι Τ.Ε.Ι. και οι λιγότερες από γυναίκες που κατάγονται από αστικά κέντρα. Παρ’ όλα αυτά, διακρίνεται μια ποικιλομορφία στο ποσοστό των θετικών απαντήσεων, ανάλογα με την “ταυτότητά” της ομάδας που μελετάμε. Σους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα που είναι απόφοιτοι Τ.Ε.Ι., ενώ οι λιγότερες από άτομα με μόρφωση Α.Ε.Ι. Η κατανομή των απαντήσεων των ανδρών παρουσιάζει συμμετρία (η απάντηση εξαρτάται λιγότερο έως καθόλου από τη “ταυτότητα” του ερωτώμενου).

γ. "Ποιά είναι η γνώμη σας για την απόφαση μιας γυναίκας να αποκτήσει παιδί εκτός γάμου, είτε αυτή οφείλεται σε μια απρογραμμάτιστη εγκυμοσύνη, είτε σε μια συνειδητή επιλογή;"

Σχήμα 48

Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με την στάση τους απέναντι σε μια γυναίκα να αποκτήσει παιδί εκτός γάμου, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο.

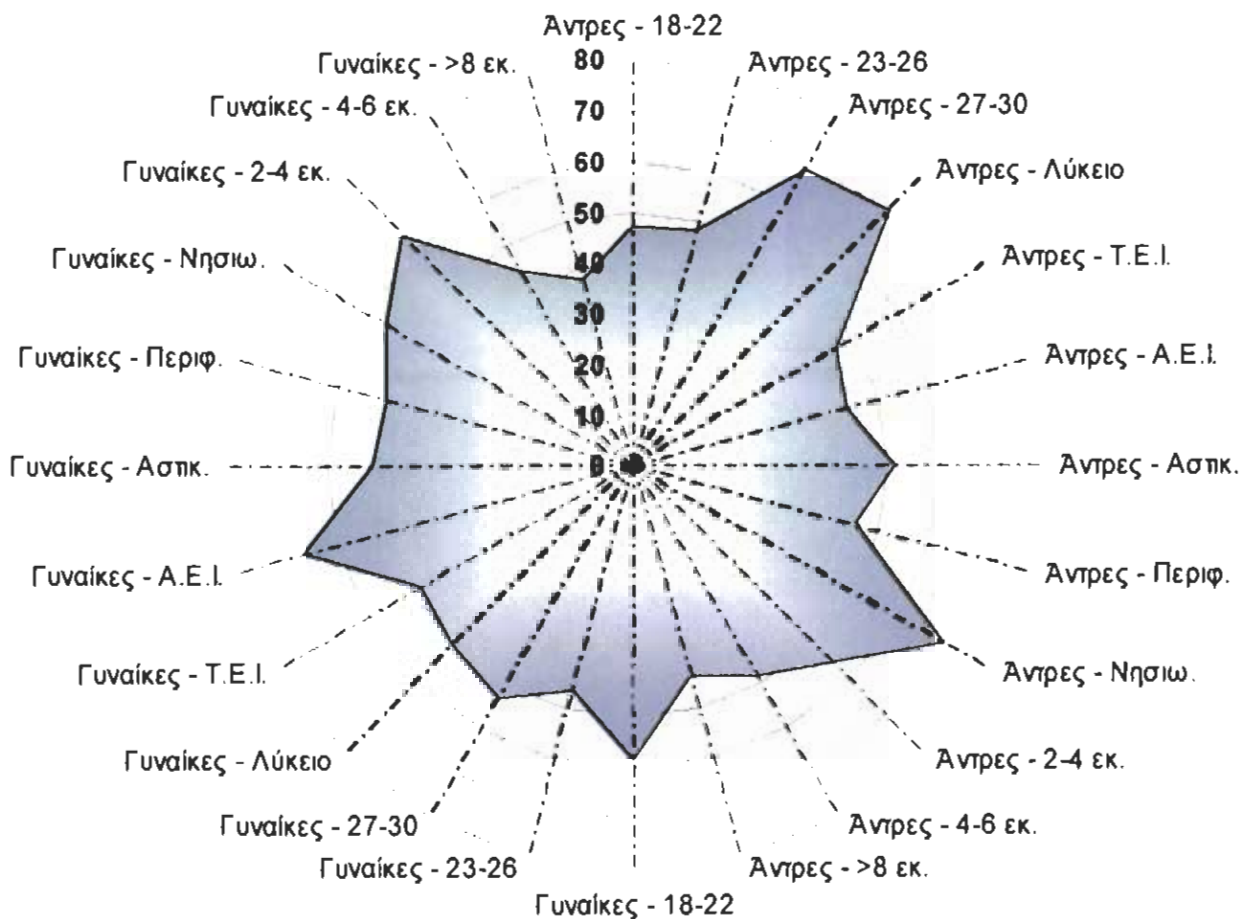

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 48) φανερώνει ότι οι άντρες και οι γυναίκες, απαντούν με διαφορετικό τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 60 % στους άντρες και 90 % στις γυναίκες οι θετικές απαντήσεις). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα με ετήσιο εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές και οι λιγότερες από γυναίκες που κατάγονται από νησιωτικές περιοχές. Στους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα ηλικίας 27-30 ετών, ενώ οι λιγότερες από άτομα ηλικίας 18-22 ετών. Η κατανομή των απαντήσεων τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών, παρουσιάζει συμμετρία (η απάντηση εξαρτάται λιγότερο έως καθόλου από τη “ταυτότητα” του ερωτώμενου), με εξαίρεση την ομάδα που έχει ως χαρακτηριστικό της την ηλικία στους άνδρες και την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση στις γυναίκες, όπου υπάρχει κάποια ανομοιομορφία.

δ. “Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα μπορεί να παραπέμψει σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (παραβατικότητα, χρήση βίας, περιθωριοποίηση, κτλ.) της άγαμης μητέρας;”

Σχήμα 49

Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με το αν είναι δυνατόν η άγαμη μητρότητα να παραπέμψει σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο.

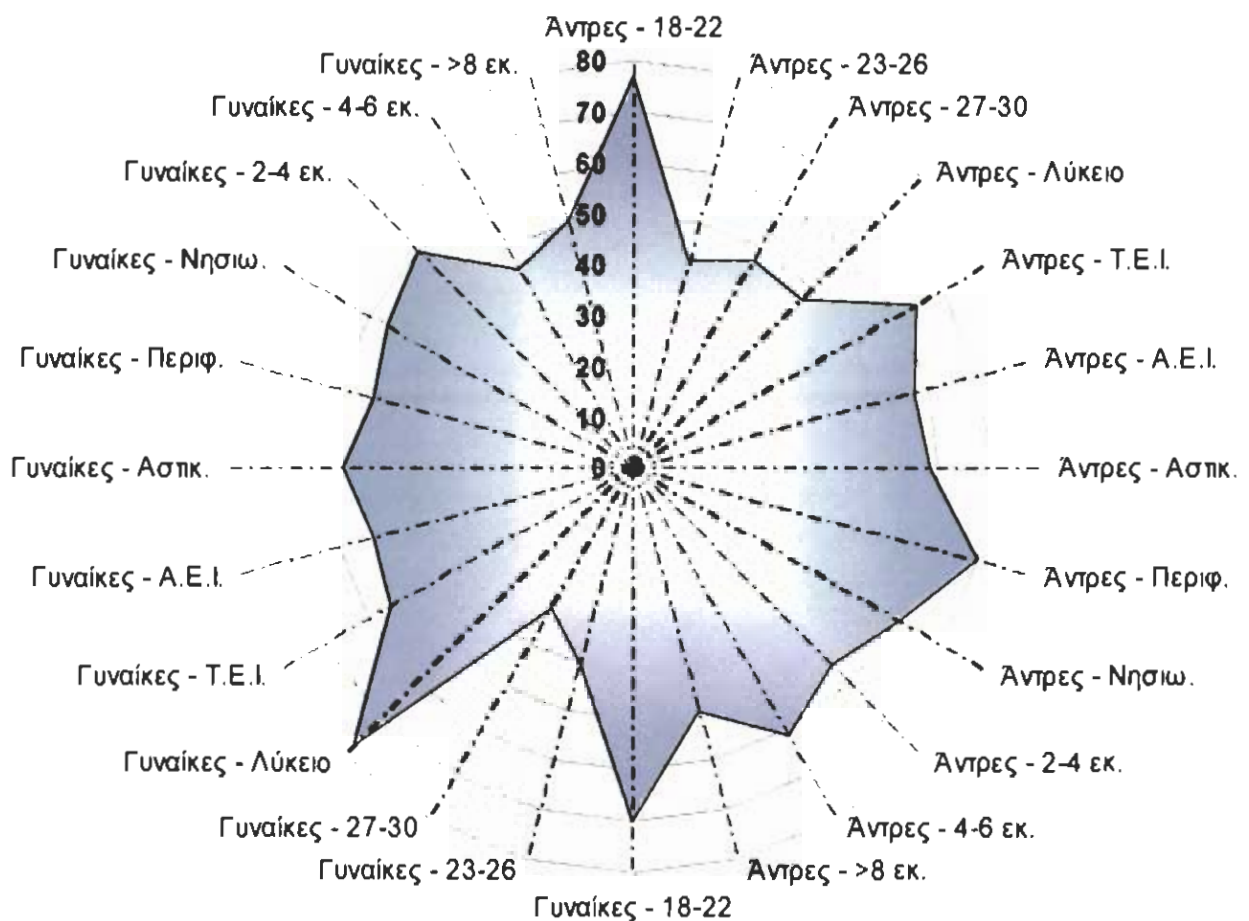

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 49) φανερώνει ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες, απαντούν με παρόμοιο τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 70 % “ΝΑΙ”). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα που είναι απόφοιτοι Α.Ε.Ι. και οι λιγότερες από γυναίκες με ετήσιο εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές. Στους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα με μόρφωση Λυκείου, ενώ οι λιγότερες από άτομα με ετήσιο εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές. Η κατανομή των απαντήσεων τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών, παρουσιάζει μια σχετική ασυμμετρία, ανάλογα με την ομάδα (“ταυτότητα” δείγματος) που μελετάμε.

ε. “Πιστεύετε ότι η υποστήριξη που προσφέρουν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί στην άγαμη μητέρα είναι ικανοποιητική, ώστε να αντιμετωπιστούν τα διάφορα προβλήματα αυτής;”

Σχήμα 50

Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με τις προσφερόμενες υπηρεσίες στην άγαμη μητέρα από τους Κοινωνικούς Λειτουργούς, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο.

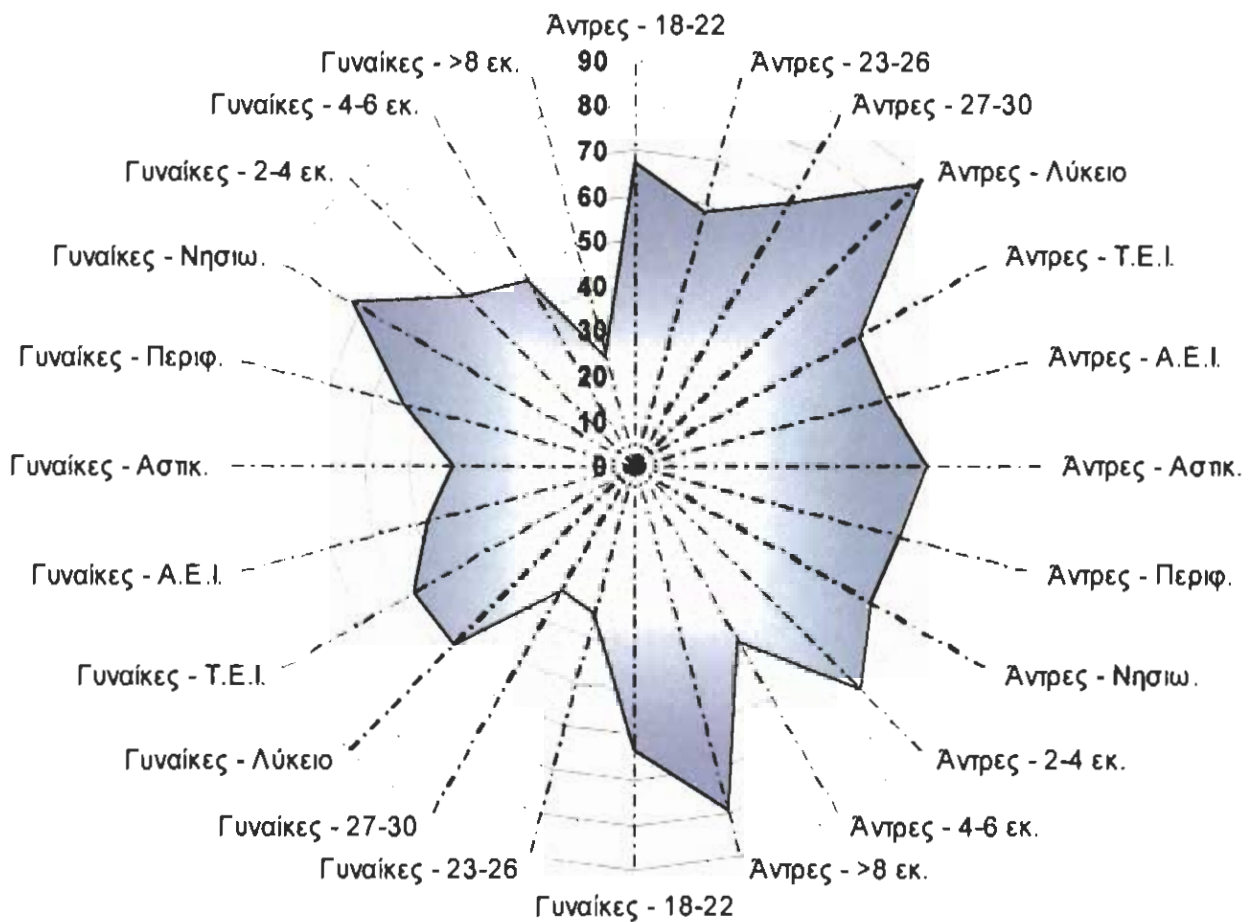

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 50) φανερώνει ότι τόσο οι άντρες, όσο και οι γυναίκες, απαντούν με παρόμοιο τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 80 % “ΝΑΙ”). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα που είναι απόφοιτοι Λυκείου και οι λιγότερες από γυναίκες ηλικίας 27-30 ετών. Σους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα ηλικίας 18-22 ετών, ενώ οι λιγότερες από άτομα ηλικίας 23-26 ετών. Η κατανομή των απαντήσεων τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών, παρουσιάζει μια σχετική ασυμμετρία, ανάλογα με την ομάδα (“ταυτότητα” δείγματος) που μελετάμε (πιο έντονη στις γυναίκες).

στ. "Πιστεύετε ότι η άγαμη μητέρα έχει τη δυνατότητα να απευθύνεται σε κάποια κοινωνική υπηρεσία του Δήμου της, ακόμη και όταν αυτή ζει στην επαρχία;"

Σχήμα 51

Γραφική παράσταση της κατανομής των απαντήσεων 127 γυναικών και 76 αντρών σχετικά με τις παρεχόμενες υπηρεσίες Κοινωνικής Πολιτικής, σε συνάρτηση με την ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, την καταγωγή και τον κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο..

Ο διαχωρισμός των απαντήσεων των ερωτώμενων έγινε με βάση το φύλο τους και την ηλικία, καταγωγή ή κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Σχήμα 51) φανερώνει ότι οι άντρες και οι γυναίκες, απαντούν με διαφορετικό τρόπο στην συγκεκριμένη ερώτηση (περίπου 90 % στους άντρες και 70 % στις γυναίκες οι θετικές απαντήσεις). Οι περισσότερες θετικές απαντήσεις στις γυναίκες είναι από άτομα που κατάγονται από την νησιωτική Ελλάδα και οι λιγότερες από γυναίκες με εισόδημα πάνω από οχτώ εκατομμύρια δραχμές. Στους άντρες, οι περισσότερες θετικές απαντήσεις είναι από άτομα που είναι απόφοιτοι Λυκείου, ενώ οι λιγότερες από άτομα με εισόδημα τέσσερα έως έξι εκατομμύρια δραχμές. Η κατανομή των απαντήσεων τόσο των ανδρών, όσο και των γυναικών, παρουσιάζει μια σχετική ασυμμετρία, ανάλογα με την ομάδα (“ταυτότητα” δείγματος) που μελετάμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας την έρευνα και μελετώντας τα στοιχεία που συλλέχθηκαν, θα γίνει προσπάθεια να αναλυθούν, να καταγραφούν τα συμπεράσματα που προκύπτουν και να συγκριθούν με το θεωρητικό κομμάτι της παρούσης έρευνας.

Ξεκινώντας με την καταγραφή των στοιχείων που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες, θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε την “ταυτότητα” του δείγματος που μελετήθηκε:

- Οι περισσότεροι ερωτηθέντες ήταν γυναίκες (62 %).
- Το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων ήταν 18-22 ετών (51 %).
- Οι περισσότεροι ερωτηθέντες κατάγονταν από αστικά κέντρα (47 %).
- Οι περισσότεροι ερωτηθέντες ήταν φοιτητές ή απόφοιτοι των Τ.Ε.Ι. και άνεργοι (50 % και 75 % αντίστοιχα).
- Ο ένας στους τρεις φοιτητές ή αποφοίτους Τ.Ε.Ι./Α.Ε.Ι. (36 %) ήταν σπουδαστής της Κοινωνικής Εργασίας στο Τ.Ε.Ι. Πάτρας.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων ήταν άγαμοι (90 %) και προέρχονταν από πυρηνική οικογένεια (75 %).

- Τέλος, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων είχαν μέσο ετήσιο εισόδημα (4 – 6 εκατομμύρια δραχμές), αν και ένα μεγάλο ποσοστό δήλωσε ότι έχει κατώτερο εισόδημα (47% και 33 % αντίστοιχα).

Μελετώντας αρχικά τα αποτελέσματα, όπως αυτά παρουσιάζονται στα σχήματα του κεφαλαίου 3.1, παρατηρούμε ότι ένα μεγάλο μέρος των ερωτηθέντων (79 %) αποδέχεται την άγαμη μητρότητα ως ένα “νέο” και “εναλλακτικό” οικογενειακό σχήμα και θεωρεί ότι το φαινόμενο είναι γνωστό στο ελληνικό κοινό (Σχήματα 9 και 13 αντίστοιχα). Παρ’ όλα αυτά μόνο οι μισοί περίπου από αυτούς (46 %) εκτιμούν ότι το φαινόμενο έχει λάβει διαστάσεις στον ελλαδικό χώρο ή γνωρίζουν οικογένειες που έχουν αρχηγό άγαμη μητέρα (Σχήματα 10 και 11 αντίστοιχα). Ο συσχετισμός των παραπάνω στοιχείων με την “ταυτότητα” του δείγματος (Σχήμα 46), φανερώνει ότι τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες έχουν κοινή άποψη σχετικά με τη διάσταση του φαινομένου της άγαμης μητρότητας στην Ελλάδα. Σε αντίθεση όμως με τους άνδρες, η άποψη των γυναικών φαίνεται να επηρεάζεται λιγότερο από την “ταυτότητά” τους. Εξάιρεση αποτελεί η οικονομική τους κατάσταση, αφού φαίνεται να επηρεάζει δραστικά την στάση τους. Παρ’ όλα αυτά και τα δύο φύλα δείχνουν μια τάση για αναγνώριση του φαινομένου στον ελλαδικό χώρο, κυρίως στις ηλικίες 18-22, ενώ οι σπουδαστές των Τ.Ε.Ι. (ανεξάρτητα από το φύλο τους) εμφανίζονται περισσότερο αρνητικοί στην ίδια ερώτηση. Η τελευταία παρατήρηση μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, καθώς τα δύο τρίτα (2/3) των σπουδαστών των Τ.Ε.Ι. ανήκουν στο τμήμα Κοινωνικής Εργασίας. Τα παραπάνω αποτελέσματα, αν και αρχικά δείχνουν να αντικρούονται, μπορούν να δικαιολογηθούν από το γεγονός ότι ίσως οι νέοι συγκρίνουν την άγαμη μητρότητα στην Ελλάδα με άλλα εναλλακτικά οικογενειακά σχήματα, όπως είναι οι οικογένειες των διαζευγμένων γονέων. Όπως αναφέραμε στην θεωρητική μας προσέγγιση, το ποσοστό διαζυγίων στην Ελλάδα παρουσιάζει

μια εκρηκτική άνοδο (αύξηση κατά 50 % την τελευταία δεκαετία). (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1995) Επομένως, ακόμα και η μικρή σχετικά αύξηση του ποσοστού των άγαμων μητέρων, δεν προκαλεί εντύπωση και άρα αφήνει αδιάφορη μια μεγάλη μερίδα των νέων, και ιδιαίτερα αυτών που βρίσκονται σε ηλικία 23-30 και κατέχουν υψηλό οικονομικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, παρατηρούμε ότι οι γυναίκες, κυρίως από την περιφέρεια ή απόφοιτοι/σπουδάστριες των Τ.Ε.Ι., γνωρίζουν οικογένειες με αρχηγό μητέρα, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για άγαμες μητέρες (Σχήμα 47).

Απογοητευτικό είναι επίσης το γεγονός ότι μόνο οι τρεις στους δέκα νέους δήλωσαν πως έχουν ενημερωθεί σχετικά με την εξέλιξη του φαινομένου σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η έλλειψη ενημέρωσης και ενδιαφέροντος για την ζωή, τα ήθη και τα έθιμα των υπολοίπων κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (και γενικότερα της Ευρώπης) είναι εμφανής και πλέον ανησυχητική. Ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς τα οικονομικά μεγέθη που δαπανούνται μέσω Ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την ενημέρωση των πολιτών. (Παράρτημα II)

Μελετώντας την άποψη των νέων αναφορικά με τα προβλήματα που συνδέονται με την άγαμη μητρότητα, διαπιστώνουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία την ταυτίζει με περιθωριοποίηση, στιγματισμό και συναισθηματικά προβλήματα (Σχήμα 15). Επιπροσθέτως, το 80 % των ερωτηθέντων υποστηρίζει ότι τα όποια προβλήματα εμποδίζουν την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μελών της οικογένειας της άγαμης μητέρας, ενώ τουλάχιστον οι μισοί (53 %) θεωρούν ότι η άγαμη μητρότητα μπορεί να παραπέμψει σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (Σχήματα 16 και 21 αντίστοιχα). Αυτή η άποψη διακρίνεται πιο έντονα σε άντρες ηλικίας 27-30, απόφοιτους Λυκείου και από νησιωτικές περιοχές και γυναίκες φοιτήτριες/απόφοιτοι Α.Ε.Ι. (Σχήμα 49). Τη διαμόρφωση της στάσης τους δεν φαίνεται να επηρεάζουν τα υπόλοιπα δημογραφικά στοιχεία. Κατά το ίδιο ποσοστό (56 %), οι ερωτηθέντες πιστεύουν πως τα παιδιά που προέρχονται από τέτοιες οικογένειες έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν

παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (Σχήμα 25). Τέλος, το 17 % των νέων θεωρεί ότι η άγαμη μητρότητα αναφέρεται σε άτομα που μπορεί να είναι μη ισορροπημένα κοινωνικά, συναισθηματικά ή/και νοητικά (Σχήμα 33)! Τα στοιχεία αυτά δεν επιβεβαιώνονται από τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση, αφού μελέτες που έγιναν καταδεικνύουν ότι ο βαθμός συσχετισμού της άγαμης μητρότητας με φαινόμενα παρεκκλίνουσας ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς είναι περιορισμένος. (Κογκίδου, 1995)

Η παραπάνω στάση των νέων μπορεί ίσως να γίνει πιο κατανοητή αν αναλογιστούμε τα στοιχεία που διαμορφώνουν την ελληνική κοινωνία, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συντηρητική και λιγότερο ευέλικτη σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές κοινότητες (βλέπε Κεφάλαιο 3). Ο συντηρητισμός αυτός φαίνεται άλλωστε ξεκάθαρα και στις απαντήσεις των νέων σχετικά με το αν η άγαμη μητρότητα έρχεται σε σύγκρουση και αν απειλεί κοινωνικούς θεσμούς όπως τα ήθη και έθιμα, τη χριστιανική θρησκεία, το ρόλο του ανδρικού προτύπου, τις παραδόσεις κ.α. (Σχήμα 22) Συγκεκριμένα, το 40-70 % των νέων θεωρεί ότι η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο που συγκρούεται και απειλεί τα παραδοσιακά ιδεολογικά, εθνικά και θρησκευτικά πρότυπα που διαμορφώνουν την “ταυτότητα” του ελληνικού κράτους. Σε ακόμα πιο συγκεκριμένη ερώτηση, οι νέοι δήλωσαν κατά 72 % ότι μια άγαμη μητέρα δεν είναι ικανή να μεγαλώσει το παιδί της χωρίς την συμβολή ενός ανδρικού προτύπου (Σχήμα 30). Άλλωστε, η συντηρητική στάση της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και η ακαμψία της και ο βαθμός στον οποίο αυτή έχει επιβληθεί ακόμα και στην νεότερη γενιά της, τονίζονται στο Σχήμα 20. Σε αυτό βλέπουμε ότι το 90 % των νέων πιστεύει πως η ελληνική κοινωνία δεν έχει καταφέρει να ξεπεράσει τα ταμπού και τις προκαταλήψεις, σε σχέση με την άγαμη μητρότητα. Αυτό που μας προκαλεί έκπληξη δεν είναι το γεγονός ότι οι νέοι θεωρούν πως η ελληνική κοινωνία δεν δέχεται την άγαμη μητρότητα, αφού άλλωστε σε αντίστοιχη ερώτηση για το αν η κοινωνία διατηρεί θετική στάση

απέναντι στο φαινόμενο απάντησαν αρνητικά κατά 86 % (Σχήμα 19). Έκπληξη προκαλεί η αποδοχή των όρων “ταμπού” και “προκατάληψη” σε τόσο μεγάλο ποσοστό. Ταυτόχρονα, οι νέοι δείχνουν μια θετική στάση στην προοπτική εξέλιξης του φαινομένου, αφού το 73 % δηλώνει ότι η άγαμη μητρότητα μπορεί τελικά να ξεπεράσει τις οποιεσδήποτε δυσκολίες (Σχήμα 17). Όλα τα παραπάνω φανερώσουν ότι οι νέοι είναι αποπροσανατολισμένοι όσον αφορά τον ρόλο τους και την ισχύ τους στην διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και ότι εκφράζουν συχνά τάσεις δυσθυμίας.

Τέλος, στα Σχήματα 18 και 48 διακρίνεται η στάση των νέων σχετικά με την απόφαση μιας γυναίκας να αποκτήσει παιδί εκτός γάμου (ανεξάρτητα από τις συνθήκες που την οδηγούν σε αυτό). Οι απαντήσεις φαίνονται να είναι μοιρασμένες, με μια μικρή τάση προς αποδοχή, ενώ δεν φαίνονται να σχετίζονται με το φύλο ή άλλα δημογραφικά χαρακτηριστικά (Σχήμα 48). Η μόνη εξαίρεση είναι η οικονομική κατάσταση των γυναικών ερωτώμενων, που εμφανίζουν πιο θετική στάση όσο αυξάνεται το οικονομικό τους επίπεδο.

Αναλύοντας το δεύτερο σκέλος της έρευνας, που αφορά την άποψη των νέων για τα υπάρχοντα μέτρα Πολιτικής Προστασίας και την άποψη τους για την ανάγκη και ικανότητα στήριξης της άγαμης μητέρας από τους Κοινωνικούς Λειτουργούς, παρατηρούμε μια κοινή στάση και αντιμετώπιση (Σχήματα 36-45, 50 και 51). Συγκεκριμένα, οι νέοι θεωρούν κατά συντριπτική πλειοψηφία (89 %) ότι τα ισχύοντα μέτρα στήριξης και προστασίας των άγαμων μητέρων και των παιδιών τους είναι ανεπαρκή (Σχήματα 36 και 38) και ταυτόχρονα πιστεύουν ότι απαιτείται η οικονομική ενίσχυση τους, είτε άμεσα (παροχή επιδομάτων), είτε έμμεσα (παιδικοί σταθμοί και κοινωνική ασφάλιση). Επιπλέον, περίπου οι μισοί (Σχήμα 44) από τους ερωτηθέντες θεωρούν ότι η άγαμη μητέρα δεν έχει καν την δυνατότητα να απευθυνθεί σε κάποια κοινωνική υπηρεσία του Δήμου, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής της (αστικό κέντρο ή περιφέρεια). Η αρνητικότερη στάση εκδηλώνεται από τις γυναίκες οι οποίες,

όπως παρατηρούμε, ανήκουν σε “ευνοούμενες” κοινωνικο-οικονομικές τάξεις. Γενικότερα, παρατηρείται μια τάση απαξίωσης της λειτουργίας του κρατικού φορέα και της ικανότητάς του να ανταπεξέλθει στις ανάγκες της άγαμης μητέρας.

Τέλος, οι νέοι στο σύνολό τους θεωρούν ότι οι Κοινωνικοί Λειτουργοί μπορούν να στηρίξουν την άγαμη μητέρα μέσα από διάφορα προγράμματα (Σχήματα 42, 45), αν και ένα μεγάλο μέρος (39 %) πιστεύει ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει σήμερα στο Ελληνικό Κράτος (Σχήμα 40). Γεγονός που ίσως αποδεικνύει, για ακόμα μια φορά, τη δυσαρέσκεια των νέων ανθρώπων απέναντι στην οργάνωση των κρατικών υπηρεσιών.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι η στάση των νέων στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία απέναντι στην άγαμη μητέρα και την οικογένεια της, δεν είναι πλήρως διαμορφωμένη, αλλά επηρεάζεται ισχυρά από τα κυρίαρχα ιδεολογικά πρότυπα της ελληνικής κοινωνίας. Παρ’ όλα αυτά, οι νέοι δείχνουν να γνωρίζουν την ύπαρξη νέων εναλλακτικών σχημάτων οικογενειακής οργάνωσης. Ένα μεγάλο ποσοστό μάλιστα από αυτούς αντιμετωπίζει θετικά την άγαμη μητέρα, μην μπορώντας όμως να αποβάλλει ολοκληρωτικά το αίσθημα απειλής που δημιουργεί κάθε νέο φαινόμενο με την εμφάνιση του στο εκάστοτε κοινωνικό σύστημα. Δεν παύει όμως να είναι ελπιδοφόρο για την άγαμη μητέρα, το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού, πιστεύει ότι θα υπάρξει τελικά η δυνατότητα σωστής και ολοκληρωμένης στήριξης της άγαμης μητρότητας από τους υπεύθυνους κρατικούς και μη φορείς.

2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη, μετά από όσα περιγράψαμε, ότι η επιλογή της μητρότητας και η δημιουργία οικογένειας (όποια μορφή και αν έχει αυτή), είναι αναφαίρετο δικαίωμα της γυναίκας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η άγαμη μητρότητα, ως φαινόμενο, πρόκειται να εδραιωθεί και στην ελληνική κοινωνία. Αυτό αποδεικνύουν η αυξητική τάση του ποσοστού γεννήσεων εκτός γάμου, η αύξηση της γυναικείας εργασίας και άρα του εισοδήματός της, η ανάληψη ευθυνών από τη γυναίκα που μέχρι πριν λίγο καιρό ήταν ανδρικό “προνόμιο”, κτλ.

Όλα αυτά τα δεδομένα μας κάνουν να θεωρούμε απαραίτητη την αναθεώρηση των μέτρων κοινωνικής πολιτικής που ισχύουν στη χώρα μας, καθώς και την επαναπροσαρμογή και επανεξέταση του φαινομένου της άγαμης μητρότητας.

Εμείς λοιπόν προτείνουμε:

1. Για να επανεξετασθεί το φαινόμενο θα πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι πτυχές και οι ιδιαιτερότητες του, καθώς και οι αλληλεπιδράσεις του. Επομένως, καθίσταται αναγκαία μια Εθνική, ολοκληρωμένη και εκτεταμένη έρευνα από επίσημους φορείς (π.χ. Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, κτλ.), που να μην περιορίζεται στις λίστες των Υπηρεσιών Πρόνοιας, ώστε να εντοπιστούν οι μονογονεϊκές οικογένειες που ζουν στην Ελλάδα. Παράλληλα, θα πρέπει να διερευνηθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους, οι ανάγκες που απορρέουν από αυτές, τα προβλήματα που προκαλούν, κλπ.
2. Παράλληλα πρέπει να γίνει μια λεπτομερής καταγραφή όλων των φορέων παιδικής προστασίας και των λειτουργιών τους. Η έρευνα αυτή θα πρέπει

να ασχοληθεί με την αξιολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών και το βαθμό κάλυψης των αναγκών των παιδιών διαφορετικών ηλικιών, διαφορετικών τύπων οικογενειακής οργάνωσης και, κυρίως, σε σχέση με την εργασιακή κατάσταση των γονέων.

3. Δημιουργία περισσότερων και πιο ευέλικτων υπηρεσιών “πολλαπλής” παιδικής προστασίας με εξειδικευμένο προσωπικό (σε τοπικό επίπεδο), για την κάλυψη των αναγκών των παιδιών έως 10-12 ετών, μετά από μελέτη και πειραματική εφαρμογή. Μεγαλύτερη ανάγκη υπάρχει για τα παιδιά κάτω των τριών (3) ετών και για τα μεγαλύτερα παιδιά, για τις “ώρες εκτός σχολείου”, αναφορικά με τις οποίες θα πρέπει να υπάρχει και δυνατότητα επιλογών. Γενικά, η ανάπτυξη των υπηρεσιών θα πρέπει να είναι προγραμματισμένη, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των παιδιών και των διαφορετικών τύπων οικογένειας. Οι υπηρεσίες αυτές θα πρέπει να είναι προσιτές σε όλους τους πολίτες που έχουν ανάγκη, ακόμη και αν αυτοί ζουν σε απομακρυσμένες και ορεινές περιοχές της Ελλάδας.
4. Συγκέντρωση των Υπηρεσιών Παιδικής Προστασίας σε ένα μόνο φορέα ή δημιουργία ενός συντονιστικού οργάνου, που θα εποπτεύει την οργάνωση και τη λειτουργία όλων των μορφών παιδικής προστασίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όλες οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας πρέπει να είναι ομοιόμορφες. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να λειτουργήσουν υπηρεσίες σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, με συμμετοχή όλων των εταίρων, ώστε να επιτευχθεί σωστός συντονισμός και καλύτερη λειτουργία όλων των φορέων παιδικής προστασίας.
5. Αποφυγή δημιουργίας κέντρων παιδική προστασίας μόνο για ειδικές και συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού. Οι υπηρεσίες γενικά θα πρέπει να είναι

διαθέσιμες σε όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά και οικογένειες και να έχουν παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό προσανατολισμό.

6. Δημιουργία υπηρεσιών που θα λειτουργούν με βάση τις Ευρωπαϊκές προδιαγραφές, καθώς και ο ορισμός των κριτηρίων ελέγχου και αξιολόγησης της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και εφαρμογή ενός ενιαίου εσωτερικού κανονισμού.
7. Βελτίωση της βασικής εκπαίδευσης και εξειδίκευση των εργαζομένων στις υπηρεσίες παιδικής προστασίας (κυρίως πάνω σε θέματα που αφορούν αντιρατσιστική και μη σεξιστική αγωγή). Επιπλέον, περιοδική επιμόρφωση και στήριξη του έργου τους, καθώς και εξασφάλιση συνθηκών εργασίας και αποδοχών που να ανταποκρίνονται στο έργο τους, ώστε αυτά να μην λειτουργούν ως αντικίνητρα.
8. Πιο ευέλικτες και με πιο παιδοκεντρικό περιεχόμενο νομοθετικές ρυθμίσεις, όσον αφορά στα εργασιακά δικαιώματα, ώστε να βοηθηθούν περισσότερο οι γονείς στην εξάσκηση τόσο του εργασιακού τους, όσο και του γονεϊκού τους ρόλου.
9. Στήριξη και ενθάρρυνση των πρωτοβουλιών για αυτοδιαχειριζόμενες μορφές παιδικής προστασίας που θα καλύπτουν τις ανάγκες διαφόρων οικογενειών σε τοπικό επίπεδο (π.χ. δημιουργία συλλόγων, ενώσεων, κτλ.).
10. Προτεραιότητα στις υπηρεσίες παιδικής προστασίας των παιδιών που οι μητέρες τους είναι άνεργες, σπουδάζουν, παρακολουθούν σεμινάρια κατάρτισης, δεν έχουν εισοδήματα, έχουν προβλήματα υγείας, κτλ.
11. Ευαισθητοποίηση της κοινότητας, του κράτους και των εργοδοτών, όσον αφορά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η άγαμη μητέρα και τα παιδιά

της, με σκοπό την αντιμετώπιση και άρση του κοινωνικού αποκλεισμού τον οποίο την έχουν εξαναγκάσει να βιώνει.

12. Κινητοποίηση των πολιτών και της τοπικής κοινωνίας για συμμετοχή και συμπαράσταση στο έργο των υπηρεσιών παιδικής φροντίδας, ενθάρρυνση των πατέρων να συμμετέχουν στην εκπαίδευση και την φροντίδα των παιδιών τους.
13. Δημιουργία ενός αποδεκτού και κοινωνικά δίκαιου συστήματος φορολογικών απαλλαγών για όσους έχουν ανάγκη τις υπηρεσίες της παιδικής προστασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ

Δραγώνα, Θ., “Γέννηση. Η γυναίκα μπροστά σε μια καινούρια ζωή.”, Ίδρυμα Ερευνών για το παιδί, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1991

Ζαφείρης, Α., Ζαφείρη, Ε. και Μουζακίτης, Λ., “Οικογενειακή Θεραπεία”, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999

Ζλάτκου – Αλτάνη, Α.Λ., “Ανύπαντρη μητέρα – Ψυχοκοινωνικές επιδράσεις σε μητέρα και παιδί”, στο “Οικογένεια με ένα γονέα, μια πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία”, επιμ. Γαλάνης Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995

Κογκίδου, Δ., “Μονογονεϊκές οικογένειες. Πραγματικότητα-Προοπτικές-Κοινωνική Πολιτική”, εκδ. Νέα Σύνορα – Λιβάνη, Αθήνα 1995

Μαντζιάφου, Ε. και Κανελλοπούλου, Μ., “Οικογένειες με ένα γονέα”, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1981

Μαντζιάφου, Ε. και Κανελλοπούλου, Μ., “Οικογένεια – ιστορική και κοινωνική μελέτη”, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1986

Μαντζιάφου, Ε. και Κανελλοπούλου, Μ., “Η κοινωνική απομόνωση της σύγχρονης οικογένειας”, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1986

Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., “Η οικογένεια στην Αθήνα: οικογενειακά πρότυπα και συζυγικές πρακτικές”, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1995

Μουζέλης, Ν. και Τσαούσης, Δ., “Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα”, εκδ. Εστία, Αθήνα 1984

Μουσούρου, Λ.Μ., “Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού.”, εκδ. Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1985

Μουσούρου, Λ.Μ., “Από τους γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν.”, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1993

Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β., “Εξέλιξη της οικογένειας στην ελληνική κοινωνία”, στο “Οικογένεια με ένα γονέα”, Γαλάνης, Γ. (επιμ.), εκδ. Παπαζήση, σελ. 21, Αθήνα 1995

Ρήγα, Α.Β. και Μπεχράκη, Θ., “Η ιστορία της Μαρίας Γ”, εκδ. Μαυρομάτη, Αθήνα 1991

Στασινοπούλου, Ο., “Αναδιάρθρωση των προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών. Η επικαιρότητα της ανεπίσημης φροντίδας και οι σύγχρονες διαπλοκές”, Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική, Η σύγχρονη Προβληματική, επιμέλεια Γράβαρης, Π., εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1993

Τσαούσης, Δ.Γ., Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1984

Τσαούσης, Δ.Γ., Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996

Τσουκαλάς, Κ., “Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος”, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1981

Φωτίκα, Α., “Μονογονεϊκές οικογένειες: Νέες δομές Οικογένειας στην Ευρώπη. Νομικό καθεστώς στην Ελλάδα και έλλειψη νομικής αντιμετώπισης νέων

μορφών οικογένειας”, στο “Οικογένεια με ένα γονέα, μια πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία”, επιμ. Γαλάνης Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995

ΞΕΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Boh, K., Bak, M., Clason, C., Pankratova, M., Ovortr, J., Giovanni, B., Seritta, G., and Waerness, K., “Changing patterns of European family life”, Routledge, London, 1989

Caron, J., “Ανύπαντρες μητέρες – Γυναικείο κίνημα. Από την υποταγή στην απελευθέρωση”, Gutenberg, Αθήνα 1997

Clement, R., “Monoparentalité et ‘dysparentalité’”, στο Favre D. et Savet A. (eds) Parents an Singulier, εκδ. Auyrement-Serie Mutation no 134, σελ. 126-132, Παρίσι 1993

Commaille, J. και De Singly, F., “The European family”, Kluwer Academic Publishers, 1997

Deschamps, J.P., “Mères adolescents, parents adolescents”, στο Favre D. et Savet A. (eds) Parents an Singulier, εκδ. Auyrement-Serie Mutation no 134, σελ. 190-203, Παρίσι 1993

Dolto, F., “Όταν οι γονείς χωρίζουν.”, μετ. Πεπέλη, Χ., εκδ. Εστία, Αθήνα 1993

Fagin, M. και Little, M., “The Forsaken Families”, Penguin, 1984

Fukuyama, F., “Trust”, Free Press, 1995

Hobsbawn, E., “Η εποχή των άκρων”, Μετ. Καπεταγιάννης, Θεμέλιο, 1995

Κράμερ, Μπ., “Επάγγελμα Μωρό”, μετ. Μιχαλίλη Μ., εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1992

Le Millour G., “La maternité singulière, collection réponses”, R. Laffont, Paris 1976

Leira, A., “Family Sociology and Social Change”, Institute for Social Research, Oslo, 1998

Michel, A., “Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου”, μετ. Μουσούρου Λ., Gutenberg, Αθήνα 1993

Negraud, G., “L’ education des enfants des parients isolés”, Savoir no 3, Paris, 1990

Oger, A., “La nouvelle famille”, Belfond, Paris, 1993

Parke Ross, D., “Ο πατέρας, η συμβολή του στη διαμόρφωση του παιδιού.”, μετ. Κελεσίδου, Α., εκδ. Κουτσούμπος, Αθήνα 1987

Quéré, F., “Le desir célibataire” στο “Parents au singulier”, εκδ. Autrement-Serie Mutations, no 134 Q 102-113, 1993

Ramzi – Geadah, R., “La mere isolee et l’ enfant”, εκδ. Uniopss, Παρίσι 1986

Rifkin, T., “Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της”, Νέα Σύνορα–Λιβάνης, Αθήνα, 1996

Segalen, M., “Mari et femme dans la societe paysanne”, εκδ. Flammarion, Paris, 1980, σελ. 206

Serres, M., “Le Parasite”, εκδ. Grasset, Παρίσι 1979

Singly De, F., “Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας”, εκδ. Σαββάλα, Αθήνα 1996

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδου, Ι., “Νομικά προβλήματα από την τεχνητή γονιμοποίηση”, Νομικόν Βήμα, τεύχος 34 : 10-18, 1986

Δανέζης, Ι.Μ., “Παιδιά υψηλής τεχνολογίας. Νομικά, δεοντολογικά και ηθικά προβλήματα”, Ιατρική, τεύχος 49/196 : 391-404, 1986

Κουσίδου, Τ., “Η ανύπαντρη μητέρα”, Εκλογή, τεύχος 69, 1980

Μουσούρου, Λ.Μ., “Κρίση της οικογένειας και κρίση των αξιών”, *Επιθ. Κοιν. Ερευνών*, 98-99 : 5-19, 1999

Μπάκα, Α. Και Μπαρούχου, Β., “Προστασία της ανύπαντρης μητέρας και του παιδιού της”, Εκλογή, τεύχος 69 : 49-54, 1986

Σταυροπούλου, Ε., Κουσίδου, Σαχινίδη, Μ. και Καπλάνη, Ι., “Μητρική μονογονεϊκή οικογένεια: οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική θεώρηση”, Εκλογή, τεύχος 69 : 34-48, 1986

Σωτηροπούλου, Β., “Κοινωνική υπηρεσία προσφύγων Ιδρύματος Κοινωνικής Εργασίας. Το πρόγραμμα για τις μονογονεϊκές οικογένειες.”, Κοινωνική Εργασία, τεύχος 26 : 116-120, Αθήνα 1992

Τεπέρογλου, Α., “Η οικογένεια, γάμος, θεσμοί: Απόψεις και αντιλήψεις των έγγαμων νέων”, *Επιθ. Κοιν. Εργασίας*, 98-99 : 221-256, 1999

Τσιάκαλος, Γ. και Κογκίδου, Δ., “Ορισμός της φτώχειας ή: από τον ορισμό της φτώχειας εξαρτώνται οι στρατηγικές καταπολέμησής της”, Φτώχεια 3, Θεσσαλονίκη, 1991

Τσίγκανου, Ι., “Η οικογένεια ως μηχανισμός άσκησης κοινωνικού ελέγχου στη σύγχρονη κοινωνία”, Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 98-99 : 121-136, 1999

ΗΜΕΡΙΑΔΕΣ

De Singly, F., “Ευρωπαϊκές οικογένειες: όραμα και πραγματικότητα”, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Φορουμ “Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αιώνας: Όραμα και Θεσμοί”, 1998, σελ. 62-69

Del Campos, S., “Η οικογένεια στις μεσογειακές χώρες”, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Φορουμ “Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αιώνας: Όραμα και Θεσμοί”, 1998, σελ. 74-75

Δανέζης, Ι.Μ., συζήτηση στρογγυλού τραπέζιου για την “άγαμη μητέρα”, Πρακτικά Σεμιναρίου “Το παιδί και οι γονείς του σε ειδικές ψυχοκοινωνικές συνθήκες”, Κέντρο Βρεφών Μητέρα, 1983

Eizenberg, L., “Η οικογένεια στις Σκανδιναβικές Χώρες”, ανακοίνωση στο ευρωπαϊκό συνέδριο “Το παιδί στον κόσμο του αύριο: Η επόμενη γενιά”, Αθήνα, 1994

Κέντρο Βρεφών “Η Μητέρα”, “Το παιδί και οι γονείς του σε ειδικές ψυχοκοινωνικές συνθήκες”, Πρακτικά Σεμιναρίου, 1983

Κομπότη, Δ., “Μονογονεϊκές οικογένειες: ευάλωτες ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού”, εισήγηση στο Forum “Για το παιδί και την οικογένεια”, Αθήνα 1994

Κοντιάδης, Ξ.Ι., “Κοινωνικοποίηση ως νομιμοποίηση”, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Φορουμ “Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αιώνας: Όραμα και Θεσμοί”, 1998, σελ. 640-649

Μουσούρου, Λ.Μ., “Η Ευρώπη μπροστά στον 21^ο αιώνα. Τάσεις και εξελίξεις που επηρεάζουν την οικογένεια.”, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Φορουμ “Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αιώνας: Όραμα και Θεσμοί”, 1998, σελ. 53-61

Ρήγα, Α.Β., “Η άγαμη μητέρα στην Ελλάδα: κοινωνική προκατάληψη ή δομική μεταλλαγή της οικογένειας;”, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τεύχος 8 : 135-160, 1992

Sgritta, G., “Childhood and the demographic transition. What can we expect in the next 15 years”, ανακοίνωση στο ευρωπαϊκό συνέδριο “Το παιδί στον κόσμο του αύριο: Η επόμενη γενιά”, Αθήνα, 1994

Στασινοπούλου, Ο., “Οικογένεια – κράτος – κοινωνική πολιτική. Οριοθετήσεις και διαπλοκές”, Πρακτικά του 3^ο Συνεδρίου Παντείου Πανεπιστημίου: Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής, σήμερα, εκδ. Ίδρυμα “Σάκη Καραγεώργα”, Αθήνα 1993α

Φθενάκης, Β., “Οι νέες προκλήσεις για τους γονείς σήμερα”, Πρακτικά Ευρωπαϊκού Φορουμ “Οικογένεια – Ευρώπη – 21^{ος} αιώνας: Όραμα και Θεσμοί”, 1998, σελ. 132-139

Χλέτσος, Μ., “Ανάλυση της κρίσης του κράτους πρόνοιας ως κρίση οργάνωσης του κοινωνικού”, Πρακτικά του 3^ο Συνεδρίου Παντείου Πανεπιστημίου:

Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής, σήμερα, εκδ. Ίδρυμα “Σάκη Καραγεώργα”, σελ. 86-94, Αθήνα 1993

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Final Report 1989 “Lone parent families in the European Community”,
Commission of the European Communities, Directorate-General, Employment,
Industrial Relations and Social Affairs

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΕΡΕΥΝΑ

Η έρευνα αυτή εκπονείται στα πλαίσια της πτυχιακής μας εργασίας με θέμα: « Άγαμη μητρότητα: ένα εναλλακτικό σχήμα οικογένειας στη σύγχρονη κοινωνία. Πραγματικότητα – Στάσεις – προοπτικές ».

Η έρευνα απευθύνεται σε νέους από 18 έως 30 ετών. Επιλέγουμε ως δείγμα αυτήν την ηλικιακή ομάδα, καθώς πιστεύουμε ότι η συγκεκριμένη μερίδα του πληθυσμού θα είναι σε θέση, μέσα στα επόμενα χρόνια, να καθιερώνει με τη στάση της, να στηρίζει ή να απορρίπτει θεσμούς και πρότυπα.

Σκοπός της διερεύνησης αυτής είναι αφ' ενός να καταγράψει τις απόψεις των νέων σχετικά με την άγαμη μητρότητα, και αφ' ετέρου να μελετήσει την άγαμη μητρότητα ως νέο σχήμα, να εντοπίσει τις απορρέουσες κοινωνικές προεκτάσεις του φαινομένου και τη στάση του πληθυσμού ώστε να διευκρινιστούν τα προβλήματα που ενέχει το σχήμα αυτό και οι τρόποι αντιμετώπισής τους.

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΙΝΑΙ ΑΝΩΝΥΜΟ.

Ευχαριστούμε εκ
των προτέρων.

A. ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΩΤΟΥΜΕΝΟΥ/ΗΣ:

1. Φύλο:

2. Ηλικία:

3. Καταγωγή:

4. Εκπαίδευση:

-Δημοτικό

-Γυμνάσιο

-Λύκειο

-ΤΕΙ

-ΑΕΙ

-Άλλο.....

5. Σχολή:

6. Εργασιακά στοιχεία:

A. Γενικά

-Άνεργος/η

-Εργαζόμενος/η

-Ημιαπασχολούμενος/η

B. Ειδικά

-Εξαρτημένη σχέση εργασίας

-Οικιακά

-Ελεύθερος επαγγελματίας

-Αγροτική απασχόληση

-Βοήθεια σε οικογενειακή επιχείρηση

-Φοιτητής – Σπουδαστής/τρια

7. Οικογενειακή κατάσταση

άγαμος/η

έγγαμος/η

χήρος/α

διαζευγμένος/η

σε διάσταση

συμβίωση

αριθμός παιδιών: 0 1 2 3 άνω

8. Οικογενειακή κατάσταση (προέρχεστε από)

- πυρηνική οικογένεια¹
- ανοικτή οικογένεια²
- πολύτεκνη οικογένεια
- μονογονεϊκή οικογένεια
- διαζευγμένους γονείς
- άγαμους γονείς

9. Κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο

Εισόδημα : λιγότερο από 2.000.000

από 2.000.000 έως 4.000.000

από 4.000.000 έως 6.000.000

από 8.000.000 και πάνω

1 Οικογένεια που αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά τους.

2 Οικογένεια που συμπεριλαμβάνει και άλλους συγγενείς εκτός από τους γονείς και τα παιδιά τους (π.χ παππούδες κ.τ.λ.), οι οποίοι διαβιούν με την οικογένεια.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1 Δέχετε ότι η άγαμη μητρότητα είναι μια νέα/ εναλλακτική μορφή οικογένειας;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;

2 Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα είναι ένα φαινόμενο που έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις στην ελληνική κοινωνία ;

ΝΑΙ ΟΧΙ

3 Γνωρίζετε οικογένειες που έχουν αρχηγό άγαμη μητέρα;

ΝΑΙ ΟΧΙ

4 Γνωρίζετε άλλα εναλλακτικά σχήματα οικογένειας ,εκτός από την πυρηνική και την οικογένεια με αρχηγό την άγαμη μητέρα;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν ναι ποια.....

5 Πιστεύετε ότι ο θεσμός της άγαμης μητρότητας είναι "ξένος"για την ελληνική κοινωνία (είναι άγνωστο φαινόμενο για τα ελληνικά δεδομένα);

ΝΑΙ ΟΧΙ

6 Έχετε λάβει κάποια σχετική ενημέρωση / έχετε προσωπική γνώση για τη λειτουργία του θεσμού σε άλλες χώρες;

ΝΑΙ ΟΧΙ

7 Ποια από τα παρακάτω προβλήματα πιστεύετε ότι αντιμετωπίζει μια άγαμη μητέρα καθώς και τα μέλη της οικογένειας της;

- α) οικονομικά προβλήματα
- β) προβλήματα επαγγελματικής αποκατάστασης - ανεργία
- γ) ανεπάρκεια κοινωνικής πρόνοιας
- δ) έλλειψη ενιαίων και αποτελεσματικών μέτρων κοινωνικής πολιτικής
- ε) έλλειψη επαρκούς στήριξης
- στ) έλλειψη προγραμμάτων παιδικής προστασίας-μέριμνας

- ζ) περιθωριοποίηση - στιγματισμός
- η) αποκλίνουσα συμπεριφορά
- θ) νεανική παραβατικότητα
- ι) ψυχολογικά προβλήματα
- κ) συναισθηματικά προβλήματα

8 Πιστεύετε ότι τα προβλήματα εμποδίζουν την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των μελών της οικογένειας της άγαμης μητέρας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

9 Ποιες πιστεύετε ότι μπορεί να είναι οι επιπτώσεις των παραπάνω προβλημάτων;

(δώστε 3 επιπτώσεις)

α).....

β).....

γ).....

10 Ποια από τα παρακάτω μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής πιστεύετε ότι θα βοηθήσουν την άγαμη μητέρα και τα παιδιά της;

- α) παροχή επιδομάτων
- β) δημιουργία περισσότερων ξενώνων και χώρων φιλοξενίας,
- γ) δημιουργία δημοτικών παιδικών σταθμών που θα παρέχουν δωρεάν υπηρεσίες στις άγαμες μητέρες και τα παιδιά τους,
- δ) ενημέρωση-συμβουλευτική προσέγγιση των οικογενειών αυτών από ειδικούς,
- ε) κοινωνική ασφάλιση,
- στ) προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας.

11 Πιστεύετε ότι τα ισχύοντα μέτρα Κοινωνικής Πολιτικής (ξενώνες, κέντρα υποδοχής, επιδόματα, στήριξη) και η ισχύουσα νομοθεσία στην Ελλάδα επαρκούν για την ομαλή λειτουργία της οικογένειας της άγαμης μητέρας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

12 Προτείνετε 3 μέτρα τα οποία αν κατά τη γνώμη σας εφαρμοστούν θα βοηθήσουν την άγαμη μητέρα ν'ανταπεξέλθει στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει .

α).....

β).....

γ).....

13 Πιστεύετε ότι μπορούν τα μέτρα της Κοινωνικής Πολιτικής (που ήδη ισχύουν) να δημιουργήσουν τις προοπτικές για την υγιή ανάπτυξη και λειτουργία μιας οικογένειας με αρχηγό την άγαμη μητέρα;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....

.....

.....

14 Μπορεί τελικά ο θεσμός της άγαμης μητρότητας να ξεπεράσει τις οποιεσδήποτε δυσκολίες και να επιβιώσει στην ελληνική κοινωνία ως ένα ακόμη σχήμα της οικογενειακής δομής;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....

.....

.....

15 Ποια είναι η γνώμη σας για την απόφαση μιας γυναίκας ν' αποκτήσει παιδί εκτός γάμου , είτε αυτή οφείλεται σε μια απρογραμμάτιστη εγκυμοσύνη είτε σε συνειδητή προσωπική επιλογή;

ΣΩΣΤΗ ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ

16 Πιστεύετε ότι η ελληνική κοινωνία κρατά θετική στάση απέναντι στις άγαμες μητέρες;

ΝΑΙ ΟΧΙ

17 Πιστεύετε ότι η ελληνική κοινωνία έχει καταφέρει να ξεπεράσει τα ταμπού και τις προκαταλήψεις όσον αφορά την άγαμη μητρότητα;

ΝΑΙ ΟΧΙ

18 Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα μπορεί να παραπέμψει σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (παραβατικότητα , χρήση βίας , περιθωριοποίηση κτλ) της άγαμης μητέρας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

19 Πιστεύετε ότι ο θεσμός της άγαμης μητρότητας έρχεται σε σύγκρουση και απειλεί προεκτεινόμενη στη συμπεριφορά,

τις παραδόσεις
τα ήθη, έθιμα
τη χριστιανική θρησκεία
την έννομη τάξη
το κοινωνικό status
το ρόλο του πατρικού προτύπου

ΝΑΙ	ΟΧΙ

20 Πιστεύετε πως η κοινωνία μέσα από μια απορριπτική στάση συμβάλλει στην μη ομαλή λειτουργία αυτού του οικογενειακού μοντέλου;

ΝΑΙ ΟΧΙ Γιατί;.....
.....
.....

21 Έχει δικαίωμα η γυναίκα να καθορίζει η ίδια τη ζωή της και συνεπώς να επιλέγει να αποκτήσει παιδί-παιδιά εκτός γάμου;

ΝΑΙ ΟΧΙ Γιατί;.....
.....
.....
.....

22 Πιστεύετε πως τα παιδιά που προέρχονται από μια οικογένεια με αρχηγό άγαμη μητέρα έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (παραβατικότητα , χρήση βίας, περιθωριοποίηση κτλ).

ΝΑΙ ΟΧΙ Γιατί;.....
.....
.....
.....
.....

23 Μπορεί η οικογένεια της άγαμης μητέρας να έχει μια φυσιολογική ζωή;(π.χ επαγγελματική αποκατάσταση, επιλογή για έγγαμο βίο κ.α)

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....
.....
.....
.....

24 Μπορεί η οικογένεια της άγαμης μητέρας να αποτελέσει ένα λειτουργικό και παραγωγικό κύτταρο στην ελληνική κοινωνία;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....
.....
.....
.....

25 Πως θ' αντιμετωπίζατε την απόφαση κάποιου προσφιλούς σας ατόμου ν' αποκτήσει παιδί εκτός γάμου;

ΘΕΤΙΚΑ ΑΡΝΗΤΙΚΑ

26 Πιστεύετε ότι η αντιμετώπιση της άγαμης μητέρας ποικίλει και εξαρτάται από το μορφωτικό της και οικονομικό της επίπεδο, την ηλικία, από την καταξίωση και την κοινωνική της θέση;

ΝΑΙ ΟΧΙ

27 Είναι η άγαμη μητέρα ικανή να μεγαλώσει το παιδί της χωρίς τη συνδρομή και τη συμβολή κάποιου ανδρικού προτύπου;

ΝΑΙ ΟΧΙ

28 Μπορεί η άγαμη μητέρα να ενδυναμώσει το παιδί έτσι ώστε να δημιουργήσει αυτό μια ολοκληρωμένη/ υγιή προσωπικότητα;

ΝΑΙ ΟΧΙ

29 Πιστεύετε πως η άγαμη μητέρα ευθύνεται λόγω των συγκεκριμένων επιλογών της για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει;

ΝΑΙ ΟΧΙ

30 Πιστεύετε ότι η άγαμη μητρότητα αναφέρεται σε άτομα (γυναίκες) που μπορεί να είναι μη ισορροπημένα κοινωνικά, συναισθηματικά, νοητικά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

31 Βοηθούν ο τύπος και τα Μ.Μ.Ε. στην εδραίωση του θεσμού της άγαμης μητρότητας και στην ευαισθητοποίηση του κόσμου, των εργοδοτών και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος;

ΝΑΙ ΟΧΙ

32 Θεωρείτε ότι η έλλειψη ενημέρωσης οδηγεί στο στιγματισμό και την προκατάληψη;

ΝΑΙ ΟΧΙ

33 Πιστεύετε πως οι Κοινωνικοί Λειτουργοί μπορούν να βοηθήσουν την άγαμη μητέρα μέσα από καμπάνιες ενημέρωσης και πληροφόρησης της ευρύτερης κοινωνίας ώστε να μειωθούν οι προκαταλήψεις;

ΝΑΙ ΟΧΙ

34 Πιστεύετε ότι η υποστήριξη που προσφέρουν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί στην άγαμη μητέρα είναι ικανοποιητική, ώστε ν' αντιμετωπιστούν τα διάφορα προβλήματα αυτής;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....
.....
.....

35 Πιστεύετε ότι πρέπει να εξειδικευτούν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί σε προγράμματα στήριξης της άγαμης μητρότητας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

36 Πιστεύετε ότι η τοποθέτηση Κοινωνικών Λειτουργών στα σχολεία για την εκπόνηση συμβουλευτικών προγραμμάτων και τη δημιουργία ομάδων (ομάδες γονέων, ομάδες παιδιών) θα μπορούσε να είναι υποστηρικτική / βοηθητική για την άγαμη μητέρα και το παιδί της;

ΝΑΙ ΟΧΙ

37 Πιστεύετε πως οι κοινωνικές υπηρεσίες στην Ελλάδα έτσι όπως είναι δομημένες και λειτουργούν σήμερα, είναι ικανές να στηρίζουν το θεσμό της άγαμης μητρότητας;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....

.....
.....
.....

38 Πιστεύετε ότι η άγαμη μητέρα έχει τη δυνατότητα να απευθύνεται σε κάποια κοινωνική υπηρεσία του Δήμου της, ακόμη και όταν αυτή ζει στην επαρχία;

ΝΑΙ ΟΧΙ Αν όχι γιατί;.....

.....
.....

39 Πιστεύετε πως οι Κοινωνικοί Λειτουργοί και οι άλλοι ειδικοί θεραπευτές(ψυχολόγοι, παιδοψυχίατροι, κ.α) μπορούν να στηρίξουν την άγαμη μητέρα μέσα από (π.χ τις Σχολές Γονέων, ημερίδες, εκδηλώσεις, διάφορα προγράμματα).

ΝΑΙ ΟΧΙ

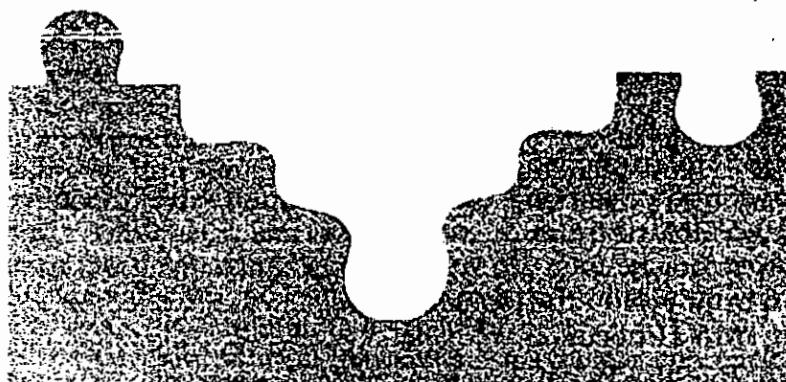
*Σας ευχαριστούμε για την
συνεργασία σας*

*Οι επί πτυχίο κοινωνικοί λειτουργοί
Δρογώση Κρυσταλλία
Μπισμπίκη Αλεξάνδρα*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ 2001–2003

ΕΘΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ 2001-2003

Υπουργεία: Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (Συντονισμός)
Υγείας και Πρόνοιας
Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης
Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών

Αθήνα
Ιούνιος 2001

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημαντικότερες προκλήσεις.....	3
I. 1 Η στρατηγική σημασία της κοινωνικής συνοχής	3
I. 2 Κοινωνία, Οικονομία, Διοίκηση: Μετάβαση σε νέο πρότυπο	3
I. 3 Τρεις προσαρμογές	4
I. 4 Γενική στρατηγική προσέγγιση	5
I. 5 Ομάδες προτεραιότητας.....	6
I. 6 Στατιστική ανάλυση της φτώχειας και του αποκλεισμού.....	7
I. 7 Συνοπτική παρουσίαση της κατάστασης σε σχέση με τους τέσσερις στόχους	9
. Στρατηγική προσέγγιση και κύριοι στόχοι.....	15
II. 1 Γενική επισκόπηση των στόχων της διετίας 2001-2203.....	15
II. 2 Το μακροοικονομικό περιβάλλον.....	16
II. 3 Στρατηγική Απασχόλησης- Το ΕΣΔΑ 2001	17
II. 4 Το πλέγμα Μεταρρυθμίσεων στον χώρο της κοινωνικής προστασίας	18
II. 5 Νέες Ειδικές παρεμβάσεις – Το Δίκτυο Αλληλεγγύης	19
I. Μέτρα πολιτικής.....	22
Στόχος 1.1 Μέτρα πολιτικής για την απασχόληση.....	22
Στόχος 1.2 Πρόσβαση σε πόρους, δικαιώματα, αγαθά και υπηρεσίες	27
Α. Επιδοματική Πολιτική.....	27
Β. Πρόσβαση σε στέγη.....	29
Γ. Πρόσβαση στην Υγεία και Περίθαλψη	30
Δ. Πρόσβαση στην Παιδεία	31
Ε. Πρόσβαση σε λοιπά αγαθά.....	32
Στόχος 2: Πρόληψη του κινδύνου αποκλεισμού	34
Στόχος 3: Δράσεις για τους πλέον ευάλωτους.....	38
Στόχος 4: Κινητοποίηση του συνόλου των φορέων και παραγόντων	43
' Δείκτες	46
1. Πηγές πληροφόρησης.....	46
2. Δείκτες από δειγματοληψίες	46
3. Λοιποί δείκτες εκτός δειγματοληψιών.....	47
4. Βελτίωση στατιστικής πληροφόρησης.....	47
Καλές πρακτικές.....	48
1. ΕΚΑΣ – Στοχευμένη εισοδηματική ενίσχυση σε συνταξιούχους	48
2. Ο Συνήγορος του Πολίτη και η προώθηση της ισότιμης πρόσβασης.....	49
3. Η αντιαπόκριση στον Σεισμό της Αθήνας.....	50

I. Σημαντικότερες προκλήσεις

I. 1 Η στρατηγική σημασία της κοινωνικής συνοχής

Η ενίσχυση των θεσμών του κοινωνικού κράτους και η προσαρμογή τους στα νέα δεδομένα της μεταβιομηχανικής κοινωνίας και της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση για την Ευρώπη στη δεκαετία που διανύουμε. Ειδικότερα για την Ελλάδα, το κοινωνικό κράτος καλείται να διαδραματίζει όλο και μεγαλύτερο ρόλο στη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής της συνεκτικότητας της κοινωνίας και συνεπώς στην ποιότητα ζωής.

Οι παραδοσιακές μορφές αρωγής, κυρίως μέσω της οικογένειας, τείνουν ολοένα και περισσότερο να υποχωρούν σε σημασία. Κατά συνέπεια επιβάλλεται η αποφασιστικότερη κρατική οργάνωση και παροχή κοινωνικής προστασίας. Ενώ σε παρελθούσες δεκαετίες η κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα μπορούσε να θεωρείται αυτονόητη, τώρα πλέον πρέπει να αποτελεί αυτοτελή στόχο πολιτικής, και μάλιστα στρατηγικής σημασίας.

I. 2 Κοινωνία, Οικονομία, Διοίκηση: Μετάβαση σε νέο πρότυπο

Η Ελληνική κοινωνία και οικονομία είναι σε διαδικασία εντατικής μετεξέλιξης, σε μια διαδικασία **μετάβασης**.

Οι σημαντικότερες κοινωνικές εξελίξεις των τελευταίων ετών περιλαμβάνουν :

1. **Αλλαγή από αγροτικό σε αστικό πρότυπο.** Το 17% των απασχολούμενων στο σύνολο της χώρας δραστηριοποιείται στον πρωτογενή τομέα, ζει στην ύπαιθρο και το 60% αυτών έχει ηλικία μεγαλύτερη των 45 ετών. Χαρακτηριστικά του πληθυσμού της υπαίθρου είναι: η περίπλοκη δομή του εισοδήματος (εισοδήματα από ίδια παραγωγή, ετεροαπασχόληση –π.χ. εποχιακή ενασχόληση με τον τουρισμό-, υψηλότατο ποσοστό ιδιοκατοίκησης), η δυσχερής πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες ή υποδομές, η ύπαρξη εκτενούς δικτύου άτυπης κοινοτικής ή οικογενειακής αλληλεγγύης, η σημασία των οικογενειακών δομών. Στην αγροτική εκμετάλλευση τα όρια μεταξύ επιχείρησης και νοικοκυριού είναι δυσδιάκριτα. Συχνά, ο αποτελεσματικότερος τρόπος να αντιμετωπισθεί ένα κοινωνικό πρόβλημα είναι με επεμβάσεις προς την γεωργική εκμετάλλευση (π.χ. ρυθμίσεις αγροτικών δανείων), πράγμα που καθιστά τον διαχωρισμό του τι είναι κοινωνική προστασία και τι όχι δυσχερή. Προβλήματα, συχνά με σημαντικότερες ιδιομορφίες, αντιμετωπίζει το **άτομο** σε αγροτικές περιοχές. Εξίσου σημαντικά, όμως είναι και προβλήματα που αφορούν την **κοινότητα**, τόσο γεωγραφικά όσο και κοινωνικά.

2. **Η κυριαρχία των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων στον αστικό τομέα.** Αντίστοιχο ρόλο με την μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση στον αγροτικό τομέα παίζει η οικογενειακή επιχείρηση. Τα συμβοηθούμενα και μη αμειβόμενα μέλη της οικογένειας είναι πολύ κοινό φαινόμενο, αν και διαχρονικά μειούμενο. Τα όρια μεταξύ επιχείρησης και νοικοκυριού είναι δυσδιάκριτα. Εξελίξεις στον οικονομικό τομέα, όπως για παράδειγμα ο περιορισμός της φοροδιαφυγής, αναπόφευκτα περιορίζουν την εμβέλεια των άτυπων μορφών αλληλεγγύης και προστασίας.

3. **Δημογραφικές εξελίξεις – Γήρανση και μικρότερες οικογένειες.** Σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές, κατά τα επόμενα χρόνια, το επίπεδο γονιμότητας θα είναι τουλάχιστον κατά 20% χαμηλότερο από το σημείο το οποίο είναι απαραίτητο για να διατηρηθεί ο πληθυσμός σε σταθερά επίπεδα. Η εξέλιξη αυτή συμβαδίζει με την επιμήκυνση του προσδόκιμου επιβίωσης και άλλες εξελίξεις στην οικογένεια (διαζύγια, μονογονεϊκές οικογένειες). Αποτέλεσμα είναι να μεταβληθεί η σύνθεση των νοικοκυριών και να τίθεται σε δοκιμασία η εμβέλεια της άτυπης οικογενειακής αλληλεγγύης.

4. **Ρόλος των γυναικών.** Έχει αυξηθεί ο αριθμός των γυναικών που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας και στην Γ'βάθμια εκπαίδευση. Συγκριτικά με άλλες χώρες της Ε.Ε., η συμμετοχή είναι μικρότερη στις νεότερες ηλικίες (ιδίως στις μητέρες με παιδιά) και στις μεγαλύτερες (50-64). Επίσης, μικρότερη είναι η σημασία της μερικής απασχόλησης.

5. **Μετανάστευση: η Ελλάδα χώρα εισροής μετανάστευσης.** Παραδοσιακά η Ελλάδα ήταν χώρα εκροής εργατικού δυναμικού. Από τις αρχές του '90 η τάση αυτή αντιστράφηκε: Αρχικά, με την μετανάστευση Ποντίων Ελληνικής καταγωγής από την τ έως Σοβιετική Ένωση, οι οποίοι μεταναστεύουν μόνιμα και οικογενειακά. Αργότερα ακολούθησαν κύματα οικονομικών μεταναστών, κυρίως από Βαλκανικές χώρες (κατά μεγαλύτερο μέρος από την Αλβανία), αλλά και πρόσφυγες (από το Ιράκ και την Τουρκία). Ο συνολικός αριθμός όπως προέκυψε από την απογραφή του Μαρτίου 2001 είναι τουλάχιστον 800 χιλιάδες άτομα.

Ός προς τις σημαντικότερες εξελίξεις στον τομέα της οικονομίας:

1. **Μακροοικονομικές εξελίξεις.** Η Ελληνική οικονομία έχει περάσει από μια περίοδο υψηλού πληθωρισμού και χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης σε ένα μακροοικονομικό πρότυπο με χαμηλό πληθωρισμό και υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ, μέσω της λειτουργίας του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, αλλάζει τις παραμέτρους χρηματοδότησης των κοινωνικών δαπανών και τις δημοσιονομικές συνισταμένες.

2. **Διαρθρωτική ανεργία.** Από τις αρχές του '90, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από αυξημένη ανεργία. Η ανεργία αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό διαρθρωτική και επικεντρώνεται σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού. Η αντιμετώπιση του προβλήματος συνίσταται κυρίως στην αναβάθμιση του ανθρώπινου κεφαλαίου.

3. **Αλλαγή του τεχνολογικού προτύπου – κοινωνία της πληροφορίας.** Η είσοδος στο νέο παραγωγικό πρότυπο, όπου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η αξιοποίηση, διάδοση και διαχείριση της πληροφορίας δημιουργεί νέες ευκαιρίες, αλλά και κινδύνους. Για μια χώρα όπως η Ελλάδα, η κοινωνία της πληροφορίας και οι θεαματικές αλλαγές στις μεταφορές μπορούν να αποτελέσουν απάντηση σε μειονεκτήματα όπως η γεωγραφική απομόνωση ή το μικρό μέγεθος της αγοράς και να αποτελέσουν το έναυσμα ταχείας ανάπτυξης στις επόμενες δεκαετίες. Όμως μια αλλαγή τέτοιου εύρους στο πρότυπο και τις μεθόδους παραγωγής ενέχει τον κίνδυνο δημιουργίας και παγίωσης νέων αποκλεισμών.

4. **Αναβάθμιση της υποδομής.** Τα τελευταία χρόνια συντελείται μια σημαντική αναβάθμιση των υποδομών στην Ελλάδα, ικανή να αλλάξει τα βασικά οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα. Η αναβάθμιση αυτή αφορά τις υποδομές μεταφορών και επικοινωνιών (δρόμοι, αεροδρόμια, λιμάνια), τις κοινωνικές (νοσοκομεία, σχολεία) αλλά και άυλες υποδομές (π.χ. κατάρτιση, δημόσια διοίκηση). Σημαντικό γεγονός που θα σημαδέψει τα επόμενα χρόνια είναι οι προετοιμασίες για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων του 2004 στην Αθήνα. Αυτό το αθλητικό γεγονός θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας και δώσει σημαντική αναπτυξιακή ώθηση κατά τα χρόνια προετοιμασίας, αλλά και θα αφήσει μια σημαντική κληρονομιά μέσω της μόνιμης αναβάθμισης της υποδομής.

Η κοινωνική πολιτική προσαρμόζεται και εξυπηρετεί στις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας, μέσω της ανταπόκρισης της **διοίκησης**. Η διοίκηση πρέπει να συλλέγει πληροφορίες, να τις αξιολογεί, να σχεδιάζει την ανταπόκριση και να την υλοποιεί. Και στον τομέα της διοίκησης, η Ελλάδα βρίσκεται στο επίκεντρο σημαντικών προσαρμογών.

1. **Το επίπεδο της φορολογικής υποδομής.** Μέχρι πριν λίγα χρόνια η φοροδιαφυγή είχε μεγάλη έκταση που στο μεταξύ περιορίστηκε. Παρά ταύτα, η αξιοπιστία των στοιχείων των φορολογικών δηλώσεων ποικίλλει ανάλογα με την πηγή εισοδήματος και την κατηγορία φορολογουμένων. Η βελτίωση της αξιοπιστίας των φορολογικών στοιχείων, ως πηγή πληροφόρησης για την κοινωνική πολιτική, είναι μείζων προτεραιότητα.

2. **Η διοικητική ικανότητα των κοινωνικών υπηρεσιών.** Δεδομένου του θέματος αξιοπιστίας των πληροφοριών για την οικονομική κατάσταση, η διαπίστωση των αναγκών για να πραγματοποιηθεί η αρωγή προχωρεί κατά περίπτωση. Αυτό θέτει μεγαλύτερες απαιτήσεις στους φορείς υλοποίησης (κοινωνικές υπηρεσίες, τοπική αυτοδιοίκηση). Οι πεπερασμένες διοικητικές δυνατότητες συνεπάγονται την στοχοθέτηση και χάραξη προτεραιοτήτων, παράγων που παίζει καθοριστικό παράγοντα στη χάραξη στρατηγικής.

3. **Διοικητική αποκέντρωση.** Από το 1994 και μετά υπάρχει σημαντική μεταβίβαση εξουσιών και καθηκόντων από την κεντρική κυβέρνηση, τόσο προς την περιφερειακή διοίκηση και την (εκλεγμένη) νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, όσο και προς τους Δήμους. Η τόνωση των δυνατοτήτων των τοπικών δομών αποτελεί προτεραιότητα.

4. **Νομική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών.** Σημασία δίδεται στην προάσπιση δικαιωμάτων, στο πλαίσιο της διαχείρισης προσωπικών πληροφοριών, της τήρησης αρχείων και της προάσπισης του ατόμου απέναντι σε διοικητικές πράξεις.

I. 3 Τρεις προσαρμογές

Η μεταβατική φάση που διανύει σήμερα η Ελλάδα, από οικονομικο-κοινωνική άποψη, δημιουργεί την ανάγκη για τριών ειδών προσαρμογές:

Πρώτον, «προσαρμογή της ζήτησης για κοινωνική πολιτική». Πρέπει να αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα, τόσο παλαιοί κοινωνικοί κίνδυνοι όσο και νέοι κίνδυνοι που διαφαινονται ως απειλές. Τα παλαιού είδους προβλήματα είναι απότοκο της ιστορικής διαδρομής των τελευταίων

30-40 ετών – και αντανακλώνται στη φτώχεια των ατόμων μεγάλης ηλικίας¹ αλλά και στη γεωγραφική διάσταση της φτώχειας. Τα **νέα** προβλήματα σχετίζονται με την ανεργία, τη μετάβαση στις νέες οικονομικές συνθήκες, και τις παγκόσμιες ανακατατάξεις. Στο μέλλον αναμένεται να σχετίζονται ολοένα και περισσότερο με την αγορά εργασίας, σε αντίθεση με τα παλαιά προβλήματα.

Συνεπώς η κοινωνική πολιτική οφείλει να έχει **δύο** πτυχές: **Πρώτον**, να αντιμετωπίζει τα παλαιά κοινωνικά προβλήματα – όπως η φτώχεια των *σημερινών* ηλικιωμένων με τα συγκεκριμένα τους χαρακτηριστικά. **Δεύτερον**, να προετοιμάζεται για τις *νέες* μορφές που θα λάβουν τα κοινωνικά προβλήματα στο μέλλον, τόσο με την εξέλιξη της γήρανσης του πληθυσμού όσο και με την αστικοποίηση της κοινωνίας.

Δεύτερον, «**προσαρμογή της προσφοράς για κοινωνική πολιτική**». Δομές διοίκησης που ήταν προσαρμοσμένες σε παλιές ανάγκες και προτεραιότητες πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες και τον νέο ρόλο που πρέπει να αναλάβει η κοινωνική πολιτική.

Τρίτον, οι νέοι ρόλοι που πρέπει να αναλάβει η κοινωνική πολιτική προϋποθέτουν νέους τρόπους διαχείρισης πληροφοριών – τόσο στατιστικών δεικτών όσο και διοικητικών πληροφοριών – μια «**επιτελική προσαρμογή**».

Η θεώρηση και ανάλυση της κοινωνικής πολιτικής είναι απαραίτητο να διατηρεί πάντοτε το δυναμικό στοιχείο: Τόσο τα προβλήματα, όσο και οι πολιτικές (ώρα περισσότερο από ποτέ άλλοτε) είναι υπό δυναμική διαμόρφωση.

Για τη διατύπωση πολιτικής κατά του αποκλεισμού πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι πιθανότητες δύο ειδών σφαλμάτων.

A. Ο μη εντοπισμός ατόμων που χρειάζονται βοήθεια. Η ύπαρξη άτυπων δικτύων αρωγής συνεπάγεται ότι αυτοί που έχουν μεγαλύτερη και πιο επείγουσα ανάγκη είναι αυτοί χωρίς πρόσβαση στα άτυπα δίκτυα – πράγμα που δύσκολα διαπιστώνεται με κανόνες γενικής εφαρμογής.

B. Η ενίσχυση ατόμων τα οποία στην πραγματικότητα δεν έχουν αντικειμενική ανάγκη κοινωνικής ενίσχυσης. Πέραν από το οικονομικό αποτέλεσμα, μεγάλης έκτασης σφάλματα αυτού του είδους υποσκάπτουν την κοινωνική αποδοχή μέτρων κοινωνικής αλληλεγγύης, ιδίως όταν αυτά εφαρμόζονται για πρώτη φορά.

I. 4 Γενική στρατηγική προσέγγιση

Η οικονομική μεγέθυνση δεν είναι από μόνη της ικανή να περιορίσει τις ανισότητες και τη φτώχεια και να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι όμως **αναγκαία**, καθώς επιτρέπει την αύξηση του κοινωνικού πλεονάσματος και ταυτοχρόνως οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης που, με τη σειρά της, αποτελεί τον κύριο παράγοντα της κοινωνικής ενσωμάτωσης και συμμετοχής.

Η στρατηγική προσέγγιση, συνεπώς, διακρίνεται σε τρεις μεγάλες ενότητες.

- Γενικές** πολιτικές, που έχουν ισχυρότατη επίδραση στα κοινωνικά μεγέθη και τις κοινωνικές σχέσεις.
- Ειδικές** πολιτικές, με επιμέρους στόχους και εργαλεία.
- Διοικητικές** παρεμβάσεις για να διευρύνεται το πεδίο των επιλογών.

Στην πρώτη κατηγορία (γενικές πολιτικές) υπάγονται οι εξής πολιτικές:

- **Μακροοικονομική** πολιτική που μέσω της σταθερότητας εξασφαλίζει την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων και επιτρέπει τη μεταφορά πόρων από την παραγωγή.
- **Δημοσιονομική** πολιτική, με κίνητρα, απαλλαγές και επιδόματα.
- Πολιτικές **απασχόλησης** – ανεργίας, που καταπολεμούν μια εξαιρετικά ισχυρή πηγή ανισότητας, φτώχειας, και αποκλεισμού.
- Πολιτική **παιδείας και εκπαίδευσης** που παρέχει τα εφόδια για ισχυρότερη συμμετοχή στην πρόοδο και εξασφαλίζει την διαχρονική ισότητα των ευκαιριών.
- **Περιφερειακή** πολιτική, κυριότερο εργαλείο των οποίων είναι ο προσανατολισμός 80% περίπου των πόρων του Γ' ΚΠΣ στην περιφέρεια και την ύπαιθρο.
- Πολιτική **εισοδημάτων και συντάξεων**, που κινείται σταθερά στην εξασφάλιση πραγματικών αυξήσεων στους δικαιούχους.

¹ Οι ηλικιακές ομάδες των *σημερινών* ηλικιωμένων είχαν στην διάρκεια της εργασιακής τους ζωής πολύ χαμηλότερα εισοδήματα, ενώ η ιστορία τους σηματοδεύτηκε από γεγονότα όπως οι πόλεμοι, η περίοδος μετανάστευσης, η δικτατορία κλπ.

30-40 ετών – και αντανακλώνται στη φτώχεια των ατόμων μεγάλης ηλικίας¹ αλλά και στη γεωγραφική διάσταση της φτώχειας. Τα **νέα** προβλήματα σχετίζονται με την ανεργία, τη μετάβαση στις νέες οικονομικές συνθήκες, και τις παγκόσμιες ανάκαταταξεις. Στο μέλλον αναμένεται να σχετίζονται ολοένα και περισσότερο με την αγορά εργασίας, σε αντίθεση με τα παλαιά προβλήματα.

Συνεπώς η κοινωνική πολιτική οφείλει να έχει **δύο** πτυχές: **Πρώτον**, να αντιμετωπίζει τα παλαιά κοινωνικά προβλήματα – όπως η φτώχεια των *σημερινών* ηλικιωμένων με τα συγκεκριμένα τους χαρακτηριστικά. **Δεύτερον**, να προετοιμάζεται για τις *νέες* μορφές που θα λάβουν τα κοινωνικά προβλήματα στο μέλλον, τόσο με την εξέλιξη της γήρανσης του πληθυσμού όσο και με την αστικοποίηση της κοινωνίας.

Δεύτερον, «**προσαρμογή της προσφοράς για κοινωνική πολιτική**». Δομές διοίκησης που ήταν προσαρμοσμένες σε παλιές ανάγκες και προτεραιότητες πρέπει να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες και τον νέο ρόλο που πρέπει να αναλάβει η κοινωνική πολιτική.

Τρίτον, οι νέοι ρόλοι που πρέπει να αναλάβει η κοινωνική πολιτική προϋποθέτουν νέους τρόπους διαχείρισης πληροφοριών – τόσο στατιστικών δεικτών όσο και διοικητικών πληροφοριών – μια «**επιτελική προσαρμογή**».

Η θεώρηση και ανάλυση της κοινωνικής πολιτικής είναι απαραίτητο να διατηρεί πάντοτε το δυναμικό στοιχείο: Τόσο τα προβλήματα, όσο και οι πολιτικές (τώρα περισσότερο από ποτέ άλλοτε) είναι υπό δυναμική διαμόρφωση.

Για τη διατύπωση πολιτικής κατά του αποκλεισμού πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι πιθανότητες δύο ειδών σφαλμάτων.

A. Ο μη εντοπισμός ατόμων που χρειάζονται βοήθεια. Η ύπαρξη άτυπων δικτύων αρωγής συνεπάγεται ότι αυτοί που έχουν μεγαλύτερη και πιο επείγουσα ανάγκη είναι αυτοί χωρίς πρόσβαση στα άτυπα δίκτυα – πράγμα που δύσκολα διαπιστώνεται με κανόνες γενικής εφαρμογής.

B. Η ενίσχυση ατόμων τα οποία στην πραγματικότητα δεν έχουν αντικειμενική ανάγκη κοινωνικής ενίσχυσης. Πέραν από το οικονομικό αποτέλεσμα, μεγάλης έκτασης σφάλματα αυτού του είδους υποσκάπτουν την κοινωνική αποδοχή μέτρων κοινωνικής αλληλεγγύης, ιδίως όταν αυτά εφαρμόζονται για πρώτη φορά.

I. 4 Γενική στρατηγική προσέγγιση

Η οικονομική μεγέθυνση δεν είναι από *μόνη* της ικανή να περιορίσει τις ανισότητες και τη φτώχεια και να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι όμως **αναγκαία**, καθώς επιτρέπει την αύξηση του κοινωνικού πλεονάσματος και ταυτοχρόνως οδηγεί σε αύξηση της απασχόλησης που, με τη σειρά της, αποτελεί τον κύριο παράγοντα της κοινωνικής ενσωμάτωσης και συμμετοχής.

Η στρατηγική προσέγγιση, συνεπώς, διακρίνεται σε τρεις μεγάλες ενότητες.

- Γενικές** πολιτικές, που έχουν ισχυρότατη επίδραση στα κοινωνικά μεγέθη και τις κοινωνικές σχέσεις.
- Ειδικές** πολιτικές, με επιμέρους στόχους και εργαλεία.
- Διοικητικές** παρεμβάσεις για να διευρύνεται το πεδίο των επιλογών.

Στην πρώτη κατηγορία (γενικές πολιτικές) υπάγονται οι εξής πολιτικές:

- **Μακροοικονομική** πολιτική που μέσω της σταθερότητας εξασφαλίζει την αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων και επιτρέπει τη μεταφορά πόρων από την παραγωγή.
- **Δημοσιονομική** πολιτική, με κίνητρα, απαλλαγές και επιδόματα.
- Πολιτικές **απασχόλησης** – ανεργίας, που καταπολεμούν μια εξαιρετικά ισχυρή πηγή ανισότητας, φτώχειας, και αποκλεισμού.
- Πολιτική **παιδείας και εκπαίδευσης** που παρέχει τα εφόδια για ισχυρότερη συμμετοχή στην πρόοδο και εξασφαλίζει την διαχρονική ισοότητα των ευκαιριών.
- **Περιφερειακή** πολιτική, κυριότερο εργαλείο των οποίων είναι ο προσανατολισμός 80% περίπου των πόρων του Γ' ΚΠΣ στην περιφέρεια και την ύπαιθρο.
- Πολιτική **εισοδημάτων και συντάξεων**, που κινείται σταθερά στην εξασφάλιση πραγματικών αυξήσεων στους δικαιούχους.

¹ Οι ηλικιακές ομάδες των *σημερινών* ηλικιωμένων είχαν στην διάρκεια της εργασιακής τους ζωής πολύ χαμηλότερα εισοδήματα, ενώ η ιστορία τους σηματοδεύτηκε από γεγονότα όπως οι πόλεμοι, η περίοδος μετανάστευσης, η δικτατορία κλπ.

ειδικές πολιτικές και ιδιαίτερα εκείνες που αφορούν τα πιο αδύναμα τμήματα της κοινωνίας μας, περιλαμβάνουν παρεμβάσεις οι κυριότερες των οποίων αναλύονται στη συνέχεια. Η ειδική στόχευση παρέχει τη δυνατότητα εξειδίκευσης της παρέμβασης και αντιμετώπισης τόσο των αποτελεσμάτων του αποκλεισμού, όσο και των γενεσιουργών αιτιών του.

Όσο, το πρόβλημα της φτώχειας και, πολύ περισσότερο, ο κίνδυνος του κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να εκφράζονται με μεγαλύτερη οξύτητα μεταξύ άλλων, ειδικών ομάδων του πληθυσμού, ανεξαρτήτως του προσδιορισμού τους στις στατιστικές έρευνες. Σε ορισμένες περιπτώσεις (ομάδες), μάλιστα, η διαιώνιση του προβλήματος, ακόμη και η μεταβίβασή του στην επόμενη γενεά συνιστά σοβαρή απειλή. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός έχουν πολλές συνέπειες. Αφορούν σε υστερήσεις ως προς την απασχόληση, την κοινωνική προστασία, την παιδεία, την υγεία, την πληροφόρηση, την ασφάλεια και τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και τον πολιτισμό.

Βασικότεροι στόχοι της πολιτικής μέσα από αυτό το σχέδιο είναι:

η **ένταξη στην αγορά εργασίας**, η βελτίωση του εισοδήματος από την εργασία ή την επιχειρηματικότητα.

Η σε κάθε περίπτωση διασφάλιση της ισότιμης και ουσιαστικής πρόσβασης στα **κρίσιμα κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα** (υγεία, παιδεία, στέγαση, πληροφόρηση κλπ.) με ειδικές προνομησιακές πολιτικές.

η **αποτροπή κινδύνων εμπέδωσης της φτώχειας** και του κοινωνικού αποκλεισμού μακροπρόθεσμα.

Επειδή οι αιτίες της φτώχειας είναι περίπλοκες και, συχνότατα, διαφέρουν μεταξύ των ομάδων ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, η πολιτική μας επικεντρώνεται και εξειδικεύεται σε συγκεκριμένους στόχους. Η πολιτική έχει διπλό προσανατολισμό. Στηρίζεται αφ' ενός σε εισοδηματικές παρεμβάσεις/ ενισχύσεις και αφ' ετέρου σε υποδομές, υπηρεσίες, θεσμικά μέτρα και παροχές σε κοινωνική και στοχευμένη δράση που, από κοινού, προσδιορίζουν ένα εγγυημένο επίπεδο κοινωνικής προστασίας.

Η προσέγγιση στις συνθήκες μετάβασης που βρίσκεται η Ελλάδα έχει σαφή πλεονεκτήματα συγκριτικά με προσεγγίσεις που ρίχνουν όλο το βάρος τους σε εισοδηματικές ενισχύσεις.

Η **επικέντρωση σε ευάλωτες ομάδες-στόχους**, καταρχήν, περικλείει στοιχεία - σε μια σειρά περιπτώσεων μάλιστα πολύ ισχυρά - εισοδηματικών ενισχύσεων. Οι ενισχύσεις αυτές εστιάζουν στην αντιμετώπιση καταστάσεων μεγάλης ανάγκης και, ταυτόχρονα, στον περιορισμό των κινδύνων αστοχιών αλλά και καταχρήσεων. Επιτρέπουν δε την αποτελεσματική και αξιόπιστη υλοποίηση της διαθέσιμης πληροφόρησης, δημιουργώντας παράλληλα τις συνθήκες για περαιτέρω βελτίωση των στοιχείων. Η εξειδίκευση της παρέμβασης δίδει την δυνατότητα ταχείας απόκρισης και αντιμετώπισης προβλημάτων εκεί όπου υπάρχουν οι διοικητικές δυνατότητες και οι διαθέσιμες πληροφορίες.

Επιπλέον, ο συνδυασμός εισοδηματικών μεταβιβάσεων, υποδομών και υπηρεσιών συμβάλλει αποτελεσματικότερα στην κοινωνική ενσωμάτωση και την ανεξάρτητη ζωή των ευάλωτων ομάδων, προσφέροντας στους επωφελούμενους τους απαραίτητους πόρους για την ενεργοποίησή τους, ιδιαίτερα σε θέματα απασχόλησης. Υπογραμμίζεται, μάλιστα, ότι σε αρκετές περιπτώσεις το επιδιωκόμενο συνολικό επίπεδο κοινωνικής προστασίας και οι δυνατότητες ανεξάρτητης ζωής είναι υψηλότερα από τα πιο ικανοποιητικά συγκριτικά με τις απλές εισοδηματικές μεταβιβάσεις χωρίς στόχευση.

Ομάδες προτεραιότητας

Στο πλαίσιο της υλοποίησης της στρατηγικής αυτής επισημαίνονται πέντε κρίσιμα προβλήματα που αντιμετωπίζονται και αντίστοιχες ομάδες προτεραιότητας.

Προστασία της τρίτης ηλικίας. Σε όλες τις έρευνες παραμένει ο πιο επιβαρυντικός παράγοντας φτώχειας. Προκειμένου να τονωθούν τα εισοδήματα των ηλικιωμένων καθιερώθηκε η πολιτική της ασφαλιστικής αρωγής και θεσπίστηκε το ΕΚΑΣ το 1996. Στον αγροτικό τομέα το σύνολο σχεδόν των συντάξεων χορηγείται με κοινωνικούς όρους, ανεξαρτήτως εισφορών και έχει αυξηθεί σημαντικά. Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να αναπτύσσεται ο τομέας των κοινωνικών υπηρεσιών προς ηλικιωμένους, με θεσμούς όπως τα ΚΑΠΗ, η «Βοήθεια στο Σπίτι», κ.ά.

Λειτουργίες της αγοράς εργασίας. Δυσλειτουργίες της αγοράς εργασίας ενδέχεται να οδηγήσουν σε αποκλεισμό από την αγορά εργασία, αλλά και σε φαινόμενα φτώχειας εργαζομένων, των οποίων (για διάφορους λόγους) η πρόσβαση σε πόρους δεν είναι ικανοποιητική. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται η ανεργία, ιδίως ατόμων νεαρής ηλικίας και γυναικών. Ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο θα παίζουν φαινόμενα σχετιζόμενα με τη λειτουργία της νέας οικονομίας

(νέος αναλφαβητισμός). Πολλές από τις ευπαθείς ομάδες και οι κοινωνικά αποκλεισμένοι αντλούν το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους από επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας ή από ευκαιριακή και μη δομημένη σχέση με την αγορά εργασίας (π.χ. εποχιακή εργασία, ημερομίσθιοι, εργασία στο σπίτι) ή προσβλέπουν στην αγορά εργασίας για συμπλήρωση του εισοδήματός τους.

Γεωγραφική διάσταση. Στις μειονεκτούσες και απομονωμένες περιοχές ο γεωγραφικός αποκλεισμός από βασικές λειτουργίες και υπηρεσίες, δυνατόν να οδηγήσει σε φαύλους κύκλους στέρησης και αποκλεισμού. Κρίσιμο ρόλο αναμένεται να παίξει στο μέλλον η διατήρηση των υποχρεώσεων κοινής ωφέλειας από υπηρεσίες που ανοίγουν στον ανταγωνισμό.

Περιοχές που πλήττονται από φυσικές καταστροφές. Η ύπαρξη επαρκούς ετοιμότητας αντίδρασης και κοινωνικής αποκατάστασης σε μείζονες φυσικές καταστροφές, όπως σεισμοί, πλημμύρες κλπ. είναι καθοριστικής σημασίας για την αποφυγή νέων φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού².

Αποκλεισμός σχετιζόμενος με τη φυσική κατάσταση. Η υγεία αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο κοινωνικής συνοχής: η κακή υγεία είναι ένας παράγοντας αποκλεισμού. Από την άλλη μεριά, η φτώχεια σχετίζεται στατιστικά τόσο με προβλήματα υγείας, όπως και με προβλήματα πρόσβασης σε υπηρεσίες φροντίδας. Είναι σημαντική η ανοικτή πρόσβαση ολόκληρου του πληθυσμού στο Εθνικό Σύστημα Υγείας, τόσο κατά τη διάρκεια της ασθένειας, όσο και της αποκατάστασης.

Αποκλεισμός σχετιζόμενος με τις αναπηρίες. Ανεξάρτητα από οικονομική κατάσταση, η ισότιμη πρόσβαση αποτελεί σημαντικό θέμα για τα άτομα με αναπηρίες.

Ευπαθείς Ομάδες του πληθυσμού που παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες. Για ορισμένες ομάδες του πληθυσμού υπάρχουν παράγοντες που δικαιολογούν εστιασμένες και ολοκληρωμένες δράσεις για την άρση της γενεσιουργού αιτίας του αποκλεισμού. Τέτοιες δράσεις δεν εξαντλούνται στην οικονομική στήριξη αλλά επιδιώκουν την ισότιμη συμμετοχή σε κοινωνικές διεργασίες, κυρίως στην απασχόληση, την παιδεία και την περίθαλψη. Τέτοιες ομάδες είναι οι Τσιγγάνοι, οι παλιννοστούντες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Στις ομάδες αυτές πρέπει να προστεθούν και δύο σημαντικά πεδία δράσης για την αποτροπή και απομάκρυνση **μελλοντικών** προβλημάτων.

Οικογένειες με παιδιά. Η ομάδα αυτή είναι κρίσιμη για τη μελλοντική πορεία της ενσωμάτωσης και την αποτροπή φαύλων κύκλων εδραίωσης της φτώχειας. Ο ρόλος της παιδείας, της εξασφάλισης πραγματικά ίσων ευκαιριών, αλλά και της εισοδηματικής στήριξης είναι κρίσιμος.

Αποτροπή του αναλφαβητισμού, παλαιού και νέου. Η αλλαγή τεχνολογικού προτύπου δημιουργεί τον κίνδυνο νέων αποκλεισμών που θα οφείλονταν στην αδυναμία συμμετοχής στην ψηφιακή κοινωνία – τον ψηφιακό αναλφαβητισμό και νέες μορφές αποκλεισμού. Ταυτόχρονα, όμως, πρέπει να αντιμετωπισθούν και τα ευρύτερα προβλήματα που προέρχονται από την απαξίωση δεξιοτήτων, αλλά και ο λειτουργικός αναλφαβητισμός. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού μεταναστών που δεν γνωρίζουν επαρκώς να γράφουν ελληνικά καθιστά το θέμα αυτό ιδιαίτερα επίκαιρο.

I. 6 Στατιστική ανάλυση της φτώχειας και του αποκλεισμού.

Σε ένα σχέδιο δράσης, αναζητούνται κανόνες γενικότερης εφαρμογής που να καθοδηγούν τις πολιτικές επιλογές. Κεντρικό κριτήριο αποτελεί η διευκόλυνση της χάραξης πολιτικής η οποία: (α) να οδηγεί σε ουσιαστικές βελτιώσεις στις συνθήκες διαβίωσης των κοινωνικά αποκλεισμένων, και (β) να διαφυλάσσει ένα υψηλό βαθμό κοινωνικής συνοχής και αποδοχής των δράσεων υπέρ της ένταξης.

Στην προσπάθεια αυτή αρωγός είναι η στατιστική πληροφόρηση. Πρέπει όμως να γίνει μια διάκριση μεταξύ **επιτελικού** ρόλου στον σχεδιασμό και αξιολόγηση της πολιτικής και **επιχειρησιακού** ρόλου στη διαμόρφωση λειτουργικών κανόνων για τη διατύπωση της πολιτικής.

Η κοινωνική ένταξη είναι μια σύνθετη έννοια, η οποία είναι δύσκολο να οριστεί και πολλώ μάλλον να μετρηθεί επακριβώς. Η σχέση της με οικονομικά μεγέθη, όπως την κατανομή του

² Στο τελευταίο τμήμα (καλές πρακτικές) αναλύεται η ανταπόκριση της Ελληνικής κοινωνίας στον μεγάλο σεισμό των Αθηνών του 1999.

εισοδήματος ή ακόμη και με το χαμηλό εισόδημα, όπως συμβατικά ορίζεται η φτώχεια, δεν είναι απλή ούτε αναλογική: Υπάρχουν προβλήματα ένταξης που δεν συνοδεύονται από χαμηλό εισόδημα, και προβλήματα χαμηλού εισοδήματος που δεν συνεπάγονται προβλήματα ένταξης. Η έννοια της φτώχειας, παρά τη συναισθηματική της φόρτιση, στην στατιστική της εκδοχή δεν είναι άλλο από απόπειρα περιγραφής του σχήματος του κάτω τμήματος της κατανομής εισοδήματος, χρησιμοποιώντας ορισμένους συμβατικούς κανόνες. Το παράρτημα I αναλύει τα διαθέσιμα στοιχεία για να καταλήξει σε σειρά κεντρικών διαπιστώσεων. Οι διαπιστώσεις αυτές κινούνται σε τέσσερις κατευθύνσεις:

Κατεύθυνση πρώτη: Αξιολόγηση πηγών για το χαμηλό εισόδημα. Οι διαθέσιμες πηγές αποτελούνται από δειγματοληπτικές έρευνες και από διοικητικές πηγές. Μεταξύ των δύο υπάρχει χάσμα, αφού με παραπλήσια κριτήρια οδηγούμαστε σχεδόν σε διπλάσιο αριθμό ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας αν χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία του Φόρου Εισοδήματος, απ' ό,τι αν χρησιμοποιηθούν άλλες πηγές. Η (προσεκτική) αξιοποίηση των στοιχείων για επιτελικούς σκοπούς δεν συνεπάγεται τη δυνατότητα ανάληψης επιχειρησιακού ρόλου.

Δύο ιδιομορφίες της Ελληνικής κοινωνίας πρέπει ανυπερθέτως να μην αγνοούνται: Πρώτον, το μεγάλο ποσοστό ιδιοκατοίκησης στα χαμηλά εισοδήματα, όπως είναι φυσικό για ένα μεγάλο τμήμα της συνολικής κατανάλωσης, αλλάζει ουσιαδώς την εικόνα, μειώνοντας το ποσοστό των «φτωχών». Δεύτερον, ο σύνθετος χαρακτήρας του εισοδήματος της μικρής οικογενειακής αγροτικής εκμετάλλευσης³, σε συνάρτηση με το πρόβλημα της ανεπαρκούς δήλωσης, συνεπάγεται μεγαλύτερης έκτασης σφάλματα συγκεντρωμένα στο κάτω μέρος της κατανομής. Για τους λόγους αυτούς μικρής έκτασης διαφορές πρέπει να αξιολογούνται με ιδιαίτερη επιφύλαξη.

Κατεύθυνση δεύτερη: Αξιολόγηση της κρατικής παρέμβασης. Πέραν από τις μεταβιβάσεις σε είδος, το Κράτος αναμειγνύεται με άμεσες επιδοματικές ενισχύσεις και συντάξεις. Οι συντάξεις που κατευθύνονται προς χαμηλο-συνταξιούχους έχουν πολύ περιορισμένο χαρακτήρα ανταπόδοσης: Στις βασικές συντάξεις του ΟΓΑ και των ανασφαλιστών υπερηλίκων δεν έχουν πληρωθεί καθόλου εισφορές, ενώ οι συντάξεις με βάση τα κατώτατα όρια του ΙΚΑ εμπεριέχουν κατά το μεγαλύτερο μέρος κρατική ενίσχυση. Ο συνυπολογισμός των συνολικών παρεμβάσεων (χαμηλές συντάξεις + ΕΚΑΣ + εισοδηματικά) μειώνει τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονται κάτω από την διαχωριστική γραμμή κατά το 1/3 τουλάχιστον ή κατά 1,2 εκ. άτομα το 1999. Ο ρόλος της κρατικής ενίσχυσης διευρύνεται διαχρονικά – η διαφορά που οφείλεται στην παρέμβαση αυξήθηκε κατά 48% μεταξύ 1988 και 1999. *Το βασικό στοιχείο που προκύπτει από την ανάλυση είναι ότι η φτώχεια προ παρεμβάσεων έχει μια σαφή αυξητική πορεία. Η πορεία αυτή διορθώνεται από την κρατική παρέμβαση για να συγκρατηθεί στα ίδια περίπου επίπεδα.* Η πορεία αυτή συμπίπτει απολύτως με τη διεθνή εμπειρία, όπως προκύπτει από μελέτη που εξετάζει τις διαχρονικές εξελίξεις σε 20 χώρες του ΟΟΣΑ.

Κατεύθυνση Τρίτη: Συγκριτική αξιολόγηση. Αν και η σχετική φτώχεια (μετά παρεμβάσεων) ουσιαστικά δεν επιδεικνύει συγκεκριμένη τάση, με οποιοδήποτε τρόπο και αν μετρηθεί, η οικονομική κατάσταση των φτωχών σε απόλυτους όρους (διατηρώντας τη διαχωριστική γραμμή σταθερή σε τιμές 1994) εμφανίζει μια σαφέστατη βελτίωση: το ποσοστό κάτω από τη (σταθερή) γραμμή του 1994 μειώνεται κατά 36%.

Αν και αυτό δεν πρέπει να οδηγεί σε εφησυχασμό, αξίζει να σημειωθεί ότι η περίοδος σταθεροποίησης και δημοσιονομικής προσαρμογής προς τα κριτήρια της ΟΝΕ όχι μόνο δεν συνοδεύτηκε από επιδείνωση της ανισότητας, αλλά καταγράφεται βελτίωση της οικονομικής θέσης (σε απόλυτους, ίσως δε και σε σχετικούς όρους) των φτωχών. Κεντρικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η αυξητική πορεία των κοινωνικών δαπανών κατά την περίοδο αυτή.

Κατεύθυνση τέταρτη: Τα χαρακτηριστικά των ατόμων χαμηλού εισοδήματος. Ο κυριότερος παράγων που σχετίζεται με τον κίνδυνο φτώχειας είναι η ηλικία. Η παρουσία ατόμων άνω των 65 σε νοικοκυριό σχετίζεται στατιστικά με μεγάλη αύξηση της πιθανότητας το νοικοκυριό να έχει χαμηλό εισόδημα. Το γεγονός ότι οι ηλικιωμένοι διένυσαν την εργασιακή τους ζωή σε εποχές πολέμων, ανακατατάξεων, εσωτερικής μετανάστευσης, γενικά χαμηλότερων εισοδημάτων και ότι για ένα μεγάλο διάστημα της εργασιακής τους ζωής δεν μπορούσαν να συνεισφέρουν στην κοινωνική ασφάλιση, αποτελούν παράγοντες που εξηγούν γιατί το γήρας παραμένει κεντρικό μέλημα της κοινωνικής πολιτικής.

Αντίθετα, η παρουσία παιδιών λειτουργεί προς την αντίθετη κατεύθυνση, μειώνοντας αποφασιστικά τον κίνδυνο φτώχειας. Αυτό είναι η άλλη όψη του νομίσματος της υπογεννητικότητας: Οι μητέρες δεν προχωρούν στην τεκνοποιία πριν εξασφαλίσουν τα

³ Ο αγροτικός τομέας απορροφά το 17.7% του εργατικού δυναμικού.

οικονομικά της οικογένειάς τους. Πάντως οι πολιτικές για οικογενειακά επιδόματα προς τις πολύτεκνες (κυρίως) οικογένειες πρέπει να παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο.

Ένας ακόμη σημαντικός επιβαρυντικός παράγοντας της φτώχειας είναι το **εκπαιδευτικό επίπεδο**. Η επένδυση στην εκπαίδευση αποτελεί ίσως και την πλέον αποτελεσματική μακροπρόθεσμη πολιτική αποτροπής του αποκλεισμού.

Η σχέση του χαμηλού εισοδήματος με την **απασχόληση** είναι πιο σύνθετη από ό,τι σε άλλες χώρες της ΕΕ. Αν και η παρουσία περισσότερων εργαζομένων σε ένα νοικοκυριό μειώνει τον κίνδυνο φτώχειας, η κατάσταση ανεργίας συμβάλλει πολύ λιγότερο στη φτώχεια από ό,τι σε χώρες όπως η Ιταλία αλλά και η ΕΕ. Όπως και να έχει η ανάλυση των στοιχείων, το κεντρικό συμπέρασμα για τη χάραξη πολιτικής παραμένει ότι μεγαλύτερη δραστηριοποίηση στην αγορά εργασίας, όπου αυτό είναι εφικτό, οδηγεί σε αποφασιστική μείωση του κινδύνου φτώχειας.

Η προσεκτική ανάλυση της ταυτότητας των ατόμων σε κίνδυνο σε σχέση με τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι σύνθετα και πολυεπίπεδα φαινόμενα με διαφορετικές αιτίες και εκφάνσεις. Αν το ζητούμενο είναι η αντιμετώπιση της γενεσιουργού αιτίας του χαμηλού εισοδήματος και όχι απλώς η εκ των υστέρων διόρθωσή του με επιδόματα, τότε απαιτείται η εξειδίκευση του πληθυσμού με ομοειδή αίτια μειονεξίας και η αντιμετώπισή τους με τρόπο όσο το δυνατόν πλέον άμεσο.

Το σκεπτικό αυτό αποτελεί και τη δικαιολογητική βάση για τη βασική στρατηγική επιλογή της στόχευσης ανά κατηγορία και της προοδευτικής πύκνωσης. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να προκύπτει σαφής και μετρήσιμη βελτίωση και να γίνει η βέλτιστη αξιοποίηση των διοικητικών πόρων που διαθέτει το σύστημα.

I. 7 Συνοπτική παρουσίαση της κατάστασης σε σχέση με τους τέσσερις στόχους ⁴

1α. Αποκλεισμός από την αγορά εργασίας. Η πρόσβαση στην απασχόληση αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία για την ισότιμη συμμετοχή, ιδιαίτερα εξαιτίας της φθίνουσας σημασίας της οικογενειακής επιχείρησης στον αστικό αλλά και τον αγροτικό τομέα. Τα προσεχή χρόνια θα πρέπει να αναμένονται τριβές στα δύο άκρα της αγοράς εργασίας. Οι εξελίξεις στην κοινωνία της πληροφορίας σημαίνουν ότι θέσεις εργασίας οι οποίες ως πρόσφατα ήταν στο άπυρόβλητο, πιθανόν να κινδυνεύσουν. Εργαζόμενοι σε κλάδους όπως οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες είναι πιθανόν να βρεθούν αντιμέτωποι με το φάσμα της ανεργίας, αν δεν προσαρμοστούν εγκαίρως και επαρκώς. Από την άλλη πλευρά, κοινωνικές ομάδες οι οποίες παλαιότερα αντλούσαν το εισόδημά τους από την παραοικονομία, ή των οποίων η ανταγωνιστικότητα εξαρτάται από την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της γκρίζας οικονομίας, είναι πιθανόν να δουν το πεδίο δράσης τους να περιορίζεται.

Οι **γυναίκες** αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα ισότιμης πρόσβασης στην αγορά εργασίας (και συνεπώς στο εισόδημα) λόγω προβλημάτων συμφιλίωσης της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, ιδιαίτερα στις νέες ηλικίες. Σήμερα, η οικογένεια εξακολουθεί να καλύπτει τις βασικές ανάγκες βρεφονηπιακής φύλαξης. Ωστόσο, η άσκηση του ρόλου αυτού είναι πιθανόν να γίνει επισφαλέστερη στο μέλλον. Οι γυναίκες **μεγαλύτερης** ηλικίας αντιμετωπίζουν δύο προβλήματα: ολοένα και περισσότερες θα ζουν μόνες, πιθανώς λόγω διαζυγίου, ενώ θα έχουν λιγότερα παιδιά να τις φροντίζουν ή να συμπληρώνουν το εισόδημά τους. Η πρόσβαση στην απασχόληση για γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας είναι προβληματική, λόγω απαξίωσης ή παρωχημένων γνώσεων, μικρότερης επαφής με την αγορά εργασίας, αλλά και (άλλων) εμποδίων και διακρίσεων. Οι ευνοϊκές διατάξεις όσον αφορά τη συνταξιοδότηση των γυναικών, ισοδυναμούν με κίνητρα για πρόωρη αποχώρηση από την αγορά εργασίας. Τα κίνητρα αυτά, εξωθώντας τις γυναίκες να σπεύσουν στη συνταξιοδότηση με λίγα χρόνια ασφάλισης, συχνά έχουν ως αποτέλεσμα να τις σπρώχνουν σε εξάρτηση από άλλα μέλη της οικογένειας. Σε περίπτωση δε διάλυσης της οικογένειας, δυνατόν να οδηγήσουν σε δραματικά κοινωνικά προβλήματα.

Οι **ηλικιωμένοι** παραδοσιακά στηρίζονται στην απασχόληση για τη συμπλήρωση της σύνταξής τους. Ο πρόσφατος νόμος Ν.2874/00 ρυθμίζει θέματα εργασίας των συνταξιούχων, βάζοντας αντικίνητρα για την πρόωρη συνταξιοδότηση. Οι περιορισμοί στην παράλληλη εργασία και στην εισπραξη της σύνταξης είναι μικρότεροι για συνταξιούχους ηλικίας άνω των 65 ετών. Όμως, και σε αυτήν την περίπτωση, τα εκτεταμένα κίνητρα για υπασφάλιση σημαίνει ότι εμφανίζεται πολύ

⁴ Υπενθυμίζουμε ότι είναι: η αντιμετώπιση του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας και τα λοιπά αγαθά, η πρόληψη του κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού, οι δράσεις για τις πλέον ευάλωτες ομάδες, και η κινητοποίηση.

αλύτερος αριθμός εργαζομένων με λίγα χρόνια εργασίας από ό,τι δικαιολογείται από την αύξηση του ποσοστού ανεργίας κατά τη διάρκεια της εργασιακής τους ζωής. Αν και πιστεύεται ότι η μεγάλη μερίδα ηλικιωμένων στο μέλλον θα είναι, κατά μέσον όρο πλουσιότεροι, με καλύτερη περιουσία, και υψηλότερη σύνταξη από ό,τι στο παρελθόν, ωστόσο, το πρόβλημα των ταξιούχων που έχουν ως μοναδικό τους πόρο μια χαμηλή σύνταξη θα παραμείνει έντονο για μεγάλο χρόνο ακόμη.

Επίδραση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας θα είχε ευεργετικά αποτελέσματα στην μείωση των χαμηλών εισοδημάτων. Η αξιοποίηση των άτυπων ή ευέλικτων μορφών απασχόλησης και της εποχιακής απασχόλησης θα μπορούσε να έχει θετική επίδραση στο εισόδημα ατόμων που έχουν σημαντικές χρονικές δεσμεύσεις – όπως οι γυναίκες με παιδιά ή οι φοιτητές.

Αποκλεισμός από λοιπά αγαθά. Η οικογενειακή ή γενικότερα **άτυπη αλληλεγγύη** μάταια ότι παραμένει ισχυρή στην Ελλάδα. Η αλληλεγγύη αυτή αντιμετωπίζει σοβαρά κοινωνικά γεγονότα ή οικογενειακές κρίσεις άμεσα και αποτελεσματικά. Οι κοινωνικές υπηρεσίες έχουν ένα ρόλο υποστηρικτικό στην οικογένεια, επεμβαίνοντας εκεί όπου επιβάλλεται. Παρά ταύτα, οι **επίδοματικές ενισχύσεις σε χρήμα** παίζουν σημαντικό ρόλο και αποτελούν σοβαρό πλήρωμα της εισοδήματος για ομάδες όπως οι άνεργοι, οι ηλικιωμένοι, οι οικογένειες με ανάπηρα παιδιά, ή τα άτομα με αναπηρίες. Υπάρχει ένα πλέγμα καλύψεων οι οποίες επεκτείνονται σταδιακά, με τρόπο ώστε, εκτός της εισοδηματικής ενίσχυσης να μπορεί να κτυπηθεί και η ρίζα του προβλήματος. Τα προσεχή χρόνια, οι εξελίξεις στην κοινωνία, στην οικονομία και στην οικογένεια ενισχύουν την ανάγκη πύκνωσης αυτού του ιστού κάλυψης.

Όσον αφορά, το θέμα **στέγης** δεν εμφανίζει γενικευμένα ποσοτικά προβλήματα. Η Ελλάδα έχει πολύ μεγάλο ποσοστό ιδιοκατοίκησης, *ιδιαίτερα μεταξύ των φτωχών*. Αν εξετάσουμε τα πολύ φτωχά νοικοκυριά (το 5% του φτωχότερου τμήματος του πληθυσμού) παρατηρούμε ότι το 75% αυτών των νοικοκυριών, διαμένει σε μονοκατοικία που, κατά το πλείστον, είναι ιδιόκτητη (αν και μερικές φορές παλαιά και χωρίς τις ανέσεις των σύγχρονων κατοικιών). Όμως, σημαντικές κατηγορίες όπως οι παλιννοστούντες, οι Τσιγγάνοι και οι μετανάστες έχουν πρόβλημα στέγης.

Όσον αφορά, το πρόβλημα στέγης εμφανίζεται για συγκεκριμένες κατηγορίες, (τσιγγάνοι, μετανάστες ή ηλικιωμένοι που ζουν σε μεγάλα ακατάλληλα σπίτια). Τα προβλήματα πρόσβασης σε στέγη αντιμετωπίζονται να μειωθούν χάρη στη σημαντική πτώση των επιτοκίων. Εξακολουθεί όμως να είναι πρόβλημα η **γεωγραφική απομόνωση** και η συνακόλουθη δυσκολία πρόσβασης σε κρίσιμες υπηρεσίες και αγαθά.

Η εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε **υγεία και περίθαλψη** υπήρξε ο κυριότερος λόγος για την υιοθέτηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας το 1983. Τον στόχο αυτό εξυπηρέτησε το σύστημα υγειονομικών Υγείας και αγροτικών ιατρείων στην Ύπαιθρο και η αναβάθμιση του δημόσιου συστήματος νοσοκομειακής περίθαλψης (Β' και Γ' βαθμού). Η ανάπτυξη της πρωτοβάθμιας περίθαλψης στις πόλεις υστέρησε σε σχέση με τα αρχικά σχέδια. Παρά ταύτα, παρέμειναν σημαντικές γεωγραφικές ανισότητες στην ποιότητα και την υποδομή περίθαλψης, ανισότητες που την εξάλειψη των οποίων κινήθηκαν το Α' και Β' ΚΠΣ στον χώρο της Υγείας. ⁵Επίσης, παρά την ισότιμη και δωρεάν πρόσβαση σε φαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη, η διαχρονική απόσταση των δεικτών υγείας είναι άνισα κατανομημένη μεταξύ ομάδων του πληθυσμού. Ιδιαίτερα σημαντικό πρέπει να γίνει για την ψυχική υγεία, όπου η μακρά παράδοση του εγκλεισμού σε άσυλα και η απουσία αφήσει μια βαριά κληρονομιά, η οποία, μετά από πολύχρονη προσπάθεια, σταδιακά αντιμετωπίζεται.

Η κατάσταση στην **Παιδεία** έχει ομοιότητες με αυτήν στην Υγεία. Ενώ η δωρεάν Παιδεία είναι εξασφαλισμένη σε όλα τα επίπεδα, από το νηπιαγωγείο έως το Πανεπιστήμιο, η εξασφάλιση της ποιοτικής ισότητας ευκαιριών παραμένει βασικός στόχος πολιτικής. Η αναβάθμιση της **ποιότητας** των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών από το δημόσιο σύστημα θα παίξει σημαντικό ρόλο στην ανατροπή του φαύλου κύκλου μετάδοσης προβλημάτων ένταξης από τη γενιά στην άλλη.

Η κοινωνική ένταξη δεν είναι μόνο θέμα πρόσβασης σε οικονομικά αγαθά ή απασχόληση. Η ενεργή συμμετοχή στις κοινωνικές διεργασίες συνεπάγεται ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή σε κρίσιμες κοινωνικοποιητικές διεργασίες ή αγαθά, η απουσία των οποίων μπορεί να εμποδώνει σημαντικά μέτρα μείωσης, περιθωριοποίησης ή αποξένωσης. Παραδείγματα είναι:

Οι βασικοί στόχοι είναι η μείωση των διαπεριφερειακών ροών ασθενών, η μείωση των διαφορών σε βασικούς δείκτες υγείας όπως είναι η βρεφική θνησιμότητα (για το 1997 ήταν 6,4‰ σε εθνικό επίπεδο και για τη χώρα 10,3‰), η θνησιμότητα ανά κατηγορία νόσου, (για την τριετία 1990-1992 η γενική θνησιμότητα 905 θάνατοι ανά 100,000 και για την Κρήτη 665 θάνατοι ανά 100,000) κλπ.

Η νομική συνδρομή και πρόσβαση σε υπηρεσίες νομικής υποστήριξης και/ή διεκδίκησης δικαιωμάτων, η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες ή δυσκολίες σε αδειοδοτήσεις, η πρόσβαση στην ψυχαγωγία - τον αθλητισμό - την φυσική άσκηση, η δυνατότητα πολιτιστικής έκφρασης και δημιουργίας, η δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, συμπεριλαμβανομένων των διακοπών.

2. Πρόληψη του κινδύνου αποκλεισμού. Η διάρθρωση της ελληνικής παραγωγής (μικρό ποσοστό μεταποίησης) έχει ως αποτέλεσμα ένα σχετικά μικρό ποσοστό του εργατικού δυναμικού να βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο απαξίωσης των δεξιοτήτων του λόγω της επικράτησης της νέας οικονομίας και των ψηφιακών τεχνολογιών. Έτσι, η πρόληψη επιβάλλει την προετοιμασία των νέων σε ηλικία εργαζομένων ώστε να ενταχθούν σε θέσεις εργασίας που απαιτούν εξοικείωση με την κοινωνία της γνώσης.

Όπως αναλύθηκε προηγουμένως στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, ο θεσμός της οικογένειας παραμένει ισχυρός και επιτελεί κρίσιμες αποστολές σε ατομικό επίπεδο. Ωστόσο, η οικογένεια, λόγω των μεγάλων διαχρονικών εξελίξεων, βρίσκει και θα βρει το έργο της όλο και πιο δύσκολο. Για τον λόγο αυτό είναι σημαντικό να στηριχθεί σε κρίσιμες στιγμές - όπως στο μέγαλωμα των παιδιών, σε ασθένειες, σε μεγάλα γεγονότα όπως γεννήσεις, αλλά και σε κρίσιμες στιγμές όπως θάνατοι, σχολικές διαρροές, προβλήματα με ναρκωτικά, ακούσια απουσία μελών λόγω εγκλεισμού κλπ.

3. Δράση για τους πλέον ευάλωτους. Σε ορισμένες ομάδες του πληθυσμού ή κατηγορίες μειονεξίας, η αρχική μειονεξία οδηγεί σε φαύλους κύκλους αποκλεισμού και την παγίωση της μειονεκτικής θέσης σε πολλούς τομείς ταυτόχρονα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, πέραν από τις γενικές δράσεις που περιγράφηκαν, απαιτείται πιο εστιασμένη οπτική, εξειδικευμένη στα ειδικά προβλήματα της ομάδας αυτής αλλά και στο πως οι ομάδες αυτές λειτουργούν μέσα στην κοινωνία. Τα παραπάνω ισχύουν για τον **γεωγραφικό αποκλεισμό**. Μια περιοχή, λόγω της απομόνωσής της, μπορεί να υστερεί γενικά και να απαιτεί εξειδικευμένη και ολοκληρωμένη αντιμετώπιση. Η σημερινή τεχνολογία και τα έργα υποδομής, για πρώτη φορά, έχουν την δυνατότητα να άρουν ή να απαλύνουν πολλές από τις αρχικές αιτίες του αποκλεισμού. Αυτό όμως δεν αρκεί. Απαιτείται και εστιασμένη δράση για την άρση της συσσωρευμένης κληρονομιάς του παρελθόντος.

Μια ειδική περίπτωση αποκλεισμού, δυστυχώς αρκετά συνηθισμένη στην Ελλάδα, είναι οι επιπτώσεις **μεγάλων φυσικών καταστροφών**. Οι σεισμοί και άλλα φυσικά γεγονότα (πυρκαγιές, πλημμύρες) ενέχουν τον κίνδυνο να διαρρήξουν τον κοινωνικό ιστό και να οδηγήσουν, στην απουσία παρέμβασης, σε μόνιμες πηγές κοινωνικών προβλημάτων, ενώ εντεινούν τα προβλήματα και την επισφαλή θέση ατόμων με χαμηλό εισόδημα, για τους οποίους το σοκ της καταστροφής είναι ικανό να τους οδηγήσει σε πολύ μεγαλύτερο πρόβλημα. Επίσης, η καταστροφή σημαντικών τμημάτων της παραγωγικής και κοινωνικής υποδομής μπορεί να οδηγήσει σε πολλαπλασιαστικά φαινόμενα. Τέλος, είναι φυσικό οι κοινωνικοί κίνδυνοι να μεγιστοποιούνται όταν η πληγείσα περιοχή είναι ήδη μειονεκτούσα ή οι κάτοικοί της είναι στην πλειοψηφία τους άτομα ήδη σε κίνδυνο.

Το φαινόμενο του κινδύνου εμπέδωσης φαύλων κύκλων είναι έκδηλο σε ομάδες με **πολιτιστικές ιδιαιτερότητες**, όπως οι **Τσιγγάνοι**, όπου η συμμετοχή σε μια διαφορετική παράδοση αποτελεί το έναυσμα κύκλων αποστήρησης και μειονεξίας εμπειδωμένων μέσα στις δεκαετίες. Το δικαίωμα στην ιδιαιτερότητα και τη διαφορά, χωρίς αυτό να συνεπάγεται κοινωνική απομόνωση και οικονομική αποστήρηση, είναι στόχος η επίτευξη του οποίου, παρά τις προόδους, παραμένει επίκαιρος.

Αυτός ο κίνδυνος διαφαίνεται ως απειλή για τους **μετανάστες**. Η μαζική μετανάστευση είναι φαινόμενο πρωτόγνωρο για τη σύγχρονη Ελλάδα, η οποία ενθάρρυνε τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού προς το εξωτερικό (έως ακόμη και τη δεκαετία του '70), ως ένα είδος οικονομικής και κοινωνικής δικλείδας ασφαλείας. Στην δεκαετία που πέρασε, κατέφθασαν μαζικά στην Ελλάδα τριών ειδών μετανάστες: **Πόντιοι Έλληνες**: από την τ. Σοβιετική Ένωση - Σύμφωνα με την απογραφή που έγινε το 1999, αυτοί αριθμούν περί τα 120 χιλ. άτομα. Η εγκατάστασή τους στην Ελλάδα είναι εξ αρχής μόνιμη και οικογενειακή. Η Ελληνική υπηκοότητα σημαίνει ότι τα προβλήματα προσαρμογής που έχουν δεν είναι νομικά. **Οικονομικοί μετανάστες, κυρίως από τα Βαλκάνια**: (Αλβανία, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό). Η παρουσία τους στην Ελλάδα ήταν κατ' αρχάς παροδική, η είσοδος συχνότερα παράνομη και οι εργασίες που έκαναν ευκαιριακές. Η παραμονή τους, η έλευση των οικογενειών τους, και η σταδιακή ενσωμάτωσή τους στην αγορά εργασίας αλλά και σε άλλες κοινωνικές διεργασίες διαψεύδει τον χαρακτηρισμό του «προσωρινού». Η εκστρατεία νομιμοποίησης της παραμονής τους το 1998 αποτέλεσε μια στροφή στην πολιτική. Σημειωτέον ότι σύντομα ξεκινά ένας δεύτερος κύκλος νομιμοποίησης των οικονομικών μεταναστών που πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις. **Πολιτικοί πρόσφυγες που ζητούν άσυλο**: Η προέλευσή τους είναι από το Ιράκ, την Τουρκία και από αλλού. Το χαρακτηριστικό τους είναι, ότι παρά το ότι μερικοί βρίσκονται στην Ελλάδα πάνω από 3-4 χρόνια, ο τελικός τους προορισμός είναι αλλού και συνεπώς η επιθυμία ενσωμάτωσής τους στην Ελληνική κοινωνία περιορισμένη.

Η παρουσία των μεταναστών αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση για την Ελληνική κοινωνία. Οι δράσεις δεν πρέπει να απευθύνονται αποκλειστικά προς τους ίδιους – μέσω επεμβάσεων στη σχέση τους με την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση, την εκπαίδευση των παιδιών τους, την εκμάθηση της γλώσσας, κ.λπ. Εξίσου σημαντική είναι η προσαρμογή και της κοινωνίας υποδοχής, ώστε να εμπειδωθεί ο σεβασμός προς το διαφορετικό, και να κατανοηθεί ο εμπλουτισμός που αντιπροσωπεύει ο πολιτιστικός πλουραλισμός.

4. Κινητοποίηση του συνόλου των φορέων. Η κοινωνική πολιτική και ιδιαιτέρως η πολιτική κατά του αποκλεισμού θέτουν μια σειρά από δύσκολα ζητήματα και διλήμματα για τη διοίκηση και τον συντονισμό:

Πρώτο δίλημμα: Κάθετη αξιολόγηση – Οριζόντια δράση. Χαρακτηριστικό του κοινωνικού αποκλεισμού είναι ότι συνήθως αφορά κατηγορίες ατόμων – των οποίων μια έλλειψη ή αδυναμία σε ένα τομέα δραστηριότητας δημιουργεί ένα συνολικότερο φαύλο κύκλο αποκλεισμού. Η αντιμετώπιση του αποκλεισμού και οπωσδήποτε η αξιολόγηση του αποτελέσματος της πολιτικής πρέπει να καλύπτει τις συνολικές ανάγκες ενός ατόμου, να είναι δηλαδή **κάθετη**.

Χαρακτηριστικό όλων των Κυβερνήσεων είναι η **οριζόντια λειτουργία**, ανά θέμα ή ανά τομέα ευθύνης: υγεία, πρόνοια, εργασία, επιχειρηματικότητα, κλπ. Αυτό μπορεί να σημαίνει μια περιορισμένη οπτική η οποία δεν μπορεί να εξετάσει εξίσου όλες τις λύσεις ενός προβλήματος αποκλεισμού. Μπορεί, επιπλέον, να οδηγήσει και σε «κενά προστασίας», όταν ένα πρόβλημα ή ομάδα δεν αντιμετωπίζεται από κανένα. Μερικές παρατηρήσεις:

- ο Το ότι ο Κοινωνικός Αποκλεισμός είναι κάθετο φαινόμενο δεν σημαίνει ότι ο ενδεδειγμένος τρόπος αντιμετώπισής του είναι επίσης κάθετος. Αυτό που έχει σημασία είναι η αποτελεσματικότητα, και ο οριζόντιος τρόπος λειτουργίας είναι πιο αποτελεσματικός.

α επιμέρους Υπουργεία και φορείς έχουν συσσωρευμένη εμπειρία και διαμορφωμένους τρόπους εργασίας, τα οποία δεν πρέπει να εμποδιστούν στο έργο τους, αλλά να διατηρήσουν την επισπεύδουσα πρωτοβουλία στον χώρο ευθύνης τους.

Αλλαγές, νέες δομές και νέα οργανογράμματα που επιλύουν μεν το πρόβλημα θεωρητικά, αλλά οδηγούν σε αναστάτωση είναι δυνατόν να έχουν συνολικά αρνητικό αποτέλεσμα στους ποδέκτες τους.

Προ δίλημμα: Αποκέντρωση-Συντονισμός. Η κεντρική δράση διευκολύνει την κολούθηση, την κατασκευή δεικτών, την τυπική ανταπόκριση στην αξιολόγηση. Η εντρωμένη δράση από φορείς που είναι πιο κοντά στο πρόβλημα είναι πολλές φορές πιο αποτελεσματική στην επίλυση των προβλημάτων, αφού είναι πιο ευέλικτη. Αν ο προκριθείς ως χάραξης πολιτικής είναι από πάνω προς τα κάτω, η ευελιξία μπορεί, ωστόσο να αλφήσει από φιλενέκτημα, τροχοπέδη, καθώς θα δυσχεραίνεται η καταγραφή των μεβάσεων και η ένταξή τους σε μια συνολική πολιτική.

Δίλημμα: Ανοικτές και κλειστές διαδικασίες. Οι διαδικασίες οφείλουν να είναι ανοικτές σε ιδέες, πρωτοβουλίες, συναινέσεις ή εθελοντική συνεισφορά από παράγοντες της κοινωνίας, την Εκκλησία, τοπικούς φορείς, από οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών, ή από τους ενδιαφερόμενους χάριν των οποίων γίνεται η παρέμβαση.

Η «παραδοσιακή αντιμετώπιση» του προβλήματος είχε ως χαρακτηριστικά την ασυντόνιστη δράση μέσω των υπουργείων, και τις κλειστές ή αδιαφανείς διαδικασίες. Με τον τρόπο αυτό, ενώ με διάφορους αναλυτές, η λειτουργία του κοινωνικού κράτους εντασσόταν στο πλαίσιο πελατειακών σχέσεων. Οι σημερινές ανάγκες, και η ανάδειξη της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού σε κεντρική πολιτική επιλογή συνεπάγονται ότι η «παραδοσιακή αντιμετώπιση» είναι ανεπαρκής. Η εκτίμηση αυτή ενισχύεται και από μια σειρά διαπιστώσεις: μπορεί να δοθεί επαρκώς τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα για την ταυτότητα και την ποιότητα των κενών προσασίας. Ταυτόχρονα, όμως, δεν μπορεί να δοθεί επαρκής διαβεβαίωση για την ύπαρξη ή δεν μπορούν να υπάρξουν διαρροές και σε ποια κλίμακα. Άλλες διαπιστωμένες δυσλειτουργίες είναι η μη επαρκής αξιοποίηση των δυνατοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και η μικρή σχετικά κινητοποίηση εθελοντών, και της κοινωνικής συνεισφοράς των επιχειρήσεων.

Οι διαπιστώσεις και οι αδυναμίες αυτές είναι απότοκο της φάσης μετάβασης στην οποία βρίσκεται η Ελληνική κοινωνία, και συνεπώς η Διοίκηση όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Το θέμα δεν είναι απλώς ένα ζήτημα λειτουργίας, αλλά αγγίζει το πιο κεντρικό μέλημα και ίσως τον κύριο λόγο για τον οποίο υπάρχει η πολιτική κατά του αποκλεισμού – η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και η εμπέδωση στην πράξη της κοινωνικής αλληλεγγύης.

Η διατήρηση του κοινωνικού ιστού η σημαντικότερη πτυχή είναι η αποτροπή της κοινωνικής αποξένωσης, προκειμένου το άτομο να μην αισθάνεται ότι όλες οι συλλογικές και κοινωνικές διεργασίες γίνονται ερήμην του και δεν τον αφορούν. Η αποτροπή της αποξένωσης προέρχεται από την κοινωνία, η απομάκρυνση της ιδιωτικοποίησης της συλλογικής ζωής είναι, όμως, ο λόγος για τον οποίο υπάρχουν όλες οι άλλες δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, και η λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Ως το αποτέλεσμα πολλών και σύνθετων δράσεων δεν είναι δυνατόν να αποτελέσει αυτοτελή και αυτόνομο στόχο ενός σχεδίου δράσης ένταξη⁶. Όμως, έχει σημασία να μην λησμονείται ότι, σε τελική ανάλυση, αυτός είναι ο σκοπός της οποιασδήποτε πρωτοβουλίας προς αυτήν την κατεύθυνση.

⁶ όμως να σημειωθεί ότι θεμελιώδη πολιτικά κείμενα όπως το Σύνταγμα της χώρας, ο Χάρτης των Δικαιωμάτων, αλλά και δράσεις, όπως η συγκρότηση και λειτουργία πολιτικών θεσμών όπως τα κόμματα, έχουν σημαντικότερη και *αυτόνομη* δράση. Η εξέτασή τους όμως εκφεύγει της οπτικής του σχεδίου.

II. Στρατηγική προσέγγιση και κύριοι στόχοι

II. 1 Γενική επισκόπηση των στόχων της διετίας 2001-2003

Η διετία 2001-2003 είναι κρίσιμης σημασίας για την Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Ο «περίγυρος» στον οποίο λειτουργεί η πολιτική κοινωνικής προστασίας αλλάζει. Η ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ το 2001 εμπεδώνει ένα νέο για την Ελλάδα μακροοικονομικό πρότυπο χαμηλού πληθωρισμού και δημοσιονομικής πειθαρχίας. Η προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004, η ολοκλήρωση σημαντικών έργων υποδομής και η θέση της Ελλάδας ως κομβικό σημείο στο *Σύμφωνο Σταθερότητας των Βαλκανίων* οδηγούν σε νέα ταχύτερη αναπτυξιακή τροχιά. Οι εξελίξεις αυτές οδηγούν σε ένα «σταθεροποιητικό» και ένα «αναπτυξιακό» μέρισμα. Παράλληλα, το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση επιχειρεί, με μια αποτελεσματική δέσμη μέτρων, να αντιμετωπίσει το μεγάλο πρόβλημα της απασχόλησης και της ανεργίας. Οι κατευθύνσεις του ΕΣΔΑ για το 2001 και για το 2002 θα δημιουργήσουν το υπόβαθρο για την πολιτική κοινωνικής προστασίας. Τέλος στον ίδιο τον χώρο της κοινωνικής προστασίας και ειδικότερα στην καταπολέμηση του αποκλεισμού βρίσκονται σε εξέλιξη ή υλοποιούνται σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς αιχμής: στην υγεία, πρόνοια, παιδεία, δημόσια διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση, την κοινωνική ασφάλιση, ενώ στη φορολογία έχει ανακοινωθεί επανεξέταση του συστήματος από μηδενική βάση. Το θέμα των βελτιώσεων του τρόπου αντιμετώπισης του αποκλεισμού μπορεί να ενσωματωθεί εξ αρχής στις αλλαγές καθώς και στις νέες υπό διαμόρφωση δομές.

Η στρατηγική για την προώθηση της ένταξης ακολουθεί τρεις παράλληλους άξονες:

Πρώτον, Οι γενικές πολιτικές θέτουν ένα συνολικό πλαίσιο λειτουργίας ευνοϊκό για την ένταξη:

- A. **Γενική διαμόρφωση ευνοϊκού πλαισίου** – Ευνοϊκές μακροοικονομικές συνθήκες, Χρηματοδότηση
- B. Δράσεις προσανατολισμένες προς την **αγορά εργασίας**, με αιχμή του δόρατος το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση (ΕΣΔΑ) και το Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ). Οι δράσεις δεν προσανατολίζονται μόνο προς την πάταξη της ανεργίας, αλλά την προώθηση της απασχόλησης ως την αποτελεσματικότερη απάντηση στο χαμηλό οικογενειακό εισόδημα.
- Γ. **Μεταρρύθμιση παιδείας** ως γενικό μέτρο αποτροπής του κινδύνου αποκλεισμού.

Δεύτερον, η οικονομική μεγέθυνση και οι γενικές δράσεις, αν και αναγκαίες, δεν επαρκούν από μόνες τους αν δεν πλαισιώνονται από **ειδικές πολιτικές**. Για να αποτελεί το σύνολο των δράσεων έναν αποτελεσματικό ιστό κοινωνικής προστασίας, πρέπει να βελτιωθεί η πυκνότητα των παρεμβάσεων. Για την «πύκνωση» του ιστού κοινωνικής προστασίας προβλέπονται οι εξής παρεμβάσεις:

- **εισαγωγή νέων δράσεων** που αφορούν σε ομάδες- στόχους που αντιμετωπίζουν οξυμένα προβλήματα και υψηλό κίνδυνο διαιώνισής τους. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται τα φτωχά αγροτικά νοικοκυριά, καθώς και τα φτωχά νοικοκυριά με ανήλικα παιδιά, που αντιμετωπίζουν αυξανόμενες ανάγκες ανατροφής και εκπαίδευσης, συχνά ανεπιτυχώς (π.χ. σχολική διαρροή). Περιλαμβάνονται, επίσης, οι μακροχρόνια άνεργοι μεγάλης ηλικίας, κατά τεκμήριο αρχηγοί νοικοκυριών που δεν απολαμβάνουν εισοδηματικής υποστήριξης.
- **επέκταση υφιστάμενων δράσεων** που αφορούν σε ομάδες- στόχους που εκ των πραγμάτων αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες κοινωνικής ενσωμάτωσης, δυσκολίες που, ορισμένες φορές, επιτείνονται από ποικίλους κοινωνικούς φραγμούς. Εδώ περιλαμβάνονται οι ευπαθέστερες κοινωνικές ομάδες.

Τρίτον, για την αποτελεσματικότητα της πολιτικής ιδιαίτερη σημασία αποκτά η **βελτίωση του συντονισμού και η ενίσχυση των διοικητικών μηχανισμών εφαρμογής και παρακολούθησης**. Κατ' αυτό τον τρόπο αυξάνονται οι δυνατότητες πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού και διασφαλίζεται η πληροφόρηση και η πρόσβαση των δικαιούχων στις παροχές. Σε ότι, ειδικότερα, αφορά την **υλοποίηση** των δράσεων για την κοινωνική ενσωμάτωση, ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα είναι ιδιαίτερα αναβαθμισμένος.

II. 2 Το μακροοικονομικό περιβάλλον

Η Ελληνική οικονομία τα τελευταία διάστημα έχει να επιδείξει μια σειρά σημαντικών επιτευγμάτων, με σημαντικότερο ίσως την ένταξη στην ΟΝΕ, με αύξηση των κοινωνικών δαπανών και ταυτόχρονη μετατόπιση από παθητικές προς ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης.

- Ο δείκτης ανάπτυξης είναι υψηλότερος από το μέσο όρο της Ε.Ε. (μέσος όρος 1997-2000 για την Ελλάδα 3.5%, για την ΕΕ 2.7%).
- Η μείωση του πληθωρισμού σε επίπεδα αντίστοιχα της Ευρωζώνης, δημιουργεί συνθήκες σταθερότητας πραγματικού εισοδήματος και απομακρύνει την ανασφάλεια των συνταξιούχων και άλλων με σταθερά εισοδήματα, για πρώτη φορά από το 1973.
- Το κοινωνικό κράτος ενισχύθηκε (οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 22.3% το 1993 σε 24.3% το 1998, ενώ για το 2000 προβλέπεται ότι το ποσοστό θα ξεπεράσει το 25%). Η αύξηση αυτή εντοπίστηκε σε τομείς που δεν επηρεάζονται από τον οικονομικό κύκλο, άρα σηματοδοτεί μια ουσιαστική βελτίωση του επιπέδου κοινωνικής προστασίας.
- Συνεχής πραγματική αύξηση συντάξεων (2.1% αύξηση της μέσης ετήσιας κατά κεφαλή δαπάνης για συντάξεις την επταετία 1994 - 2000, έναντι μείωσης 5.1% την τριετία 1991-93).
- Πραγματικές αυξήσεις αμοιβών εργασίας (μέση ετήσια αύξηση 2.2% την περίοδο 1994-2001, έναντι μέσης ετήσιας μείωσης 3.3% την περίοδο 1990 -1993).
- Η μέση ετήσια αύξηση της απασχόλησης την περίοδο 1994-2000 ήταν 0.9% ενώ για ολόκληρη την περίοδο των τελευταίων 30 ετών (1960-1993) ήταν μόλις 0.3%.

Παρά ταύτα, το ποσοστό ανεργίας παραμένει αδύνατο σημείο.

Πίνακας 1. Βασικοί Οικονομικοί και Δημοσιονομικοί Δείκτες

	2001	2002	2003	2004
Βασικοί Οικονομικοί Δείκτες				
Αύξηση του ΑΕΠ	5.0	5.2	5.5	5.5
Ακαθάριστες Επενδύσεις	11.7	12.6	12.0	10.0
Μοναδιαίο κόστος εργασίας	1.5	1.4	1.8	2.2
Πληθωρισμός και δημοσιονομικοί δείκτες				
Αποπληθωριστής ιδιωτικής κατανάλωσης	2.3	2.2	2.3	2.4
Πρωτογενές πλεόνασμα (% του ΑΕΠ)	7.0	7.3	7.3	6.8
Προκύπτων επιτόκιο (%)	6.9	6.2	5.9	5.6
Δαπάνες για τόκους (% του ΑΕΠ)	6.5	5.8	5.3	4.9
Πλεόνασμα (% του ΑΕΠ)	0.5	1.5	2.0	2.0
Χρέος (% του ΑΕΠ)	98.9	96.0	90.5	84.0

Πηγή: Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης 2000, Υπ.Εθ.Ο.

Προβλέψεις

Η θετική εικόνα της οικονομίας αντανακλάται και στις μεσοπρόθεσμες προβλέψεις για το διάστημα 2001-2004, ακόμη και αν ληφθεί υπόψη οι δυσμενείς εξελίξεις στην οικονομία των ΗΠΑ και ευρύτερα. Η ελληνική οικονομία προβλέπεται να αυξάνει με δυναμικούς ρυθμούς, σε συνδυασμό με χαμηλό πληθωρισμό και με δημοσιονομική πολιτική συμβατή προς το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Οι επενδύσεις θα αποτελούν την ατμομηχανή της ανάπτυξης φτάνοντας σε ποσοστό 30% του ΑΕΠ στο τέλος της περιόδου. Η ιδιωτική κατανάλωση θα αυξάνει με ετήσιο ρυθμό 3.5%, ενώ μειώνεται το χρέος της γενικής κυβέρνησης. Τέλος, με τη μείωση των φορολογικών συντελεστών στα φυσικά και νομικά πρόσωπα προβλέπεται να τονωθούν η επιχειρηματική δραστηριότητα και η προσφορά εργασίας, οδηγώντας σε επιτάχυνση της ανάπτυξης. Για το 2001 η πρόβλεψη είναι για αύξηση της απασχόλησης κατά 1.5%, ποσοστό απασχόλησης 56.3% και ανεργία 10.4%.

Οι κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, και ιδίως αυτοί που ζουν με χαμηλά εισοδήματα σταθερά σε νομαστικούς όρους, είναι οι πρώτοι κερδισμένοι από την εξάλειψη του πληθωριστικού κινδύνου. Η αλλαγή συμπεριφορών που αυτό συνεπάγεται και η ελάφρυνση των φτωχών νοικοκυριών από την εισοδηματική ανασφάλεια θα γίνει αισθητή σταδιακά. Όμως, η εξάλειψη του πληθωρισμού και η μείωση των πραγματικών επιτοκίων καθιστά την πρόσβαση σε κρίσιμες αγορές όπως η απόκτηση κατοικίας ευχερέστερη, ενώ ταυτόχρονα μειώνει τα βάρη της υπερχρέωσης. Παράλληλα, η απαλλαγή του κρατικού προϋπολογισμού από πρόσθετα βάρη, αφενός περιορίζει τις μεταβιβάσεις προς τους δανειστές του Δημοσίου, αφετέρου δημιουργεί

μεγαλύτερες δυνατότητες χρηματοδότησης⁷. Η τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας από μόνη της οδηγεί σε αύξηση των χαμηλότερων εισοδημάτων. Πολλοί από τους ευνοούμενους κλάδους είναι εντάσεως εργασίας (π.χ. κατασκευές, υπηρεσίες). Όμως, η δημοσιονομική ευχέρεια σημαίνει μικρότερους περιορισμούς στη χρηματοδότηση και επιτρέπει τη συνέχιση της αυξητικής πορείας των κοινωνικών δαπανών.

II. 3 Στρατηγική Απασχόλησης- Το ΕΣΔΑ 2001

Έχοντας επιτύχει τους ονομαστικούς (και φιλόδοξους) στόχους που οδήγησαν την ελληνική οικονομία στην ΟΝΕ, η προσπάθεια σήμερα προσανατολίζεται στην επίτευξη της *πραγματικής* σύγκλισης με την Ευρώπη. Αυτό προϋποθέτει σημαντικές αλλαγές στην πραγματική οικονομία που να οδηγούν σε αυξημένη ανταγωνιστικότητα. Η διατήρηση και ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας είναι ο καλύτερος τρόπος διασφάλισης του στόχου της διατηρήσιμης ανάπτυξης σε συνδυασμό με βελτίωση του επιπέδου ζωής. Στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας οδηγούν πολλοί και διαφορετικοί δρόμοι, αλλά η κυβέρνηση έχει επιλέξει εκείνον που εστιάζεται στη βελτίωση της ποιότητας και στην τεχνολογική αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος. Κεντρική προϋπόθεση για την επίτευξη της ποιοτικά προσανατολισμένης ανταγωνιστικότητας είναι η αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων, η οποία με τη σειρά της μεταφράζεται σε αύξηση της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης αλλά και σε αναβάθμιση του ποιοτικού περιεχομένου της εργασίας.

Μετά από τη Σύνοδο Κορυφής στη Στοκχόλμη, ο μεσοπρόθεσμος στόχος στην κατεύθυνση των αποφάσεων της Λισσαβόνας (για το 2005) διαμορφώνεται σε **αύξηση του ποσοστού απασχόλησης στο 67% συνολικά και για τις γυναίκες στο 57%**. Επιπλέον, για τις ώριμες ηλικίες (άτομα 55-64 ετών) ο στόχος ποσοστού απασχόλησης για το 2005 διαμορφώνεται σε 50%. Για την Ελλάδα ο συνολικός στόχος ποσοστού απασχόλησης για το 2005 σε 61.5% με ετήσια αύξηση απασχόλησης 1.5% είναι ιδιαίτερα φιλόδοξος, δεδομένων και των αρνητικών τάσεων που συσσωρεύονται στη διεθνή οικονομία και εκπορεύονται από τις ΗΠΑ. Η επίτευξη των στόχων αυτών αποτελεί και την κύρια πρόκληση στην πολιτική απασχόλησης. Η επίτευξή τους είναι σίγουρο ότι θα έχει ευνοϊκό αντίκτυπο στην κοινωνική ένταξη.

Με στόχο την τόνωση της *προσφοράς εργασίας*, υιοθετήθηκαν μέτρα όπως η κατάργηση των κατωτάτων συνταξιοδοτικών εισφορών για τους μισθωτούς που πληρώνονται με το ελάχιστο ημερομίσθιο, η προσαύξηση της αμοιβής των εργαζομένων με μερική απασχόληση (που αναλύονται στο III κεφάλαιο). Τα μέτρα αυτά έχουν αμεσότερη επίπτωση στους χαμηλόμισθους και σε κίνδυνο αποκλεισμού.

Με στόχο την αύξηση της *ζήτησης εργασίας*, υιοθετήθηκαν:

- Η μείωση κατά δύο ποσοστιαίες μονάδες των εργοδοτικών ασφαλιστικών εισφορών για τους απασχολούμενους με μισθό μέχρι 200,000 το μήνα,
- Η αύξηση της αμοιβής των υπερωριών και των ωρών υπερωρίας από 8 σε 3 εβδομαδιαίως.
- Επίσης, η μείωση του εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας από 40 σε 38 ώρες (στις επιχειρήσεις που το επιλέγουν με τη συμφωνία των εργαζομένων) εφ' όσον διευθετείται ο χρόνος εργασίας σε ετήσια βάση, καθώς και

Επιπλέον, η ζήτηση για εργασία τονώνεται με τη μείωση της φορολογίας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, τη μείωση της φορολογίας των κερδών των επιχειρήσεων, την απλούστευση των ρυθμιστικών προαπαιτούμενων για ίδρυση ΜΜΕ.

Θεσμική μεταρρύθμιση στην αγορά εργασίας

Η κυβέρνηση ψήφισε νόμο (Ν. 2874/2000) που επικεντρώνεται στην αποδυνάμωση μηχανισμών που αποθαρρύνουν τη δημιουργία θέσεων εργασίας, δυσχεραίνουν την έξοδο από την ανεργία και προκαλούν την αύξηση του αριθμού των ανέργων και την επιμήκυνση του χρόνου παραμονής τους στην ανεργία. Κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί, επιπλέον, η *αύξηση της αποτελεσματικότητας των ενεργητικών πολιτικών αγοράς εργασίας* και να ευνοηθεί η παραπέρα ανάπτυξή τους.

⁷ Η ύπαρξη υψηλών πραγματικών επιτοκίων συνεπάγεται την αναδιανομή του εισοδήματος προς τους δανειστές του Δημοσίου - άτομα σε μικρότερο κίνδυνο αποκλεισμού.

1.4 Το πλέγμα Μεταρρυθμίσεων στον χώρο της κοινωνικής προστασίας

Οι τομείς που είναι κρίσιμοι για την κοινωνική ενσωμάτωση, βρίσκονται σε εξέλιξη μείζονες προσπάθειες μεταρρύθμισης. Κοινό χαρακτηριστικό των προσπαθειών σε όλους τους τομείς είναι ο εκσυγχρονισμός δομών και υπηρεσιών με κύριο στοιχείο την αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών. Στόχος είναι η μετατόπιση της έμφασης προς την κατανόηση και εξυπηρέτηση των αναγκών του χρήστη-πολίτη β) η αποκέντρωση με τη μεταφορά των διαδικασιών λήψης των αποφάσεων πιο κοντά στον χρήστη γ) η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προκύπτουν από τις προόδους της τεχνολογίας, ιδίως όσον αφορά τη διαχείριση και αξιοποίηση πληροφοριών. Πιο συγκεκριμένα:

«**μεταρρύθμιση υγείας 2000-2006**» στοχεύει στην περιφερειακή συγκρότηση του ΕΣΥ, στην αποτελεσματική οργάνωση και διοίκηση των νοσοκομείων, στην ενιαιοποίηση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας Φροντίδας (ΠΦΥ) με σταδιακή σύγκλιση των παροχών υγείας, στην ανάπτυξη και οργάνωση συστήματος οικογενειακού γιατρού για όλους, στην καλύτερη οργάνωση και ανάπτυξη της Δημόσιας Υγείας. Στόχος είναι να περιοριστούν οι διαπεριφερειακές υγειονομικές ανισότητες, ο γεωγραφικός αποκλεισμός ευπαθών πληθυσμιακών ομάδων και ατόμων με αναπηρίες, να καταγραφούν οι πραγματικές ανάγκες υγείας σε επίπεδο περιφέρειας για τα άτομα με αναπηρίες και για τους χρονίως πάσχοντες και γενικά οι ανάγκες όλων των ευπαθών ομάδων.

Η **μεταρρύθμιση στην Πρόνοια** αποβλέπει στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου, αποκεντρωμένου και αποτελεσματικού δικτύου κοινωνικής φροντίδας που θα προσφέρει κάλυψη σε όλους τους πολίτες της χώρας. Μέσα από τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις επιδιώκεται η διοικητική αναδιοργάνωση και αποκέντρωση των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας σε επίπεδο περιφέρειας. Προάγεται η ανάπτυξη του εθελοντισμού της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κοινωνικής συμμετοχής. Η αποασυλοποίηση των ατόμων με αναπηρίες που διαβιούν στα ιδρύματα κλειστής περίθαλψης αποτελεί μια άμεση προτεραιότητα. Επιδιώκεται η αλλαγή των συνθηκών διαβίωσης στα ιδρύματα με την παράλληλη ένταξη των περιθαλπομένων σε προστατευμένα διαμερίσματα, ομάδες, κέντρα, και ανάδοχες ή φυσικές οικογένειες. Καθιερώνεται η συνεχής αξιολόγηση και ο ελεγκτικός έλεγχος των δημοσίων και ιδιωτικών φορέων παροχής κοινωνικής φροντίδας. Το τελευταίο είναι απαραίτητο συμπλήρωμα της αποκέντρωσης, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των δράσεων σε επίπεδο Δήμων. Για την επιτελική παρακολούθηση διαμορφώνεται ο Ολοκληρωτικός Χάρτης που παρουσιάζει όλο το δυνατό φάσμα των κοινωνικών υπηρεσιών σε επίπεδο δήμου και κοινότητας και εμπλουτίζεται από κοινωνικές έρευνες που καταγράφουν τις βασικές κοινωνικές ανάγκες.

Η **Αναβάθμιση της Εκπαίδευσης**, στοχεύει στην αναζωογόνηση του εκπαιδευτικού συστήματος καθιστώντας το αποτελεσματικότερο, αλλά και ελκυστικότερο. Ζητούμενο είναι το σχολείο που διαμορφώνει «τη γνώση πώς να μαθαίνεις δια βίου», με την καλλιέργεια πολλαπλών δεξιοτήτων πεδίων και αυτοτελούς κριτικής σκέψης. Προωθούνται νέα αναλυτικά προγράμματα, βιβλία, διδακτικές προσεγγίσεις, έτσι ώστε η 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση να αποτελέσει πυρήνα βάθρου της ουσιαστικής Γενικής Παιδείας, αλλά και της δημιουργία εφοδίων για την καλλιέργεια της προσωπικότητας, της ευαισθησίας, της δημιουργικότητας, της κριτικής σκέψης των παιδιών. Με το σκεπτικό αυτό αναβαθμίζουμε την παρεχόμενη εκπαίδευση στο Ενιαίο Σχολείο, αλλά και την Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση συνδυάζοντας τη γενική παιδεία με την ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων. Στο νέο σύστημα ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στην πρόληψη του φαινομένου του αποκλεισμού που σχετίζεται κυρίως με τους εξής παράγοντες: την έλλειψη εγκατάλειψη του σχολείου, τα μαθησιακά προβλήματα, τις ιδιαιτερότητες που έχουν σχέση με τις διακρίσεις που υφίστανται οι μαθητές - λόγω πολιτισμικών και θρησκευτικών διαφορών, τα προβλήματα που σχετίζονται με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Η **συνολική πρόοδος** στην εμπέδωση της κοινωνικής προστασίας μπορεί να τεθεί σε κίνηση από τις διαφαινόμενες δημογραφικές εξελίξεις. Οι εξελίξεις αυτές, που σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία θα επιδεινωθούν μετά το 2010, ενέχουν τον κίνδυνο να θέσουν υπό αμφισβήτηση τόσο την οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος συντάξεων, όσο και την επάρκεια των πόρων αλλά και την προστασία των ηλικιωμένων από τη φτώχεια. Η αντιμετώπιση της κληρονομιάς αυτής με τρόπο που να μην οδηγεί τους προγραμματισμούς ζωής σε βίαιες ελλείψεις, αλλά και να διασφαλίζει την συνεχιζόμενη εκτέλεση του κοινωνικού ρόλου των ηλικιωμένων είναι το κεντρικό ζητούμενο της **ασφαλιστικής μεταρρύθμισης** που βρίσκεται υπό εξέλιξη.

Στον χώρο της **Δημόσιας Διοίκησης** βρίσκονται σε εξέλιξη δύο μείζονες προσπάθειες που αλλάζουν ριζικά τις δομές, τις δυνατότητες σχεδιασμού αλλά και αναβαθμίζουν τις διοικητικές δυνατότητες να αντιμετωπίσει με αποκεντρωμένο τρόπο σύνθετα προβλήματα όπως ο κοινωνικός αποκλεισμός. Το ΥΠΕΣΔΔΑ με το σχέδιο "**ΠΟΛΙΤΕΙΑ**", (N2880/2001) προχωρά στην μεταρρύθμιση της Δημόσιας Διοίκησης. Η στροφή προς τον πολίτη, αναμένεται να ωφελήσει ειδικότερα αυτούς που στις σημερινές συνθήκες έχουν περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση στις Δημόσιες Υπηρεσίες. Οι γενικές αρχές του σχεδίου περιλαμβάνουν την αναβάθμιση της ποιότητας των υπηρεσιών, την χρήση επιχειρησιακών προγραμμάτων με «Διοίκηση με Στόχους» με την χρήση δεικτών, απλοποιούνται διαδικασίες, κλπ. Στο σχέδιο αυτό εντάσσονται και σειρά δράσεων στην ηλεκτρονική διακυβέρνηση (e-Government). Δεδομένου ότι το Σχέδιο βρίσκεται υπό διαμόρφωση, και θα εξελίσσεται καθ' όλη την διάρκεια του Εθν. Σχεδίου Ενσωμάτωσης, θα υπάρχει τρόπος οι διοικητικές απαιτήσεις προγραμμάτων να ενταχθούν εξ αρχής στις νέες δομές. Αντίστοιχα, η μεταρρύθμιση στην Αυτοδιοίκηση βρίσκεται σε εξέλιξη, μετά και την καταλυτική λειτουργία του Νόμου 2539/97 ο οποίος προχώρησε σε εκτεταμένες **συνενώσεις Δήμων και Κοινοτήτων** δημιουργώντας μονάδες ικανές να αναλάβουν πιο σύνθετες αποστολές. Ως το 2003 η δυναμική αυτή θα ενισχυθεί με εκτεταμένη χρήση διαδημοτικών συνεργασιών και την τόνωση της διοικητικής και οικονομικής ικανότητας των τοπικών αρχών. Οι ενέργειες αυτές είναι απαραίτητες για να μπορεί να υλοποιηθεί η πολιτική αποκεντρώσεως των δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης που βρίσκεται στο κέντρο της στρατηγικής για την ενσωμάτωση.

Η Κυβέρνηση έχει ανακοινώσει την πρόθεσή της να προχωρήσει σε συνολική επανεξέταση του συστήματος **άμεσης φορολογίας**, εισοδήματος και κεφαλαίου. Στην πρωτοβουλία αυτή οδηγήθηκε από τη διαπίστωση ότι το συνολικό αποτέλεσμα του φορολογικού συστήματος αποτελείται από την σώρευση πολλών φόρων, ο καθένας των οποίων εξετάστηκε ξεχωριστά.

Είναι ευτυχής σύμπτωση ότι το πλέγμα μεταρρυθμίσεων αυτών συμπίπτει με τα δύο χρόνια του Εθνικού Σχεδίου για την Ένταξη. Κατά την εκτέλεση του ΕΣΔΕν θα δημιουργείται ένα νέο πεδίο στο οποίο θα ασκείται η πολιτική κοινωνικής ένταξης. Οι δομές που θα διαμορφωθούν σε κάθε τομέα θα μπορούν να ενσωματώσουν αποτελεσματικά (*mainstream*) τη διάσταση της ενσωμάτωσης και τις απαιτήσεις της στο κυρίως αντικείμενο του τομέα.

II. 5 Νέες Ειδικές παρεμβάσεις – Το Δίκτυο Αλληλεγγύης

Όπως είδαμε, η γενική κατεύθυνση πολιτικής είναι προς την πύκνωση των δράσεων και παρεμβάσεων ώστε να μεγιστοποιηθεί η συνέργια και η αποτελεσματικότητα των υπαρχουσών δομών και δράσεων. Με την εξελικτική αυτή διαδικασία θα αντιμετωπισθούν επείγουσες ανάγκες, χωρίς τις καθυστερήσεις που θα προκαλούσαν μεγαλύτερου εύρους παρεμβάσεις, ενώ θα δοθεί χρόνος για την ενσωμάτωση των δράσεων υπέρ της ένταξης στις δομές που προκύπτουν από τις μεταρρυθμίσεις.

Αναπόσπαστα τμήματα της στρατηγικής αυτής είναι δύο ενέργειες:

- Οι σημαντικές νέες πρωτοβουλίες, μια για κάθε ομάδα-στόχο, οι οποίες ανακοινώθηκαν τον Απρίλιο του 2001 για να εφαρμοστούν εντός του επομένου 12μήνου. Οι πρωτοβουλίες αυτές είναι επιπλέον των δράσεων που ήδη έχουν εξαγγελθεί και αναδεικνύουν την «προστιθέμενη αξία» του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ενσωμάτωση για σημαντικές ομάδες-στόχους.
- Οι οργανωτικές πρωτοβουλίες, που βελτιώνουν την παρακολούθηση σε τοπικό και επιτελικό επίπεδο και εξασφαλίζουν τη συμπληρωματικότητα στον προγραμματισμό αλλά και στην υλοποίηση τόσο των νέων όσο και υφιστάμενων δράσεων. Σημαντικό ρόλο στο τελευταίο θα παίξει το Γ' Κ.Π.Σ., κυρίως όσον αφορά την προώθηση της απασχόλησης.

Νέες παρεμβάσεις

Οι παρακάτω ομάδες του πληθυσμού αποτελούν τις ομάδες – στόχους των νέων μέτρων.

1η ομάδα: Φτωχά νοικοκυριά μόνιμων κατοίκων σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

2η ομάδα: Μακροχρόνια άνεργοι ηλικίας 45-65 ετών.

3η ομάδα: Φτωχά νοικοκυριά και μονογονεϊκές οικογένειες με ανήλικα τέκνα.

4η ομάδα: Ευπαθείς ομάδες - κοινωνικά αποκλεισμένοι

Κατά την περίοδο ως το 2002 θα βρίσκονται σε εξέλιξη και στοχευμένες δράσεις για άλλες ομάδες που είχαν ήδη εξαγγελθεί:

5η ομάδα: Ηλικιωμένοι χαμηλοσυνταξιούχοι: ΕΚΑΣ, Βοήθεια στο σπίτι

6^η ομάδα: Εργαζόμενοι με χαμηλές αποδοχές.

Οι δράσεις αυτές αναφέρονται σε στοχευμένες και επικεντρωμένες δράσεις στις παραπάνω κατηγορίες του πληθυσμού. Ανατρέχοντας στην ενότητα 1.6 (Συνοπτική ανάλυση της κατάστασης σύμφωνα με τους τέσσερις στόχους), είναι σαφές ότι το συνολικό πρόγραμμα που στοχεύει προς προστιθέμενη αξία σε κάθε ομάδα-στόχο ταυτόχρονα επιδρά και στις ρίζες που δημιουργούν τα προβλήματα όπως περιγράφηκαν ανά στόχο.

4 Πεδία Δράσης Εμπνευστικής Εμβέλειας

<p>Υπουργεία Οικονομικών Υγείας & Πρόνοιας</p> <p>Φτώχεια Νευροκυττάρων με αηθλικά παιδιά</p> <p>Προσχολικό - Σχολικό επίδομα Tax credit (πίστωση φόρου) Έλεγχος Εισοδήματος, μέγιστος οικογενειακός</p>	<p>Υπουργείο Οικονομικών</p> <p>Φτώχεια νευροκυττάρων μονίμων κατοίκων σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές</p> <p>Έλεγχος εισοδήματος Tax credit (πίστωση φόρου)</p>
<p>Υπουργεία Υγείας & Πρόνοιας, Εργασίας, Παιδείας, Εσωτερικών, κ.α</p> <p>Εκπαίδειες ομάδες - Αποκλεισμένοι - Τσιγγάνοι, παλιννοστούντες, μετανάστες, Άτομα με αναπηρίες, κρήνη τοξικομανείς, αποφυλακισθέντες, άτομα με χρόνιες καθήσεις Παροχές σε είδος, εξατομικευμένη πρόσγγιση, συνοδευτικές υποστηρικτικές υπηρεσίες, κατάρτιση.</p>	<p>Υπουργείο Εργασίας, ΟΑΕΔ</p> <p>Μακροχρόνια άνεργοι ηλικίας 45-65 ετών</p> <p>Έλεγχος εισοδήματος / μέγεθος οικογέ- νειας Εξατομικευμένη προσέγγιση Μηνιαίο επίδομα ορισμένου χρόνου</p>

Κοινωνική Προστασία ως % στο ΑΕΠ στις χώρες της Ε.Ε.

	1990	1993	1996	1997	1998
«Χώρες Βορρά»					
Βέλγιο	26.7%	29.4%	28.8%	28.1%	27.5%
Δανία	28.7%	31.9%	31.4%	30.5%	30.0%
Γερμανία	25.4%	28.4%	30.0%	29.5%	29.3%
Γαλλία	27.6%	30.9%	31.0%	30.8%	30.5%
Λουξεμβούργο	22.6%	24.5%	25.2%	24.8%	24.1%
Ολλανδία	32.4%	33.5%	30.1%	29.4%	28.5%
Αυστρία	26.7%	28.9%	29.6%	28.8%	28.4%
Φιλανδία	25.1%	34.6%	31.6%	29.3%	27.2%
Σουηδία	33.1%	38.6%	34.5%	33.6%	33.3%
Αγγλία	23.2%	28.8%	27.7%	26.8%	26.8%
«Χώρες Συνοχής»					
Ισπανία	19.9%	24.7%	22.5%	22.0%	21.6%
Ιρλανδία	19.1%	20.5%	18.5%	17.2%	16.1%
Ιταλία	24.1%	26.2%	25.2%	25.7%	25.2%
Πορτογαλία	15.6%	21.3%	22.0%	22.5%	23.4%
ΕΛΛΑΔΑ	23.2%	22.3%	23.1%	23.6%	24.5%
ΜΟ Συνοχής (Εκτός Ελλάδας)	19.8%	23.2%	22.1%	22.1%	21.9%
ΕΕ-15	25.4%	28.9%	28.6%	28.2%	27.7%

Πηγή: Eurostat Statistics in Focus, 3 Δεκεμβρίου 1999

Συνολική δαπάνη για Κοινωνική Προστασία στην Ελλάδα (σε τρισ. δρχ. και % του ΑΕΠ)

	1990	1993	1996	1997	1998	1999*	2000*
Σε τρέχουσες τιμές	3.1	4.7	6.9	7.7	8.7	9.5	10.5
Σε σταθερές τιμές 2000	7.4	7.2	8.0	8.6	9.2	9.7	10.5
Ως ποσοστό του ΑΕΠ	23.2	22.3	23.1	23.6	24.5	24.8	25.8

* Για το 1999 και 2000 εκτιμήσεις

Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (2001-2003):

Χρηματοδότηση μερικών δράσεων για κοινωνική προστασία

Τα ποσά αφορούν αποκλειστικά τις 3 δράσεις και δεν αναφέρονται στη χρηματοδότηση άλλων δράσεων του Σχεδίου που αφορούν πολλαπλάσια ποσά

σε δισεκ. δρχ.	2001-2003
1. Σύνολο Δράσεων με χρηματοδότηση από το Γ' ΚΠΣ (Η Εθνική Δαπάνη αποτελεί το 25% περίπου του συνολικού προϋπολογισμού)	418.9
2. Νέες δράσεις με χρηματοδότηση από Εθνικούς Πόρους	185.4
- Φτωχά νοικοκυριά που κατοικούν σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές	72.0
- Μακροχρόνια άνεργοι ηλικίας 45-65 ετών	60.6
- Προσχολικό - σχολικό επίδομα για παιδιά έως 16 ετών σε φτωχά νοικοκυριά	52.8
3. Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ)	270.0
Σύνολο δράσεων	874.3

III. Μέτρα πολιτικής

Στόχος 1.1 Μέτρα πολιτικής για την απασχόληση

Η πολιτική απασχόλησης αναλύεται στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Απασχόληση του 2001. Το ΕΣΔΑ 2002 θα μπορεί να αντλήσει και από την εμπειρία του πρώτου έτους υλοποίησης του παρόντος ΕΣΔΕν. Η σύμπτωση αυτή δημιουργεί ευκαιρίες για συνέργειες και διορθώσεις οι οποίες θα πρέπει να αξιοποιηθούν. Το ΕΣΔΑ ταξινομεί τις δράσεις του σε 4 πυλώνες. Η παρουσίαση των δράσεων του Στόχου 1.1 θα ακολουθήσει την ίδια λογική. Πρώτα αναφέρονται τα μέτρα γενικότερης εφαρμογής και μετά μέτρα που αναφέρονται σε ειδικές ομάδες. Οι ειδικές ομάδες ορίζονται ως εξής:

Ατομα με αναπηρίες	Αποφυλακισμένοι	Άνεργοι ηλικίας 45-64 ετών
Παλιννοστούντες	Ανήλικοι παραβάτες	Οροθετικοί
Μετανάστες	Πρώην χρήστες ουσιών	Αιτούντες άσυλο
Πρόσφυγες	Πομάκοι	Όσοι υφίστανται τη διάκριση, την ανισότητα ή και τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας
Φυλακισμένοι	Τσιγγάνοι	

Πυλώνας 1: Απασχολησιμότητα

1. Κίνητρο επανένταξης μακροχρόνια ανέργων στην αγορά εργασίας

Απευθύνεται σε μακροχρόνια ανέργους που προσλαμβάνονται με σύμβαση μερικής απασχόλησης τουλάχιστον 4 ωρών ημερησίως. Χορηγείται από τον ΟΑΕΔ, ως κίνητρο επανένταξης στην ενεργό απασχόληση, με τη μορφή μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης ύψους 30,000 δρχ. κατά τη διάρκεια της σχέσης εργασίας με ανώτατο όριο τους 12 μήνες. Για την επόμενη διετία τα ποσά που θα διατεθούν θα ανέλθουν σε 1.45 δισεκ. δρχ. Ο αριθμός των ατόμων που θα ωφεληθούν θα είναι 2,000 μακροχρόνια άνεργοι.

2. Η επιδότηση εργατικής εισφοράς

Απευθύνεται σε εργαζομένους που αμείβονται με τα κατώτατα ημερομίσθια / μισθούς. Ο κρατικός προϋπολογισμός θα επιβαρυνθεί με 28 δισεκ. δρχ. την επόμενη διετία για εκατό χιλιάδες εργαζομένους (140 χιλ. δρχ. ετήσιο όφελος για κάθε εργαζόμενο).

3. Μείωση εργοδοτικών εισφορών

Οι εργοδότες που απασχολούν, ή θα απασχολήσουν, μισθωτούς οι οποίοι παρέχουν εξαρτημένη εργασία με πλήρη απασχόληση και οι μηνιαίες αποδοχές τους δεν υπερβαίνουν τις 200 χιλ. δρχ. το μήνα, πληρώνουν εργοδοτικές εισφορές μειωμένες κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες. Το μέτρο αποτελεί κίνητρο προς τους εργοδότες για την απασχόληση νέων εργαζομένων. Το μέτρο εφαρμόζεται από 1.4.2001.

4. Ανεργία των νέων και πρόληψη της μακροχρόνιας ανεργίας

Στόχος των προγραμμάτων είναι να προσφέρουν μια ευκαιρία ένταξης σε πρόγραμμα αύξησης της απασχολησιμότητας (εκπαίδευση- κατάρτιση – εργασιακή εμπειρία) σε κάθε εγγεγραμμένο άνεργο. Εξειδικευμένοι σύμβουλοι συμβουλεύουν τους ανέργους στα ΚΠΑ, με έμφαση στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες. Το έργο τους περιλαμβάνει τη καταγραφή των αναγκών του καθενός σε σχέση με την ένταξη του στην αγορά εργασίας και την παρουσίαση των εναλλακτικών δυνατοτήτων που του προσφέρονται. Ένταξη σε: προγράμματα κατάρτισης «γενικού πληθυσμού», (εφαρμογή mainstreaming), θέση εργασίας χωρίς κατάρτιση, προγράμματα Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών ολοκληρωμένα προγράμματα - για τις περιπτώσεις που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ένταξης (ψυχικές ασθένειες, νοητική υστέρηση, φυλακισμένοι, πρώην χρήστες ουσιών κ.ά.).

5. Η συνεχής παροχή Υποστηρικτικών Υπηρεσιών

Ανάπτυξη σχεδίων δράσης, με στόχο την ενδυνάμωση των ατόμων, ώστε να έχουν περισσότερες ευκαιρίες για την κοινωνική ένταξη, πέρα από την επαγγελματική τους αποκατάσταση. Οι

δράσεις αυτές απευθύνονται σε όσους τις έχουν ανάγκη, ανεξάρτητα από την κατάρτιση, και περιλαμβάνουν ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη, τόνωση της αυτοπεποίθησης, ενημέρωση, ευαισθητοποίηση των εργοδοτών και της τοπικής κοινωνίας, τεχνικές ανεύρεσης εργασίας, επαγγελματικό προσανατολισμό κ.α.. Θα ξεκινήσουν στο τέλος του 2001. Ο προϋπολογισμός για τη διετία 2001-2003 υπολογίζεται στα 6 δισεκ. δρχ. με 15,000 περίπου ωφελούμενους.

6. Η εφαρμογή του mainstreaming στα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού.

Η «ενσωμάτωση» ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, σε προγράμματα κατάρτισης του γενικού πληθυσμού και όχι σε ειδικά προγράμματα, εφόσον έχουν τις δυνατότητες να παρακολουθήσουν τα προγράμματα. Ενδεικτικά απευθύνονται σε άτομα με κινητικά προβλήματα, σε παλιννοστούντες -πρόσφυγες-μετανάστες (εφόσον γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα)κ.α. Οι δράσεις αυτές ξεκινούν στο τέλος του 2001 και θα συνεχιστούν μέχρι το 2006. Ωφελούμενοι στην επόμενη διετία, 3,000 άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες. Ειδικότερα για **παλιννοστούντες ή μετανάστες** προβλέπεται η παροχή της δυνατότητας εκμάθησης της ελληνικής, με στόχο τη διευκόλυνση ένταξης στα προγράμματα του γενικού πληθυσμού ή και στη αγορά εργασίας. Επίσης δίδεται η δυνατότητα για την απόκτηση βασικών γνώσεων αρχικής εκπαίδευσης, όταν αυτές απουσιάζουν (γραφή, ανάγνωση, αριθμητική κ.). Λειτουργούν ανεξάρτητα από τα προγράμματα κατάρτισης. Οι δράσεις αυτές θα ξεκινήσουν στο τέλος του 2001 και θα συνεχιστούν μέχρι το 2006. Ο προϋπολογισμός για τη διετία υπολογίζεται σε 6 δισεκ. δρχ. και θα ωφεληθούν 7,000 άτομα.

7. Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις υπέρ ειδικών μειονεκτούσων ομάδων και υπέρ των ανέργων σε περιοχές ή τομείς υψηλής ανεργίας

Στόχος είναι η δημιουργία ποιοτικών και βιώσιμων θέσεων εργασίας σε θύλακες ανεργίας ή σε περιοχές με υψηλό ποσοστό συγκέντρωσης ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Τα προγράμματα αυτά εντάσσονται στη λογική των «Ενεργητικών Πολιτικών Απασχόλησης» και στόχο έχουν την μετατόπιση της ασκούμενης πολιτικής για τους ανέργους από την στήριξη, στην παρακίνηση και την προσφορά ευκαιριών απασχόλησης και κατάρτισης ώστε να επανεπαινεθούν στο απασχολούμενο δυναμικό. Μέσα από την ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνικών εταίρων και του κράτους, μέσα από κατάλληλα κίνητρα και χρησιμοποίησης ένα μίγμα εργαλείων και προγραμμάτων επιδιώκεται η εξειδίκευση της κάθε περίπτωσης ανέργου σε σχέση με τις υπαρκτές ανάγκες της αγοράς εργασίας, και η παροχή ευκαιριών μόνιμης απασχόλησης. Ενδεικτικά απευθύνονται σε: άτομα με νοητική υστέρηση, άτομα με ψυχικές ασθένειες που διαβιούν εκτός Ιδρυμάτων, πρώην χρήστες, ανέργους άνω των 45 ετών, ανέργους σε περιοχές και τομείς υψηλής ανεργίας, φυλακισμένους, τσιγγάνους, Πομάκους.-Οι δράσεις αυτές ξεκινούν στο τέλος του 2001 και θα συνεχιστούν μέχρι το 2006. Ο προϋπολογισμός για την επόμενη διετία ανέρχεται σε 18.5 δισεκ. δρχ. για 6,900 ωφελούμενους.

8. Διευκόλυνση της πρόσβασης και της επιστροφής στην αγορά εργασίας

Περιλαμβάνει προγράμματα μακροχρόνιας κατάρτισης σε επιλεγμένα αντικείμενα, όπου προβλέπεται η ενίσχυση ειδικού τύπου προγραμμάτων εργασιακής ένταξης για μειονεκτούσες ομάδες, η αναβάθμιση και ο εκσυγχρονισμός των δομών και συστημάτων υποστήριξης της απασχόλησης των μειονεκτούσων ομάδων, η προώθηση της συνεργασίας και δικτύωσης των δομών και φορέων στήριξης της απασχόλησης, και η ευαισθητοποίηση εργοδοτών και επαγγελματικών φορέων.

9. Επιχορήγηση της απασχόλησης των ευπαθών κοινωνικά ομάδων

Στόχος είναι η παροχή ειδικών κινήτρων για την διευκόλυνση της απασχόλησης. Οι δράσεις απευθύνονται στα άτομα με αναπηρίες, στους απεξαρτημένους, στους αποφυλακισμένους, στα νεαρά παραβατικά άτομα και τέλος στα άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο αποκλεισμού. Τα προγράμματα επιχορήγησης είναι: α) τα Εθνικά Προγράμματα (χρηματοδότηση από εθνικούς πόρους), όπως το «τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών», «το τετραετές πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών μερικής απασχόλησης» για άτομα που δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις πλήρους ωραρίου και το «πρόγραμμα ορισμένου χρόνου σύμβασης πλήρους απασχόλησης» για την επιχορήγηση επιχειρήσεων εποχιακού χαρακτήρα ή επιχειρήσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ο προϋπολογισμός ανέρχεται σε 10.8 δισεκ. δρχ. για το 2001 και προβλέπεται να δημιουργηθούν 1,800 νέες θέσεις εργασίας.

10. Εναλλασσόμενη κατάρτιση και απασχόληση και άλλες δράσεις ενσωμάτωσης

Περιλαμβάνει δράσεις για την ενίσχυση προγραμμάτων εναλλασσόμενης κατάρτισης και απασχόλησης για εργαζομένους και ανέργους, την ενίσχυση των επιχειρήσεων για υιοθέτηση μηχανισμών και προγραμμάτων δια βίου εκπαίδευσης, προγράμματα εκπαίδευσης εργαζομένων σε επισφαλείς θέσεις για την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και την υποστήριξη της προσαρμογής των επιχειρήσεων στις νέες τεχνολογίες και στις ιδιαιτερότητες των ευπαθών ομάδων.

11. Δράσεις που αφορούν τους μακροχρόνια ανέργους

Περιλαμβάνονται δράσεις όπως: η επιχορήγηση από τον ΟΑΕΔ για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας ή δημιουργία νέων επιχειρήσεων, προγράμματα απόκτησης εργασιακής εμπειρίας (stage) και προγράμματα κατάρτισης, επανακατάρτισης ή εναλλασσόμενης κατάρτισης.

12. Ο Νόμος 2643/1998 μεριμνά για την απασχόληση προσώπων ειδικών κατηγοριών (άτομα με αναπηρίες, πολύτεκνοι γονείς και παιδιά και άλλες κατηγορίες). Η πρόσληψη αφορά θέσεις απασχόλησης στο Δημόσιο, στον Ευρύτερο Δημόσιο και στον Ιδιωτικό Τομέα με αξιοκρατικά κριτήρια. Η προκήρυξη των θέσεων γίνεται μέσω του Ο.Α.Ε.Δ. μία φορά το χρόνο.

Πυλώνας 2: Επιχειρηματικότητα

Η προώθηση της επιχειρηματικότητας αποτελεί κύριο στόχο του ΕΣΔΑ 2001. Λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του Ελληνικού κοινωνικού μορφώματος, η αυτοαπασχόληση ή η μικρή ατομική επιχείρηση συναντώνται συχνά στους πληθυσμούς σε κίνδυνο αποκλεισμού. Το ΕΣΔΑ στοχεύει στην στήριξη της επιχειρηματικότητας και στη διεύρυνση της κοινωνικής βάσης του επιχειρείν, παρέχοντας ειδικά προσαρμοσμένες βοηθητικές υπηρεσίες, αλλά και ειδικά κίνητρα για την ενίσχυση και εκείνων των ομάδων πληθυσμού που εμφανίζουν μειωμένη επιχειρηματική δραστηριότητα, με έμφαση στους ανέργους, τους νέους, τις γυναίκες και τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Σημαντικό σημείο της στρατηγικής είναι η μείωση γραφειοκρατικών εμποδίων (όπως χρόνος αδειοδότησης, δοσοληψίες με δημόσιο). Ειδικότερα:

- Δράσεις για τη δικτύωση και συνεργασία σε τοπικό, περιφερειακό και κεντρικό επίπεδο, μεταξύ φορέων και δομών επιχειρηματικότητας, την πληροφόρηση, στήριξη και παρακολούθηση της επιχειρηματικότητας των ευπαθών κοινωνικών ομάδων και την παροχή ολοκληρωμένης υποστήριξης για τη δημιουργία επιχειρήσεων. (52 One stop shops)
- Με κίνητρα για τη σύσταση επιχειρήσεων από νέους, ανέργους, ανέργους μεγάλης ηλικίας και με ολοκληρωμένες παρεμβάσεις υπέρ των γυναικών προκειμένου να αποκτήσουν αναγκαίες δεξιότητες για αυτοαπασχόληση, συνολικού προϋπολογισμού 36 περίπου δισεκ. δρχ.
- Βελτίωση του θεσμικού πλαισίου για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας ατόμων ειδικών κατηγοριών, ιδιαίτερα στο πλαίσιο 'κοινωνικών' συνεταιρισμών που λειτουργούν υπό ειδικά προστατευτικά καθεστώτα (ΚΟΙΣΠΕ). Εξετάζεται η δυνατότητα επέκτασης του θεσμικού πλαισίου των ΚΟΙΣΠΕ, ώστε να συμπεριλαμβάνει και άλλες κατηγορίες ΑμΕΑ, πέραν των ψυχικά νοσούντων.

Ενίσχυση κοινωνικής οικονομίας

Ενθάρρυνση της ανάπτυξης πλέγματος υπηρεσιών για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, κυρίως σε απομακρυσμένες νησιωτικές και ορεινές περιοχές:

- Υποστήριξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας της υπαίθρου, με παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων στο πλαίσιο του αγροτουρισμού, της οικοτεχνίας και της βιοτεχνίας
- Βελτίωση και επέκταση των μονάδων και υπηρεσιών εξυπηρέτησης ηλικιωμένων και λοιπών ομάδων που χρήζουν φροντίδας.
- πρόγραμμα «Φύλαξης Σχολείων» για 3300 νέες θέσεις εργασίας σε 145 Δήμους σε όλη τη χώρα, προϋπολογισμού 8,65 δισεκ. δρχ., με χρηματοδότηση του Υπ. Εσωτερικών και του ΛΑΕΚ (με 2 δισεκ. δρχ. για 600 από τους 3,300 ανέργους πλησίον των ορίων συνταξιοδότησης)

Κατάρτιση που σχετίζεται με την εκκίνηση της επιχειρηματικότητας

Στόχος είναι η κατάρτιση των νέων επιχειρηματιών που είναι άτομα με αναπηρίες, προκειμένου να εκπαιδευτούν στις καλύτερες πρακτικές ανάπτυξης της επιχείρησης, και την απόκτηση

γνώσης στη διαχείριση και λειτουργία της επιχείρησης. Δικαιούχοι είναι τα άτομα με αναπηρίες που θα πάρουν επιδότηση για τη λειτουργία νέων επιχειρήσεων.

Επιχειρηματικότητα των ευπαθών ομάδων. Το «πρόγραμμα επιχορήγησης νέων ελεύθερων επαγγελματιών ειδικών κοινωνικών ομάδων» με στόχο τη δημιουργία επιχειρήσεων από άτομα με αναπηρίες, στα απεξαρτημένα άτομα και στους αποφυλακισμένους β) Συγχρηματοδοτούμενο Πρόγραμμα με στόχο την επιχορήγηση εργοδοτών και νέων ελεύθερων επαγγελματιών για ίδρυση συνεταιρισμών. Ο προϋπολογισμός για την περίοδο 1999 – το 2003 ανέρχεται σε 10.7 δισεκ. δρχ. και προβλέπεται να δημιουργηθούν 3,200 θέσεις εργασίας.

Πυλώνας 3: Προσαρμοστικότητα

Στις συνθήκες που δημιουργεί η οικονομία της γνώσης - απαιτείται συνεχής προσπάθεια για ενεργό προσαρμογή των επιχειρήσεων και των εργαζομένων. Η θεσμική μεταρρύθμιση (Ν2874/2000) στην αγορά εργασίας προσδίδει το πλαίσιο για την ενίσχυση της δυνατότητας προσαρμογής των επιχειρήσεων και των εργαζομένων, όσο και για την αποτελεσματικότητα των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Η πολιτική για το 2001 εστιάζεται (α) στον Εκσυγχρονισμό της Οργάνωσης της Εργασίας

- ♦ Δραστικό περιορισμό της υποχρέωσης των εργαζομένων για πρόσθετη εργασία.
- ♦ Διευθέτηση του ετήσιου χρόνου εργασίας μέσω συλλογικών συμφωνιών.
- ♦ Μείωση του μη μισθολογικού κόστους εργασίας για τους χαμηλόμισθους.
- ♦ Κίνητρα προώθησης της μερικής απασχόλησης και επανένταξης των μακροχρόνια ανέργων.
- ♦ Εξορθολογισμός των ορίων των ομαδικών απολύσεων.

Και (β) στην Υγεία και Ασφάλεια της Εργασίας, δραστηριοποιούνται 2 τύποι δικτύων με εστιακό πόλο το Κέντρο Υγιεινής και Ασφάλειας Εργασίας (ΚΥΑΕ) του Υπ. Εργασίας

α. Το Εθνικό Δίκτυο Προαγωγής της Υγείας στους Χώρους Εργασίας

β. Το Εθνικό Δίκτυο Φορέων Πληροφόρησης για την Υγεία και Ασφάλεια Εργασίας

Πυλώνας 4: Ενίσχυση της ισότητας ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών

Κατά τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια σταθερή μείωση της ψαλίδας στα ποσοστά απασχόλησης, καθώς τα ¾ των καθαρών εισροών στην αμειβόμενη απασχόληση προέρχονται από τις γυναίκες (την περίοδο 1990-1999, το 74% των νέων θέσεων εργασίας –περίπου 220,000- αφορούσαν γυναίκες).

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας θα εκπονήσει Ολοκληρωμένο Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης το οποίο θα περιλαμβάνει ζητήματα κοινωνικής ένταξης και άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού των γυναικών και των ειδικών κοινωνικών ομάδων.

A. Ενσωμάτωση της διάστασης των φύλων σε όλες τις πολιτικές

Σχεδιαζόμενα μέτρα και πολιτικές για το 2001:

- ενισχυμένη συμμετοχή των γυναικών στις ενεργητικές πολιτικές, και κυρίως στα προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ.
- διάθεση του 11,4% των συνολικών χρηματοδοτήσεων για τις δράσεις του Ε.Κ.Τ. (Γ' ΚΠΣ : 2000-2006) ειδικά για τις γυναίκες (mainstreaming).
- εκπαίδευση των συμβούλων εργασίας και των στελεχών των Κ.Π.Α. για συμβουλευτική ανέργων γυναικών.
- δημιουργία ενός μηχανισμού παρακολούθησης με δείκτες για την προώθηση της ισότητας.
- επανεξέταση από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο της ύλης των σχολικών βιβλίων για την εξάλειψη των παραδοσιακών στερεοτύπων για τους ρόλους των δύο φύλων.

B. Αντιμετώπιση της ψαλίδας μεταξύ των δύο φύλων.

Τα μέτρα πολιτικής στο πλαίσιο του ΕΣΔΑ 2001 εστιάζονται στην ενίσχυση της παρουσίας των γυναικών, τόσο στα προγράμματα απασχόλησης και κατάρτισης, όσο και στον τομέα της επιχειρηματικότητας. Συγκεκριμένα, προβλέπεται:

- ολοκληρωμένες παρεμβάσεις υπέρ των γυναικών μέσα από το πρόγραμμα «Νέοι Ελεύθεροι Επαγγελματίες» (1000 γυναίκες εντός του 2001).
- βελτίωση της εκπαίδευσης και κατάρτισης των γυναικών στις νέες τεχνολογίες, με έμφαση στις νέες δεξιότητες, μέσα από δράσεις χρηματοδοτούμενες από το Λ.Α.Ε.Κ.
- εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για γυναίκες, χρηματοδοτούμενες από τον Λ.Α.Ε.Κ., σε θέματα όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο, μανάτζμεντ, φορολογικά, οικονομικά, κ.ά.

➤ εντός του 2001 ξεκινά η υλοποίηση της Κ.Π. EQUAL, η οποία περιλαμβάνει σειρά δράσεων υπέρ των γυναικών. Εντός του έτους, θα συσταθούν οι Αναπτυξιακές Συμπράξεις που είναι απαραίτητες για την υλοποίηση των μέτρων που αφορούν την ενίσχυση των μηχανισμών ενσωμάτωσης της αρχής της ισότητας στους χώρους εργασίας και την ενθάρρυνση της γυναικείας απασχόλησης σε νέους τομείς της οικονομίας.

➤ στο πλαίσιο του ΕΠ.ΑΝ. από το μέτρο για την ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας προσδοκείται ότι θα ωφεληθούν 500 γυναίκες κατά τη διάρκεια του 2001.

Εναρξη εφαρμογής των ρυθμίσεων του νόμου 2874/2000 που αναφέρθηκαν και προσδοκείται ότι θα ευνοήσουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας:

(α) Αυξάνεται κατά 7.5% η αμοιβή της μικρής διάρκειας μερικής απασχόλησης

(β) Το επίδομα μερικής απασχόλησης (μέτρο 1.1)

(γ) Η μείωση κατά 2 μονάδες των εργοδοτικών εισφορών

Γ. Συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής

Σειρά δράσεων στοχεύουν στην διευκόλυνση της συμμετοχής γονέων στην αγορά εργασίας και της πίεσης χρόνου και υποχρεώσεων που αντιμετωπίζουν οι γονείς, ιδιαίτερα εκείνοι των μονογονεϊκών οικογενειών. Κύριο μέλημα οι υπηρεσίες φύλαξης των παιδιών. Αντίστοιχα μέτρα αναφέρονται και στον στόχο 2:

Α. Βρεφονηπιακοί σταθμοί αντιμετωπίζουν τις ανάγκες όταν τα παιδιά είναι μικρότερα. Προβλέπεται η δημιουργία νέων και η χρηματοδότηση της λειτουργίας των ήδη λειτουργούντων Βρεφονηπιακών Σταθμών – Κέντρων Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών. Δημιουργούνται 432 νέες μονάδες (προϋπολογισμός 40 δισεκ. δρχ. στην εξαιτία). Επιδοτείται η συνέχιση της λειτουργίας των 180 μονάδων από τους ΟΤΑ με κόστος 11 δισεκ. δρχ. για τη διετία.

Β. Ολοήμερα Σχολεία- Νηπιαγωγεία. Το Υπουργείο Παιδείας επεκτείνει την κάλυψη σε μεγαλύτερα παιδιά λειτουργώντας σχολεία και νηπιαγωγεία και το απόγευμα, εκπληρώνοντας ταυτόχρονα και εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η αρχική έμφαση είναι σε παιδιά εργαζόμενων. Η κατάργηση των σχολείων διπλής βάρδιας, δίδει τη δυνατότητα σε πολλές μητέρες να αποκτήσουν θέση εργασίας με «κανονικό» ωράριο. Σε ολόκληρη τη χώρα λειτουργούν 1000 «Ολοήμερο νηπιαγωγεία» με τμήματα ολοήμερου προγράμματος, όπου φοιτούν 17,000 νήπια. Προγραμματίζεται η ίδρυση αυτοδύναμων ολοήμερων νηπιαγωγείων, σε αντικατάσταση των τμημάτων του ολοήμερου νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα, μέχρι το 2003 προβλέπεται η αύξησή τους κατά 300 ανά έτος (προβλεπόμενο συνολικό κόστος για τη διετία 3.7 δισεκ. δρχ.). Το Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο – Πιλοτικό Πρόγραμμα: Εφαρμόζεται ήδη σε 28 δημοτικά σχολεία με συμμετοχή του συνόλου των μαθητών τους (6,000 παιδιά). Προγραμματίζεται διεύρυνση του προγράμματος και σταδιακά, μετά από αξιολόγηση και προσαρμογή, καθολική εφαρμογή του. Συγκεκριμένα, προβλέπεται η ίδρυση 172 ακόμη σχολείων μέχρι το 2003 και 100 – δηλαδή συνολικά 300 - μέχρι το 2006. Ολοήμερο Δημοτικό Σχολείο – Διευρυμένου Ωραρίου: Τα παιδιά των εργαζόμενων γονέων παραμένουν μέχρι τις 4.μμ., απασχολούμενα σε δημιουργικές δραστηριότητες. Το σχολικό έτος 2000-1 λειτουργήσαν 2,000 τέτοια σχολεία και ωφεληθήκαν 60,000 μαθητές. Στόχος είναι η περαιτέρω διεύρυνση κατά 500 σχολεία ανά έτος καθώς και η ποιοτική αναβάθμιση (κόστος 5.6 δισεκ. δρχ. στην διετία). Τα τμήματα Διευρυμένου Ωραρίου χρηματοδοτούνται από τον Κρατικό Προϋπολογισμό.

Γ. Παιδικές κατασκηνώσεις - διακοπές. Το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας μέσω των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων εφαρμόζει Κρατικό Κατασκηνωτικό Πρόγραμμα. Κάθε χρόνο φιλοξενούνται 20,000 άτομα σε 22 κατασκηνώσεις σε όλη τη χώρα. Στις κατασκηνώσεις μπορούν να συμμετέχουν παιδιά ηλικίας 6-16 ετών, οικογένειες, ηλικιωμένα άτομα, άτομα με αναπηρίες και παιδιά από το εξωτερικό. Ο θεσμός των παιδικών κατασκηνώσεων, που χρηματοδοτούνται και λειτουργούν από ασφαλιστικά ταμεία (π.χ. ΙΚΑ, ΤΕΒΕ, Ταμ. Εμποροπαλλήλων⁸ κλπ), ΟΤΑ, την Εκκλησία αλλά και άλλους φορείς είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα. Πολλοί φορείς παρέχουν υπηρεσίες και σε παιδιά ευπαθών ομάδων.

⁸ Το 1998 το κόστος για 23 ταμεία είχε υπολογιστεί σε 5 δισεκ. δρχ. Πολλά ταμεία καταβάλλουν την παροχή σε χρήμα (7 χιλ. δρχ. την ημέρα)

Στόχος 1.2 Πρόσβαση σε πόρους, δικαιώματα, αγαθά και υπηρεσίες

A. Επιδοματική Πολιτική

Τα μέτρα αυτά έχουν ως στόχο την ενίσχυση των ασθενέστερων εισοδημάτων και την προώθηση της κοινωνικής αλληλεγγύης. Τα τρία πρώτα είναι νέα μέτρα με εφαρμογή από τον Ιανουάριο του 2002.

Εισοδηματική ενίσχυση σε νοικοκυριά μονίμων κατοίκων ορεινών και μειονεκτικών περιοχών που έχουν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα μικρότερο των 750,000 δρχ.

Απευθύνεται σε νοικοκυριά που κατοικούν μόνιμα σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές και έχουν ετήσιο οικογενειακό εισόδημα μικρότερο των 750,000 δρχ. Ειδικότερα, η εισοδηματική ενίσχυση ανέρχεται σε 200,000 δρχ. το έτος για όσα νοικοκυριά έχουν ετήσιο εισόδημα μικρότερο από 500,000 δρχ. και σε 100,000 δρχ. το έτος για όσα νοικοκυριά έχουν ετήσιο εισόδημα μικρότερο από 750,000 δρχ. Η ενίσχυση πιστώνεται στο εκκαθαριστικό της φορολογικής δήλωσης. Εκτιμώμενο ετήσιο κόστος: 24 δισεκ. δρχ. Εκτίμηση για ωφελούμενους: 140,000 οικογένειες που κατοικούν μόνιμα σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

Επίδομα σε μακροχρόνια ανέργους ηλικίας 45-65 ετών.

Απευθύνεται στους ανέργους ηλικίας 45 έως 65 ετών που βρίσκονται στην ανεργία πάνω από 12 μήνες, έχουν εξαντλήσει το δικαίωμα επιδότησής τους και έχουν οικογενειακό εισόδημα μέχρι 1,000,000 δρχ. Το όριο του εισοδήματος προσαυξάνεται κατά 200,000 δρχ. για κάθε πρόσθετο μέλος της οικογένειάς τους. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται σε 48 χιλ. δρχ. τον μήνα και η διάρκεια καταβολής του φθάνει τους 12 μήνες. Το επίδομα διακόπτεται εάν ο δικαιούχος απορρίψει προτεινόμενη από τον ΟΑΕΔ θέση εργασίας συναφή με τις δεξιότητές του. Επίσης, το επίδομα διακόπτεται σε περίπτωση ένταξης του δικαιούχου σε πρόγραμμα κατάρτισης. Θα επιδιωχθεί η συσχέτιση της εισοδηματικής ενίσχυσης με τη μετάβαση στην αξιοποίηση ευκαιριών στον κοινωνικό τομέα της οικονομίας. Εκτιμώμενο ετήσιο κόστος: 20.2 δισεκ. δρχ. Εκτίμηση για ωφελούμενους: 35,000 μακροχρόνια άνεργοι.

Προσχολικό - Σχολικό επίδομα σε οικογένειες με παιδιά ηλικίας έως 16 ετών

Απευθύνεται σε νοικοκυριά, συμπεριλαμβανομένων των μονογονεϊκών οικογενειών με ετήσιο οικογενειακό εισόδημα έως 1 εκατ. δρχ. και ανέρχεται σε 100,000 δρχ. για κάθε παιδί. Η ενίσχυση καταβάλλεται στο εκκαθαριστικό της φορολογικής δήλωσης ενώ προϋπόθεση για την καταβολή του επιδόματος για παιδιά ηλικίας 6 έως 16 ετών είναι η φοίτησή τους σε σχολείο. Εκτιμώμενο ετήσιο κόστος: 17.6 δισεκ. δρχ. Εκτίμηση για ωφελούμενους: 135,000 οικογένειες.

Ενίσχυση των Χαμηλοσυνταξιούχων - Αύξηση 112,000 δρχ. το 2001

Το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ) θεσμοθετήθηκε το 1996 και χορηγείται στους συνταξιούχους που πληρούν ορισμένες εισοδηματικές προϋποθέσεις (ατομικό εισόδημα από συντάξεις έως 1.7 εκατ. δρχ., συνολικό ατομικό εισόδημα έως 2.2 εκατ. δρχ. και συνολικό οικογενειακό εισόδημα έως 3.4 εκατ. δρχ. Για το 2001 η ετήσια συνολική ενίσχυση ανέρχεται στις 406 χιλ. δρχ. Το επίδομα καταβάλλεται σε περίπου 350,000 δικαιούχους. Οι συνταξιούχοι του ΕΚΑΣ δικαιούνται επίσης μειωμένη συμμετοχή στα φάρμακα.

Επίδομα θέρμανσης

Χορηγείται σε συνταξιούχους οι οποίοι ήταν δικαιούχοι ΕΚΑΣ και κυμαίνεται από 30 ως 50 χιλ. δρχ. ανάλογα με τη γεωγραφική κλιματική ζώνη. Το έκτατο αυτό προληπτικό μέτρο, το οποίο ίσχυσε κατά τη χειμερινή περίοδο 2000-2001 για 215,000 συνταξιούχους, χρηματοδοτείται από τον κρατικό προϋπολογισμό και κόστισε 9.5 δισεκ. δρχ.

Αυξήσεις βασικής συντάξεων ΟΓΑ - Αυξήσεις στις συντάξεις των ανασφαλιστών - απόρων

Η κατώτατη σύνταξη αγροτών (που λαμβάνουν 700 χιλ. Αγρότες χωρίς την πληρωμή εισφορών) καθώς και των απόρων ανασφαλιστών (άνω των 65) αυξήθηκε κατά 11.6% το 2001, ενώ σε σχέση με το 1998 έχει σχεδόν διπλασιαστεί. Οι ανασφαλιστοί που λαμβάνουν την σύνταξη είναι 43 χιλ. άτομα. Το ποσό της σύνταξης αυτής, συνεπώς, αντιπροσωπεύει το ελάχιστο εγγυημένο ποσό σύνταξης για άτομα άνω των 65. Το ποσό αυτό είναι σήμερα 48.2 χιλ. δρχ. τον μήνα (€ 1980 τον χρόνο) και για ένα ζευγάρι 96.4 χιλ. δρχ. (€ 3,960 ετησίως), ενώ η επιχορήγηση του ΟΓΑ για την πληρωμή των βασικών συντάξεων ανέρχεται σε άνω των 900 δισεκ. δρχ. ετησίως.

Νέα κύρια σύνταξη για τους αγρότες

Από το 1998 έχει μετατραπεί ο ΟΓΑ σε ταμείο κύριας ασφάλισης, στο οποίο καταβάλλονται εισφορές με βάση εθελοντικές κλάσεις, στις οποίες συνεισφέρει και το Κράτος. Η σύνταξη είναι ανταποδοτική με βάση τα έτη ασφάλισης και τις κλάσεις, ενώ για μια μεταβατική περίοδο άνω της δεκαετίας θα εισπράττεται τόσο η νέα κύρια σύνταξη όσο και (τμηματικά) η παλαιά βασική. Το νέο σύστημα προβλέπει ως καινοτομία την δυνατότητα μεταφοράς δικαιωμάτων σε άλλα Ταμεία με την αλλαγή απασχόλησης, και συντάξεις επιζώντων. *Ήδη νέες απονομές συντάξεων αποδίδουν ποσά υπερδιπλάσια της παλαιάς σύνταξης. Το νέο ταμείο Κύριας Σύνταξης του ΟΓΑ θα αποτελέσει μια ουσιαστική απάντηση στην πλέον επίμονη πηγή φτώχειας - των ηλικιωμένων σε αγροτικές περιοχές.*

Μη ανταποδοτικές (προνοιακές) παροχές των Ταμείων ασφάλισης

Τα Ταμεία δίδουν πληθώρα παροχών που δεν συναρτώνται με χρόνο ασφάλισης και συνήθως επικεντρώνονται σε ευάλωτες κατηγορίες ή χορηγούνται με έλεγχο εισοδήματος. Παραδείγματα:

- Συνταξιοδότηση ομογενών από την Αίγυπτο, Τουρκία, Ρουμανία και Πολιτικών προσφύγων.
- Επίδομα παραπληγίας και Επίδομα απόλυτης αναπηρίας σε συνταξιούχους. (κόστος περί τα 30 δισεκ. δρχ. έκαστο)
- Προνομιακός υπολογισμός σύνταξης σε άτομα με αναπηρίες (τυφλοί, παραπληγικοί)
- Επίδομα Λουτροθεραπείας, θεραπευτικός τουρισμός.
- Άτοκα δάνεια σε μέλη που αντιμετωπίζουν πρόβλημα

Ειδική επιδοματική πολιτική σε ευπαθείς ομάδες

Α) Ειδικό επίδομα αποφυλακισμένων: Δικαιούχοι είναι τα άτομα που εξέτισαν ποινή στερητικής της ελευθερίας τους. Θα επωφεληθούν 4 χιλιάδες άτομα την επόμενη διετία. Η βοήθεια σε χρήμα θα ανέλθει σε 250 εκατομμύρια δραχμές. Φορέας άμεσης συνεργασίας για την υλοποίηση αυτού του μέτρου είναι ο Ο.Α.Ε.Δ. Β) Ειδικό επίδομα παλιννοστούντων: Δικαιούχοι είναι ομογενείς Έλληνες που επιστρέφουν από τα κράτη της ανατολικής Ευρώπης, ενώ ειδική περίπτωση αποτελούν αυτοί που είχαν φύγει από την Ελλάδα λόγω του εμφυλίου. Το ύψος της βοήθειας ανέρχεται σε 25 βασικά ημερήσια επίδομα ανεργίας προσαυξημένα κατά ένα για κάθε προστατευόμενο μέλος. Ο αριθμός των ενδιαφερομένων είναι 20,000 ενώ η συνολική δαπάνη για τα επόμενα δύο χρόνια θα ανέλθει στα 2 δισεκ. δρχ.

Επίδομα ανεργίας

Μισθωτοί των οποίων καταγγέλθηκε ή έληξε η σύμβαση εργασίας από τον εργοδότη και που έχουν ασφαλιστεί στον κλάδο ανεργίας του ΟΑΕΔ, μπορούν με ορισμένες προϋποθέσεις να εισπράξουν από τον ΟΑΕΔ επίδομα ανεργίας. Η διάρκεια επιδότησης εξαρτάται από το πόσες ημέρες εργασίας έχει πραγματοποιήσει ο ασφαλισμένος. Επίσης οι προϋποθέσεις επιδότησης διακρίνονται αν επιδοτείται για πρώτη ή για δεύτερη και πλέον φορά. Το επίδομα κυμαίνεται από 3,120 έως 3,300 δρχ. την ημέρα και προσαυξάνεται 10% για κάθε μέλος της οικογένειας. Επίσης, από τον ΟΑΕΔ, καταβάλλεται επίδομα σε νέους / νέες ηλικίας από 20 έως 29 ετών εφ' όσον είναι άνεργοι και παραμένουν γραμμένοι στα μητρώα ανέργων για ένα χρόνο (Ν/1545/85). Το επίδομα ανέρχεται σε 25,000 δρχ. τον μήνα και καταβάλλεται για πέντε μήνες. Τέλος, ο ΟΑΕΔ, καταβάλλει επίδομα στράτευσης σε όσους υπηρέτησαν παρατεταμένη θητεία, ή κλήθηκαν για μετεκπαίδευση στις ένοπλες δυνάμεις.

Κατώτατες συντάξεις σε ηλικιωμένους

Το 70% των συνταξιούχων του ΙΚΑ εισπράττουν την κατώτατη σύνταξη αντί του «οργανικού ποσού» που δικαιούνται (μεγάλη έκταση κοινωνικής αλληλεγγύης εφόσον το ποσοστό αναπλήρωσης είναι σημαντικά υψηλότερο). Κατώτατα όρια ισχύουν και για τις επικουρικές συντάξεις. Οι μισθωτοί δικαιούνται κατώτατα όρια συντάξεων που ισοδυναμούν με 124.2 χιλ. δρχ. για την κύρια και 31 χιλ. δρχ. για την επικουρική σύνταξη (TEAM). Το σύνολο των δύο ισοδυναμεί με 21.8 ημερομίσθια ανειδίκευτου εργάτη. Η κατώτατη σύνταξη γήρατος και αναπηρίας του ΙΚΑ από 1/1/2001 έφθασε στις 152,045 δρχ. συμπεριλαμβανομένου του ΕΚΑΣ. Συνολική αύξηση 188,720 δρχ. το χρόνο.

Επίδομα προς άτομα με αναπηρίες

Τα επίδομα των ατόμων με αναπηρίες διανέμονται από την Κοινωνική Πρόνοια και χρηματοδοτούνται από το κράτος μέσω των Κεντρικών Αυτοτελών Πόρων (Κ.Α.Π.). Προβλέπονται επίδομα για 10 κατηγορίες αναπηρίας με 22 υποπεριπτώσεις, συν ένα ειδικό επίδομα

καυσιμών. Το 2000 επιδοτήθηκαν περίπου 131,000 άτομα. Το συνολικό κόστος έφθασε τα 87 δισεκ. δρχ. περίπου. Τα ποσά αυτά είναι προσθετικά σε αυτά που χορηγούν τα Ταμεία.

Επιδόματα βαριάς αναπηρίας

Το επίδομα αυτό χορηγείται σε άτομα με αναπηρία 67% και πάνω. Το 2000 επιδοτήθηκαν περίπου 68,500 άτομα, ενώ το ύψος του επιδόματος ήταν 55,900 δρχ. το μήνα. Τα επιδόματα των ατόμων με αναπηρίες αυξήθηκαν κατά 12% μέσα στο 2000 και κατά 5% από 1.1.2001. Έγινε επίσης αναπροσαρμογή στις 50,000 δρχ. όλων των επιδομάτων που ήταν κάτω των 50,000 δρχ., από 1.1.2001. Από το 2002, θα τεθεί σε εφαρμογή η νέα πολιτική επιδομάτων των ατόμων με αναπηρίες, σύμφωνα με τις προτάσεις του Υπ. Υγείας. Τέλος, αναπροσαρμόστηκε το διατροφικό επίδομα νεφροπαθών το οποίο σταδιακά θα έχει διπλασιαστεί έως την 1.7.2001.

Οικογενειακά Επίδοματα

Το επίδομα 3ου παιδιού χορηγείται σε οικογένειες με τρίτο παιδί ηλικίας έως 6 ετών. Το ύψος του επιδόματος είναι 44,688 δρχ. το μήνα με όριο οικογενειακού εισοδήματος τα 8 εκατ. δρχ. Ο αριθμός των δικαιούχων το 2000 ήταν περίπου 40,000. Το μηνιαίο πολυτεχνικό επίδομα χορηγείται σε οικογένειες με 4 ή περισσότερα παιδιά, για κάθε άγαμο παιδί ηλικίας έως 23 ετών καθώς και στους πολύτεκνους πατέρες και σε ορφανά παιδιά πολυτέκνων οικογενειών. Το ύψος του επιδόματος για κάθε επιδοτούμενο παιδί είναι 11,172 δρχ. το μήνα. Το κατώτατο ύψος επιδόματος ανά επιδοτούμενη οικογένεια ήταν 23,000 δρχ. το μήνα. Το εισοδηματικό όριο είναι τα 10 εκατ. δρχ., προσαυξανόμενο κατά 1 εκατ. δρχ. για κάθε παιδί πέραν του τετάρτου. Περίπου 82,500 μητέρες έλαβαν το επίδομα το 2000. Η ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας χορηγείται σε μητέρες με 4 ή περισσότερα παιδιά, τα οποία όμως είναι έγγαμα ή (όταν είναι άγαμα) έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 23 ετών. Οι δικαιούχοι είναι μητέρες που διατηρούν ισobίως την πολυτεχνική ιδιότητα. Η ισobία σύνταξη παρέχεται και σε μητέρες που δεν θεωρούνται πολύτεκνες υπό προϋποθέσεις. Το 2000 το ύψος του επιδόματος ήταν 25,696 δρχ. το μήνα, ενώ εισοδηματικό όριο είναι τα 3.5 εκατ. δρχ. Οι δικαιούχοι της ισobίας σύνταξης το 2000 ήταν περίπου 190,000 μητέρες. Το επίδομα απροστάτευτου παιδιού χορηγείται σε μονογονεϊκές οικογένειες με μηνιαίο εισόδημα έως 80,000 δρχ. (προσαυξανόμενο κατά 7,000 δρχ. το μήνα για κάθε μέλος της οικογένειας πέραν του τρίτου). Το ύψος του επιδόματος είναι 12,000 δρχ. το μήνα. Περίπου 34,500 παιδιά επιδοτήθηκαν το 2000. Το επίδομα μητρότητας ανασφαλιστών καταβάλλεται ως εφάπαξ πληρωμή σε εργαζόμενες γυναίκες που δεν δικαιούνται αντίστοιχη παροχή από κάποιο ασφαλιστικό φορέα ή είναι ανασφάλιστες. Το ύψος του επιδόματος ανέρχεται στις 150,000 δρχ. Περίπου 800 μητέρες επιδοτήθηκαν από το πρόγραμμα αυτό το έτος 2000. Το οικογενειακό επίδομα ΟΑΕΔ κυμαίνεται αναλόγως του αριθμού των παιδιών: από 2,000 δρχ. το μήνα για ένα παιδί έως 21,900 δρχ. το μήνα για έξι παιδιά. Το επίδομα χορηγείται ανεξαρτήτως οικογενειακού εισοδήματος μετά το 1999. Το επίδομα οικογενειακών βάρων δημοσίων υπαλλήλων κυμαίνεται και αυτό αναλόγως του αριθμού των παιδιών (από 6,000 δρχ. το μήνα για ένα παιδί έως 90,000 δρχ. το μήνα για έξι παιδιά).

Φορολογική Πολιτική - φορολογικές δαπάνες

Ισχύει ευνοϊκή φορολογική μεταχείριση για ομάδες, όπως άτομα με αναπηρίες ή οικογένειες με παιδιά. Στη φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων αυξήθηκε το αφορολόγητο όριο για μισθωτούς και συνταξιούχους και τιμαριθμοποιήθηκε η φορολογική κλίμακα. Τα ποσά μείωσης του φόρου αυξάνονται αν ο φορολογούμενος έχει παιδιά (30,000 δρχ. για ένα παιδί, 70,000 δρχ. για 2 παιδιά, 150,000 δρχ. για 3 παιδιά, 240,000 δρχ. για 4 παιδιά, κ.λ.π.). Στις δαπάνες που εκπίπτουν από το φορολογητέο εισόδημα εντάσσεται και η αγορά Η/Υ και του κόστους πρόσβασης στο διαδίκτυο. Στις Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ) έχουμε μείωση του συντελεστή φορολογίας των μη εισηγμένων στο ΧΑΑ ανωνύμων εταιρειών από 40% σε 35%, το 2002, καθώς και μείωση του φορολογικού συντελεστή για τις Ομόρρυθμες και Ετερόρρυθμες και τις Κοινωνικές Αστικού Δικαίου εταιρείες από 30% σε 25%.

Β. Πρόσβαση σε στέγη

Η κατοχή ιδιόκτητης στέγης αποτελεί σημαντική εξασφάλιση για τα άτομα χαμηλού εισοδήματος, αφού απομακρύνει μια θεμελιώδη πηγή ανασφάλειας και αβεβαιότητας, στην οποία οι ενοικιαστές είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένοι (έξωση, έλλειψη στέγης). Έτσι, παρά το υψηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης η προώθηση της απόκτησης ίδιας κατοικίας για άτομα με χαμηλά εισοδήματα παραμένει βασικός στόχος της κυβερνητικής πολιτικής. Η πολιτική αυτή διευκολύνεται από τις μεγάλες πτώσεις των επιτοκίων, την διαμόρφωση νέων προϊόντων στεγαστικής πίστης. Τα φορολογικά κίνητρα (εκπτώσεις φόρου εισοδήματος, φόρου

μεταβίβασης) είναι ιδιαίτερα ισχυρά για την πρώτη κατοικία και τα άτομα χαμηλού εισοδήματος ή σε μεγάλες οικογένειες. Παρά ταύτα, παραμένουν σε ισχύ ειδικά προγράμματα στεγαστικής συνδρομής.

Επιδότηση ενοικίου, στεγαστική συνδρομή, παραχώρηση κατοικιών, ειδικά προγράμματα

Η επιδότηση ενοικίου χορηγείται από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) σε οικογένειες χωρίς ιδιόκτητη κατοικία που πληρούν τις προϋποθέσεις εισοδήματος και ύψους ενοικίου.. Το όριο για πλήρη επιδότηση κυμαινόταν το 2000 από 2.5 εκατ. δρχ. ετησίως για εργαζόμενο που ζει μόνος, έως 4.3 εκατ. δρχ. για οικογένεια με 4 παιδιά. Ο αριθμός των δικαιούχων είναι περίπου 30,000 νοικοκυριά. Επίσης, δικαιούχοι επιδόματος ενοικίου είναι και οι συνταξιούχοι λόγω γήρατος, μεμονωμένα άτομα άνω των 60 και νεαρά ζευγάρια που τέλεσαν γάμο μέσα στην προηγούμενη διετία. Θα διατεθούν 25 δισεκ. δρχ. για την επόμενη διετία και θα αφορά 70,000 άτομα. Το επίδομα στεγαστικής συνδρομής χορηγείται σε ανασφάλιστους ηλικιωμένους, σε μόνους ηλικιωμένους ή ζευγάρια ηλικιωμένων που δεν έχουν εισόδημα από κάποια σύνταξη κοινωνικής ασφάλισης, δεν διαθέτουν άλλο εισόδημα και δυσκολεύονται να καλύψουν τις δαπάνες στέγασης. Το επίδομα το 2000 ήταν 23,700 δρχ. το μήνα για έναν δικαιούχο ή 31,400 δρχ. το μήνα για ζευγάρι δικαιούχων. Στα προγράμματα παροχής στεγαστικής συνδρομής δικαιούχοι είναι οι πολύτεκνοι, οι οικογένειες με τρία τουλάχιστον παιδιά, εκ των οποίων το ένα ανάπηρο, καθώς και οι άγαμες μητέρες. Παρέχεται έτοιμη κατοικία, αν υπάρχει, ή άτοκο δάνειο για αγορά και ανέγερσή της. Στα προγράμματα παραχώρησης ετοιμών κατοικιών σε οικισμούς δικαιούχοι είναι οι εργαζόμενοι που παρέχουν εξαρτημένη εργασία, συνταξιούχοι που εισέφεραν υπέρ ΟΕΚ και μακροχρόνια άνεργοι. Την επόμενη διετία, θα διατεθούν 37 δισεκ. δρχ. σε όλη την Ελλάδα για την κατασκευή 5 χιλιάδων κατοικιών. Στο ειδικό κεφάλαιο αλληλεγγύης δικαιούχοι είναι όσοι έχουν ωφεληθεί από τα προγράμματα του ΟΕΚ, προκειμένου να αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα π.χ. θάνατος. Το κόστος ανέρχεται περίπου σε ένα δισεκ. δρχ. ετησίως. Στα δανειοδοτικά προγράμματα Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας δικαιούχοι είναι οι μακροχρόνια άνεργοι, οι συνταξιούχοι και οι εργαζόμενοι που πληρούν ειδικές προϋποθέσεις. Είναι δάνεια διπλής επιδότησης επιτοκίου για αγορά κατοικίας ή δάνεια για επισκευή ή επέκταση υπάρχουσας κατοικίας. Το κόστος υπολογίζεται σε 10 δισεκ. δρχ. ετησίως. Τέλος, τα Προγράμματα Μειωμένων Ασφαλιστικών Προϋποθέσεων - δανειοδότηση κατοίκων ακριτικών περιοχών αφορούν τους κατοίκους των περιοχών Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Μέχρι σήμερα έχουν κατατεθεί 2,500 αιτήσεις για δάνειο. Το μέτρο θα συνεχιστεί με προοπτική επέκτασης του και στους παλιννοστούντες.

Γ. Πρόσβαση στην Υγεία και Περίθαλψη

Εθνικό Σύστημα Υγείας

Ο εκσυγχρονισμός του Εθνικού Συστήματος Υγείας, στοχεύει στην εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας. Οι βελτιώσεις περιλαμβάνουν α) την περιφερειακή συγκρότηση του συστήματος με τα ΠεΣΥ θα προσφέρει τη δυνατότητα αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης των φαινομένων υγειονομικού αποκλεισμού. β) στην ενιαιοποίηση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας με την ένταξη των πολυιατρείων του ΙΚΑ στο ΕΣΥ και τη σταδιακή διασφάλιση για όλους τους πολίτες πλήρους και ενιαίας δέσμης υπηρεσιών, οι οποίες εμπλουτίζονται με υπηρεσίες αγωγής υγείας και πρόληψης, γ) τον θεσμό του οικογενειακού γιατρού και παιδίατρο, που θα εφαρμοστεί σταδιακά και θα ισχύσει για όλους τους πολίτες μέχρι το 2006, που προσφέρει δωρεάν ένα γιατρό-σύμβουλο, ο οποίος θα μεριμνά για όλα τα θέματα υγείας (περίθαλψη, πρόληψη, εμβολιασμοί, διαχείριση χρόνιων νόσων κλπ) των εγγεγραμμένων στη λίστα του ατόμων. Ο οικογενειακός γιατρός αναμένεται να συμβάλλει αποφασιστικά στον έγκαιρο εντοπισμό κοινωνικών προβλημάτων μέσα στην οικογένεια και έτσι την καλύτερη διασύνδεση ιατρικών και κοινωνικών υπηρεσιών και δ) τη σύσταση σώματος επικουρικών γιατρών για την κάλυψη εκτάκτων και επείγουσών αναγκών σε δυσπρόσιτες, απομονωμένες και νησιωτικές περιοχές.

Χρηματοδότηση - ο Ρόλος των Ταμείων Ασφάλισης

Κάθε εργαζόμενος και τα μέλη της οικογένειάς τους είναι ασφαλισμένος σε ένα Ταμείο Ασφάλισης για την κάλυψη του κινδύνου ασθένειας. Οι δημόσιοι Υπάλληλοι καλύπτονται για τους κινδύνους αυτούς από το ίδιο το Κράτος. Τα Ταμεία μισθωτών χορηγούν βοήθεια σε **κρήμα** (αναπληρώνοντας τις αποδοχές κατά την διάρκεια της ασθένειας) και σε **είδος**. Οι παροχές σε

χρήμα ανήλθαν το 2000 σε 107 δισεκ. δρχ. Οι **παροχές σε είδος** συνίστανται σε: (α) πρωτοβάθμια φροντίδα και πρόληψη, όπου υπάρχει ποικιλία ρυθμίσεων ανά Ταμείο⁹. (β) φαρμακευτική περίθαλψη (μέγιστη συμμετοχή ασφαλισμένου 25%, μειούμενη στο 0% σε χρόνιες παθήσεις, (γ) νοσοκομειακή περίθαλψη, όπου τα Ταμεία καλύπτουν το ημερήσιο νοσήλιο συν εξετάσεις, (δ) Νοσηλεία στο εξωτερικό, τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ¹⁰. Η πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές είναι δωρεάν, η δε συμμετοχή του ασθενούς (όπου υπάρχει) δεν συνδέεται με το εισόδημα.

Η πρόσβαση των ανασφαλιστών στις υπηρεσίες Υγείας

Όσοι δεν έχουν ασφαλιστική κάλυψη και έχουν περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες περιθάλπονται δωρεάν από τα νοσοκομεία, αποκτώντας βιβλιάριο Απόρου ή Ανασφαλιστού. Οι κάτοχοι τέτοιου βιβλιαρίου (το οποίο μπορεί να εκδοθεί και μετά την έναρξη της νοσηλείας) δικαιούνται δωρεάν νοσοκομειακή περίθαλψη, νοσηλεία στο εξωτερικό κλπ, ενώ δικαιούνται επιπλέον και φαρμακευτική (χωρίς συμμετοχή) και πρωτοβάθμια φροντίδα μέσω των εξωτερικών ιατρείων των Νοσοκομείων και των Κέντρων Υγείας. Το σύνολο της δαπάνης που απορροφά το σύστημα υπολογίστηκε το 1998 ως 25 δισεκ. δρχ. ετησίως, αν και είχε επισημανθεί ότι αποτελούσε εστία καταχρήσεων και δυσλειτουργιών στα νοσοκομεία, με μεγαλύτερη επιβάρυνση σε νοσοκομεία κοντά στην μεθόριο και σε ψυχιατρικά. Οι προϋποθέσεις και οι διαδικασίες χορήγησης και ελέγχου έχουν συγκεκριμενοποιηθεί με την 2928/1999 κοινή υπουργική απόφαση, η οποία προβλέπει την κατάρτιση μητρώου Ανασφαλιστών. Οι πολιτικοί πρόσφυγες εξακολουθούν να νοσηλεύονται τελειώς δωρεάν όπως και πριν. Οσον αφορά τους **μετανάστες**, καλύπτονται πλήρως αν είναι ασφαλισμένοι. Για τους ανασφαλιστούς ή παράνομους αλλοδαπούς, όπως και για τους τουρίστες, προβλέπεται κάλυψη για επείγοντα περιστατικά, αλλά όχι για χρόνιες καταστάσεις¹¹. Η επέκταση της νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών, τέλος, αναμένεται να βοηθήσει στη πρόσβαση τους σε νοσηλευτικά ιδρύματα.

Δ. Πρόσβαση στην Παιδεία

Παιδιά - Έφηβοι

Με στόχο τη μείωση της σχολικής διαρροής και της σχολικής αποτυχίας, την αποτροπή περιθωριακών συμπεριφορών και την υιοθέτηση θετικών τρόπων και στάσεων ζωής, το Υπουργείο Παιδείας (ΥΠΕΠΘ) εφαρμόζει μία σειρά από μέτρα και πρακτικές που δρουν προληπτικά στην κοινωνική περιθωριοποίηση των παιδιών και εφήβων. Συγκεκριμένες δράσεις:

1. Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός (Σ.Ε.Π.)

Κέντρα Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΚΕΣΥΠ): Προγραμματίζεται ο πολλαπλασιασμός και η ανάπτυξη τους, με στόχο το 2003 να βρίσκονται σε λειτουργία άλλα 2 ΚΕΣΥΠ και άλλα 100 ΓραΣΕΠ, κυρίως, όμως, σχεδιάζεται η επέκτασή τους για την καλύτερη κάλυψη των Τεχνικών Επαγγελματικών Εκπαιδευτηρίων, των ΙΕΚ και των εσπερινών λυκείων. Θεσμοθετήθηκε το Εθνικό Κέντρο Επαγγελματικού Προσανατολισμού (ΕΚΕΠ), το οποίο θεσμικά συνδέει την εκπαίδευση με την απασχόληση, ως συντονιστικός φορέας των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στον Επαγγελματικό Προσανατολισμό. Μέχρι το 2003 σχεδιάζεται να έχουν επιμόρφωθεί με διάφορες μεθόδους 1,400 άτομα.

2. Αγωγή Υγείας

Καλύπτονται τομείς όπως: πρόληψη χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών (ναρκωτικά, αλκοόλ, τσιγάρο), διατροφή, διαφυλικές σχέσεις - σεξουαλική αγωγή, AIDS - Ηπατίτιδα Β, διαπροσωπικές σχέσεις, καταστάσεις διαμονής και εργασίας, βία - ξενοφοβία - ρατσισμός - κοινωνικός αποκλεισμός. Ο σχεδιασμός του ΥΠΕΠΘ στο χώρο της Αγωγής Υγείας περιλαμβάνει την επέκταση των Συμβουλευτικών Σταθμών Νέων, με προοπτική την ίδρυση ενός σε κάθε νομό

⁹ Μερικά ταμεία έχουν δικά τους ιατρεία, αλλά συμβεβλημένους ιατρούς και άλλα καλύπτουν δαπάνες εκ των υστέρων.

¹⁰ Στην νοσηλεία στο εξωτερικό καλύπτονται τα πλήρη ιατρικά έξοδα συν τα έξοδα διαμονής συγγενικού προσώπου. Σημειώνεται επίσης ότι η φαρμακευτική κάλυψη επεκτείνεται πλήρως και σε θεραπεία καταστάσεων που σε άλλα συστήματα συχνά επιβαρύνουν τον ασθενή (π.χ. πειραματικά φάρμακα AIDS)

¹¹ Είχαν παρατηρηθεί οργανωμένες επιχειρήσεις «νοσηλευτικού τουρισμού» από χώρες της ΝΑ Ευρώπης στην Ελλάδα, που αξιοποιούσαν το σύστημα απόρων ασθενών για μη επείγουσες και δαπανηρές επεμβάσεις (π.χ. αρθροπλαστική).

της χώρας και την ανάπτυξη προγραμμάτων Αγωγής Υγείας στην Α'θμια και τη Β'θμια εκπαίδευση.

3. Ενισχυτική Διδασκαλία και Πρόσθετη Διδακτική Στήριξη (ΠΔΣ) εφαρμόζεται στα Γυμνάσια, στο Ενιαίο Λύκειο και στα ΤΕΕ και απευθύνεται στους μαθητές με μαθησιακά προβλήματα, με στόχο τη συγκράτησή τους εντός του εκπαιδευτικού συστήματος και την περάτωση των λυκειακών τους σπουδών. Επιπλέον, ενισχύει τα ποσοστά επιτυχίας των μαθητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και συνεισφέρει στην επαγγελματική αποκατάσταση όσων αποφοιτούν από ειδικότητες των ΤΕΕ. Κατά το τρέχον σχολικό έτος λειτουργούν 20,915 τμήματα ΠΔΣ στα οποία φοιτούν 69,839 μαθητές. Το ΥΠΕΠΘ θα προχωρήσει σε διεύρυνση του θεσμού με στόχο τη λειτουργία προγραμμάτων ΠΔΣ σε 1,750 σχολεία και τη φοίτηση στα τμήματα 140,000 μαθητών μέχρι το 2003.

4. Έγκαιρη και συστηματική ανίχνευση των μαθητών με μαθησιακά προβλήματα και προβλήματα λόγου και ομιλίας. Το ΥΠΕΠΘ σχεδιάζει μηχανισμό ανίχνευσης στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Με τον τρόπο αυτό θα μπορέσουν τα παιδιά σε υψηλό κίνδυνο να ενσωματωθούν σε ένα σχήμα αντιμετώπισης μέσα στο σχολείο, το οποίο θα εμπλέκει τους δασκάλους. Ως αποτέλεσμα του προγράμματος αναμένεται να είναι η μείωση μέχρι το 2003 του ποσοστού των μαθητών που παρουσιάζουν δυσκολίες μάθησης και προσαρμογής στο σχολείο.

5. Εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης στην Παιδεία

Σειρά μέτρων προωθούν την άρση σε εμπόδια για την ισότιμη πρόσβαση στην Παιδεία: Παρέχονται με κοινωνικοοικονομικά κριτήρια σε σπουδαστές ή μαθητές: **Σίτιση.** Προσφέρει (σε 11 Κέντρα 5,312 άτομα άποροι μαθητές), **Στέγαση** (4,240 δικαιούχοι - ,331 μαθητές, κατά κανόνα ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών που φιλοξενούνται στις μαθητικές εστίες για να μπορούν να παρακολουθούν μαθήματα στο κοντινότερο σχολείο της περιοχής). **Μεταφορά** Επίσης ,όλοι οι μαθητές που κατοικούν μακριά από το σχολείο τους, μεταφέρονται δωρεάν από το σπίτι στο σχολείο με δαπάνη του Δήμου. Λειτουργία σχολείων σε νοσοκομεία και κατ' ιδίαν διδασκόντες. Το «Μεταβατικό Σχολείο Εφήβων» στο δίκτυο υπηρεσιών «Στροφή» εκπαιδεύει έφηβους υπό απεξάρτηση. Ειδικές ρυθμίσεις για εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ειδικών κατηγοριών υποψηφίων. - Έλληνες του Εξωτερικού, αλλοδαποί, Μουσουλμανική μειονότητα Θράκης, πάσχοντες από σοβαρές ασθένειες. Μετεγγραφές ειδικών κατηγοριών. Ειδικές ρυθμίσεις για ειδικές κατηγορίες στα ΙΕΚ. π.χ. ομογενείς, δωρεάν φοίτηση σε πρώην χρήστες, κλπ. Υποτροφίες - από Ι.Κ.Υ., Γ.Γ.Ν.Γ. κ.ά.. Τέλος, για την εκπαίδευση των μαθητών που εργάζονται, λειτουργούν **εσπερινά ενιαία λύκεια και εσπερινά ΤΕΕ.**

6. Άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες -ΑΜΕΕΑ

Στην Παιδεία γίνεται λόγος για «Άτομα με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες» (ΑΜΕΕΑ). Η Ειδική Αγωγή απευθύνεται σε πληθυσμό ηλικίας μέχρι 22 ετών και περιλαμβάνει τις «κλασσικές» κατηγορίες ατόμων με αναπηρίες, αλλά εκτείνεται και πέρα από αυτές. Άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες «θεωρούνται τα άτομα που έχουν σημαντική δυσκολία μάθησης και προσαρμογής εξαιτίας σωματικών, διανοητικών, ψυχολογικών, συναισθηματικών και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων». Η εκπαίδευση των ατόμων αυτών μέσα στις «κανονικές τάξεις» (mainstreaming) ή σε ειδικά σχολεία είναι εξατομικευμένη ως προς τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες και αποσκοπεί στη σχολική ένταξη και στην κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Δεδομένου ότι η Ειδική Αγωγή είναι ένας σχετικά καινούριος τομέας στην Ελλάδα, βρισκόμαστε σε φάση δημιουργίας υποδομής σε έμφυχο και άψυχο υλικό. Προγραμματίζεται ο εξοπλισμός και η στελέχωση 20 Κέντρων Διάγνωσης Αξιολόγησης και Υποστήριξης (Κ.Δ.Α.Υ.) μέχρι το 2003 (Πιλοτικό πρόγραμμα κατάρτισης ατόμων με προβλήματα ακοής, όρασης και κινητικά προβλήματα και αξιοποίηση της Τράπεζας Πληροφοριών Ειδικής Εκπαίδευσης).

Ε. Πρόσβαση σε λοιπά αγαθά

1. Κοινωνικός Τουρισμός για εργαζόμενους και συνταξιούχους που καταβάλλουν εισφορές υπέρ του Οργανισμού Εργατικής Εστίας, άτομα με αναπηρίες και ανέργους. Το κόστος για την επόμενη διετία είναι 10 δισεκ. δρχ. και θα ωφεληθούν 500 χιλιάδες άτομα.

2. Εκδρομικά προγράμματα για εργαζόμενους, συνταξιούχους, άτομα με αναπηρίες, ή ανέργους. Το πρόγραμμα είναι σε πλήρη εφαρμογή το 2001. Το κόστος είναι περίπου 5 δισεκ. δρχ. μόνο για το νομό Αττικής.

3. Θεατρικό Πρόγραμμα. Περιλαμβάνει εισιτήρια θεάτρου, συναυλιών κτλ.. Το κόστος είναι 3 δισεκ. δρχ. και χρηματοδοτείται από εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών. Οι δικαιούχοι είναι περίπου 200 χιλιάδες ετησίως.

4. Δελτία αγοράς βιβλίων, δικαιούνται περίπου 150 χιλιάδες άτομα πανελλαδικά, ενώ το κόστος ανέρχεται στο 1.5 δισεκ. δρχ. την επόμενη διετία.

5. Βιβλιοθήκες (Δημόσιες- Σχολικές-Κινητές)

Οι Δημόσιες Βιβλιοθήκες εξασφαλίζουν δωρεάν πρόσβαση σε έντυπο και οπτικοακουστικό υλικό και σε βασικά πολιτιστικά αγαθά, αξιοποιώντας παράλληλα τις νέες τεχνολογίες. Η πρόσβαση των γυναικών στις βιβλιοθήκες διευκολύνεται περισσότερο από την ύπαρξη παιδικού τμήματος σε όλες τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες. Λειτουργούν 43 Δημόσιες Βιβλιοθήκες, κατανεμημένες σε ολόκληρη την επικράτεια, τόσο σε αστικά κέντρα όσο και σε απομακρυσμένες περιοχές Ελλάδας (25 βιβλιοθήκες). Επίσης δημιουργήθηκαν 499 βιβλιοθήκες σε σχολεία, και θα επεκταθούν σε άλλα 500. Η υποστήριξη του θεσμού, η ενίσχυσή τους σε ηλεκτρονικό εξοπλισμό, η συνεργασία με τις Δημόσιες Βιβλιοθήκες αναμένεται να εξοικειώσουν τους μαθητές με τους τρόπους ενεργητικής αναζήτησης της γνώσης. Όπου δεν είναι δυνατή η δημιουργία βιβλιοθηκών ενισχύονται οι κινητές βιβλιοθήκες: 19 Βιβλιοθήκες εξοπλήστηκαν με «βιβλιοαυτοκίνητα» τα οποία μεταφέρουν και δανείζουν βιβλία σε σχολεία απομακρυσμένων περιοχών. Σχεδιάζεται η επέκτασή τους σε 9 Βιβλιοθήκες. Οι κινητές βιβλιοθήκες μπορούν να καλύψουν ομάδες που αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης: οι στρατευμένοι, οι φυλακισμένοι, τα άτομα που βρίσκονται υπό απεξάρτηση σε θεραπευτικές κοινότητες, αλλά και άτομα που διαβιών σε ιδρύματα, χωρίς πρόσβαση σε έντυπο και οπτικοακουστικό υλικό βιβλιοθήκης.

6. Εκπαιδευτική Ραδιοτηλεόραση. Η εκπαιδευτική τηλεόραση αποτελεί σημαντικό εργαλείο στη μάχη κατά του κοινωνικού αποκλεισμού ενώ διαθέτει περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης. Λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητά της να απευθυνθεί τόσο στις ευαίσθητες κοινωνικά ομάδες για θέματα άμεσου ενδιαφέροντος όσο και στο ευρύ κοινό με σκοπό την ευαισθητοποίησή του σε θέματα κοινωνικού αποκλεισμού καθίσταται απαραίτητη η αξιοποίηση των δυνατοτήτων της.

7. Μαζικός Αθλητισμός. Υλοποιούνται 5,600 προγράμματα από την ΓΓ Αθλητισμού και 650 Δήμους, στα οποία συμμετέχουν 340,000 αθλούμενοι πολίτες. 1,230 προγράμματα για άτομα με αναπηρίες που συμμετέχουν 18,000 πολίτες.

Στόχος 2: Πρόληψη του κινδύνου αποκλεισμού

Η αντιμετώπιση του Ψηφιακού Χάσματος και του Ηλεκτρονικού Αποκλεισμού

Ένας από τους βασικούς κινδύνους είναι ο ψηφιακός αποκλεισμός. Οι ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο λόγω της δυσκολίας πρόσβασης στις νέες τεχνολογίες. Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας» στοχεύει στην αντιμετώπιση του ψηφιακού χάσματος που προκύπτει από την χρήση των ΤΠΕ (Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας). Τα επόμενα χρόνια το ψηφιακό χάσμα αναμένεται να ενταθεί ακόμα περισσότερο και να επηρεάσει άμεσα τις κοινωνικές και οικονομικές δομές της χώρας. Ενδεικτικά περιλαμβάνονται δράσεις που αφορούν την ανάπτυξη βασικών γνώσεων πληροφορικής για τον ευρύτερο πληθυσμό μέσω ευέλικτων διαδικασιών, και ιδιαίτερα για ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, σε συνδυασμό με την ένταξη ή επανένταξη στην αγορά εργασίας, ανάπτυξη ειδικού λογισμικού και ψηφιοποίηση έντυπου υλικού δημοσίων βιβλιοθηκών και κέντρα διαχείρισης κλήσεων για άτομα που χρήζουν βοήθειας. Οι παραπάνω δράσεις σχεδιάζονται να προκηρυχθούν ή / και να υλοποιηθούν μέσα στην τριετία 2001 - 2003. Το κόστος ανέρχεται σε 3.5 δισεκ. δρχ.

Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου

εστιάζεται σε τρία επίπεδα αιτιών α) κοινωνικό-οικονομικά προβλήματα (συνθήκες φτώχειας ή οικονομικής δυσχέρειας) β) προσωπικά - κοινωνικά αίτια (προβλήματα στη συναισθηματική ανάπτυξη, δυσκολίες κοινωνικής προσαρμογής) γ) το σχολείο (αδυναμία του συστήματος να κατανοήσει και να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες του μαθητή). Η σχολική αποτυχία και η διακοπή της υποχρεωτικής εκπαίδευσης συνδέεται επίσης σε υψηλό ποσοστό με την κατάχρηση εξαρτησιογόνων ουσιών, την παραβατικότητα, τη βία, κ.α.

Τα μαθησιακά προβλήματα κυρίως εντοπίζονται σε προβλήματα λόγου και ομιλίας όπως η δυσλεξία, η δυσαναγνωσία, η δυσαριθμησία κ.α. Η κατηγορία των μαθητών με τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελεί το 7-10% του μαθητικού πληθυσμού. Το ποσοστό αυτό αυξάνει σε περιοχές με ιδιαίτερο κοινωνικό - οικονομικό προφίλ.

2. Νέες τεχνολογίες - ένταξη στη Κοινωνία της Πληροφορίας στην εκπαίδευση

Η πρόκληση της εκπαίδευσης στην κοινωνία της Πληροφορίας δεν είναι απλά να ετοιμάσει κατόχους συγκεκριμένων γνώσεων και ικανοτήτων, αλλά πολίτες ικανούς να μαθαίνουν, να επιλέγουν τι θα μάθουν, και τι πρέπει να διαβάσουν για να το μάθουν. Η χρήση της τεχνολογίας στο σχολείο ενθαρρύνει

τη βιωματική μάθηση και την ερευνητική διάθεση των νέων, ιδιαίτερα εκείνων που δεν ανταποκρίνονται στο συμβατικό τρόπο διδασκαλίας. Ο σχεδιασμός του ΥΠΕΠΘ για υποδομές στο πλαίσιο της «Κοινωνίας της Πληροφορίας» περιλαμβάνει: την επέκταση του Διαδικτύου στα σχολεία μέχρι τέλος του 2001, την εκπαίδευση καθηγητών και δασκάλων μέχρι τέλος του 2002, την αντιμετώπιση του ψηφιακού αναλφαβητισμού των αποφοίτων υποχρεωτικής εκπαίδευσης μέχρι τέλος του 2003, και την αναλογία ενός υπολογιστή σε κάθε 10 μαθητές μέχρι τέλος του 2004.

3. Προώθηση της απασχόλησης με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών

Περιλαμβάνονται δράσεις για: τον εξοπλισμό των σχολικών μονάδων της Ειδικής Αγωγής - Πρωτοβάθμιας & Δευτεροβάθμιας - με υπολογιστικά / δικτυακά και οπτικοακουστικά συστήματα, τη δημιουργία δημόσιων κέντρων πληροφόρησης μέσω διαδικτύου για νέους σε δυσπρόσιτες περιοχές της χώρας, την ανάπτυξη υποδομών για την τηλε-εκπαίδευση, τις πιλοτικές και καινοτόμες εφαρμογές, την ανάπτυξη πληροφορικών συστημάτων για ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρίες, την επεξεργασία εικόνων - ήχου & γλώσσας, την ενθάρρυνση πιλοτικών εφαρμογών τηλε-εργασίας και τηλε-κατάρτισης - ιδιαίτερα σε γεωγραφικά απομονωμένες και νησιωτικές περιοχές, την ανάπτυξη υποδομής τοπικών δικτύων πρόσβασης με βάση τις τοπικές ανάγκες και τις απαιτούμενες υπηρεσίες - χωρίς τεχνολογική προτίμηση - σε μικρές πόλεις και απομακρυσμένες περιοχές, τις ευρυζωνικές υπηρεσίες για το δημόσιο τομέα, ειδικές δράσεις για ηλικιωμένους και άτομα με αναπηρίες, καθώς και έργα επίδειξης συγκεκριμένων νέων τεχνολογιών και τέλος την εξασφάλιση πρόσβασης στην Κοινωνία της Πληροφορίας στους κατοίκους των λιγότερων ανεπτυγμένων περιοχών - με αξιοποίηση ως σημείων προσπέλασης των ταχυδρομικών γραφείων που υπάρχουν στις εν λόγω περιοχές.

4. Ενήλικες αναλφάβητοι / Δια βίου εκπαίδευση

Σχολεία δεύτερης ευκαιρίας - εκπαίδευση ενηλίκων: Ο αναλφαβητισμός των ενηλίκων σχετίζεται, χωρίς να ταυτίζεται, και με τα θέματα της ανακόλουθης γνώσης και παρωχημένης τεχνογνωσίας. Τα «Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας» απευθύνονται σε άτομα άνω των 18 που

επανεπενδύοντας τους στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω εξατομικευμένης διδασκαλίας. Σήμερα λειτουργεί ένα στην Αθήνα, ενώ σχεδιάζεται η ίδρυση ενός σε κάθε περιφέρεια της χώρας (συνολικά 13). Ως το 2006 προβλέπεται η ανάπτυξη ενός **ολοκληρωμένου συστήματος Εκπαίδευσης Ενηλίκων**. Θα επιδιωχθεί η διασύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με τις άτυπες μορφές εκπαίδευσης. Για την αποτελεσματική λειτουργία και την επέκταση του θεσμού του *Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας* σχεδιάζονται δράσεις που αφορούν την έρευνα για το μέγεθος της μαθητικής διαρροής και τις τοπικές ανάγκες, την επιμόρφωση εκπαιδευτικών, τη σύνταξη Προγραμμάτων Σπουδών, την παραγωγή του διδακτικού υλικού και τέλος την ενημέρωση των τοπικών κοινωνιών (γονείς, εκπαιδευτικοί, τοπικές αρχές).

Δια βίου εκπαίδευση: Στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση υλοποιήθηκαν καινοτόμες παρεμβάσεις που αφορούν το **Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ)**, στο οποίο λειτουργούν ήδη 5 προγράμματα προπτυχιακών σπουδών, 9 μεταπτυχιακών σπουδών, 3 μεταπτυχιακά προγράμματα και προγραμματίζεται η επέκτασή τους. Στο πλαίσιο των *Προγραμμάτων Σπουδών Επιλογής (ΠΣΕ)* δημιουργήθηκαν σε 8 τμήματα των ΑΕΙ και 14 τμήματα των ΤΕΙ, που καλύπτουν ευρύ φάσμα εξειδικευμένων αντικειμένων. Στα τμήματα αυτά φοιτούν περίπου 6,500 άτομα διαφόρων ηλικιών, ενώ λειτούργησαν 16 *Προγράμματα Ανοικτής και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης* με 1,445 φοιτητές και 19 *Προγράμματα Συμπληρωματικής Εκπαίδευσης*. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ενίσχυση των σπουδών της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών, στη χρήση νέων τεχνολογιών πληροφορικής (εκπαίδευση από απόσταση), στην προσέλκυση γυναικών όπου η παρουσία τους είναι περιορισμένη. Επίσης, επίκειται η θεσμοθέτηση, με νέο νόμο, του *Ινστιτούτου Δια Βίου Εκπαίδευσης (ΙΔΕ)*, που θα συντονίζει την υλοποίηση των Προγραμμάτων Δια Βίου Εκπαίδευσης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και θα αντικαταστήσει τα ΓΙΣΕ.

Αρωγή στην Οικογένεια – Δράσεις για την Τρίτη Ηλικία και τα άτομα με αναπηρίες

Η φροντίδα για την Τρίτη Ηλικία δεν εξαντλείται από μέτρα εισοδηματικού χαρακτήρα, αλλά πρέπει να αναδεικνύει τον *τρόπο ζωής* τους, με την υποβοήθηση της αυτόνομης και αξιοπρεπούς διαβίωσης, της δυνατότητας ενεργού δραστηριοποίησης, και την στήριξη στην αλληλεγγύη που προσφέρει η οικογένεια ή οι τοπικές κοινωνίες. Η πολιτική αυτή θα πρέπει να ικανοποιεί την ανάγκη για επαρκές εισόδημα, αλλά και την ανάγκη τους να απολαμβάνουν εξειδικευμένη και συνεχή φροντίδα, αξιοπρεπή μεταχείριση, πολλαπλές δυνατότητες για εκπαίδευση, αναψυχή και συμμετοχή σε κοινωνικές δράσεις

1. Επέκταση του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» (Συνεχιζόμενη πολιτική)

Το Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι» στοχεύει στην εξασφάλιση των υπηρεσιών για αξιοπρεπή ζωή και αυτονομία. Εξασφαλίζει την παραμονή των ηλικιωμένων ατόμων στο οικείο τους περιβάλλον. Απευθύνεται σε άτομα μοναχικά, μη αυτοεξυπηρετούμενα και οικονομικά αδύναμα, κυρίως ηλικιωμένους¹². Σήμερα εφαρμόζονται 284 Προγράμματα με χρηματοδότηση από εθνικούς και κοινοτικούς πόρους. Το πρόγραμμα επεκτείνεται αριθμητικά και γεωγραφικά, παρέχοντας υπηρεσίες όχι μόνο στους ηλικιωμένους, αλλά και στα άτομα με αναπηρίες. Νέο στοιχείο αποτελεί ο εξοπλισμός των μονάδων με αυτοκίνητα και η παροχή υπηρεσίας «τηλε-ειδοποίησης», με την οποία είναι εφικτή η διασύνδεση με ειδικές υπηρεσίες, προσφέροντας αίσθημα ασφάλειας. Παρέχει πρωτοβάθμια νοσηλευτική φροντίδα, καθώς και συμβουλευτική και ψυχο-συναισθηματική στήριξη. Θα δημιουργηθούν 1,000 νέες Μονάδες, σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας (προϋπολογισμός 40.8 δισεκ. δρχ. για την εξαετία) και το κόστος για τον εξοπλισμό των μονάδων με αυτοκίνητα ανέρχεται σε 2 δισεκ. δρχ.

2. Κέντρα Ανοικτής Φροντίδας Ηλικιωμένων

Τα ΚΑΠΗ είναι ανοικτά προγράμματα στα οποία συμμετέχουν οι ηλικιωμένοι πάνω από 60 ετών που έχουν σκοπό την παραμονή και κοινωνικοποίηση όλων των μελών της Κοινότητας. Προσφέρεται φροντίδα, φυσιοθεραπεία, ιατρικές και κοινωνικές υπηρεσίες, οργανωμένη ψυχαγωγία (εκδρομές, θέατρα), κλπ. Λειτουργούν με επιτυχία από το 1978 και σήμερα υπάρχουν άνω των 300 κυρίως στις αστικές περιοχές της χώρας. Από το 1989 ο θεσμός πέρασε σαν ίδρυση και λειτουργία στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Σήμερα ο αριθμός έχει αυξηθεί και μεταβάλλεται συνεχώς δεδομένου ότι αυτά συστήνονται, μετά από πρόταση των Δημοτικών Συμβουλίων, με απόφαση των Γενικών Γραμματέων των Περιφερειών, ως ΝΠΔΔ των Δήμων.

¹² Το μέτρο συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, ειδικά για τις γυναίκες, που κατά τεκμήριο απασχολούνται σ' αυτά τα επαγγέλματα.

3. Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων (ΚΗΦΗ) – Νέα δράση

Πρόκειται για μικρές δομές ημερήσιας φιλοξενίας κατά τις ώρες εργασίας της οικογένειας και διασυνδέονται με τα ΚΑΠΗ που υπάρχουν στην περιοχή. Συνεργάζονται με τοπικούς φορείς που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς και με Μονάδες Υγείας. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις έχουν τη δυνατότητα να παράσχουν φιλοξενία σε 24ωρη βάση. Απευθύνονται σε ηλικιωμένους με χρόνια ή πρόσκαιρα οργανικά προβλήματα ή προβλήματα ψυχικής υγείας, που δεν αυτοεξυπηρετούνται, είναι οικονομικά αδύνατοι και έχουν κοινωνικά προβλήματα. Το Μέτρο παρουσιάζει ευρύτατα οφέλη: προλαμβάνει το πρόβλημα, αντιμετωπίζει το ιατροκοινωνικό πρόβλημα στο πλαίσιο της κοινότητας και εξοικονομεί πόρους στα Συστήματα Υγείας. Έχει σχεδιαστεί η ανάπτυξη 80 Κέντρων σε όλες τις Περιφέρειες της χώρας και το κόστος λειτουργίας τους για τρία χρόνια ανέρχεται στα 6 δισεκ. δρχ.

4. Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης για Άτομα με Αναπηρίες (παιδιά και έφηβοι)

Τα κέντρα συμβάλλουν στην εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής καθώς και στη διαφύλαξη της οικογενειακής αλληλεγγύης. Όπως και στην προετοιμασία ομαλής ένταξης των ατόμων με αναπηρίες στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Απευθύνονται σε παιδιά και εφήβους με αναπηρίες, που δεν έχουν ενταχθεί σε εκπαιδευτικά προγράμματα ή προγράμματα κατάρτισης. Είναι μικρές δομές ανοικτής φροντίδας και παρέχουν υπηρεσίες για την ανάπτυξη ατομικών - κοινωνικών δεξιοτήτων. Τα Κέντρα εφαρμόζουν προγράμματα δημιουργικής απασχόλησης και προ-επαγγελματικής εκπαίδευσης. Λειτουργούν συμπληρωματικά με άλλα Κέντρα αποκατάστασης και στήριξης που ήδη λειτουργούν σε όλη τη χώρα.

5. Πρόγραμμα Αναμόρφωσης της Β'θμιας Κοινωνικής Φροντίδας- Αποασυλοποίηση

Το πρόγραμμα προωθεί την κοινωνική ένταξη και αξιοπρεπή ζωή των ατόμων με αναπηρίες που παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες ένταξης. Απευθύνεται στα άτομα με αναπηρίες που περιθάλπονται σε κλειστές ιδρυματικές δομές. Τα άτομα με βαριές αναπηρίες που μέχρι τώρα ζουν σε ασυλικές δομές εντάσσονται σταδιακά σε ειδικά προγράμματα ημιαυτόνομης και αυτόνομης διαβίωσης, σε προστατευμένα διαμερίσματα και οικοτροφεία μικρής δυναμικότητας, ενώ παράλληλα συμμετέχουν σε προγράμματα κατάρτισης ή ημερήσιας απασχόλησης. Θα αναπτυχθούν προγράμματα επιμόρφωσης και συνεχιζόμενης κατάρτισης του προσωπικού.

6. Ανάπτυξη και επέκταση Προγράμματος Ψυχικής Υγείας - «ΨΥΧΑΡΓΩΣ»

Το πρόγραμμα προωθεί την κοινωνική ένταξη ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας, εξασφαλίζει υπηρεσίες για μια αξιοπρεπή ζωή και προλαμβάνει κινδύνους αποκλεισμού. Απευθύνεται σε χρόνια ψυχικά ασθενείς (αποϊδρυματισμός) και στο γενικό πληθυσμό υπηρεσίες πρόληψης, έγκαιρης παρέμβασης και θεραπείας). Πραγματοποιούνται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε κάθε γεωγραφική περιφέρεια με υπηρεσίες ψυχικής υγείας που απευθύνονται σε όλο τον πληθυσμό.

7. Εθνικό Κέντρο Άμεσης Κοινωνικής Βοήθειας.

Απευθύνεται σε άτομα που αντιμετωπίζουν έκτακτες καταστάσεις και προβλήματα. Υπηρεσίες του Κέντρου λειτουργούν σε 24ωρη βάση με στόχο την άμεση αντιμετώπιση και παρέμβαση. Διαθέτουν τηλεφωνική γραμμή SOS, παρέχουν εξατομικευμένες υπηρεσίες κοινωνικής στήριξης και συμβουλευτικής και αναλαμβάνουν την άμεση διασύνδεση με τις αρμόδιες κατά περίπτωση υπηρεσίες. Οι 21 δομές του ΕΚΑΚΒ που έχουν αναπτυχθεί στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη εριλαμβάνουν Κέντρα Υποδοχής και Στήριξης καθώς και Ξενώνες Βραχείας Φιλοξενίας. Η δημιουργία του ΕΚΑΚΒ χρηματοδοτήθηκε στο πλαίσιο του Β' ΚΠΣ (κόστος 3.9 δισεκ. δρχ) και α λειτουργήσει για πρώτη φορά το 2001. Η λειτουργία του Κέντρου θα συμβάλει σημαντικά τόσο στην πρόληψη όσο και στην έγκαιρη αντιμετώπιση καταστάσεων που οδηγούν στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Πρόληψη του κινδύνου μειονεξίας των ατόμων με αναπηρίες

Η Κοινωνία της Πληροφορίας και άτομα με αναπηρίες

Η πολιτική στον τομέα πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στην Κοινωνία της Πληροφορίας, εριλαμβάνει μία σειρά μέτρων που στοχεύουν στην ανάπτυξη και χρήση τεχνολογιών Πληροφορίας και επικοινωνίας που είναι προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρίες και ευκολύνουν την συμμετοχή τους σε κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες. Οι βασικές δράσεις αφορούν: μέτρα για την ανάπτυξη και τη χρήση προσβάσιμων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας, την υιοθέτηση κατευθυντήριων γραμμών για την προσβασιμότητα των ιστοσελίδων, στη συλλογή «παραδειγμάτων καλής πρακτικής» σε εθνικό επίπεδο στον τομέα πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στην Κοινωνία της Πληροφορίας, την προώθηση και υιοθέτηση ερευνητικών προγραμμάτων για να μελετηθεί η επίδραση του σχεδιασμού της

τεχνολογίας στην κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρίες. Οι παραπάνω ενέργειες έχουν προγραμματισθεί για την διετία 2001-2003.

Β. Θεσμικά μέτρα για την πρόληψη του κινδύνου αποκλεισμού ευπαθών ομάδων

Η πολιτική στο χώρο της πρόνοιας για τις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού περιλαμβάνει σειρά μέτρων που στοχεύουν στην πρόληψη, έγκαιρη παρέμβαση, αποκατάσταση, επανένταξη και ενεργό συμμετοχή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Ειδικότερα οι στόχοι και οι δράσεις για τη διετία 2001-2003 είναι οι ακόλουθοι: α) η συμπλήρωση της εθνικής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων και της προώθησης ίσων ευκαιριών, β) η εκπόνηση Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την εφαρμογή των Πρότυπων Κανόνων του ΟΗΕ για την εξίσωση των ευκαιριών για τα άτομα με αναπηρίες,

Γ. Προσπελασιμότητα.

α) η πρόσβαση στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον - διακίνηση-μεταφορά : η πολιτική στον τομέα της άρσης των αρχιτεκτονικών εμποδίων στοχεύει στον σχεδιασμό πόλεων που είναι φιλικές και προσβάσιμες στους πολίτες με αναπηρίες, την ασφαλή διακίνησή τους σε πεζοδρόμια, πλατείες, διαβάσεις πεζών κλπ και στις μετακινήσεις τους με προσπελάσιμα μέσα μαζικής μεταφοράς (Πρόγραμμα «Σχεδιάζοντας για όλους»), β) Η διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρίες στα μέσα μαζικής μεταφοράς και στις επικοινωνίες (έχει προγραμματιστεί δέση μέτρων όπως η δημιουργία θεσμικού πλαισίου που αναφέρεται στα ταξί και στα λεωφορεία για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στους σταθμούς, στις παρεμβάσεις που θα εξασφαλίζουν την προσβασιμότητα στα κτίρια Δημοσίων Υπηρεσιών (Ταχυδρομεία - Ο.Τ.Ε.) κλπ), γ) «πρόγραμμα επιχορήγησης εργοδοτών και νέων ελεύθερων επαγγελματιών για την **εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας** για τα άτομα με αναπηρίες». [Προϋπολογισμός 4 δισεκ. δρχ. για το 2001].

Δ. Κέντρα Κοινωνικής Υποστήριξης και Κατάρτισης για άτομα με αναπηρίες

Την προσεχή διετία θα ξεκινήσει η λειτουργία των πρώτων 24 ΚΕΚΥΚΑΜΕΑ σε ισάριθμους νομούς της χώρας καθώς και το πρώτο κέντρο για άτομα με αυτισμό. Έχουν στόχο: α) την έγκαιρη διάγνωση και τη συμβουλευτική υποστήριξη των ατόμων με αναπηρίες και των οικογενειών τους β) την παροχή υπηρεσιών και ανάπτυξη προγραμμάτων για την κοινωνική στήριξη των ατόμων με αναπηρίες καθώς και την πληρέστερη και ισότιμη κοινωνική ένταξη σε διάφορα επίπεδα της καθημερινής ζωής (απασχόληση, αυτόνομη διαβίωση, άθληση, κ.α.) γ) την προεπαγγελματική κατάρτιση των ατόμων με αναπηρίες, τη λειτουργική τους αποκατάσταση δ) την έγκυρη πληροφόρηση σε θέματα αναπηρίας ε) την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας στ) την παραπομπή σε εξειδικευμένες υπηρεσίες σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο ζ) την ανάπτυξη μεθόδων και τεχνικών που βοηθούν στην επίλυση θεμάτων ατόμων με αναπηρίες η) την έρευνα για ανάπτυξη πολιτικών και προγραμμάτων για θέματα ατόμων με αναπηρίες. Σε ορισμένα Κέντρα θα λειτουργήσουν και ξενώνες φιλοξενίας για τα άτομα με αναπηρίες που ο τόπος κατοικίας τους είναι μακριά, προκειμένου να είναι αποδέκτες όλων των υπηρεσιών και ειδικότερα να καταρτιστούν προεπαγγελματικά και επαγγελματικά, όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα. Το κόστος για τη δημιουργία των Κέντρων αυτών είναι 11.7 δισεκ. δρχ.

Ε. Ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας για τα άτομα με αναπηρίες

Στόχος είναι η ανάπτυξη της αυτοαπασχόλησης των ατόμων με αναπηρίες με την ίδρυση νέων επιχειρήσεων.

Γεωγραφικός αποκλεισμός και Ανασυγκρότηση της Υπαιθρου

Το 80% της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από την Ε.Ε. ως ορεινό / μειονεκτικό. Το εργατικό δυναμικό σε αυτές τις περιοχές χαρακτηρίζεται από έντονη γήρανση¹³, σε σημείο που ορισμένες περιοχές διατρέχουν άμεσο κίνδυνο κατάρρευσης του κοινωνικο-οικονομικού τους ιστού και εγκατάλειψης. Η δυσμενής δημογραφική εξέλιξη συνοδεύεται από έντονες διαφορές στην παραγωγικότητα, ανεργία και υποαπασχόληση, υποβάθμιση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και ανισοκατανομή του εισοδήματος στην ύπαιθρο.

Αν και η γεωργία, η κτηνοτροφία και γενικότερα ο πρωτογενής τομέας παραμένει η βασική δραστηριότητα, μια πολιτική που καθιστά την ύπαιθρο ζωντανή και ελκυστική προϋποθέτει μια πολύπλευρη συνολική ανασυγκρότηση της υπαίθρου και όχι αποσπασματικές τομεακές πολιτικές. Μια ολοκληρωμένη πολιτική μπορεί να αξιοποιήσει καλύτερα μέτρα που ήδη εφαρμόζονται και να διευκολύνει την υιοθέτηση και υλοποίηση νέων.

Το Υπουργείο Γεωργίας και Ανασυγκρότησης της Υπαιθρου συντονίζει πολύπλευρες δράσεις για την ανασυγκρότηση της υπαίθρου. Η συνολική στρατηγική στοχεύει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την προστασία του περιβάλλοντος, την συγκράτηση και την κοινωνική

¹³ Το 33% του πληθυσμού είναι άνω των 65, έναντι 14% για το σύνολο της χώρας.

προστασία του πληθυσμού. Η επίτευξη των στόχων θα πραγματοποιηθεί με τα εξής προγράμματα:

- **Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαιθρου 2000-2006».** Δράσεις για εγκατάσταση νέων γεωργών, αειφόρος ανάπτυξη. Τομή αποτελούν τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές που προωθούν τη διαφοροποίηση και συμπλήρωση του εισοδήματος.
- Το **Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης** περιλαμβάνει την πρόωρη συνταξιοδότηση 45 χιλιάδων αγροτών για να διευκολυνθεί η διαδοχή, εξισωτική αποζημίωση, αγροπεριβαλλοντικά έργα, Δασώσεις γεωργικών εκτάσεων. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στον ρόλο της αγρότισσας.
- Βρίσκεται, επίσης, σε εξέλιξη η κοινοτική πρωτοβουλία **Leader plus** που στοχεύει στην εφαρμογή τοπικών αναπτυξιακών σχεδίων και δίδει έμφαση στη στήριξη της συνεργασίας μεταξύ περιοχών και την δικτύωσή τους.
- Νέα προγράμματα για **Νέους Αγρότες** θα εφαρμοστούν σε ετήσια βάση. Για την περίοδο ως το 2006 προβλέπεται εγκατάσταση 5,000 νέων αγροτών κατ' έτος. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η αύξηση των ορίων απαλλαγών στην φορολογία μεταβιβάσεως αγροτικών ακινήτων, κληρονομιών, δωρεών, γονικών παροχών.

5. Τοπικές ολοκληρωμένες παρεμβάσεις κάθε μορφής για τη στήριξη και τη δημιουργία απασχόλησης: Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις με στόχο τη δημιουργία ποιοτικών και βιώσιμων θέσεων εργασίας, είτε σε θύλακες ανεργίας, είτε σε περιοχές όπου υπάρχει υψηλό ποσοστό συγκέντρωσης ευπαθών κοινωνικά ομάδων. Ο χαρακτήρας των παρεμβάσεων αυτών είναι μικρής κλίμακας και εστιασμένος σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές.

6. Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις Αστικής Ανάπτυξης: Πολλά κοινωνικά προβλήματα εστιάζονται στον αστικό χώρο. Προωθούνται Ολοκληρωμένες Παρεμβάσεις με στόχο την αειφόρο αστική ανάπτυξη μέσα από την ενεργοποίηση όλων των αρμόδιων τοπικών φορέων. Επιδιώκεται η αναζωογόνηση αστικών περιοχών, η προστασία και βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος και η καλή διακυβέρνηση και η ενίσχυση του τοπικού δυναμικού. Στρατηγικός στόχος η ενδυνάμωση του δυναμικού των τοπικών κοινωνιών και η δραστηριοποίηση του κοινωνικού ιστού.

7. Προγράμματα για νησιά: Πρόγραμμα **ΑΣΤΕΡΙΑΣ**, πρόγραμμα δικτύωσης ΟΤΑ Αιγαίου, Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων & Επαρχιών Αιγαίου και των λοιπών Κρατικών Υπηρεσιών. Ο πολίτης δεν χρειάζεται να μετακινείται είτε για την υποβολή μίας αίτησης ή παραλαβή πιστοποιητικού. Δημιουργία και εξοπλισμός Γραφείων Πολίτη σε 94 Δήμους, 5 Νομαρχίες, 12 Επαρχεία.

Υγειονομική θωράκιση Αιγαίου Πρόγραμμα **“ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ”**, τηλεϊατρικές υπηρεσίες, πρόγραμμα λειτουργίας ασθενοφόρων στα νησιά, κατασκευή ελικοδρομιών. Στελέχωση και εξοπλισμός ιατρείων σε μικρά νησιά. Σταδιακή υλοποίηση προγράμματος τηλεκπαίδευσης στα μικρά νησιά.

Στόχος 3: Δράσεις για τους πλέον ευάλωτους

Πολυπολιτισμικότητα – Μετανάστες - Παλιννοστούντες

1. Αποκατάσταση των παλιννοστούντων (Νόμος 2790/2000) ομογενών από την πρώην ΕΣΣΔ. Η φιλοσοφία του νόμου ήταν να δημιουργηθεί ολοκληρωμένο πλαίσιο για την υποδοχή και την αποκατάσταση των ομογενών. Με βάση τον νέο νόμο, η ελληνική πολιτεία χορηγεί το «Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας Ομογενή» το οποίο παρέχει τη δυνατότητα στους ομογενείς να εργάζονται ελεύθερα στην Ελλάδα. Το σπουδαιότερο μέτρο του νέου νόμου προβλέπει μέριμνα για τη στεγαστική αποκατάσταση των ομογενών μέσω της δωρεάν παραχώρησης οικοπέδων, της χορήγησης δανείων με ευνοϊκούς όρους και της δωρεάν έκδοσης οικοδομικών αδειών.

2. Ο Νέος Νόμος 2910/2001 δίνει την δυνατότητα στο Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης να συντονίσει και να **εφαρμόσει τη νέα μεταναστευτική πολιτική** της χώρας. Σκοπός του νέου νόμου είναι η δημιουργία ενός κατάλληλου και ευέλικτου νομικού πλαισίου για την εφεξής είσοδο και παραμονή των αλλοδαπών στη χώρα και αφετέρου η νομιμοποίηση των αλλοδαπών που διαβιούν σήμερα παράνομα στην Ελλάδα. Ο νέος νόμος αποβλέπει στη κατοχύρωση των βασικών ατομικών, κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων των παράνομων αλλοδαπών. Η νομιμοποίηση αυτή θα βοηθήσει στην ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία, προβλέποντας ευνοϊκές ρυθμίσεις για θέματα εκπαίδευσης, νοσηλείας, ρατσισμού και ξενοφοβίας κλπ. Τέλος, με την αποκέντρωση του συστήματος έκδοσης

αδειών παραμονής επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός της διαδικασίας με την απάλειψη χρονοβόρων γραφειοκρατικών διαδικασιών.

3. Πολιτική νομιμοποίησης μεταναστών - Πράσινη κάρτα. Η πολιτική νομιμοποίησης άρχισε να εφαρμόζεται το 1998 και έχουν νομιμοποιηθεί περί τις 300 χιλιάδες παράνομοι οικονομικοί μετανάστες, ως επί το πλείστον από την Αλβανία, πολλοί εκ των οποίων ζούσαν στην Ελλάδα από το 1992. Το καθεστώς παρανομίας τους καθιστούσε ευάλωτους σε εκμετάλλευση, εκβιασμούς, ενώ απέτρεπε την πρόσβαση σε σειρά από βασικές υπηρεσίες. Ο κίνδυνος δημιουργίας μιας νέας ομάδας αποκλεισμού με ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά ήταν υπαρκτός. Η νομιμοποίηση των μεταναστών δίδει την δυνατότητα της αποτροπής φαινομένων αποκλεισμού από πολλαπλές κοινωνικές δραστηριότητες, τόσο στην αγορά εργασίας, όσο και στην πρόσβαση σε βασικά αγαθά, όπως Παιδεία, Υγεία, Νομική προστασία κλπ. Η πρωτοβουλία αυτή επομένως είναι προαπαιτούμενο για την υλοποίηση όλων σχεδόν των υπολοίπων μέτρων αποτροπής κοινωνικών προβλημάτων.

4. Καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σε σχέση με την αγορά εργασίας

Ενδεικτικά αναφέρονται δράσεις που περιλαμβάνονται στην Κοινωνική Πρωτοβουλία EQUAL 2001-20006 και που αφορούν: τη διερεύνηση προβολή και ενίσχυση του ρόλου και των δικαιωμάτων των αλλοδαπών στην αγορά εργασίας, την υποστήριξη τους στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους και στην κοινωνική τους ενσωμάτωση, την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των διαμορφωτών της καθώς και των κοινωνικών εταίρων και φορέων στο ζήτημα της καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

5. Σχεδιασμός σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Η διαπολιτισμική εκπαίδευση αποτελεί μείζονα προτεραιότητα της πολιτικής παιδείας κατά το διάστημα ως το 2003. Οι εκπαιδευτικές ανάγκες των **παλιννοστούντων μεταναστών, προσφύγων, τσιγγάνων, της μουσουλμανικής μειονότητας** θα καλυφθούν σε μεγάλο βαθμό από το Πρόγραμμα. Έργα που πρόκειται να υλοποιηθούν είναι: η ανάπτυξη διδακτικού και εποπτικού υλικού για μαθητές Λυκείου, η ανάπτυξη επιμορφωτικού υλικού για τις ανάγκες των εκπαιδευτικών - των συμβούλων της εκπαίδευσης - των διοικητικών στελεχών - των στελεχών της νομαρχιακής και τοπικής αυτοδιοίκησης και των κρατικών υπηρεσιών με τις οποίες έρχονται συχνότερα σε επαφή μέλη των ομάδων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, προώθηση της ένταξης μαθητών στην προσχολική εκπαίδευση, ανάπτυξη προγραμμάτων για κέντρα δημιουργικής απασχόλησης νέων, προγράμματα που ενισχύουν τις σχέσεις σχολείου - οικογένειας - κοινότητας, παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, ανάπτυξη υλικού για τη διδασκαλία των μητρικών γλωσσών, νέες τεχνολογίες στην εκπαίδευση και ειδικότερα στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, εμπλουτισμός των βιβλιοθηκών με υλικό για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και την πολιτισμική ταυτότητα. Ο αριθμός των ωφελουμένων με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες θα είναι 130,000 μαθητές; των επιμορφωμένων εκπαιδευτικών 10,000 και ο αριθμός των δικτύων εκπαιδευτικής στήριξης για 44 μαθητές.

Παλιννοστούντες - Μετανάστες. Ο σημαντικός αριθμός των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών που φοιτά στα σχολεία (το 2000 ήταν 86 χιλ. μαθητές ή ποσοστό 7.9% του μαθητικού πληθυσμού) καθιστά επιβεβλημένη την προσαρμογή του συστήματος. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει θέσει από το 1996 βάσεις για τη αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών αναγκών των ομάδων με κοινωνικές, πολιτισμικές ή θρησκευτικές ιδιαιτερότητες, με θεσμικές¹⁴ και διοικητικές ρυθμίσεις, αλλά και με δράσεις, όπως τη δημιουργία διγλωσσού εκπαιδευτικού υλικού (στην αλβανική και ρώσικη) και υλικού για τη διδασκαλία της Ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, στελεχών της εκπαίδευσης και διγλωσσών εκπαιδευτικών, την επεξεργασία μεθόδων διαπολιτισμικής κοινωνικοποίησης, την εφαρμογή προγραμμάτων ψυχοκοινωνικής στήριξης των παιδιών σε σχολικές μονάδες, τη διαμόρφωση υποδομών για την τεκμηρίωση και διάχυση της πληροφορίας. Λειτουργούν 422 **τάξεις υποδοχής** στην Α'/θμια και 37 στη Β'/θμια εκπαίδευση καθώς και 556 φροντιστηριακά τμήματα. Επίσης λειτουργούν 24 σχολεία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Τέλος, προετοιμάζεται με αρχική στελέχωση το **Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης (ΙΠΟΔΕ)**, το οποίο θα εποπτεύεται από το ΥΠΕΠΘ. Για την επόμενη διετία σχεδιάζονται η αξιοποίηση του ΙΠΟΔΕ ως κεντρικού θεσμού καθώς και η συνέχιση, επέκταση και διαρκής βελτίωση της λειτουργίας των Τάξεων Υποδοχής και των Φροντιστηριακών Τμημάτων με συνέχιση παραγωγής διδακτικού υλικού και επιμόρφωσης των εκπαιδευτών.

¹⁴ Νόμος 2413/96 «Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις.»

Εκπαίδευση Ενηλίκων Μεταναστών στην Ελληνική Γλώσσα.

Από το 2006 προβλέπεται η υλοποίηση των εξής έργων: Σύνταξη Προγράμματος Σπουδών για τη διδασκαλία της γλώσσας σε ενήλικες μετανάστες. Παραγωγή υλικού για τη διασύνδεση της μάθησης της γλώσσας με την αγορά εργασίας. Εκπαίδευση εκπαιδευτών. Η Γενική Διεύθυνση Λαϊκής Επιμόρφωσης εφαρμόζει, με εθνική χρηματοδότηση, προγράμματα για την μάθηση της γλώσσας, και για την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων που απευθύνονται σε ηλικιωμένες παλιννοστούντες και αλλοδαπούς. Κατά τα έτη 1998-2000 συμμετείχαν στα προγράμματα αυτά 4,040 παλιννοστούντες και 1,419 αλλοδαποί.

Εκπαίδευση της Μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης

Οι Έλληνες μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης φοιτούν στην πλειοψηφία τους στα μειονοτικά σχολεία τα οποία διέπονται από καθεστώδες που καθορίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης και διμερείς συμφωνίες και πρωτόκολλα που έχουν υπογράψει η Ελλάδα και η Τουρκία. Τα τελευταία χρόνια έχει καταβληθεί προσπάθεια αναβάθμισης της εκπαίδευσης. Ενδεικτικά μνείονται μέτρα όπως η απάλειψη διακρίσεων μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων εκπαιδευτικών, η στελέχωση των Μειονοτικών Σχολείων, η αύξηση των μουσουλμάνων εκπαιδευτικών και άλλων ειδικοτήτων προσωπικού που στελεχώνουν τα Μειονοτικά Σχολεία, η επισκευή και βελτίωση κτιρίων, η καθιέρωση ποσοστού πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πρακτικής το ΥΠΕΠΘ έχει δραστηριοποιηθεί κυρίως μέσω του προγράμματος Διαπολιτισμικής Εκπαιδευτικής Στήριξης Θράκης και του προγράμματος για την Αναβάθμιση της Εκπαίδευσης της Μουσουλμανικής Μειονότητας.

Το πρόγραμμα Διαπολιτισμικής Εκπαιδευτικής Στήριξης Θράκης (ΔΕΣ), που υλοποίησε το Εθνικό Ίδρυμα Νεότητας (Ε.Ι.Ν.) απευθύνθηκε σε μαθητές με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες στην Δυτική Θράκη (Μουσουλμάνοι, Τσιγγάνοι, Πομάκοι). Οι στόχοι του προγράμματος ήταν να αντιμετωπίσει τη σχολική διαρροή, να συμβάλει στη μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, να ενημερώσει και να ενθαρρύνει τους γονείς, κ.ά. Με βάση αυτούς τους στόχους δημιουργήσαν τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας και εκδόθηκαν βιβλία με την ιστορία της Θράκης. Το «Πρόγραμμα για την Αναβάθμιση της Εκπαίδευσης της Μουσουλμανικής Μειονότητας», που υλοποίησε το Πανεπιστήμιο Αθηνών, επικαίρησε μια ολιστική εκπαιδευτική παρέμβαση στα μειονοτικά σχολεία. Βασικοί στόχοι ήταν να εντοπίσει τα αίτια της σχολικής αποτυχίας των παιδιών της μειονότητας, να ετοιμάσει νέα βιβλία και διδακτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, να επιμορφώσει τους εκπαιδευτικούς των μειονοτικών σχολείων. Δημιούργησε μια πλήρη σειρά νέου εκπαιδευτικού υλικού για όλες τις τάξεις του δημοτικού το οποίο έχει μοιραστεί ως επίσημο εκπαιδευτικό υλικό σε όλα τα μειονοτικά σχολεία, και εγκατέστησε σε μειονοτικά δημοτικά σχολεία εργαστήρια Η/Υ για να χρησιμοποιηθεί η ηλεκτρονική μέθοδος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Επίσης, δημιουργήθηκαν βιβλιοθήκες σε όλα τα μειονοτικά δημοτικά με εξωσχολικά βιβλία.

Το πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση κατά 70% μέσα σε τρία χρόνια του ποσοστού ολοκλήρωσης των μουσουλμάνων στα δημόσια γυμνάσια (το 1997 φοιτούσαν 1,397, ενώ το 2000 2,375 μαθητές).

Ενισχυμένο Πρόγραμμα Δράσης για τους Τσιγγάνους

Το πρόγραμμα αυτό έχει χρονικό ορίζοντα δετίας με συνολική χρηματοδότηση 105 δισεκ. δρχ. και αφορά το σχεδιασμό και την υλοποίηση δύο μεγάλων παρεμβάσεων στην κατεύθυνση της ανάπτυξης των υποδομών και των υπηρεσιών τις οποίες έχουν ανάγκη οι τσιγγάνοι που ζουν στην Ελλάδα. Η χρηματοδότηση του προγράμματος προέρχεται από κοινοτικούς (55 δισεκ. δρχ.), από Εθνικούς (35 δισεκ. δρχ.) και από κεντρικούς αυτοτελείς πόρους (15 δισεκ. δρχ.). Το πρόγραμμα αυτό θα αφορά την οικιστική υποδομή (60 δισεκ. δρχ.), την κατάρτιση – εκπαίδευση (20 δισεκ. δρχ.), την εκπαίδευση (10 δισεκ. δρχ.), την υγεία, πρόνοια, πολιτισμό, αθλητισμό (15 δισεκ.δρχ.). Το Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης υλοποιεί, επίσης, δράσεις που αφορούν την προσωρινή αντιμετώπιση οξυμένων προβλημάτων τσιγγάνων και την μετεγκατάστασή τους μέσα σε οργανωμένους οικισμούς που διαθέτουν τις απαραίτητες υποδομές καθώς και τη βελτίωση των υπάρχουσών υποδομών στις περιοχές διαμονής τους. Επίσης σε εξέλιξη βρίσκεται πρόγραμμα επιδοτούμενων στεγαστικών δανείων για τους Τσιγγάνους ή δωρεάν παραχώρησης οικοπέδων για αυτοστέγαση.

Εκπαίδευση των Τσιγγάνων: Για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής και της άτακτης φοίτησης, που χαρακτηρίζουν τους Τσιγγανόπαιδες το ΥΠΕΠΘ έχει καθιερώσει από το 1996 την «**κάρτα φοίτησης τσιγγανοπαίδων**», την οποία αποκτούν οι μαθητές με την πρώτη εγγραφή τους και η οποία τους συνοδεύει στις περιπτώσεις ξαφνικής αλλαγής σχολείων εξαιτίας μετακίνησης. Έτσι παρακάμπτονται γραφειοκρατικές διαδικασίες, η παρακολουθείται η επίδοση και χορηγείται τίτλος σπουδών. Για την εκπαιδευτική στήριξη των Τσιγγανοπαίδων λειτουργούν ειδικά προπαρασκευαστικά τμήματα. Το 2000-01 λειτουργούν 125 τμήματα σε 91 δημοτικά σχολεία 2,257 παιδιά, ενώ ο συνολικός αριθμός Τσιγγανοπαίδων που φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι 6,065. Μεγάλο μέρος της πολιτικής του ΥΠΕΠΘ, υλοποιήθηκε μέσα από τις δράσεις του προγράμματος "Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων".

Αποτέλεσμα της πολιτικής αυτής είναι ότι τον Φεβρουαρίου του 2000, το ποσοστό διαρροής από 75% το 1977 **έχει περιοριστεί στο 26%**, με πτωτική τάση. Μείωση της διαρροής παρατηρείται και στο Γυμνάσιο, αν και όχι αυτής της τάξεως όπως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Στοιχεία Προγράμματος «Εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων»

- Ενημέρωση των εκπαιδευτικών αρχών για τους στόχους και την υποδοχή νέων μαθητών στο σχολείο
- Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, των διοικητικών στελεχών της εκπαίδευσης και του συμβουλευτικού προσωπικού σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, πολιτισμικής ταυτότητας, διγλωσσίας, εκπαιδευτικού αποκλεισμού, κοινωνικής διάκρισης και υποεπίδοσης
- Συστηματική επαφή με την κοινότητα των Τσιγγάνων και ενημέρωση όλων των γονέων σχετικά με τα εκπαιδευτικά δικαιώματα όλων των πολιτών, προετοιμασία των γονέων για τον χειρισμό εκπαιδευτικών θεμάτων και γενικά την επικοινωνία με τις εκπαιδευτικές και άλλες αρχές, ενθάρρυνση της φοίτησης.
- Παιδαγωγική συμβουλευτική στις τοπικές και εκπαιδευτικές αρχές προκειμένου να διευθετηθούν ζητήματα εκπαίδευσης Τσιγγανοπαίδων με ομαλό τρόπο
- Διαρκής επαφή με τα σχολεία στα οποία φοιτούν Τσιγγανόπαιδες για την υλοποίηση πιλοτικών εφαρμογών του παραγόμενου διδακτικού υλικού, την παρακολούθηση της πορείας ένταξης και της μαθησιακής πορείας των μαθητών, την εμπύχωση και την ενίσχυση των εκπαιδευτικών
- Παραγωγή διδακτικού υλικού για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση στους τομείς: Γλώσσα, Γεωγραφία και Ιστορία, Αγωγή Υγείας, Φυσικός κόσμος, Νέες Τεχνολογίες, Μαθηματικά, Πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας και της κοινότητας.
- Παραγωγή δύο λεξικών Ελληνο-ρομανί, ένα για γενική χρήση και ένα για την περιοχή της Θράκης
- Παραγωγή ενημερωτικού υλικού για την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού. Διοργάνωση ενημερωτικών εκπομπών σε τοπικούς και κεντρικούς σταθμούς γύρω από το Πρόγραμμα
- Λειτουργία ιστοσελίδας με βασικές πληροφορίες και για πρόσβαση στο διδακτικό υλικό
- Παραγωγή μιας βασικής επιμορφωτικής βιβλιοθήκης γύρω από την οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική, γλωσσική και εκπαιδευτική κατάσταση των Ελλήνων Τσιγγάνων σήμερα.
- Διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων για τη διάχυση της εμπειρίας του Προγράμματος

Το Κέντρο Νεότητας Τσιγγανοπαίδων: Το Κέντρο λειτουργεί καθημερινά εξασφαλίζοντας τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή παιδιών από 5 ως 17 ετών. Στελεχώνεται από έμπειρους εκπαιδευτικούς, παιδαγωγούς και κοινωνικούς λειτουργούς. Παρέχεται ενισχυτική διδασκαλία για μαθητές, καθώς και πρόγραμμα αλφαριθμητισμού που απευθύνεται σε παιδιά που εγκατέλειψαν το σχολείο. Γίνεται ενημέρωση σε θέματα αγωγής υγείας, προληπτικός έλεγχος με εμβολιασμούς, και αντιμετώπιση επιδημικών νόσων. Στο χώρο λειτουργεί, ακόμη, και η Κινητή Μονάδα Ελέγχου Αιφνίδιων Θανάτων των Νέων της Γ.Γ.Ν.Γ. η οποία εξετάσει παιδιά για συγγενή καρδιαγγειακά νοσήματα.

Η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης εφαρμόζει σειρά προγραμμάτων για την εκμάθηση της γλώσσας, την καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, την αγωγή υγείας και άλλα θέματα που απευθύνονται σε ενήλικες Τσιγγάνους. Κατά τα έτη 1998-2000 συμμετείχαν 967 Τσιγγάνοι στα προγράμματα αυτά.

Υγεία- Περιθαλψη. Πρόγραμμα Υπ. Υγείας για προάσπιση υγείας Τσιγγάνων. Απευθύνεται σε τσιγγάνους που μεταστεγάζονται σε οργανωμένους οικισμούς. Οι κινητές μονάδες απευθύνονται στους μετακινούμενους πληθυσμούς. Σε κάθε οικισμό που δημιουργείται εγκαθίσταται Ιατρό-κοινωνικό Κέντρο, το οποίο στελεχώνεται από γιατρό, νοσηλεύτρια και κοινωνικό λειτουργό. Τα Κέντρα παρέχουν υπηρεσίες πρόληψης, βασικής πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας και πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας. Ανάλογες υπηρεσίες παρέχονται στους μετακινούμενους πληθυσμούς από κινητές μονάδες. Θα δημιουργηθούν 50 Ιατρό-κοινωνικά Κέντρα σε ισάριθμες πόλεις και 2 Κινητές Μονάδες κατά την επόμενη τριετία. Το κόστος κατασκευής και λειτουργίας ανέρχεται σε 5 δισεκ. δρχ.

Άλλες ευπαθείς ομάδες

1. Χρήστες ναρκωτικών ουσιών

Λειτουργούν ήδη 56 σταθμοί πρόληψης, 4 μονάδες υποκατάστασης με Μεθαδόνη, 18 μονάδες απεξάρτησης και 12 προγράμματα υποστήριξης. Ο **ΟΚΑΝΑ** στο πενταετές πρόγραμμα που έχει εκπονήσει για πρόληψη και κοινωνική επανένταξη, προβλέπει τη δημιουργία νέων Κέντρων Πρόληψης, πέραν των ήδη λειτουργούντων αλλά και αύξηση των μονάδων Κοινωνικής Επανένταξης. Για την καταπολέμηση των ναρκωτικών το πρόγραμμα προβλέπει τη λειτουργία εντός του 2001:

- Τεσσάρων νέων μονάδων υποκατάστασης και τριών μεικτών. Οι νέες μονάδες εκτιμάται ότι θα μειώσουν ως το τέλος του 2001 στο ελάχιστο τις λίστες αναμονής.
- Ενός Κέντρου Βοήθειας και μίας Κινητής Μονάδας στη Θεσσαλονίκη. Στο Κέντρο Βοήθειας θα περιλαμβάνονται: Ιατρείο και Οδοντιατρείο, Πρόγραμμα Ανταλλαγής Συριγγών, Προγράμματα Κοινωνικής Φροντίδας και Εργασίας στο Δρόμο, Υπηρεσία Νομικής Προστασίας, Τηλεφωνική Γραμμή SOS, Στέκι.
- Τριών Μονάδων για Εφήβους που ξεκινούν τη χρήση ναρκωτικών.

Ακόμη στο 5ετές πρόγραμμα του ΟΚΑΝΑ προβλέπεται δημιουργία : (i) θεραπευτικών μονάδων, (ii) δικτύου παροχής υπηρεσιών υγείας μέσα από τον ευρύτερο χώρο της Υγείας και Πρόνοιας, (iii) δικτύου επαγγελματιών σε τοπικό επίπεδο προκειμένου να εξασφαλίζεται η διασύνδεση των ψυχοκοινωνικών και ιατρικών υπηρεσιών, (iv) προγράμματα εκπαίδευσης, (v) αυστηρό σύστημα ελέγχου από τον ΟΚΑΝΑ της χορήγησης υποκατάστατων.

2. Οροθετικά άτομα

Για τα οροθετικά άτομα (φορείς AIDS), το Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (ΚΕΕΛ), που είναι και ο αρμόδιος κρατικός φορέας συνεργάζεται και ενισχύει οικονομικά τα κέντρα αναφοράς και τις 16 Μονάδες Ειδικών Λοιμώξεων, λειτουργεί Οδοντιατρείο για οροθετικά άτομα, Συντονιστικό Κέντρο για κατ' οίκον νοσηλεία, Ξεώνα Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης, Τηλεφωνική Γραμμή και Συμβουλευτικό Σταθμό για το AIDS, Κέντρο Ενημέρωσης Πολιτών και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης, καθώς και Επιτροπή Νομικής Υποστήριξης και Νομικών Προβλημάτων. Ακόμη το ΚΕΕΛ αναλαμβάνει προγράμματα ενημέρωσης και παρέμβασης για τα λοιμώδη, για τους μετακινούμενους πληθυσμούς, για τα εκδιδόμενα άτομα κλπ. Οι συγκεκριμένες δράσεις του ΚΕΕΛ θα συνεχιστούν και θα ενισχυθούν τα επόμενα δύο χρόνια.

3. Φυλακισμένοι, αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες

- Εκτεταμένο πρόγραμμα βελτίωσης συνθηκών στις ελληνικές φυλακές, προγραμματισμός για δημιουργία νέων σύγχρονων σωφρονιστικών καταστημάτων, έναρξη λειτουργίας Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων στον Ελαιώνα Θήβας. Πρόγραμμα αναβάθμισης και δημιουργίας βιβλιοθηκών στις φυλακές. Μελέτη για τη δημιουργία Κεντρικού φορέα με κύριο έργο τον σχεδιασμό και την εποπτεία προγραμμάτων κατάρτισης για τους φυλακισμένους και προώθησης στην απασχόληση των αποφυλακισμένων.
- Το Υπουργείο Παιδείας λειτουργεί σχολεία σε δύο φυλακές ανηλίκων. Έχει ξεκινήσει το πρόγραμμα «Εργαστήρια δημιουργικής έκφρασης σε χώρους εγκλεισμού» που δίνει την δυνατότητα στους νέους που βρίσκονται έγκλειστοι να επικοινωνήσουν μέσω της τέχνης., η ΓΓΝΓ με το Υπουργείο Δικαιοσύνης προωθούν την *Κοινωνική Εργασία*., όπως και προγράμματα *μετασωφρονιστικής μέριμνας*, όπως το χειροτεχνικό εργαστήρι κοσμημάτων «Ελεύθερη Δημιουργία», μια επιχειρηματική δράση των αποφυλακισμένων γυναικών. Τέλος, η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΓΓΛΕ) εφαρμόζει με κρατική χρηματοδότηση προγράμματα *αλφαριθμητικού, κοινωνικών δεξιοτήτων, κεραμικής, ζωγραφικής, κοσμήματος* κ.ά. για φυλακισμένους, αποφυλακισμένους και ανήλικους παραβάτες.

Στόχος 4: Κινητοποίηση του συνόλου των φορέων και παραγόντων

Παρακολούθηση και συντονισμός

Η εξασφάλιση της συνέργιας των δράσεων απαιτεί συντονισμό σε δύο επίπεδα:

Πρώτον σε τοπικό επίπεδο:

Το **Δίκτυο Κοινωνικών Υπηρεσιών**, απευθύνεται σε ευπαθείς ομάδες που απειλούνται ή πλήττονται από αποκλεισμό και σε άτομα που δεν έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες και είναι αδύναμα να διαχειριστούν τα προβλήματά τους. Οι Κοινωνικές Υποστηρικτικές Υπηρεσίες που λειτουργούν σε επίπεδο Δήμου καταγράφουν τις ανάγκες στο χώρο ευθύνης τους και με εξατομικευμένη προσέγγιση σχεδιάζουν ενέργειες κοινωνικής ένταξης, σε συνεργασία με τον εξυπηρετούμενο πολίτη. Διευκολύνουν την πρόσβαση των πολιτών στις υπηρεσίες και εξασφαλίζουν τη διασύνδεση των υπηρεσιών, αφού αποτελούν τον πρώτο κρίκο μίας αλυσίδας ενεργειών στις οποίες περιλαμβάνονται η κατάρτιση, η προώθηση στην απασχόληση, αλλά και υπηρεσίες υγείας, κοινωνικής φροντίδας, εκπαίδευσης. Ενισχύουν και ενθαρρύνουν πρωτοβουλίες κοινωνικής αλληλεγγύης και συμμετέχουν στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή ευρύτερων τοπικών προγραμμάτων. Το μέτρο προβλέπει την πρόσληψη κοινωνικών επιστημόνων, την εξειδικευμένη κατάρτισή τους και τη διάθεσή τους στους Δήμους με προγραμματικές συμβάσεις. Η επιστημονική, τεχνική και διοικητική υποστήριξη θα ανατεθεί σε εξειδικευμένο φορέα. Θα στελεχωθούν 300 υπηρεσίες σε όλη τη χώρα με 400 Κοινωνικούς Λειτουργούς. Το διετές κόστος ανέρχεται σε 6 δισεκ. δρχ.

Δεύτερον σε επιτελικό επίπεδο - παρακολούθησης:

Η εκπόνηση και υλοποίηση ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση, συνεπάγεται μια σειρά ενεργειών σε τακτική βάση που αφορούν:

- ο Την παρακολούθηση της εκτέλεσής των ενεργειών.
- ο Την παρακολούθηση της πορείας κρίσιμων δεικτών (συμπεριλαμβανομένων του ESSPROS).
- ο Την εκπόνηση νέων δεικτών όπου κρίνεται επιβεβλημένο, ή ανάλογα με την πρόοδο των εργασιών για τη σύσταση διαρθρωτικών δεικτών από την Επιτροπή Κοινωνικής Προστασίας.
- ο Τη συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για εξασφάλιση συνέργιας και συντονισμού των δράσεων
- ο Την αξιοποίηση νέων ειδικών ερευνών, επιστημονικών ανακοινώσεων ή γενικότερα πληροφοριών για τον κοινωνικό αποκλεισμό.
- ο Τη συγκέντρωση διοικητικών πληροφοριών που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό (π.χ. στέγαση, υγεία, πρόνοια, παιδεία, ασφάλιση).
- ο Τη δημιουργία ενός φόρουμ επικοινωνίας με ΜΚΟ, κοινωνικούς εταίρους κ.λπ.
- ο Τη συγγραφή ετήσιας έκθεσης για την πορεία εκτέλεσης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση. Η έκθεση αυτή θα κατατίθεται στους Υπουργούς Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Υγείας και Πρόνοιας και θα δημοσιοποιείται.

Με κοινή Υπουργική Απόφαση θα συσταθεί Ειδική Επιτροπή η οποία θα παρακολουθεί και θα εκτελεί τις παραπάνω ενέργειες.

Η δημιουργία Εθνικού Παρατηρητηρίου για την Αναπηρία (Υπ. Υγείας-Πρόνοιας) Σκοπός του θα είναι η παρακολούθηση, ο συντονισμός, η αξιολόγηση δράσεων και η στήριξη καλών πρακτικών που στοχεύουν στην άρση των εμποδίων και την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών για τα ανάπηρα άτομα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Το Παρατηρητήριο σε συνεργασία με κυβερνητικούς, κοινωνικούς, ερευνητικούς φορείς, καθώς και τους φορείς του αναπηρικού κινήματος, θα προωθεί την εφαρμογή του mainstreaming στα εθνικά προγράμματα εκπαίδευσης, κατάρτισης, υγείας, κοινωνικής προστασίας, κλπ.,

Βελτιώσεις στην Υλοποίηση των πολιτικών

Στην διετία ως το 2003 βρίσκονται σε εξέλιξη σειρά πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην διοικητική αναβάθμιση φορέων κρίσιμων για την υλοποίηση των πολιτικών για την ένταξη:

1. Απασχόληση:

Η αναδιάρθρωση των Υπηρεσιών Απασχόλησης του ΟΑΕΔ. Έχει προγραμματιστεί η αναδιάρθρωση σε τέσσερις επιχειρησιακές μονάδες α) τις βασικές Υπηρεσίες Απασχόλησης, β)

τα Κέντρα Προώθησης στην Απασχόληση, γ) την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση και δ) τις υπηρεσίες πληροφόρησης και υποστήριξης. Οι υπηρεσίες προσφέρονται σε τέσσερα επίπεδα οργανωμένο σε ένα πανελλαδικά εξαπλωμένο δίκτυο :

Α) 50 Κέντρα Προώθησης Απασχόλησης (ΚΠΑ) στα οποία εφαρμόζονται προωθημένες διαδικασίες ενημέρωσης και εξατομικευμένης παρέμβασης. Το νέο στοιχείο της παροχής των εξατομικευμένων υπηρεσιών έγκειται στην ορθότερη οργάνωση και ορθολογικότερη κατάτμηση των υπηρεσιών εντός του ΚΠΑ. Μέσω της αναβάθμισης αφενός οι βασικές υπηρεσίες απασχόλησης παρέχονται από τις Τοπικές Υπηρεσίες ώστε να επιτευχθεί η αποσυμφόρηση των ΚΠΑ και αφετέρου δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην προσέλκυση των επιχειρήσεων για την καταγραφή των κενών θέσεων εργασίας. **Β)** 16 Δικτυωμένες Μηχανογραφικά Τοπικές Υπηρεσίες (στο ίδιο δίκτυο με τα ΚΠΑ). **Γ)** 48 Τοπικές Υπηρεσίες εκτός μηχανογραφικού δικτύου και σε ικανό αριθμό ανταποκριτών εγκατεστημένων σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης που προσφέρουν βασικές υπηρεσίες απασχόλησης και ασφάλισης. **Δ)** Όλες οι Υπηρεσίες του ΟΑΕΔ (και των τεσσάρων επιπέδων) είναι οργανωμένες σε επτά Περιφερειακές Διοικήσεις.

2. Ασφαλιστικά Ταμεία

Βρίσκεται σε εξέλιξη πρόγραμμα **Λειτουργικού Εκσυγχρονισμού του ΙΚΑ** το οποίο θα εξελισσεται στα επόμενα χρόνια. Το πρόγραμμα θα βελτιώσει την δυνατότητα του Ιδρύματος να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μελών του, ασφαλισμένων και συνταξιούχων.

Ενιαίος Αριθμός Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης. Η επέκταση του ΑΜΚΑ θα δώσει την δυνατότητα στα Ταμεία να διασταυρώνουν στοιχεία και να στοχεύουν δράσεις.

3. Οργανισμοί Αυτοδιοίκησης.

Δομές διαδημοτικών συνεργασιών, εξυγίανση δημοτικών επιχειρήσεων, δημιουργία βάσεων δεδομένων για ηλεκτρονική παρακολούθηση της οικονομικής διαχείρισης, λειτουργία διπλογραφικού συστήματος, προσλήψεις επιστημονικού προσωπικού για την τόνωση επιτελικών λειτουργιών.

Δράσεις που αφορούν την κινητοποίηση φορέων και παραγόντων

1. ΛΑΕΚ: Λογαριασμός για την Απασχόληση και την Επαγγελματική Κατάρτιση ο οποίος συγκεντρώνει εισφορές εργοδοτών και εργαζομένων. Συστάθηκε με πρωτοβουλία των κοινωνικών εταίρων. Ο ΛΑΕΚ χρηματοδοτεί κατά κύριο λόγο προγράμματα ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης και κατά δεύτερο λόγο προγράμματα ενίσχυσης της απασχολησιμότητας των ανέργων. Ο ΛΑΕΚ χρηματοδοτεί και άλλα ειδικά προγράμματα όπως το πρόγραμμα επιδοτούμενης απασχόλησης για ηλικιωμένους ανέργους ή για ανέργους που βρίσκονται κοντά στο όριο συνταξιοδότησης.

2. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)

Για την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής αλλά και για την κινητοποίηση της κοινωνικής βάσης, στο πλαίσιο του Γ'ΚΠΣ έχει προβλεφθεί ποσοστό 0,5% των πόρων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου να δοθεί στην ανάπτυξη δράσεων από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Οι δράσεις αυτές μπορεί να είναι αυτοτελείς ή στο πλαίσιο κοινωνικών συμπράξεων με άλλους φορείς σε τοπικό, περιφερειακό, ή εθνικό επίπεδο. Οι δράσεις αυτές χρηματοδοτούνται από όλα τα Επιχειρησιακά Προγράμματα ανάλογα με τον τομέα δραστηριότητας και ειδίκευσης. Επιπλέον οι ΜΚΟ θα συμμετέχουν και σε σχέδια δράσης για την παροχή συνοδευτικών υποστηρικτικών υπηρεσιών (βλ. μέτρα πολιτικής για την απασχόληση).

3. Δράσεις της Εκκλησίας: Η Εκκλησία παρουσιάζει πολυσχιδή κοινωφελή δράση που ποικίλλει ανά Μητρόπολη¹⁵. Οι περισσότερες δράσεις εμπεριέχουν και το στοιχείο του εθελοντισμού, ενώ εκτεταμένες είναι και οι δωρεές.

- + Η Εκκλησία θεσμοθέτησε την μόνιμη επιδότηση με 80,000 δρχ. το δίμηνο για το τρίτο παιδί σε κάθε χριστιανική ορθόδοξη οικογένεια που διαμένει στη Περιφέρεια της Θράκης, με προοπτική να επεκταθεί σε όλη την Ελλάδα.
- + Κάθε Ενορία (υπάρχουν περίπου 10,000 ενορίες σε όλη την Ελλάδα) έχει το δικό της φιλόπρωχο Ενοριακό Ταμείο μέσω του οποίου προωθείται το φιλανθρωπικό έργο.
- + Οι περισσότερες εύπορες Ενορίες δίνουν τακτικά βάση ένα βοήθημα - επίδομα σε αναξιοπαθούντες της περιοχής τους, όπως και έκτακτο οικονομικό βοήθημα κατά την περίοδο των εορτών του Πάσχα και των Χριστουγέννων.
- + Σε Ενορίες προσφέρεται, σε καθημερινή βάση, τροφή είτε σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους της Εκκλησίας (π.χ. Πνευματικές Εστίες) είτε και σε σπιτικά.
- + Στα Εκκλησιαστικά Γηροκομεία περιθάλπονται δωρεάν οι οικονομικά αδύνατοι.

¹⁵ Υπάρχουν 80 μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδος, η Αυτοκέφαλος Εκκλησία της Κρήτης (5) και 4 μητροπόλεις που υπάγονται και διοικητικά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

- + Στις κατασκηνώσεις που λειτουργεί η Εκκλησία εξυπηρετούνται κατά προτεραιότητα και τα μέλη των οικογενειών χαμηλών εισοδημάτων.
- + Σε οικοτροφεία στεγάζονται και σιτίζονται δωρεάν σπουδαστές που μένουν μακριά.
- + Άλλες δράσεις: Έρανοι για κάλυψη αναγκών (π.χ. περίθαλψη στο εξωτερικό), υποτροφίες σε φοιτητές που σπουδάζουν στο εξωτερικό, επίδομα απόρων κορασίδων (προικώ) με άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού από τη γέννηση,
- + Επίσης, δραστηριοποιούνται χιλιάδες σωματεία και αδελφότητες με παρεμφερές έργο.

4. Αυτόνομες δράσεις των Δήμων:

Πέραν της υλοποίησης κεντρικών πολιτικών πολλοί Δήμοι αναπτύσσουν σημαντικές επικουρικές πρωτοβουλίες σε κοινωνικές υπηρεσίες. Οι υπηρεσίες αυτές περιλαμβάνουν βρεφονηπιακούς σταθμούς, ιατρο-κοινωνικές υπηρεσίες (συμβουλευτικούς σταθμούς, πρόληψη αλλά και πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας), επαγγελματικό προσανατολισμό, νομική κάλυψη κ.λπ.. Οι παροχές αυτές σε άλλες περιπτώσεις είναι δωρεάν και σε άλλες επί πληρωμή βάσει εισοδηματικών κριτηρίων (π.χ. παιδικοί σταθμοί). Για τους δημότες που είναι οικονομικά αδύναμοι υπάρχουν έκτακτες οικονομικές παροχές – έως 100 χιλιάδες – σε περιόδους εορτών αλλά πάντως όχι σε τακτική και μόνιμη βάση. Αρκετοί Δήμοι (π.χ. Αθηναίων, Ελευσίνας) έχουν σε καθημερινή βάση παροχή τροφής σε ‘εγγεγραμμένους’ οικονομικά αδύναμους. Άλλοι Δήμοι παρέχουν σε ειδικές κατηγορίες πληθυσμού – ομάδες στόχου- απαλλαγή ή μείωση από τα Δημοτικά τέλη (π.χ. οι πολύτεκνοι στον Δήμο Άμφισσας). Η καταγραφή, συντονισμός και αντάλλαξη καλών εμπειριών μεταξύ Δήμων θα βοηθούσε την αποτελεσματικότητα και την εμβέλεια των παρεμβάσεών τους.

5. Εθελοντισμός

Εκπόνηση εθνικού σχεδίου δράσης για τον εθελοντισμό: Περιλαμβάνει την δημιουργία ολοκληρωμένου θεσμικού πλαισίου πολιτικής για τις εθελοντικές οργανώσεις, ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για την ενεργοποίηση και το ρόλο του εθελοντισμού σε όλους του τομείς (υγεία, πρόνοια, περιβάλλον, αθλητισμός, Ολυμπιακοί Αγώνες, πολιτισμός κ.α.), δικτύωση των οργανώσεων μεταξύ τους αλλά και με τους θεσμικούς φορείς που θέλουν να αναπτύξουν εθελοντικές δράσεις που αποσκοπούν στην ποιότητα ζωής. Οι δράσεις αυτές θα ξεκινήσουν μέσα στο 2001. Το ΥΠΕΣΔΔΑ προεδρεύει στην Εθνική Επιτροπή για τον Εθελοντισμό και συμμετέχουν εκπρόσωποι από άλλα υπουργεία, την αυτοδιοίκηση καθώς και εμπειρογνώμονες σε θέματα εθελοντισμού.

Ενθάρρυνση του Εθελοντισμού: Προγράμματα προωθεί Η ΓΓ Λαϊκής Επιμόρφωσης (Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Εθελοντικής Δράσης για την Αντιμετώπιση Εκτάκτων Αναγκών – από κοινού με τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα), η ΓΓ Νέας Γενιάς (Μονάδας Εθελοντισμού για τη στήριξη ανήλικων παραβατών και ανήλικων σε κίνδυνο)

Στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας λειτουργεί στο Υπουργείο Υγείας & Πρόνοιας ειδικό Τμήμα Εθελοντισμού, για τον συντονισμό και την ενίσχυση του εθελοντικών δράσεων. Για τη διετία 2001 – 2003 έχουν προγραμματιστεί ειδικές δράσεις ευαισθητοποίησης των πολιτών για την προσφορά εθελοντικής εργασίας στον χώρο της κοινωνικής φροντίδας. Προβλέπονται ακόμη η χρηματοδότηση Εθελοντικών και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για την ανάπτυξη ειδικών προγραμμάτων σε τοπικό επίπεδο που απευθύνονται στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, καθώς και ειδικά προγράμματα κατάρτισης των στελεχών υγείας – πρόνοιας σε θέματα εθελοντισμού.

Τρίτη Ηλικία και εθελοντισμός: Σε μια συνολικότερη πολιτική προς την Τρίτη Ηλικία πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα ενεργούς δραστηριοποίησης για το διάστημα που έπεται της συνταξιοδότησής τους, ώστε να το αξιοποιούν παραγωγικά και ωφέλιμα για τον εαυτό τους αλλά και το κοινωνικό σύνολο. Οι ηλικιωμένοι παίζουν ρόλο τόσο ως παραλήπτες των υπηρεσιών, όσο και προσφέροντες. Στην προσπάθεια αυτή πρέπει να συνυπάρχουν η οικογένεια, εθελοντικών οργανώσεων και των ΜΜΕ. Οι εθελοντικές οργανώσεις παίζουν ιδιαίτερο ρόλο, καθώς μπορούν να συμπληρώσουν ουσιαστικά την κρατική μέριμνα. Παράλληλα όμως, τα άτομα της Τρίτης Ηλικίας είναι κατάλληλα για να στελεχώσουν τις εθελοντικές οργανώσεις και να προσφέρουν πολύτιμες υπηρεσίες, αξιοποιώντας παραγωγικά τη μεγάλη εμπειρία τους και τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτουν.

IV. Δείκτες

1. Πηγές πληροφόρησης

Η στατιστική ανάλυση σε ένα τόσο πολύπλοκο θέμα όπως η κοινωνική πολιτική αποτελεί το κύριο μέσο πληροφόρησης για την χάραξη πολιτικής. Οι διαθέσιμες πηγές είναι:

- i. *Τακτικές Δειγματοληπτικές έρευνες: Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών* – αντλεί στοιχεία τόσο από το εισόδημα όσο και από κατανάλωση, καθώς και κάποια περιουσιακά. *European Community Household Panel (ECHP)*. Βασίζεται σε στοιχεία εισοδήματος και προβαίνει σε υποκειμενικές εκτιμήσεις. Η διαχρονική διάσταση των στοιχείων αποκαλύπτει ότι η φτώχεια επιμένει. *Έρευνα εργατικού δυναμικού*. Παρέχει τη δυνατότητα εμβάθυνσης σε θέματα απασχόλησης, αλλά υπάρχουν προβληματικά σημεία σε σχέση με την εργασία (π.χ. συμβοηθούντα μέλη, πολλαπλή απασχόληση, εργαζόμενοι συνταξιούχοι, εποχική εργασία, επισφαλείς εργασίες). Όλες οι έρευνες εξαιρούν συλλογικές κατοικίες (στρατός, φυλακές, γηροκομεία).
- ii. *Στοιχεία φόρου εισοδήματος*. Εξ ορισμού εξαιρούνται οι φτωχοί. Όμως αποτελεί την πλέον αξιόπιστη πηγή για τον έλεγχο του εισοδήματος. Ήδη χρησιμοποιείται σε ειδικές κατηγορίες όπου υπάρχει δυνατότητα διασταύρωσης και μεγαλύτερη αξιοπιστία στοιχείων όπως για το ΕΚΑΣ. Απαραίτητο για έλεγχο του (i) και εκτίμηση κόστους πρωτοβουλιών. Οι δηλώσεις του φόρου εισοδήματος περιέχουν και στοιχεία για την περιουσιακή κατάσταση (ακίνητα, μεγάλα περιουσιακά στοιχεία), ενώ το οικογενειακό εισόδημα περιέχει και στοιχεία από τον τεκμαρτό υπολογισμό του εισοδήματος που μπορεί να θεωρηθεί ότι διορθώνουν μερικά από τα προβλήματα των δηλώσεων.
- iii. *Διοικητικές πηγές*. Στοιχεία καταγεγραμμένης ανεργίας (ΟΑΕΔ), Στοιχεία Ταμείων ασφάλισης, Μητρώα ανασφαλιστών από τα νοσοκομεία, επιδοτήσεις ΚΑΠ, διάφορα επιδόματα, στοιχεία δραστηριότητας ΟΤΑ και μη κυβερνητικών οργανώσεων. Παρακολούθηση της εκτέλεσης προγραμμάτων του ΚΠΣ.
- iv. *Έκτακτες ad hoc έρευνες για ειδικά θέματα*. Π.χ. στατιστική αξιοποίηση στοιχείων μεταναστών από τη διαδικασία έκδοσης της πράσινης κάρτας, άλλες ειδικές έρευνες κατά περίπτωση.

2. Δείκτες από δειγματοληψίες

Δεδομένου ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός από τη φύση του δεν αφορά μέσους όρους αλλά τα άκρα της κατανομής, η εξέτασή του απαιτεί στοιχεία που είναι σύνθετα και προϋποθέτουν επιπλέον επεξεργασία. Το γεγονός αυτό σημαίνει αναπόφευκτες καθυστερήσεις που είναι απαραίτητες για τη συγκέντρωση και αξιολόγηση στοιχείων για την προσέγγιση της *συνολικής* κατανομής. Η βελτίωση των δεικτών συνεπάγεται δειγματοληψίες που συμβιβάζουν δύο μερικά αντικρουόμενους στόχους: αφενός επάρκεια ως προς την ποιότητα των πληροφοριών και αφετέρου ταχύτητα στην επεξεργασία.

Το παρόν Σχέδιο Δράσης αξιοποίησε τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 1998/9. Η Έρευνα αυτή έδωσε τη δυνατότητα ελέγχου της αξιοπιστίας μιας σειράς υποθέσεων και της ποιότητας στοιχείων, που διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατές. Τμήμα των ελέγχων αυτών περιλαμβάνεται στο Παράρτημα Ι. (π.χ. σύμπτωση κατανομής δαπάνης/ εισοδήματος, επίπτωση της ιδιοκατοίκησης, χαρακτηριστικά φτωχών).

Η ΕΟΠ είναι μια ιδιαίτερα σύνθετη έρευνα, η οποία για τον λόγο αυτό διεξάγεται κάθε 5 χρόνια. Η επόμενη επομένως θα διεξαχθεί το 2003/4 και δεν θα είναι διαθέσιμη πριν το 2005. Για τον λόγο αυτό επιβάλλεται -και για την παρακολούθηση των εξελίξεων και της εκτέλεσης του Σχεδίου Δράσης- στο ενδιάμεσο διάστημα να γίνεται χρήση των υπολοίπων ερευνών που θα είναι διαθέσιμες. Η πλήρης αξιοποίηση συνεπάγεται να γίνουν διασταυρώσεις μεταξύ των άλλων τακτικών ερευνών και της ΕΟΠ για να εκτιμηθούν τα ποσοστά και οι κατευθύνσεις σφάλματος και να γίνουν οι απαραίτητες διορθώσεις.

Η εργασία αυτή θα διευκολυνθεί από λεπτομερή εξέταση και σύγκριση των σημείων σύγκλισης και απόκλισης των διαφόρων ερευνών για να μπορούν να γίνονται εκτιμήσεις της διαχρονικής πορείας και να γίνονται οι απαραίτητες διορθώσεις.

Οι δύο έρευνες οι οποίες είναι διαθέσιμες είναι το ECHP και η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού. Το τελευταίο διαθέσιμο ECHP σήμερα είναι του 1996. Με αυτόν τον ρυθμό δεν αναμένεται να προσφέρει επιπλέον πληροφόρηση από την ΕΟΠ του 1999 κατά τη διάρκεια του Σχεδίου

Δράσης¹⁶. Αντίθετα, η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού αναμένεται να βελτιωθεί ως προς την επικαιρότητα, ενώ η προσθήκη νέων πληροφοριών όπως το ταμείο ασφάλισης και ο μηνιαίος μισθός, αλλά και η διεξαγωγή στο σύνολο του έτους αναβαθμίζουν την χρησιμότητά της, για την ανάλυση των τάσεων σε προβλήματα ένταξης. Η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, μετά από κατάλληλη επεξεργασία και με τις κατάλληλες διασταυρώσεις με την ΕΟΠ, παράγει πολύτιμα στοιχεία, κυρίως για τη διασύνδεση μεταξύ του αποκλεισμού και της απασχόλησης.

3. Λοιποί δείκτες εκτός δειγματοληψιών

- Το Ευρωπαϊκό Σύστημα Ολοκληρωμένων Στατιστικών Κοινωνικής Προστασίας (**ESSPROS**) είναι ένα εναρμονισμένο σύστημα που παρέχει ένα μέσο ανάλυσης και σύγκρισης των χρηματικών ροών κοινωνικής προστασίας σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Το ESSPROS μετρά με συνεπή τρόπο τις δαπάνες κοινωνικής προστασίας, αλλά και τον τρόπο χρηματοδότησης τους. Ως δείκτης εισροών (inputs) συνεπώς δεν είναι σε θέση να διακρίνει από μόνο του μεταξύ μιας διαρθρωτικής αύξησης της δαπάνης για κοινωνική προστασία και μιας αύξησης που επιβάλλεται από εξωγενείς ανάγκες (π.χ. οι δαπάνες των επιδομάτων ανεργίας αυξάνονται 'αυτόματα' με την αύξηση της ανεργίας). Όμως, με αξιοποίηση συμπληρωματικών πληροφοριών και ποιοτικών στοιχείων (π.χ. κατανομή μεταξύ εφ' άπαξ – περιοδικών αλλαγών, κατανομή ανά λειτουργία, κατανομή ανά σύστημα) η πληροφόρηση που παρέχεται είναι πολύτιμο στοιχείο μιας συνολικότερης εκτίμησης.

Ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνουν οι προεκτάσεις που σχεδιάζονται στο Σύστημα **ESSPROS**, όπως το υποσύστημα δικαιούχων και ο υπολογισμός της επίπτωσης φορολογικών δαπανών.

- Η ετήσια έρευνα των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης η οποία διενεργείται από τη Δ/ση Κοινωνικών Στατιστικών της Γ.Γ. ΕΣΥΕ. Αφορά οικονομικά στοιχεία των ταμείων ασφάλισης, στοιχεία για το ΕΚΑΣ κλπ.
- Σημαντική βελτίωση στις πληροφορίες κοινωνικής προστασίας αναμένεται να προκύψει από την συνεπή εφαρμογή του ενιαίου Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΑΜΚΑ) η οποία θα επιτρέψει διασταυρώσεις και εκτιμήσεις της οικονομικής επάρκειας των συντάξεων και της οικονομικής θέσης των συνταξιούχων. Ως γνωστόν, η ανυπαρξία ενιαίου μητρώου οδηγεί στην καταγραφή ασφαλιστικών **δικαιωμάτων** και όχι συνταξιούχων. Η βελτίωση της στατιστικής πληροφόρησης που παρέχουν τα ταμεία ασφάλισης είναι σημαντικό τμήμα της διαδικασίας λειτουργικού εκσυγχρονισμού τους.
- Πληροφορίες για την κοινωνική δραστηριότητα των **Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης**. Η αποκέντρωση αρμοδιοτήτων και η μεγαλύτερη αυτονομία των ΟΤΑ συνεπάγονται την ανάγκη πληρέστερης καταγραφής της δραστηριότητάς τους, σε μόνιμη βάση. Το ερωτηματολόγιο που αποστέλλει η ΕΣΥΕ δεν επαρκεί και προγραμματίζεται η ενημέρωση και αντικατάστασή του.

4. Βελτίωση στατιστικής πληροφόρησης

Προνοιακός Χάρτης – Εφαρμογή Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών

Ο Κοινωνικός – Προνοιακός χάρτης αποτελεί ένα δυναμικό εργαλείο συλλογής πληροφοριών τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο και αναμένεται να συμβάλλει στην ορθολογική άσκηση της προνοιακής πολιτικής της χώρας μας. Οι πληροφορίες που παρέχονται αφορούν:

- 1) Τις δομές υγείας και πρόνοιας (δημόσιου και ιδιωτικού Τομέα, τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις) - οργανωτική διάρθρωση, το φάσμα των υπηρεσιών, τον εξοπλισμό, το δυναμικό και τις ειδικότητες ανά κλάδο, την χωροταξική κατανομή κλπ.
- 2) Την εκπαιδευτική δραστηριότητα (π.χ. Ιδρύματα, Σχολές, Ερευνητικά Ινστιτούτα)
- 3) Τη Δημόσια Υγεία (περιβάλλον, διατροφικές συνήθειες, αλκοολισμός, χρήση τοξικών ουσιών)
- 4) Τη δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού: φύλο, ηλικία, εκπαίδευση, κ.λπ.
- 5) Τη σύνδεση με άλλες γεωγραφικές βάσεις πληροφοριών.

Ο Χάρτης Υγείας-Πρόνοιας αναμένεται να συμβάλλει: στην ενημέρωση του πολίτη, στη διασφάλιση και προσπέλασης του πολίτη σε υπηρεσίες, στη δυνατότητα διαχείρισης και ανάλυσης των πληροφοριών, στη συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση των προγραμμάτων και των υπηρεσιών, στη διοικητική αναδιοργάνωση κ.ά.

¹⁶ Στην περίπτωση της Ελλάδας, το ECHP έχει να επιδείξει ορισμένες δυσεξήγητες αλλαγές ως προς την διαχρονική εξέλιξη.

- **Βελτίωση της στατιστικής πληροφόρησης**

Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία θα πραγματοποιήσει απογραφή των ΑΜΕΑ σε εθνικό επίπεδο με στόχο την καταγραφή του αριθμού των ατόμων κατά κατηγορία αναπηρίας και των κοινωνικό - οικονομικών χαρακτηριστικών της ομάδας (εκπαίδευση, κατάρτιση, απασχόληση / ανεργία, ετήσιο καθαρό εισόδημα, δημιουργία οικογένειας, πρόσβαση στην κοινωνία της πληροφορίας, συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες κ.λ.π.). Από την ανάλυση και συγκριτική μελέτη των κοινωνικό-οικονομικών χαρακτηριστικών των ΑΜΕΑ με αυτά του γενικού πληθυσμού, θα προκύψουν στοιχεία που θα βοηθήσουν στην ανάδειξη των αιτιών που τα ΑΜΕΑ αποτελούν μία ομάδα ευάλωτη στον κοινωνικό αποκλεισμό και θα συμβάλλουν στον σχεδιασμό πολιτικής και τη λήψη άμεσων μέτρων για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής και την κοινωνική ένταξη των ΑΜΕΑ. Η έρευνα θα διεξαχθεί την διετία 2002-2003.

- **Μελέτες / έρευνες για την καταγραφή των ευπαθών ομάδων**

Για την καταγραφή του πληθυσμού που είναι πλέον ευάλωτος στον κοινωνικό αποκλεισμό θα εκπονηθούν ειδικές μελέτες σε εθνικό επίπεδο, που θα περιλαμβάνουν την καταγραφή του αριθμού, την κατανομή ανά γεωγραφική περιοχή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε ομάδας, τις ανάγκες τους σε όλους τους τομείς, τις ιδιαιτερότητές τους σε σχέση με την κατάρτιση και την απασχόληση. Οι μελέτες αυτές θα ξεκινήσουν το 2002.

- **Πρόγραμμα καταγραφής στοιχείων από τους ΟΤΑ**

Το Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης έχει ξεκινήσει κοινό πρόγραμμα με το Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης για τη συλλογή στατιστικών στοιχείων από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.). Στόχος του προγράμματος, μεταξύ άλλων, είναι να απογραφούν οι κοινωνικές υπηρεσίες των Ο.Τ.Α. με τα έσοδα και τις δαπάνες τους. Με έμφαση σε βρεφονηπιακούς σταθμούς, νηπιαγωγεία, αθλητικά κέντρα και πολιτική προστασία.

V. Καλές πρακτικές

1. ΕΚΑΣ - Στοχευμένη εισοδηματική ενίσχυση σε συνταξιούχους

Το Ελληνικό ασφαλιστικό σύστημα είναι ιδιαίτερα κατακερματισμένο, τόσο μεταξύ φορέων ασφάλισης όσο και των επιπέδων προστασίας. Η ύπαρξη ανεξάρτητων φορέων κύριας και επικουρικής ασφάλισης με ασύνδετα συστήματα πληροφοριών σημαίνει ότι δεν είναι εφικτή η διάκριση μεταξύ του ασφαλιστικού δικαιώματος και του συνταξιούχου (π.χ. μια χήρα συνταξιούχος με δύο συντάξεις θα μετρήσει ως δύο συνταξιούχοι). Παράλληλα, η αδυναμία διασταυρώσεων στοιχείων σημαίνει ότι τα Ταμεία δεν μπορούν να απομονώσουν τα μέλη τους με άλλα εισοδήματα πέραν της κύριας σύνταξής τους ακόμη και όταν αυτά περιορίζονται στην επικουρική σύνταξη.

Το φαινόμενο αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία στόχευσης υτών των χαμηλοσυνταξιούχων με μεγαλύτερη ανάγκη. Κάτω του κατωτάτου ορίου του ΙΚΑ βρίσκονταν το 1996 περί τα 900 χιλιάδες άτομα. Η χορήγηση ικανοποιητικών αυξήσεων σε όλους υπερέβαινε τις δυνατότητες του κρατικού προϋπολογισμού, δημιουργώντας το δίλημμα «ανεπαρκείς αυξήσεις ή μεγάλες υπερβάσεις».

Το δίλημμα αυτό ξεπεράστηκε αξιοποιώντας τις πληροφορίες του Φόρου εισοδήματος: Δεδομένου ότι ο φόρος στις συντάξεις κατακρατείται στην πηγή, οι χαμηλοσυνταξιούχοι έχουν κίνητρο να υποβάλλουν δήλωση (αφού έτσι εξασφαλίζουν επιστροφές φόρου). Έτσι, υπάρχει «εθελοντική» συγκέντρωση πληροφοριών για την σώρευση συντάξεων, κυρίων και επικουρικών, η οποία επιτρέπει τη διάκριση ανάμεσα στη συνολική εισπραξη και τις συντάξεις, ασχέτως Ταμείου ή επιπέδου προστασίας. Παράλληλα (μέσω του συστήματος τεκμαρτού υπολογισμού του εισοδήματος) υπάρχει η δυνατότητα εντοπισμού αυτού με μεγάλη περιουσία και χαμηλό εισόδημα.

Κατά την πρώτη εφαρμογή του ΕΚΑΣ (Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων) το 1996 εντοπίστηκαν μεταξύ του αρχικού πληθυσμού των 900 χιλιάδων δυνητικών δικαιούχων, 250 χιλιάδες οι οποίοι πασιφανώς είχαν μεγαλύτερη ανάγκη από τους υπόλοιπους. Απομονώνοντάς τους κατέστη δυνατό, με την ίδια δημοσιονομική επιβάρυνση, να δοθούν αυξήσεις πολλαπλάσιες του ποσού που θα αντιστοιχούσε στην αρχική κατανομή. Η βάση δεδομένων των συνταξιούχων του ΕΚΑΣ, ως άτομα με χαμηλή σύνταξη και μεγαλύτερη ηλικία, έχει

χρησιμοποιηθεί από το 1996 για τη στόχευση και άλλων παροχών, όπως μειωμένη συμμετοχή στα φάρμακα, ενώ το ποσό του ΕΚΑΣ έχει αυξηθεί σημαντικά. Η επίπτωση του ΕΚΑΣ ως στοχευμένης δράσης είναι ορατή στα στοιχεία των δεικτών ανισότητας των ηλικιωμένων (βλ. Παράρτημα Ι).

Η χορήγηση του ΕΚΑΣ αποτέλεσε αφορμή για μια σειρά από καινοτόμες πρωτοβουλίες στην Ελλάδα: Χορηγείται από το 1997, μια φορά τον χρόνο, με ηλεκτρονική διασύνδεση των αρχείων των Ταμείων με το ηλεκτρονικό κέντρο του Υπ. Οικονομικών, χωρίς να χρειάζεται να κάνει τίποτε ο συνταξιούχος. Κατοχυρώθηκε η κοινωνική αποδοχή της αρχής της στόχευσης προς αυτούς με μεγαλύτερες ανάγκες. Η χορήγηση επιδόματος με τον ίδιο τρόπο σε όλα τα ταμεία ασφάλισης¹⁷ σηματοδοτεί με τον πιο σαφή τρόπο την αρχή της ίσης μεταχείρισης για λόγους κοινωνικής πολιτικής μεταξύ ταμείων ασφάλισης.

Αποτελεί παράδειγμα του πώς η διοικητική πρόοδος σε ένα τομέα (αξιοπιστία στοιχείων φόρου εισοδήματος για συνταξιούχους) δημιουργεί δυνατότητες σε άλλον, φαινομενικά άσχετο τομέα (αυξήσεις στις συντάξεις).

2. Ο Συνήγορος του Πολίτη και η προώθηση της ισότιμης πρόσβασης

Ο Συνήγορος του Πολίτη είναι ανεξάρτητη Αρχή και λειτουργεί ως ανεξάρτητος εξωδικαστικού μηχανισμού ελέγχου και διαμεσολάβησης. Οι δυνατότητες αυτές εκτείνονται από την απλή παρέμβαση προς επίλυση διαφοράς μεταξύ πολιτών και διοικητικών υπηρεσιών έως τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας της Αρχής.

Κατά το 2000, η Αρχή δέχθηκε 10,107 νέες αναφορές πολιτών, ενώ χειρίστηκε συνολικά 12,811 υποθέσεις. Καλύπτει θέματα 4 κύκλων: Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (12%), Κοινωνικής Προστασίας (30%), Ποιότητας Ζωής (26%), Σχέσεις Κράτους-Πολίτη (31%). Παραδείγματα λειτουργίας:

Έρευνα για προνοιακό ίδρυμα: Η αυτεπάγγελτη έρευνα ανέδειξε προβλήματα που είναι συνυφασμένα με την εύρυθμη λειτουργία ΝΠΔΔ προνοιακού χαρακτήρα και αγγίζουν το θέμα της προστασίας δικαιωμάτων των ατόμων που περιθάλπονται εκεί. Ο Συνήγορος του Πολίτη πρότεινε μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών λειτουργίας του ιδρύματος, την εφαρμογή των οποίων θα παρακολουθήσει και εφόσον το κρίνει σκόπιμο θα παρέμβει εκ νέου. Πόρισμα για καθυστερήσεις έκδοσης συνταξιοδοτικών αποφάσεων: Διενέργεια αυτοψίας σε 26 δημόσιες υπηρεσίες. Σε περιπτώσεις που ο Συνήγορος του Πολίτη διαπίστωσε, ύστερα από έρευνα, βαριά αμέλεια ή παράβαση νόμου εκ μέρους συγκεκριμένων διοικητικών οργάνων ζήτησε διενέργεια εσωτερικών ελέγχων ή ένορκων διοικητικών εξετάσεων (ΕΔΕ).

Ειδικότερα, στον Κύκλο Κοινωνικής Προστασίας προσφεύγουν έλληνες και αλλοδαποί, μετανάστες, πρόσφυγες ή και τουρίστες, καθώς και ευαίσθητες ομάδες, όπως οι Τσιγγάνοι, τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι σωματικά και ψυχικά ασθενείς, τα άτομα με αναπηρίες κ.λ.π. Ο Σ.τ.Π. εξέτασε συνολικά 3,799 αναφορές πολιτών. Τα κυριότερα προβλήματα διοικητικής δράσης συνδέονται με φαινόμενα κακοδιοίκησης, στα οποία κυριαρχούν η καθυστέρηση στην έκδοση αποφάσεων, η ελλιπής πληροφόρηση των δικαιούχων, η καθυστέρηση στην παροχή απάντησης προς τους πολίτες. Περαιτέρω, η έρευνα των αναφορών απέδειξε ότι σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων παραβιάζεται η αρχή της νομιμότητας. Ο Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας, γίνεται αποδέκτης και υποθέσεων που εγείρουν κάλυψη νέων ασφαλιστικών κινδύνων, όπως αυτού της μονογονεϊκής οικογένειας, όσο και θεμάτων που αφορούν την προστασία δικαιωμάτων των ασθενών, καθώς και στην αξιοποίηση δυνατοτήτων διαφυγής από τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από την εμπειρία των τριών χρόνων λειτουργίας του Συνηγόρου είναι ότι η κοινωνική διοίκηση πάσχει από διοικητικές αγκυλώσεις, νομοθετικά κενά και οργανωτικές παραλείψεις. Ο Συνήγορος λειτουργεί θετικά στην κατεύθυνση της κατοχύρωσης της ποιότητας των υπηρεσιών και της προστασίας των πολιτών από αυθαιρεσίες και γραφειοκρατία. Στόχος του να προωθήσει την αλλαγή της στάσης ως προς την νομιμότητα ως έννοιας που δεν παραμένει στενά προσηλωμένη στην αυστηρή γραμματική ερμηνεία του νομικού κανόνα, αλλά ενσωματώνει στην εφαρμογή του το σκοπό για τον οποίο επινοήθηκε, όπως και την από κοινού αναζήτηση πρόσφορων λύσεων για συγκεκριμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πολίτες.

¹⁷ Το ΕΚΑΣ αντιμετωπίζει την όχι άγνωστη περίπτωση του ατόμου με χαμηλή σύνταξη σε Ταμείο με υψηλή μέση σύνταξη - ο οποίος είναι 'στατιστικά' πλούσιος αλλά στην πράξη φτωχός.

3. Η ανταπόκριση στον Σεισμό της Αθήνας

Στις 7 Σεπτεμβρίου 1999, εκδηλώθηκε ισχυρός σεισμός μεγέθους 5,9 της κλίμακας Ρίχτερ σε απόσταση 18 χλμ. από το κέντρο της Αθήνας. Η σεισμική δόνηση είχε εξαιρετικά μεγάλη ένταση και προκάλεσε εκτεταμένες καταστροφές σε περιοχές της Δυτικής Αθήνας αλλά και αλλού. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι στην πλειοψηφία των περιοχών αυτών, κατοικούν άτομα μεσαίου προς χαμηλού εισοδήματος. 143 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους και περισσότεροι από 700 τραυματίστηκαν. Οι επιπτώσεις του σεισμού στις κατοικίες ήταν μεγάλες: 1,700 κτίρια κατοικιών καταστράφηκαν και 35,000 κτίρια είχαν επισκευάσιμες βλάβες. Η παραγωγική υποδομή των περιοχών αυτών υπέστη σοβαρότατο πλήγμα: Εργοστάσια, βιοτεχνίες και άλλες επιχειρήσεις κατεστράφησαν ή υπέστησαν σοβαρές ζημιές και διέκοψαν τη λειτουργία τους. Σημαντικές βλάβες επίσης υπέστησαν και σχολεία, νοσοκομεία, εκκλησίες και μνημεία. Συνέπεια όλων αυτών ήταν να μείνουν άστεγες χιλιάδες οικογένειες χαμηλού κυρίως εισοδήματος και να πληγεί σοβαρά η οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα των περιοχών που ήταν κοντά στο επίκεντρο του σεισμού.

Αμέσως κινητοποιήθηκε ο κρατικός μηχανισμός για την παροχή βοήθειας στους πληγέντες. Προτεραιότητα δόθηκε στη διάσωση των εγκλωβισμένων, στη διάθεση σκηνών και ειδών διατροφής και στην οικονομική, κοινωνική και ψυχολογική στήριξη. Οι Ειδικές Μονάδες Αντιμετώπισης Καταστροφών, συνεπικουρούμενες από εθελοντές γιατρούς και μηχανικούς, ανέλαβαν το εξαιρετικά δύσκολο έργο της διάσωσης των καταπλακωμένων και του απεγκλωβισμού των θυμάτων. Ανεσύρθησαν από τα ερείπια 85 εγκλωβισμένοι.

Α' φάση :Τα πρώτα άμεσα μέτρα - κόστος 50 δισεκ. δρχ.

Για την άμεση στέγαση των σεισμόπληκτων το Υπουργείο Πρόνοιας διέθεσε μέσω των Δήμων περισσότερες από 20,000 σκηνές. Διαμορφώθηκαν και οργανώθηκαν για το σκοπό αυτό καταυλισμοί σεισμόπληκτων με τα απαραίτητα έργα υποδομής. Διανεμήθηκαν κουβέρτες, τρόφιμα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης. Στους καταυλισμούς οργανώθηκε μηχανισμός σίτισης των πληγέντων. Συγκροτήθηκαν ειδικές ομάδες κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων για την κοινωνική και ψυχολογική στήριξη των πληγέντων στους καταυλισμούς.

Για την κάλυψη των άμεσων αναγκών των αστέγων, χορηγήθηκε σε περισσότερους από 120,000 σεισμόπληκτους βοήθημα 200,000 δρχ. Στους συνταξιούχους όλων των ταμείων που ήταν άστεγοι χορηγήθηκε έκτακτη ενίσχυση 120.000 δραχμών. Στους άνεργους χορηγήθηκε έκτακτη ενίσχυση 150,000 δρχ. Στους εργαζόμενους που η επιχείρηση στην οποία εργάζονταν επλήγη από το σεισμό χορηγήθηκε βοήθημα 200,000 δρχ. Στη περίπτωση που το σπίτι στο οποίο διέμεναν κρινόταν ακατάλληλο για χρήση το ποσό αυξανόταν στις 500,000 δρχ. Στις οικογένειες που οι κατοικίες τους κατέρρευσαν ολοσχερώς χορηγήθηκε βοήθημα 2,000,000 δρχ. για την αντικατάσταση της οικοσκευής τους. Στις οικογένειες που είχαν νεκρούς ή σοβαρά τραυματισμένους από το σεισμό χορηγήθηκε βοήθημα 2,000,000 δρχ. Στον ή στη σύζυγο ή τα παιδιά που έχασαν εργαζόμενο σύζυγο ή γονέα στο χώρο της επιχείρησης, καταβλήθηκε ποσό 3,000,000 δρχ. Ανεστάλη η πληρωμή οφειλών προς το Δημόσιο και ρυθμίστηκαν ληξιπρόθεσμα χρέη των σεισμοπαθών. Η ΔΕΗ παρείχε οικονομικές διευκολύνσεις στους σεισμόπληκτους για την ηλεκτροδότηση των οργανωμένων καταυλισμών και οικισμών και την πληρωμή των ληξιπρόθεσμων λογαριασμών. Ο ΟΤΕ παρείχε στους καταυλισμούς και στους οικισμούς δωρεάν αστικές και υπεραστικές κλήσεις.

Β' φάση: Τα επόμενα μέτρα – Μεταβατική περίοδος

Ελέγχθηκαν 250,000 διαμερίσματα, κατοικίες και επαγγελματικοί χώροι και χαρακτηρίστηκαν ως κατάλληλα, προσωρινά κατάλληλα για χρήση ή επικίνδυνα). (κόστος 3.3 δισεκ. δρχ.)

Οι σεισμόπληκτοι είχαν το δικαίωμα να στεγαστούν σε ασφαλείς κατοικίες μέχρι να επισκευάσουν ή να ανακατασκευάσουν τα σπίτια τους. Το κράτος έδωσε στους σεισμόπληκτους 3 δυνατότητες επιλογής για την μεταβατική περίοδο στέγασης (συνολικό κόστος 45 δισεκ. δρχ.):

1. **Οργανωμένοι οικισμοί με μεταφερόμενους οικίσκους.** Διαμορφώθηκαν 103 οικισμοί με μεταφερόμενους οικίσκους Σε λιγότερο από 4 μήνες εγκαταστάθηκαν συνολικά 6,854 οικίσκοι. Τρεις μήνες μετά το σεισμό κανένας σεισμόπληκτος δεν παρέμενε σε σκηνή. Ορισμένοι οικισμοί προκατασκευασμένων οικίσκων για την στέγαση των άστεγων σεισμόπληκτων βρίσκονται σε μειονεκτικές περιοχές (τέως περιοχές αυθαιρέτων οικισμών, χαμηλού εισοδήματος). Για την αποτροπή του κινδύνου δημιουργίας "γκέτο" απαιτούνται παρεμβάσεις υποστήριξης των ομάδων αυτών, αλλά και συνολικότερες παρεμβάσεις σε σχέση με την αναβάθμιση της στέγης.

2. **Επιδότηση ενοικίου.** ενίσχυση στους σεισμόπληκτους που ενοικίασαν κατοικία στην Αττική μέχρι να αποκαταστήσουν τη δική τους. Η επιδότηση ανέρχεται από 60,000 έως 120,000 δρχ. ανάλογα με τον αριθμό των μελών της οικογενείας και χορηγείται για χρονικό διάστημα μέχρι 2 χρόνια στους ιδιοκτήτες των σεισμόπληκτων κατοικιών και μέχρι 6 μήνες στους ενοικιαστές.

3. Επιδότηση συγκατοίκησης. Σεισμόπληκτοι που φιλοξενήθηκαν σε φιλικά ή συγγενικά τους σπίτια επιδοτήθηκαν από 60,000 έως 120,000 δρχ. το μήνα Με την επιδότηση ενοικίου και συγκατοίκησης έχουν μέχρι σήμερα εξασφαλίσει στέγη 30,000 οικογένειες.

Γ' φάση: Ανάπλαση κλπ

Οικονομική ενίσχυση για να ξαναφτιάξουν τα σπίτια τους με όλες τις προϋποθέσεις ασφαλείας. Η οικονομική αυτή ενίσχυση παρέχεται κατά το 1/3 δωρεάν ως κρατική αρωγή και κατά τα 2/3 ως άτοκο δάνειο από τις Τράπεζες με την εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου και περίοδο εξόφλησης 15 έτη (κόστος 75 δισεκ. δρχ.). Ομοίως για αποκατάσταση παραγωγικών μονάδων - (12 δισεκ. δρχ.).

Μετά από μελέτη γεωτεχνικής σεισμικής καταλληλότητας των εδαφών για τις περιοχές που επλήγησαν, προχωρεί η **Οικιστική, χωροταξική και πολεοδομική ανασυγκρότηση**. Προγράμματα του Οργανισμού Εργατικής κατοικίας στόχευσαν στην οικιστική αποκατάσταση και επιτάχυνση των διαδικασιών ανέγερσης οικισμών στις πληγείσες περιοχές, ενώ προωθούνται προγράμματα ανάπτυξης.

Εκτός από τις δράσεις που επικεντρώνονταν στην στέγαση, σειρά προγραμμάτων στόχευαν στην κοινωνική προστασία των σεισμόπληκτων: προγράμματα εναλλασσόμενης κατάρτισης και προώθησης στην απασχόληση για αυτούς που έχασαν τη δουλειά τους. Ενισχύθηκε το προσωπικό των παιδικών σταθμών που υπέστησαν ζημιές, αναπτύχθηκαν υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής στήριξης στους Δήμους που επλήγησαν, αντιμετωπίστηκαν ανάγκες δημόσιας υγείας και εφαρμόστηκε ειδικό πρόγραμμα για τη μεταστέγαση ψυχικά ασθενών και την προώθησή τους στην απασχόληση.

Επίσης, λειτούργησαν 80 ειδικά Κέντρα Υποβοήθησης Μελέτης Μαθητών (ΚΥΜ) (Α'/θμιας και Β'/θμιας εκπαίδευσης προς ενίσχυση των μαθητών που επλήγησαν από τους σεισμούς του 1999. Τα ΚΥΜ στελεχώθηκαν από άνεργους εκπαιδευτικούς των σεισμόπληκτων κυρίως περιοχών.

Το συνολικό κόστος των μέτρων αποκατάστασης των σεισμόπληκτων ανέρχεται μέχρι σήμερα σε 200 δισεκ. δραχμές. Στο κόστος αυτό δεν περιλαμβάνεται το σχετικό με μακροπρόθεσμες και έμμεσες επιπτώσεις του σεισμού στην απασχόληση και την ανάπτυξη των περιοχών που επλήγησαν.